

ԴԱՎԻԹ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

7-ՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

ՀԱՍՏԱՏՎԱԾ Է ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ
ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻՑ

ԵՐԵՎԱՆ

2011

ՀՏԴ 373. 167. 1: 891. 981. 0 (075.3)

ԳՄԴ 83.3 Հ ց 72

Գ 316

Գասպարյան, Դ. Վ.

Գ 316 Գրականություն: 7-րդ դասարանի դասագիրք / Դ. Վ. Գասպարյան. -
Եր.: Տիգրան Մեծ, 2011. - 240 էջ:

Դասագիրքը հասցեագրվում է հանրակրթական դպրոցի 7-րդ դասարանի աշակերտներին: Ծանոթություն է տալիս 20-րդ դարի հայ գրականության և համաշխարհային գրականության առանձին ներկայացուցիչների կյանքի ու ստեղծագործության մասին:

ՀՏԴ 373. 167. 1: 891. 981. 0 (075.3)

ԳՄԴ 83.3 Հ ց 72

ISBN 978-99941-0-435-2

© Գասպարյան, Դ. Վ., 2011

© «Տիգրան Մեծ», 2011

ԻՆՉ Է ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ (ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ)

Պատանի՝ բարեկամ, դու հիմա սովորում ես 7-րդ դասարանում: Այս տարվանից դու գրականությունն ուսումնասիրելու ես որպես առանձին առարկա: Ծանոթանալու ես ինչպես հայ, այնպես էլ համաշխարհային գրականության մնայուն արժեքներին, թափանցելու ես գեղարվեստական խոսքի աշխարհը, փորձելու ես հասկանալ քանաստեղծության, արձակի, թատերգության ստեղծման գաղտնիքները, ձեռք ես բերելու տեսական անհրաժեշտ գիտելիքներ:

Գրականությունը մարդկության ստեղծած մնայուն արժեքներից մեկն է: Համաշխարհային քաղաքակրթության առաջընթացը պայմանավորված է նաև գեղարվեստական գրականությամբ, որը, սկսվելով հնագույն ժամանակներից, գալիս հասնում է մինչև մեր օրերը:

Իսկ ի՞նչ է գրականությունը, կհարցնես դու:

Գրականությունն արվեստի տեսակ է: Արվեստներն ունեն հնագույն ծագում և ձևավորվել են մարդկային քաղաքակրթության զարգացմանը համընթաց:

Կան արվեստի տարբեր տեսակներ, որոնք ունեն այսպիսի խմբավորում՝ տարածական արվեստներ, ժամանակային արվեստներ և համադրական արվեստներ:

Տարածական են կոչվում այն արվեստները, որոնք ստեղծվում և ընկալվում են տարածության մեջ: Դրանք են նկարչությունը, քանդակագործությունը և ճարտարապետությունը:

Ժամանակային են կոչվում այն արվեստները, որոնք ստեղծվում և ընկալվում են ժամանակի ընթացքում: Դրանք են երաժշտությունը և գրականությունը:

Համադրական են կոչվում այն արվեստները, որոնց մեջ միավորվում, համադրվում են տարածական և ժամանակային արվեստների հատկանիշները: Համադրական արվեստներն են թատրոնը, պարը, կրկեսը, ֆալետը, օպերան, կինոն:

Գրականությունն առաջնակարգ տեղ ունի արվեստների մեջ: Դրա համար այն կոչում են նաև **արվեստների մայր**: Այնքան բացառիկ է գրականության տեղն ու դերը արվեստների համակարգում, որ երբեմն առանձնացնում են այն և օգտագործում են «գրականություն և արվեստ» արտահայտությունը:

Գրականության հիմքը ժողովրդական բանահյուսությունն է: **Ժողովրդական բանահյուսությունը** ժողովրդի կողմից բանավոր ստեղծված գեղարվեստական արժեքներն են, այդ թվում՝ հեքիաթ, առասպել, լեգենդ, դյուցազներգություն (էպոս), առակ: Բանահյուսական գանձեր են ժողովրդական երգերը, որոնք ունեն տարբեր բովանդակություն՝ հայրենասիրական, սիրային, աշխատանքային, օրորոցային, պանդխտության և այլն:

Ժամանակի ընթացքում բանահյուսական նյութերը գրի են առնվել, հավաքվել են ու տպագրվել: Դրանք տվյալ ժողովրդի գեղարվեստական գանձարանն են:

Գեղարվեստական գրականությունը, բխելով ժողովրդական բանահյուսությունից, կապված է մնացել նրա հետ՝ այն մշակվել է, այսինքն՝ բանահյուսական նյութերով ստեղծվել են նոր հեքիաթներ և այլ գործեր:

Գեղարվեստական գրականությունն ունի ճանաչողական և դաստիարակչական մեծ նշանակություն: Գրական երկերն ընթերցողի առջև բացում են տարբեր ժամանակների կյանքի ու միջավայրի պատկերները, ներկայացնում են հերոսներին ու նրանց գործունեությունը: Դրանով իսկ ճանաչելի է դառնում կյանքի և պատմության մի որոշակի ժամանակաշրջան:

Գեղարվեստական երկերն ունեն նաև դաստիարակչական նշանակություն: Դրանք ընթերցողի մեջ դաստիարակում են գեղեցիկ ու վեհ զգացումներ, ներշնչում հերոսական ու սխրալի արարքների, զարգացնում երևակայությունն ու աշխարհաճանաչողությունը: Գեղարվեստական գրականությունը նաև հղկում է մարդու լեզվամտածողությունը, հարստացնում բառապաշարը, ընդլայնում մտահորիզոնը:

Հայ գրականությունը ձևավորվել է 5-րդ դարում: Գրերի գյուտից (405) անմիջապես հետո զարգացավ հայ գիրն ու գրականությունը, որին ընդհանուր բնորոշումով ասում են դպրություն կամ մատենագրություն: **Գրականությունն այդ շրջանում գուգակցված** էր պատմագրությանը և հասավ շատ բարձր աստիճանի: Այնքան բարձր էին 5-րդ դարում ստեղծված գրական արժեքները, որ այդ դարը հետագայում կոչվեց **Ոսկեդար**:

Նույն այդ ժամանակներից համաշխարհային գեղարվեստական զարգացումներից ետ չմնալու համար մեր նախնիներն սկսեցին թարգմանել նաև այլ ժողովուրդների՝ հիմնականում հույների, հռոմեացիների և ասորիների գրական, պատմագիտական, լեզվաբանական, փիլիսոփայական և կրոնական գրքերը: Հայերեն թարգմանվեց **«Աստվածաշունչ»**-ը, որը հետագայում համարվեց թարգմանությունների թագուհի:

5-րդ դարում հայերեն են թարգմանվել նաև այնպիսի երկեր, որոնց բնագրերը կորել են, և այսօր դրանք ունեն սկզբնաղբյուրի եզակի արժեք:

Թարգմանիչների գործի կարևորության գիտակցմամբ դեռևս 5-րդ դարում սահմանվեց **Թարգմանչաց տոնը**, որն ամեն տարի հոկտեմբեր ամսին նշվում է նաև մեր ժամանակներում:

Այսպես հայ գրականությունը, 5-րդ դարից սկսած, անցել է երկար ու անընդմեջ մի ճանապարհի և այսօր ավելի քան 1600 տարվա պատմություն ունի: Հայ գրականությունն աշխարհի հնագույն գրականություններից է և իր առանձին ներկայացուցիչներով ունի համաշխարհային ճանաչում: Այն ևս թարգմանվել և թարգմանվում է աշխարհի տարբեր ժողովուրդների լեզուներով և ուսումնասիրվում է նաև օտարների կողմից:

Հայ գրականությունը բաժանվում է զարգացման երեք մեծ շրջափուլերի:

Առաջինը **հայ հին և միջնադարյան գրականությունն է**, որն սկիզբ է առնում 5-րդ դարից և հասնում մինչև 18-րդ դար: Այս շրջանի գրականության հետ մեկտեղ դու կծանոթանաս նաև բանահյուսական գանձերին՝ առասպել, լեգենդ, ավանդություն, գրույց, դյուցազներգություն և այլն:

Երկրորդ շրջափուլը կոչվում է **հայ նոր գրականություն**: Այն սկիզբ է առնում 18-րդ դարից և հասնում մինչև 1918 թվականը: 1918-ը խորհրդանշական սահմանաբաժան է, քանի որ այդ տարի մայիսի 28-ին վերականգնվեց հայոց պետականությունը, և ստեղծվեց Հայաստանի Հանրապետությունը: Այս շրջանի գրական երկերին ծանոթանալուց բացի, դու իմացություններ ձեռք կբերես նաև գրական մեթոդների, տեսակների, սեռերի մասին և կամրապնդես քո գրականագիտական հմտությունները:

Երրորդ շրջափուլն սկսվում է 1918 թվականից և հասնում մինչև մեր օրերը. այն կոչվում է **նորագույն շրջանի հայ գրականություն**: Դու պետք է իմանաս, որ այս շրջանում հայ գրականություն ստեղծվեց ոչ միայն հայրենիքում, այլև հայրենիքից դուրս՝ աշխարհի տարբեր երկրներում: Հայրենիքից դուրս ստեղծված գրականությունը, որն արևմտահայ գրականության շարունակությունն է, կոչվում է **սփյուռքահայ գրականություն** և միասնական հայ գրականության անբաժանելի մասն է:

Կան նաև հայ գրողներ, ովքեր հեռացել են մայրենի լեզվից և գրում են օտար լեզուներով: Նրանք կոչվում են **օտարագիր հայ գրողներ**: Օտարագիր հայ գրողներից է համաշխարհային փառքի հասած այնպիսի մի խոշոր ներկայացուցիչ, որպիսին Վիլյամ Սարոյանն է, որի ստեղծագործությունն ամբողջությամբ շնչում է հայկականությամբ:

Ժամանակի ընթացքում փոխվել է նաև գրականության լեզուն: Սկզբում այն **գրաբարն էր**, որ գործում էր հատկապես 5-12-րդ դարերում: Քանի որ գրաբար կարդալն այսօր դժվար է, և դրանով զբաղվում են հայագետները, այդ իսկ պատճառով գրաբար գրված գրական երկերին դու կծանոթանաս

աշխարհաբար փոխադրությամբ:

13-18-րդ դարերում գրականության լեզուն **միջին հայերենն էր**, որը ևս քեզ համար կարող է դժվարություններ հարուցել, բայց ուսուցչի օգնությամբ ու բառարանների միջոցով դու կարող ես այն հաղթահարել:

18-րդ դարում ձևավորվեց **աշխարհաբարը**, որը, հղկվելով ժամանակի ընթացքում, այսօր հասել է մեզ, մենք խոսում, կարդում և գրում ենք այդ լեզվով: Այսօր մեր գրականությունն ստեղծվում է ինչպես **գրական արևելահայերեն**, այնպես և **գրական արևմտահայերեն** լեզուներով, որոնք միասնաբար ներկայացնում են հայոց լեզվի զարգացման ժամանակակից փուլը:

Դասագրքերի մեջ ներկայացվում են գրողներն իրենց կյանքի և ստեղծագործության ընդհանուր գծերով և բնութագրական մեկ-երկու գործով: Զուգահեռաբար ծրագրային պահանջների շրջանակում դու կծանոթանաս նաև տեսական առանձին հարցերի: Գրական երկերը ներկայացնելուց բացի, քո գործը հեշտացնելու համար անմիջապես բնագրերից հետո տրվում են անհասկանալի բառերի բացատրությունները: Զեզ են ներկայացվում նաև սեղմ վերլուծականներ, մեկնաբանություններ, կարծիքներ, հուշեր, որպեսզի դու կողմնորոշվես գրականության պես նուրբ ու գրականության պես բարդ աշխարհում և աստիճանաբար մշակես գեղարվեստի ընկալման քո ինքնուրույն սկզբունքները: Գրականությունը մեծապես նպաստում է ինքնուրույն մտածող ժամանակակից մարդու ձևավորմանն ու դաստիարակությանը:

Գրականությունը՝ որպես արվեստի տեսակ, ունի իր առանձնահատկությունները: Դու պետք է կապվես գրքին, կարդաս քեզ համար նախատեսված հայ և համաշխարհային գրականության ընտիր էջերը: Երբեք չմոռանաս մեծ բանաստեղծ Եղիշե Չարենցի այս պատգամը. *«Օ՛, գրքերի աշխարհը տիեզերք է անեզր...»*: Վստահ եղիր, որ այդպես է, և գրքերի միջոցով քո առջև բացվելու է մի անսահման տիեզերք... Իզուր չէ նաև հայտնի իմաստախոսությունը. *«Կարդացող մարդը երկու մարդ է»*: Այդպես է, որովհետև յուրաքանչյուր գրող իր կյանքի իմաստությունն ու փորձը գրքերով քեզ է փոխանցում: Դա վիթխարի հարստություն է, որ կրթում է մարդու հոգին ու միտքը: Դասագրքերի օգնությամբ փորձի՛ր տեր դառնալ հայ և համաշխարհային գրականության անսպառ գանձերին...

ՏԱՂ՝ ՉՈՆՎԱԾ ԳՐՔԵՐԻՆ

(Կրճատումներով)

Օ՛, գրքերի աշխարհը – տիեզերք է անեզր:–

Արևների մման քազմապիսի,
Ե՛վ աստղերի մման, և՛ շողերի–
Ես սիրում եմ գրքերը, որ աշխարհի մասին
Բարբառում են անձուկ ու մտերիմ:

Նրանք շա՛տ են ու քազմապիսի, տարբեր ու գունագեղ,
Ծնված զանազան դարերում ու երկրներում,
Յուրաքանչյուրը քերում է մի առանձի՛ն պարզև,
Յուրաքանչյուրն իր մեջ մի աշխարհ է կրում:–
Մեր կյանքի երկար ճանապարհին
Հանդիպում են նրանք հետզհետե,
Եվ դառնում են ընկեր ու մտերիմ,
Կամ մնում են անցած տարիների ետևը:

... Օ՛, գրքերի աշխարհը – տիեզերք է անեզր:–

Նրանք շա՛տ են ու քազմապիսի,
Յուրաքանչյուրն իր մեջ մի աշխարհ է ուրույն,
Եվ պատմում են նրանք մեզ աշխարհի մասին
Խոսքերով անկրկնելի և անագորույն:–
... Անտառների մման գրքեր կան թանձր ու մութ,
Կան օվկիանի՛ մման անհուն գրքեր,
Կան զեփյուռի մման, մման քամո՛ւ.
Կան, որ գգվում են մեզ, ինչպես ձեռքեր:–
Ե՛վ սրինգի ձայնով, և՛ շեփորի
Ե՛վ որոտի ձայնով կան գրքեր,
Եվ կան անձա՛յն գրքեր, որ լռին
Սրսկում են մեր սիրտը եղերական կրքեր...

Օ՛, գրքերի աշխարհը – տիեզերք է անեզր:–

Ես սիրում եմ նրանց քազմախորհուրդ
Այս ինքնությունը դաշն, անկրկնելի,
Նրանց միջև եղած տարբերությունն այս խոր,–

Եվ բոլորն են նրանք ինձ սիրելի:
 ... Եվ այս ամենը՝ մեծ մի դաշնություն կազմած,
 Կազմած ուրույն մի կյանք, մի ինքնամփոփ աշխարհ–
 Սեր տների փայտյա դարակներում բազմած՝
 Ապրում են լո՛ւռ կյանքով և կենդանի են հար:
 Ես սիրում եմ նրանց լաբիրինթոսն այս լուռ,
 Երանգների՛, գույնի՛ շռայլությունն այս մեծ,
 Ինձ սիրելի է միշտ բազմազեղումն այս խոր...

Օ՛, գրքերի աշխարհը – տիեզե՛րք է անեզր:–

Եղիշե Չարենց

ԲԱՌԱՐԱՆ

անձուկ – նեղ, նեղվածք, սերտ, սեղմ, սահմանափակ, անբավարար, սուղ
այրուծի – հեծելագոր, ձիավոր զորք
անագորայն – անգութ, դաժան
գգվել – գրկել, շոյել, փաղաքշել, փայփայել, պարուրել
եղերական – ողբերգական, եղեռնական, սգալի, ողբալի
դաշնություն – միասնություն, համերաշխություն, ներդաշնակություն
լաբիրինթոս – ստորգետնյա խնճված ու խառնաշփոթ ճանապարհներ
բազմազեղում – հորդառատ կերպով զեղել, առատորեն լիսեցնել, տարածել,
 շատ զեղումներ (հույզեր) արտահայտել

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ի՞նչ է գրականությունը: Արվեստների քանի՞ տեսակ կա, և գրականությունը արվեստի ո՞ր տեսակի մեջ է մտնում:
2. Ի՞նչ կապ կա գրականության և քանահյուսության միջև:
3. Ո՞րն է գրականության ճանաչողական և դաստիարակչական նշանակությունը:
4. Ե՞րբ է ձևավորվել հայ գրականությունը և զարգացման ի՞նչ փուլեր է անցնել:
5. Հայոց լեզվի ո՞ր շերտերով է ստեղծվել հայ գրականությունը:
6. Ի՞նչ է պատգամում Եղիշե Չարենցը «Տաղ՝ ձոնված գրքերին» բանաստեղծության մեջ:

ԵՂԻՉԵ ՉԱՐԵՆՆՑ

1897 - 1937

Եղիշե Չարենցը հայ գրականության խոշորագույն դեմքերից մեկն է և իր պատմական նշանակությամբ համարվում է նորագույն շրջանի հայ գրականության հիմնադիրը: Կարծես ամբողջ հայ գրական միտքը, 5-րդ դարից սկսած, հասունացել էր, որպեսզի իր խորքերից ծնունդ տար այս մեծ հանճարին: Մա նշանակում է, որ Չարենցը՝ որպես բանաստեղծ, ծնունդ է առել հայ գրականության ընդերքից, առասպելական եղեգան փողից՝ որպես բանաստեղծության մի նոր «հուրիներ պատանեկիկ»:

Դեռևս մարդիկ կան, ովքեր առասպելներ են պատմում Չարենցի մասին: Իր կյանքի օրոք նա վերածվեց լեգենդի: Չարենցն ի վիճակի էր ոգևորության պահերին հասնել ստեղծագործական հզոր շիկացման, նա գրում էր միանգամից, մեկ բռնկումով: Թեև դժվար կյանք վիճակվեց նրան, բայց նա իր կյանքի ճանապարհն անցավ հերոսի պես, բարձր պահեց թե՛ գրողի, թե՛ իր մարդկային արժանապատվությունը և երբեք չխոնարհվեց ժամանակի իշխանավորների առջև:

Եղիշե Չարենցը (Սողոմոնյան) ծնվել է 1897 թվականի մարտի 13-ին Կարս քաղաքում: Նրա հայրը՝ Աբգար աղան, զբաղվում էր առևտրով, մայրը՝ Թեյլի Սիրգայանը, տնային տնտեսուհի էր: Ծնողները Մակուից էին, այդ իսկ պատճառով բանաստեղծն իրեն նաև մակվեցի է համարել: Նա ուներ երեք քույր և երեք եղբայր: Երբ 1914 թվականին լույս տեսավ նրա բանաստեղծությունների առաջին գիրքը, նրա վրա արդեն բազմել էր Չարենց գրական ազգանունը:

Բանաստեղծի մանկության և պատանեկության տարիներն անցել են Կարսում: Հայրենի քաղաքն անջնջելի հետք է թողել նրա կյանքի և ստեղծագործության մեջ, որի մասին գրել է բազմաթիվ բանաստեղծություններ և **«Երկիր Նաիրի»** վեպը:

1908-1912 թվականներին Չարենցը նախ սովորել է Կարսի հայկական դպրոցում, ապա ավելի հիմնավոր կրթություն ստացել ռուսական ռեալական ուսումնարանում: Հետագայում Չարենցը հիշում է, որ ուսումնարանից հեռացվել է սովորելու վարձը՝ 80 ռուբլի, վճարել չկարողանալու պատճառով: Աշակերտական տարիներից արդեն ստեղծագործում էր, նրա առաջին բանաստեղծությունը տպագրվել է 1912-ին՝ Թիֆլիսում լույս տեսնող **«Պատանի»** ամսագրում:

Չարենցը ոչ միայն քանաստեղծ էր, այլև հայրենիքի զինվոր: Նրա համար հայրենիքն անփոխարինելի և քարձրագույն սեր էր: Հայրենիքի ծանր օրերին՝ 1915-ին, նա զինվորագրվում է հայ կամավորական զնդերից մեկին և հասնում մինչև Վան: Պատերազմի ծանր տպավորություններով նա անմիջապես գրում է քանաստեղծություններ և պոեմներ:

1916 թվականին Չարենցը մեկնում է Մոսկվա և երկու տարի ուսումը շարունակում Շանյավսկու համալսարանում: Հայրենիք վերադառնալով՝ Կարսի գյուղերից մեկում զբաղվում է ուսուցչությամբ: Ուսուցչական գործունեությունը շարունակում է նաև Երևանի մանկատներում, աշխատում է Հայաստանի արվեստի վարչությունում:

1922-ին Չարենցը **«Երկերի ժողովածու»**-ի երկու հատորների մեջ ամփոփում է իր գրական աշխատանքի տասնամյա վաստակը և ամեն ինչ անում նոր արվեստը համապատասխանեցնելու նոր կյանքի պահանջներին: Այդ նպատակով գրական երկու ընկերների հետ լույս է ընծայում **«Երեքի»** դեկլարացիան, որն իր անսովոր պահանջներով մեծ հետաքրքրություն է առաջացնում գավառական Երևանում՝ ստեղծելով համակիրների և ընդդիմադիրների խմբեր: Նոր արվեստի պահանջներով նա գրում է նաև իր նոր երկերը, նոր ընկերների հետ կազմակերպում գրական գործը:

1924-1925 թվականներին Չարենցը լինում է արտասահմանում, այցելում Աթենքի, Հռոմի, Վենետիկի, Փարիզի և Բեռլինի թանգարանները, հանդիպում արտասահմանի հայ գրողներին և համոզվում, որ նոր արվեստ պետք է ստեղծել ոչ թե անցյալը ժխտելով, այլ անցյալի դասական քարձր ավանդույթները շարունակելով:

Արտասահմանից վերադառնալուց հետո Չարենցը դեկավարում է նորաստեղծ **«Նոյեմբեր»** խմբակցությունը և լուրջ գործունեություն ծավալում ժամանակակից մնայուն գրականություն ստեղծելու ուղղությամբ:

Երկար տարիներ նա աշխատում է Հայաստանի պետական հրատարակչությունում և տպագրում ոչ միայն իր ժամանակակիցների, այլև դասականների երկերը: Հրատարակիչ Չարենցը լուրջ ներդրում ունի այդ ասպարեզում: Նա կազմել և հրատարակել է նաև քաղմաթիվ դասագրքեր: Հանդես է եկել դասախոսություններով, զեկուցումներով, որոնք վերաբերում էին ժամանակակից գրականության զարգացման հարցերին:

1930-ական թվականներին Չարենցը հաճախակի է ենթարկվում գրական հակառակորդների քննադատությանը: Աստիճանաբար այդ քննադատությունն ստանում է քաղաքական բովանդակություն: Դա ավելի է սրվում Չարենցի վերջին ժողովածուի՝ **«Գիրք ճանապարհի»**-ի հրատարակության կապակցությամբ: Գրքի տպագրությունը նախ արգելվում է:

Ի վերջո, մեկ տարի անց, որոշ փոփոխություններով գիրքը լույս է տեսնում:

Հալածանքները շարունակվում են: Նրան հեռացնում են գրողների միության շարքերից: Նա մեկուսացված էր ու կտրված գրական գործուն կյանքից: Չարենցին ենթարկում են նվաստացուցիչ հարցաքննությունների:

1936 թվականի օգոստոսի 9-ին *«հակապետական գործունեություն»* կեղծ մեղադրանքով ձերբակալվում են բազմաթիվ գրողներ: Չարենցը ենթարկվում է տնային կալանքի: Նրա առջև արդեն փակված էին հույսի բոլոր դռները: Անգամ բուժման նպատակով արգելում են նրան մեկնել արտասահման: Նրա գրքերը հանվում էին գրադարաններից ու գրախանութներից և ոչնչացվում:

1937 թվականի հուլիսի 27-ին անհիմն մեղադրանքներով նա ձերբակալվում է: Մահանում է քանտում՝ 1937 թվականի նոյեմբերի 27-ին: Բանտարկում և արքայություն են մասնաշարժի կնոջը՝ փողոցում թողնելով նրա երկու մանկահասակ դուստրերին:

Հետագա տարիներին Չարենցի անունը դուրս է մղվում գրական շրջանառությունից: 1955-ին նա պաշտոնապես արդարացվում է, նրա գրքերը լայնորեն տարածվում են ժողովրդի մեջ: Չարենցը վերադառնում է:

Չարենցի կյանքը լավ իմանալով միայն հնարավոր է մասնավոր հասկանալ նրա ստեղծագործությունը: Նրա հիմնական գրքերը հետևյալներն են՝ *«Երեք երգ տխրադարձիկ աղջկան»* (1914), *«Ծիածանը»* (1917), *«Պոեզիա»* (1922), *«Երկիր Նաիրի»* (1926), *«Էպիգրամական լուսաբաց»* (1930), *«Գիրք ճանապարհի»* (1934): Իսկ կյանքի վերջին տարիներին գրած և ժամանակին չտպագրված գործերը հետագայում տպագրվել են *«Անտիպ և չհավաքված երկեր»* և *«Նորահայտ էջեր»* գրքերի մեջ: Այժմ էլ կան Չարենցի անտիպ ժառանգության բազմաթիվ էջեր, որոնք սպասում են հրատարակության:

Չարենցի մասին գրվել են բազմաթիվ հուշեր: Գուրգեն Մահարին Չարենցի գրական բարեկամն էր և միշտ հավատարիմ մնաց նրան: Նրա հուշերը շատ բան են պատմում Չարենցի մասին:

ՀԻՇՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՂԻՇԵ ՉԱՐԵՆՑԻ ՄԱՍԻՆ

* * *

Հարցրի «Չարենց»-ի մասին:

– Դեռ Կարսում մի քանի բանաստեղծություն տպեցի Սողոմոնյան ազգանունով: Մի բժիշկ եկավ մեր քաղաքը, տուն վարձեց, դռան վրա կայրեց. «Բժիշկ Չարենց»: Չարենց. խիստ հավանեցի ու վերցրի...

«Հոկտեմբեր» – «Նոյեմբեր»

Լենինական: Նամակ Փարիզից: ...««Դեկ» անունով ամսագիր եմ հրատարակելու այստեղ... նյութեր ուղարկիր...»: Ուղարկեցի:

Շշուկներ:– Բեռլին է անցել:

Շշուկներ:– Մոսկվա է վերադարձել:

Հեռագիր:– «Անցնում եմ Երևան: Հանդիպի՛ր»:

Իջավ գնացքից առույգ ու կայտառ: «Մի՞թե այս է Երկիր Նաիրին»:
Գրկախառնվեց: Ընդունեց «ռապորտը»: Գրկախառնվեց:

– Խիստ ուրախ եմ: Լավ եք արել, որ անջատվել եք:

– Ձեր բացակայությամբ մենք Ձեզ ընտրել ենք «Հոկտեմբերի» պատվավոր նախագահ:

– Վատ չէ: – Կգրեմ, կգաս Երևան, կմտածենք հետագա անելիքների մասին...

Գնացքը շարժվեց: Դռների մեջ կանգնած թափահարում էր շլյապան:

– Պի՛նդ կացեք: «Մի՞թե այս է Երկիր Նաիրին»...

* * *

...Լազարյան ճեմարանի բակում տխրեց.

– Տերյանը սովորել է այստեղ, այս դռնով հազար անգամ ներսուրտուրս է արել...

– Մենք ի՞նչ ենք որ նրա հետ համեմատած, Տերյանը շատ մեծ է,– սկսեց գրեթե երգել քթի տակ.

*Ոսկեհանդերձ եկար և միգասքող,
Կապուտաշյա աշուն, սիրած աշուն,
Տերևներիդ դանդաղ թափվող ոսկով,
Շղարշներով քնքշաշրշյուն...*

Չարմանալի տաղանդներ

Նրա վրա ցնցող տպավորություն էր թողնում լավ գիրքը, լավ քանաստեղծությունը, քանաստեղծական լավ տողը: Երբ հանդիպում էր մի լավ պատկերի, աչքերը փայլում էին և զարմանում էր. «Ա՛յ տղա, էս ո՞նց է սարքել»: Ռոմանոս Մելիքյանին, Մարտիրոս Սարյանին, Հակոբ Կոջոյանին և նրանց, որոնց գնահատում էր, անվանում էր «զարմանալի տաղանդ»: Չէր սիրում խաղալ «հանճար» ածականի հետ, ինչպես խաղում էին նրա ժամանակակիցներից շատ շատերը: «Չարմանալի տաղանդից» բարձր **«առիվիխանի»** քանքարն» էր: Մեծ հիացմունքով էր խոսում Մարտիրոս Սարյանի մասին. Մարտիրոս Սարյանը և՛ «զարմանալի տաղանդ» էր, և՛ **«առիվի-**

վիտելնի քանքար»։ Խոսում էր նրա արվեստի մասին մեծ խանդավառությամբ, անվանում էր վարպետ, իսկ երբ հանդիպում էր նրան, անվանում էր Մարտիրոս։

– Մարտիրոս, բերել եմ էս սկյութացուն, որ նկարը քաշես։ Գրքի ձևավորումն էլ դու արա։ Սիրում և հասկանում էր նկարչությունն ավելի, քան բազում նկարիչներ։

Կոմիտաս և ջուր

Սիրում էր երաժշտությունը, բայց ավելի բարձր էր գնահատում արևելյան երաժշտությունը։ Սիրում էր Կոմիտասին, Սպենդիարյանին, Ռոմանոս Մելիքյանին։ Ակսելը ճեմարանից հիշում էր Կոմիտասի երգերը, երբեմն նեղ շրջանակում Կոմիտաս էր երգում չափ տալով, չնայած որ միակ երգողն ինքն էր։ Չարենցը շատ էր սիրում այդ երգերը. «Մի Կոմիտաս երգիր, Ակսել»։

Երբեմն էլ, երբ նեղսրտում էր ու ձանձրանում, գլխարկը քաշում էր աչքերի վրա և երեխայի պես խնդրում.

– Գնանք Ակսելի մոտ, Կոմիտաս լսենք։

Ինչպես ամեն մի իսկական բանաստեղծ, սիրում էր բնությունը, բայց ամենից ավելի, երևի, ջրի խշշոցը։ Ամենից շատ սիրում էր Ջանգլի ձորը։ Իր սերը և Ջանգլի ձորն իջնելու ցանկությունը ձևակերպում էր այսպես.

– Գնանք ջուր լսենք։

Կպառնկեր գետափին, գլխարկը կոներ դեմքին և... «ջուր կլսեր»։

Հռետորը

Նա հռետոր էր և փայլուն հռետոր։ Ոչինչ չունեիր նա քեմական՝ ոչ ձայն, ոչ քոյ-քուսաթ, ոչ էլ հարուստ միմիկա։

Բայց նա հռետոր էր։

Գիտելիքների մեծ պաշար և հումոր. ահա նրա հռետորական զենքերը։ Այդ զենքերին նա տիրապետում էր փայլուն կերպով։

Կանգնել ամբիոնի մոտ և ամբիոն ծեծել չէր սիրում նա։ Բեմի վրա պահում էր իրեն, ինչպես իր սենյակում։ Գնում-գալիս էր ու խոսում, երբեմն կանգնում էր մի կարևոր ֆրազ ընդգծելու համար. մի ծխախոտ էր վառում և շարունակում էր խոսել, ապացուցել, համոզել, ձեռք առնել, ժխտել, հաստատել, եզրափակել։ Ամբիոնին նա մոտենում էր միայն այն դեպքում, երբ կարիք էր զգում ջուր խմելու։ Ինչպես կյանքում, այնպես էլ բեմի վրա սիրում էր գործածել ռուսերեն բառեր, ասույթներ։ Գիտեր օգտվել առիթից՝ «ոչնչացնելու համար» հակառակորդին։ Այսպես՝ նրա մի ելույթի ժամանակ

հակառակորդներից մեկը տեղի-անտեղի ռեպլիկներով շարունակ խանգարում էր նրան: Երևանի քաղաքային կոմիտեի ներկայացուցիչը նկատողություն արեց խանգարողին.

– Վերջ տվեք խուլիգանությունը...

Նա ընդհատեց իր ճառը և հասցրեց.

– Է՛ս էլ Յեկայի կարծիքը քո մասին:

Դահլիճում՝ հոմերական ծիծաղ և ծափահարություններ:

Սի ծխախոտ վառեց:

Պատգամ

– Ես հերքեցի Տերյանին և ստեղծեցի իմ գրականությունը, բա ինչո՞ւ դուք ինձ չեք հերքում, եթե ուզում եք ձեր գրականությունը ստեղծել...

Հարցն ուղղված էր մի երիտասարդ գրողի և ինձ: Ձեռների մեջ խշրտացրեց թագրեհը և մի ումպ թեյ խմեց.

– Ասենք, ես ի՞նչ խեղ տեսա հերքելով, որ դուք ինչ խեղ տեսներ: Ի՞նչ հերքել, Տերյանը մի ամբողջ կուլտուրա է: Կուլտուրան հերքել կլինի՞: Սի բան պիտի հասկանալ. չլինե՞ր Հովհաննես Հովհաննիսյանը, Թումանյանը Թումանյան չէր լինի, ոչ էլ Իսահակյանը՝ Իսահակյան: Իսկ եթե չլինե՞ին Հովհաննիսյանը, Թումանյանը, Իսահակյանը՝ Տերյանը Տերյան չէր լինի: Չլինե՞ր Տերյանը, ես ես չէի լինի, էս բանը լավ հասկացե՛ք: Հիմա անցնենք ձեզ. դուք պիտի շարունակեք այնտեղից, որտեղ ես վերջացնում եմ: Կրկնելով իմ նախորդներին կամ ինձ՝ ոչ մի արդյունքի չեք հասնի: Պետք է առաջ անցնել, յուրացնել և առաջ անցնել: Նախամարդիկ իրենց ուսերին կրում էին իրենց բեռը, հետո մարդը հնարեց ձեռնասայլը, հետո՝ եզասայլը, ապա՝ կառքը, ձիաքարշը, գնացքը, ավտոն, **աեքոպլանը**: Վայ նրան, ով ռևոլյուցիայի, էլեկտրականության, մոտորների մեր դարում կնստի եզասայլ: Տեղ չի հասնի նա, չի դիմանա ժամանակի քննությանը:

Թագրեհը նետեց գրասեղանին, նայեց մեզ իր արտահայտիչ աչքերով և խորամանկ ժպտաց.

– Մեռա ձեզ խելք սովորեցնելով:

«Տերյանի հետ նկարվեցինք»

Չեմ հիշում՝ ինչ գործով գրական թանգարան մտանք: Մեզ միացավ Մարտիրոս Սարյանը: Որտեղից որտեղ հայտնվեց մի լուսանկարիչ: Ուրախացավ:

– Արի՛, արի՛ մի պատկերներս քաշի՛:

Լուսանկարվեցինք: Սարյանը հրաժեշտ տվեց:

- Ա՛յ տղա, արի Տերյանի հետ նկարվենք:
- Ես տարակուսանքով նայեցի նրան:
- Արի: Լսիր, բան չան,– կանչեց հեռացող լուսանկարչի ետևից, որի անունը չգիտեր,– արի մի անգամ էլ քաշի:
- Երկրորդ սենյակում դրված էր Տերյանի կիսանդրին, կանգնեցինք աջ ու ձախ:
- Տրամադրությունը բարձրացավ. մանկական հրճվանքով բացականչեց.
- Տերյանի հետ նկարվեցինք, բաս...

Գորգեն Մահարի

ԲԱՌԱՐԱՆ

- շյապա** – լայնեզր բարձր գլխարկ
- ռապորտ** – զեկույց
- ուղիվիտելնի** – բացառիկ, զարմանալի
- միմիկա** – դիմախաղ
- ֆրազ** – արտահայտություն
- ռեպլիկ** – խոսողին արձագանքող նկատողություն կամ անհամաձայնության բացականչություն, վերաբերմունք
- ցեկա (ԱԿ)** – կենտկոմ, կոմունիստական կուսակցության կենտրոնական կոմիտե
- դիսկուսիա** – բանավեճ,
- դիսկուսիոն** – բանավիճային, վիճահարույց
- սերոպլան** – ինքնաթիռ, սավառնակ, օդանավ
- ռեյտինգիա** – հեղափոխություն
- մոտոր** – շարժիչ
- բաս** – հաստատում արտահայտող բացականչություն՝ հապա, իհարկե

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ե՞րբ և որտե՞ղ է ծնվել Ե. Չարենցը: Ո՞րն է նրա տոհմական ազգանունը:
2. Որտեղի՞ց էին եկել Չարենցի ծնողները և որտե՞ղ էին բնակություն հաստատել:
3. Ի՞նչ կրթություն է ստացել Չարենցը:
4. Չարենցը հայրենիքի զինվոր. ի՞նչ գիտեք այդ մասին:
5. Ե՞րբ է Չարենցը մեկնել արտասահմանյան շրջագայության, ո՞ր քաղաքներում է եղել:
6. Ինչպե՞ս են ընթանում Չարենցի կյանքի վերջին տարիները:
7. Ե՞րբ է ի՞նչ պայմաններում է մահացել Չարենցը:
8. Թվարկե՞ք Չարենցի հիմնական գրքերը:

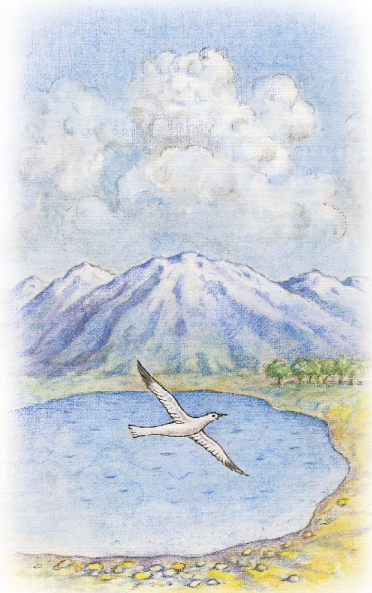
9. Հիշողությունների մեջ ինչպե՞ս է Չարենցին ներկայացնում Գուրգեն Մահարին: Վերարտադրե՛ք առանձին դրվագներ:
10. Չարենցի կյանքը խորությամբ ուսումնասիրելու համար կազմե՛ք նրա կյանքի ու ստեղծագործության սեղմ մատենագիտությունը, այսինքն՝ առանձնացրե՛ք հիմնական տարեթվերը և դրանց դիմաց գրե՛ք փաստերը, հիմնական իրադարձությունները:

ՀԱՅՐԵՆԻՔՈՒՄ

Ձյունապատ լեռներ ու կապույտ լճեր:
Երկինքներ, որպես երազներ հոգու:
Երկինքներ, որպես մանկական աչեր:
Մենակ էի ես: Ինձ հետ էիր դու:

Երբ լսում էի մրմունջը լճի
Ու նայում էի թափանցիկ հեռուն—
Զարթնում էր իմ մեջ քո սուրբ անուրջի
Կարոտը այն հին, աստղայի՜ն, անհո՛ւն:

Կանչում էր, կանչում ձյունոտ լեռներում
Մեկը կարոտի իրիկնամուտին:
Իսկ գիշերն իջնում, ծածկում էր հեռուն,
Խառնելով հոգիս աստղային մութին...

Այս բանաստեղծությունը գետեղված է Չարենցի **«Տեսիլաժամեր»** (1915) շարքում: «Տեսիլաժամեր», այսինքն՝ տեսիլքի ժամեր, տեսիլքներ տեսնելու ժամեր: Ահա երևակայության մեջ նա պատկերացնում է հայրենի երկիրը՝ ձյունապատ լեռներ, կապույտ լճեր, երկինքներ՝ նման մանկական անմեղ աչքերի, լճի մեղմ ծփանք, որ նման է մրմունջի: Բանաստեղծը մենակ է հայրենի բնաշխարհում, բայց նրա հետ է սիրած աղջկա տեսիլքը:

Տեսիլքն այստեղ սիրած աղջկան է վերաբերում, որն էլ նրա մեջ արթնացնում է սուրբ անուրջի հին, աստղային ու անհուն կարոտը: Ահա նա էլ ձյունոտ լեռներում կանչում է սիրած աղջկան: Բանաստեղծն այստեղ օգտագործում է **«կարոտի իրիկնամուտ»** հրաշալի փոխաբերությունը՝ շեշտելով, որ իջնում է գիշերը՝ խառնելով հոգին աստղային մութի հետ:

Սա շատ խոր բանաստեղծություն է՝ լեցուն նուրբ ակնարկներով:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Չարենցի ո՞ր շարքի մեջ է գետեղված «Հայրենիքում» բանաստեղծությունը:
2. Ի՞նչ պատկերներով է Չարենցը ներկայացնում հայրենի երկիրը:
3. Հայրենի բնաշխարհում ո՞վ արթնացավ նրա տեսիլքի մեջ:
4. Ինչպիսի՞ նուրբ ակնարկներով է հիշվում սիրած աղջկա գոյությունը:
5. Ինչպե՞ս է ավարտվում բանաստեղծությունը:

ՏԱՂ ԱՆՁՆԱԿԱՆ

Թողած Կարսում, գետի ափին, տունս՝ շինված անտաշ քարով,
Կարսը թողած, Կարսի այգին ու հայրենի երկինքը մով
Եվ Կարինե Քոթանճյանին անգամ չասած մնաս քարով—
Ա՛նց եմ կենում հիմա օտար քաղաքների ճանապարհով:

Անց եմ կենում. շուրջս — մարդիկ, շուրջս դեմքեր հազա՛ր-հազա՛ր.
Շուրջս աշխարհն է աղմկում, մարդկային կյանքն անհավասար.
Եվ ո՞վ կասի՝ ինչո՞ւ ես դու, և ո՞վ կասի, թե ո՞ր հասար—
Դեմքերը, ախ, բութ են այնպես՝ կարծես շինված են տապարով:

Գորշ, տաղտկալի ու խելագար երգ է կարծես այս կյանքը մի.
Ինչ-որ մեկի սրտում բացված — վերք է կարծես այս կյանքը մի.
Եվ ո՞ւմ համար — էլ ո՞ւմ համար կարոտակեզ երգե հիմի
Սիրտս՝ լցված տարիների սեղմ արճիճով ու կապարով:

Բայց շուրջս թող որքան կուզե աշխարհը այս խնդա, ցնդի—
Ես — հաշմանդամ ու խելագար ու հավիտյա՛ն վտարանդի՝
Դեպի երկի՛նք պիտի գնամ, դեպի եզերքը Ամենտի—
Իմ քա՛րձր, հին ու աստղային երազների ճանապարհով...

Ու էլ ամե՛ն մեղքի համար սիրտս հիմա ունի ներում.
Պիտի անդարձ ես հեռանամ, պիտի գնամ՝ ա՛չքս է հեռուն.
Թե Կարինե Քոթանճյանին տեսնեք Կարսի փողոցներում—
Ասե՛ք նրան՝ Չարենցն ասավ — մնաս քարո՛վ, մնաս քարո՛վ...

ԲԱՌԱՐԱՆ

մով – մավի, կապույտ

տապար – կացին, կացնի ձև ունեցող սառը գենքի տեսակ

կարոտակեզ – կարոտից կիզվող՝ տոչորվող, կարոտավառ

վտարանդի – տարագիր, պանդուխտ, հայրենիքից հեռացած և օտարության մեջ ապրող մարդ

Ամենտի եզերք – այլաշխարհային եզերք, իրականությունից դուրս այդպիսի երևակայական այլ աշխարհներ սիրում էին ստեղծել խորհրդապաշտ գրողները

Չարենցն այս բանաստեղծությունը վերնագրել է **«Տաղ անձնական»**, որովհետև գրված է աշուղական տաղի ձևով, որը կոչվում է մուխամազ: Այս ձևը մեկ տարի անց նա պիտի կիրառեր **«Տաղարան»** շարքում:

Տաղի մեջ յուրահատուկ է տների հանգավորումը. առաջին տունը՝ *ասասա*, հաջորդ տները՝ *բբբա*, *գգգա*, *դդդա*: Այսինքն՝ առաջին տունը նույնահանգ է, հաջորդ տների առաջին երեք տողերն ունեն իրենց ինքնուրույն հանգային հնչեղությունը, իսկ չորրորդ տողերում կրկնվում է առաջին տողերի հանգը:

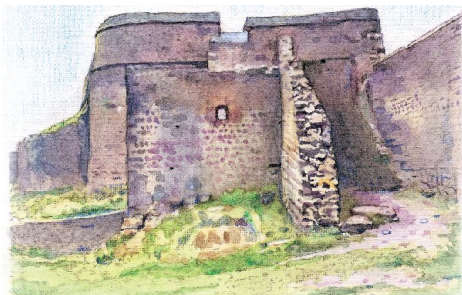
Տաղը նաև քնորոշել է **«անձնական»**, որովհետև իր մասին է: Կարսն իր հայրենի քաղաքն էր, Կարինե Քոթանճյանն իր սիրած աղջիկն էր, որին ձոնել է **«Ծիածանը»** (1917) ժողովածուն հետևյալ ուղերձով՝ *«Դու իմ վերջին, իրիկնային, աստղային քույր...»*: Կարինե Քոթանճյանը հետագայում հետաքրքրական հուշեր է գրել Չարենցի մասին, որոնք դուք ցանկության դեպքում հաճույքով կկարդաք:

Այս տաղի մեջ Չարենցը ներկայացնում է բանաստեղծի իր կերպարը ժամանակի մեջ:

ՕԳՏԱԿԱՐ Է ԻՄԱՆԱԼ

ԿԱՐՍ ԶԱՂԱՔԻ ՄԱՍԻՆ

Կարս քաղաքը Ե. Չարենցի ծննդավայրն է: Կարսը հայոց հնագույն բնակավայրերից է: 10-րդ դարում՝ Բագրատունիների օրոք, մինչև Անին մայրաքաղաք հռչակելը, եղել է նաև թագավորանիստ քաղաք: Քաղաքում

վեր է խոյանում Առաքելոց եկեղեցին, որը կառուցել է Աբաս Ա Բագրատունին 930-940-ական թվականներին: 963-ին, երբ հայոց սպարապետ Մուշեղն իրեն հռչակեց Վանանդի թագավոր, Կարսը մինչև 1065 թվականը դարձավ թագավորության կենտրոն: 11-րդ դարից քա-

դաքն անցնում է բյուզանդացիների, սելջուկների, թաթար-մոնղոլների, պարսիկների, թուրքերի գերիշխանության ներքո:

1877 թվականի նոյեմբերի 6-ին ռուսները թուրքերից գրավում են քաղաքը և Կովկասի փոխարքայության կազմում դարձնում մարզային կենտրոն: Գործարկվել է երկաթգիծը: Լույս է տեսել «Կարս» շաբաթաթերթը: 1918-ի ապրիլի 25-ին թուրքերը գրավում են քաղաքը: 1919-ի ապրիլի 12-ին Հայաստանի Հանրապետության բանակն ազատագրում է Կարսը: 1920 թվականի հոկտեմբերի 31-ին թուրքերը վերստին գրավում են Կարսը: 1921 թվականի Կարսի պայմանագրով քաղաքը մնում է Թուրքիայի կազմում:

Ծննդավայր Կարսը Չարենցը հաճախակի է հիշել իր բանաստեղծություններում: Իսկ նրա «**Երկիր Նաիրի**» վեպը նվիրված է Կարսին և հատկապես քաղաքի պատմության 1914-1920 թվականների իրադարձություններին:

1886 թվականին Չարենցի ծնողները Մակուից տեղափոխվում և բնակություն են հաստատում Կարսում, որտեղ էլ հետագայում ծնվել է նա: Այստեղ էլ հանդիպել է Կարինե Քոթանճյանին:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴԴԱՆՔՆԵՐ

1. Ինչո՞ւ է այս բանաստեղծությունը վերնագրված «Տաղ» և ինչո՞ւ «անձնական»:
2. Չարենցի կյանքում ի՞նչ տեղ ունեւ Կարս քաղաքը: Ի՞նչ գիտես Կարսի մասին:
3. Ո՞վ էր Կարինե Քոթանճյանը Չարենցի կյանքում: Իր բանաստեղծությունների ո՞ր գիրքն է Չարենցը ձոնել նրան:
4. Ինչպե՞ս է Չարենցը ներկայացնում կյանքի հորձանքը, որի մեջ ընկած էր նա: Ինչպիսի՞ն էր կյանքը, ինչպիսի՞ մարդիկ էին նրան շրջապատել:
5. Կյանքի այդ հորձանքի մեջ ինչպե՞ս է իրեն ներկայացնում Չարենցը: Ինչի՞ խորհրդանշան է Ամենտի եզերքը:
6. Ինչպե՞ս է ավարտվում բանաստեղծությունը: Ո՞ր է շտապում Չարենցը, որ չի հասցնում սիրած աղջկան անգամ ասել մնաս բարով:

ՄՈՐՍ ՀԱՄԱՐ ԳԱՋԵԼ

Հիշում եմ դեմքը քո ծեր, մայր իմ անուշ ու անգին,
Լույս խորշումներ ու գծեր, մայր իմ անուշ ու անգին:

Ահա նստած ես տան դեմ, ու կանաչած թթենին
Դեմքիդ ստվեր է գցել, մայր իմ անուշ ու անգին:

Նստել ես լուռ ու տխուր, հին օրերն ես հիշում այն,
Որ եկել են ու անցել, մայր իմ անուշ ու անգին:

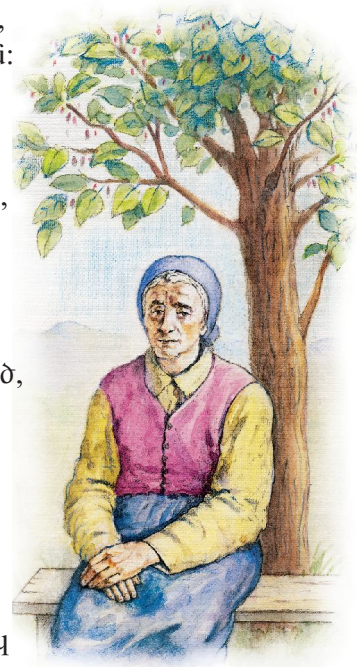
Եվ հիշում ես քո որդուն, որ հեռացել է վաղուց,—
Ո՞ր է արդյոք հեռացել, մայր իմ անուշ ու անգին:

Ո՞ր է արդյոք հիմա նա, ո՞րջ է արդյոք, թե՞ մեռած,
Եվ ի՞նչ դռներ է ծեծել, մայր իմ անուշ ու անգին:

Եվ երբ հոգնած է եղել, և երբ խաբվել է սիրուց,—
Ո՞ւմ գրկում է հեծեծել, մայր իմ անուշ ու անգին:

Մտորում ես դու տխուր, և օրրում է թթենին
Տխրությունը քո անձի, մայր իմ անուշ ու անգին:

Եվ արցունքներ դառնաղի ահա ընկնում են մեկ-մեկ
Քո ձեռքերի վրա ծեր, մայր իմ անուշ ու անգին...

1920 թվականին Չարենցը մտադիր էր գրել գազելների գիրք, բայց գրածները ոչնչացնում է՝ պատճառաբանելով, թե գազելի ժամանակ չէ, և թողնում է միայն այս մեկը:

Գազելը բանաստեղծության կայուն ձև է, կազմված է երկտողանի տներից և կրկնվող կիսատողերից, որոնք իրար են հաջորդում 1-ին և 2-րդ տողերում, հետո հանդիպում են մնացած բոլոր տների զույգ տողերում, այստեղ՝ 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16: Այստեղ կրկնվում է «*մայր իմ անուշ ու անգին*» կիսատողը և մի յուրահատուկ իմաստ ու տրամադրություն հաղորդում ամբողջ բանաստեղծությանը:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ինչպե՞ս է Չարենցը հիշում իր մորը, ինչպիսի՞ն էր նրա տեսքը, որտե՞ղ էր նա նստած:
2. Ո՞ւմ է հիշում մայրը, ո՞ր էր նրա որդին:
3. Որդու մասին մտորելով՝ մայրն ի՞նչ զգացումներ է ունենում, ինչի՞ է վերածվում նրա տխրությունը:

Էլի գարուն կգա, կբացվի վարդը,
Սիրեկանը էլի յարին կմնա:
Կփոխվին տարիքը, կփոխվի մարդը,
Բլբուլի երգն էլի՝ սարին կմնա:

Ուրիշ բլբուլ կգա կմտնի բաղը,
Ուրիշ աշուղ կասե աշխարհի խաղը,
Ինչ որ ե՛ս չեմ ասե – նա՛ կասե վաղը,
Օրերը ծուխ կըլին, տարին կմնա:

Հազար վարդ կբացվի աշխարհի մեջը,
Հազար աչք կթացվի աշխարհի մեջը,
Հազար սիրտ կխոցվի աշխարհի մեջը–
Էշխը կրակ կըլի, արին կմնա:

Ուրիշ սրտի համար կհալվի խունկը,
Կբացվի շուշանը, վարդերի տունկը,
Գոգալը լաց կըլի, կընկնի արցունքը–
Գերեզմանիս մարմար քարին կմնա:

«Էլի գարուն կգա, կբացվի վարդը...» գետեղված է **«Տաղարան»** շարքում, հերթականությամբ 10-րդն է: Այս տաղը հագեցված է սիրո հավերժական կրկնության և կյանքի անցողիկության ապրումներով: Կյանքի հարափոփոխ շարժման մեջ բանաստեղծը պատկերացնում է իր հեռացումն աշխարհից: Ամեն ինչ նույնը կլինի՝ Էլի գարուն կգա, կբացվեն վարդերը, կշարունակվի սերը, բայց կփոխվի ժամանակը, և կփոխվի մարդը: Ուրիշները կգան, բայց ինքը՝ բանաստեղծը, այլևս չի լինի... Սա բնության օրենքն է: Այդ անցողիկությունն էլ թախիծ է առաջացնում բանաստեղծի մեջ, ինչն արտահայտվում է տաղի տխուր, բայց վեհ վերջաբանով:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Կյանքի անցողիկության գաղափարը ինչպե՞ս և ի՞նչ պատկերներով է ներկայացված «Էլի գարուն կգա...» տաղում:
2. Ինչպե՞ս կմեկնաբանեք «Էլի գարուն կգա, կբացվի վարդը» տողը:
3. Ինչպե՞ս եք հասկանում «Օրերը ծուխ կըլին, տարին կմնա» արտահայտությունը:
4. Ո՞րն է այս բանաստեղծության բուն ասելիքը:

Ես իմ անուշ Հայաստանի արևահամ քառն եմ սիրում,
Մեր հին սագի ողբանվագ, լացակումած լարն եմ սիրում,
Արնանման ծաղիկների ու վարդերի բոլորը վառման,
Ու նաիրյան աղջիկների հեզաճկուն պա՛րն եմ սիրում:

Սիրում եմ մեր երկինքը մուգ, ջրերը ջինջ, լիճը լուսե,
Արևն ամռան ու ձմռվա վիշապաճայն բուքը վսեմ,
Մթում կորած խրճիթների անհյուրընկալ պատերը սև
Ու հնամյա քաղաքների հազարամյա քա՛րն եմ սիրում:

Ուր է՛լ լինեմ – չե՛մ մոռանա ես ողբաճայն երգերը մեր,
Չե՛մ մոռանա աղոթք դարձած երկաթագիր գրքերը մեր,
Ինչքան էլ սո՛ւր սիրտս խոցեն արյունաքամ վերքերը մեր–
Էլի՛ ես որք ու արնավառ իմ Հայաստան-յա՛րն եմ սիրում:

Իմ կարոտած սրտի համար ո՛չ մի ուրիշ հեքիաթ չկա.
Նարեկացու, Քուչակի պես լուսապսակ ճակատ չկա.
Աշխարհ անցիր, Արարատի նման ճերմակ գագաթ չկա,
Ինչպես անհաս փառքի ճամփա՝ ես իմ Մասիս սա՛րն եմ սիրում:

ԲԱՌԱԲԱՆ

սագ – երաժշտական լարային գործիք

երկաթագիր գրքեր – երկաթագիրը հայերեն գրերի հին ձևն է, որով գրվում էին միջնադարյան մատյանները

Չարենցի **«Ես իմ անուշ Հայաստանի արևահամ քառն եմ սիրում»** տաղի **«արևահամ քառի»** ակունքը Հովհաննու ավետարանն է, որն սկսվում է **«Ի սկզբանե էր Բանն, և բանն էր առ Աստված, և Աստված էր Բանն»**: Բան՝ այսինքն խոսք. Աստված խոսք է: Պետք է **«բառ»** լիներ, որպեսզի գեղարվեստական պատկերը ներքուստ զարգանալով հասներ ողբաճայն երգի, երկաթագիր գրքի, Նարեկացու ու Քուչակի:

Այս տաղի հետ ծանոթանալուց հետո անհրաժեշտ է ընդհանուր պատկերացում ունենալ բանաստեղծական այն շարքի մասին, որի մեջ զետեղված է տաղը: Շարքը կոչվում է **«Տաղաբան»**: Գրել է 1920-1921 թվականներին: Այս շարքի մեջ Չարենցը ստեղծագործաբար օգտագործել է միջնադարի վերջին մեծ բանաստեղծ Սայաթ-Նովայի ոճը: Այսինքն՝ Սայաթ-Նովայի բառապաշարով և ձևով ոճավորել է իր խոսքը:

Երբ մի գրող գեղարվեստորեն յուրացնում ու կիրառում է մեկ այլ գրողի ստեղծագործության ձևի, տաղաչափության, բառապաշարի բնորոշ կողմերը, կոչվում է **ոճավորում**:

Չարենցի շարքը բաղկացած է 20 տաղից: Տաղը միջնադարյան բանաստեղծության ընդհանուր բնորոշումն է, որ այստեղ ստացել է Սայաթ-Նովային բնորոշ աշուղական ձև:

Շարքի 1-18-րդ տաղերն ունեն սիրային բովանդակություն: Չարենցը երգում է գոգալի կերպարանքով հարություն առած իր քարձր սերը, որն այդպես էլ մնում է անհասանելի: Վերջին երկու տաղերն ունեն հայրենասիրական բովանդակություն: Կնոջ անմատչելի սիրուց նա հասնում է հայրենիքի անփոխարինելի ու քացառիկ սիրուն:

«ԵՍ ԻՄ ԱՆՈՒՇ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ...»-ի մասին

Բայց, ահա՛, չեմ հիշում, թե երբ եմ առաջին անգամ լսել կամ կարդացել «Ես իմ անուշ Հայաստանին»: Երբեք բերանացի չեմ սովորել, պարզապես գիտցել եմ: Ինձ թվում է, թե Սահակի ու Մեսրոպի աղոթքների հետ էլ քերել եմ:

Դա մեր այսօրվա աղոթքն է: Աղոթք, որը կարելի է թե՛ մտքում հյուսել, թե՛ մրմնջալ շշուկով, թե՛ արտասանել քարձրաձայն:

Իսկ ինչի՞ հետ համեմատես «Ես իմ անուշը»: Քիչ կլինի ասել, թե բանաստեղծություն է: Պոեմ էլ չէ, վեպ՝ նույնպես:

«Ես իմ անուշ Հայաստանին» ավելի շատ բոլոր մասշտաբներից դուրս պաննո է: Պաննո՝ հասցված ժողովրդական էպոսի աստիճանին: Դա անհիշելի ժամանակներից եկող Հայասա-Ուրարտու-Արմենիա երկրի համապարփակ պաննո-դիմանկարն է: Դա մեր ազգի կենսագրության ու վարքի կենդանի արտացոլքն է, մեր կրած տառապանքների ու փայփայած իդեալների, մեր անկումների ու վերելքների, արհավիրքների ենթակա մեր ճակատագրի ու անմեռ մնալու մեր ձգտման գեղարվեստական համադրությունն ու քյուրեղացումն է: Այդպիսի մի երկ աշխարհ քերելու համար պետք էր ամենաքիչը կիսաաստված լինել:

Մարտիրոս Մարյան

Զգացի, որ Չարենցը եղբայրս էր: Այդպես կը զգամ նաև մինչև այսօր: Շատ գրողներու եմ հանդիպած բազմաթիվ երկրներու մեջ, սակայն չեմ հանդիպած և ոչ մեկին, որ ինձ վրա ավելի խոր տպավորություն ձգած ըլլա, քան Չարենցը: Ես սիրեցի զայն: Հիացում ունեցա անոր հանդեպ: Հպարտ էի, որ հայրենակից եմ իրեն և իր նման գրի մարդ եմ նաև ես: Չարենցի հիշատակին հավատարիմ պիտի մնամ առհավետ:

Չարենցը, Չարենցը... «Ես իմ անուշ Հայաստանի արևահամ բառն եմ սիրում...»: Անոր չհանդիպած՝ գիտեի արդեն իր այս քերթվածը: Սկսած էի արտասանել Ամերիկայի մեջ: Ամեն մեկ բառը քացատրել տված էի ու գրեթե գոց սովորած: Զայն մինչև այսօր կը նկատեմ մեր երկնքին, մեր հողին, մեր պատմության նվիրված ամենեն գեղեցիկ երգը, գովաբանական աղոթքը: «Հայ մեր»-ին նմանվող աղոթք մը:

Վիլյամ Մարոյան

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ե՞րբ է Չարենցը գրել «Տաղարան» շարքը:
2. Միջնադարի ո՞ր բանաստեղծի պոեզիայի ոճավորումով է գրված «Տաղարան» շարքը:
3. Քանի՞ տաղ է գետեղված «Տաղարան»-ում, և ինչի՞ մասին է այդ շարքը:
4. Ինչի՞ մասին է Չարենցի «Ես իմ անուշ Հայաստանի...» ոգեշունչ տաղը:
5. Ի՞նչ կապ էք տեսնում «արևահամ բառն եմ սիրում» կիսատողի և «ողբաձայն երգեր», «երկաթագիր գրքեր», «Նարեկացու, Քուչակի պես լուսապսակ ճակատ չկա» արտահայտությունների միջև: Այսինքն՝ փորձեք բացատրել բառ-երգ-գիրք-Նարեկացի-Քուչակ բանալի բառերի անցումային ներքին տրամաբանական կապը:
6. Նորից բարձրաձայն կարդացե՛ք բանաստեղծությունը և փորձե՛ք տող առ տող վերլուծել պատկերները: Ինչո՞ւ է Չարենցը մեր սագի երգը համարել ողբանվագ, լացակումած, մեր երգերը՝ ողբաձայն: Ինչո՞ւ է նա իրյան աղջիկների պարը համարում հեզաճկուն: Ինչպե՞ս է ներկայացնում մեր երկիրը:
7. Շարունակե՛ք և բացատրե՛ք հաջորդող տողերի իմաստը: Ինչպե՞ս կվերլուծեք այս տաղի երրորդ տունը:
8. Ինչպե՞ս էք հասկանում «աղոթք դարձած երկաթագիր գրքերը մեր» պատկերի իմաստը:
9. Ինչո՞ւ է Չարենցն այդ աստիճանի նվիրումով գրում.
*Ինչքան էլ սո՛ւր սիրտս խոցեն արյունաքամ վերքերը մեր,
Էլի՛ ես որք ու արնավառ իմ Հայաստան-յա՛րն եմ սիրում:*
10. Չարենցի այս տաղն արտակարգ հարուստ է պատկերավորման միջոցներով, հատկապես մակդիրներով և համեմատություններով: Մակդիր է «արևահամ բառ»-ը: Մեկ այլ բանաստեղծության մեջ օգտագործել է նաև «արևահամ կին» մակդիրը: Գտե՛ք և դո՛ւրս գրե՛ք այլ մակդիրներ: Վերջին տան մեջ կան նաև համեմատություններ. գտե՛ք և դո՛ւրս գրե՛ք նաև դրանք:
11. Չարենցի համար ո՞րն է «անհաս փառքի» ճանապարհի խորհրդանշանը:
12. Ովքե՞ր և ի՞նչ արտահայտություններով են գնահատել այս տաղը:
13. Վահան Թեքեյանն ունի «Տաղ հայերեն լեզուին» վերնագրով մի քերթված, որը ևս նվիրված է հայոց լեզվին: Թեքեյանի և Չարենցի տաղերի միջև կա բառապատկերային ընդհանրություն: Կարդացե՛ք Թեքեյանի բանաստեղծությունը և տող առ տող, պատկեր առ պատկեր համեմատե՛ք Չարենցի տաղի հետ:

ԴԵՐԵՆԻԿ ԴԵՄԻՐՃՅԱՆ

1877 - 1956

Դերենիկ Դեմիրճյանը մեծ վաստակի տեր գրող է, իր ստեղծագործական երկարատև կյանքի ընթացքում նա գրել է բանաստեղծություններ, պատմվածքներ, վեպեր, վիպակներ, քատերգություններ, ակնարկներ և այլն: Մեծ հետաքրքրություն են ներկայացնում նրա «Զաջ Նազար» կատակերգությունը, «Վարդանանք» պատմավեպը և մի քանի պատմվածքներ:

Դերենիկ Դեմիրճյանը (Դեմիրճոլյան) ծնվել է 1877 թվականի փետրվարի 17-ին Ախալքալաքում: Նրա հայրը՝ Կարապետ աղան, եղել է սնանկացած վաճառական: Դերենիկը հաճախել է ծննդավայրի մեկդասյա դպրոցը:

Արվեստի հանդեպ նրա սերը բորբոքվել է քահանա հորեղբոր տանը, ուր հաճախակի կազմակերպվում էին գրական-երաժշտական-թատերական հանդեսներ:

Այնուհետև նրանց ընտանիքը տեղափոխվել է Արդահան, ուր և ապագա գրողը շարունակել է ուսումը: Արդահանի դպրոցի հոգաբարձուների միջնորդությամբ 1892-ին Դեմիրճյանն ընդունվում է Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարան: 1894-ին կրթությունը շարունակում է Թիֆլիսի Ներսիսյան դպրոցում: Նրա գրական փորձերն առաջինը նկատում և խրախուսում է վիպասան Պերճ Պռոշյանը: Ներսիսյան դպրոցն ավարտելուց հետո Արդահանում աշխատել է որպես օդերևութաբանական կայանի դիտորդ, փոստակայանի վերակացու:

Նա գրական կապեր է հաստատում Հովհաննես Թումանյանի հետ և 1899-ին դառնում նրա նախաձեռնած «**Վերնատուն**» գրական խմբակցության հիմնադիր անդամներից մեկը: Դեմիրճյանը բնակություն է հաստատում Թիֆլիսում, որն այդ ժամանակ հայ գրական կյանքի կենտրոններից մեկն էր: Աշխատում է Հայոց բարեգործական ընկերությունում, այնուհետև Բաքվում՝ հայ մեծահարուստ Մանթաշյանի մավթահանքերում որպես բանվորական ճաշարանի վարիչ:

1905-1908 թվականներին ուսանում է Ժնևի համալսարանում. ուսումնասիրում է քնազդիություն, այնուհետև՝ մանկավարժություն և գրականություն: Իսկ երաժշտանոցում ջութակի դասեր է առնում:

Վերադառնում է Թիֆլիս և Գայանյան (Հովնանյան) օրիորդաց դպրոցում դասավանդում է հայոց լեզու: Այնուհետև աշխատել է Հայաստանի

Հանրապետության արվեստի վարչությունում: 1925-ից վերջնական բնակություն է հաստատում Երևանում և աշխատում որպես Հայ մշակույթի ինստիտուտի գիտական քարտուղար: 1927-1931 թվականներին Հայ աշխատավորական գրողների միության նախագահն էր: Դրանից հետո նա հիմնականում զբաղվել է ստեղծագործական աշխատանքով:

Առաջին բանաստեղծությունը՝ **«Ապագա»** վերնագրով, տպագրվել է 1893-ին: Լույս է ընծայել բանաստեղծությունների ժողովածուներ: Գրել է նաև պոեմներ: Տպագրել է քառյակների ժողովածու՝ **«Գարուն»** վերնագրով: Սակայն պոեզիան Դեմիրճյանի ասպարեզը չէր, ուստի գրական ընդունակությունները փորձում է նաև արձակի ու թատերգության ասպարեզում: 1917-ին գրում է իր նշանավոր **«Ավերդոր»** պատմվածքը: Մյուս հայտնի պատմվածքներից են **«Տերտերը»**, **«Ստամբուլը»**: Գրում է նաև **«Վասակ»**, **«Դատաստան»**, **«Հովնան Մեծատուն»** դրամաները:

1920-ականների սկզբից Դեմիրճյանի ստեղծագործության մեջ կատարվում են գաղափարական նոր տեղաշարժեր՝ կապված ասպարեզ մտած մարդկային նոր կերպարները պատկերելու անհրաժեշտության հետ: Այս տարիների նրա ստեղծագործության հիշարժան փաստը **«Քաջ Նազար»** (1923) կատակերգությունն է:

Հետագա տարիների լավագույն երկերից են **«Գիրք ծաղկանց»** պատմվածքն ու **«Երկիր հայրենի»** դրաման:

1943-1946 թվականներին նա գրեց իր կյանքի գլխավոր գիրքը՝ **«Վարդանանք»** պատմավեպը: Վարդան զորավարը Ավարայրի դաշտ մտավ, երբ 66 տարեկան էր, Դեմիրճյանը Ավարայրը ոգեկոչեց, այսինքն՝ Վարդանի ու Ավարայրի մասին սկսեց գրել, երբ ինքն էր արդեն 66 տարեկան:

1953-ին ընտրվել է Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի ակադեմիկոս:

Մահացել է 1956 թվականի դեկտեմբերի 6-ին Երևանում:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ե՞րբ և որտե՞ղ է ծնվել Դերենիկ Դեմիրճյանը:
2. Որտե՞ղ և ի՞նչ կրթություն է ստացել նա:
3. Գրական ի՞նչ տեսակներով է Դեմիրճյանը ստեղծագործել:
4. Բնութագրե՛ք Դեմիրճյանին որպես գրող: Թվարկե՛ք նրա հիմնական գեղարվեստական երկերը:
5. Դեմիրճյանին նվիրված հիշողությունների գրքից կամ այլ աղբյուրներից գտե՛ք և առանձնացրե՛ք ասույթներ գրողի մասին:

ԱՎԵԼՈՐԴ

Երբեք Հաճի աղան այդպես անխնամ չէր փոխել քայլերը իրենց տնից խանութ գնալիս: Այն Հաճի աղան, որի փողոցով անցնելն իսկ մի հանդես էր. աղայակա՛ն: Միշտ հաստ շալը վաթսուն-յոթանասուն տարեկան կուզի վրայով վզին փաթաթած, երկար իրանը քերընքսիվար ընկնելու պես առաջ թեքած, ուղտի վիզը առջև երկարած, սև ակնոցների արանքից սա-պատավոր քիթը օդի մեջ խրած, հայացքը դեպի հեռուն, մի կետի՝ ընթա-նում էր նա: Եվ այդ ֆեսավոր Հաճին ծիսակատարությունների մնան ան-խուսափելի գործելակերպեր ուներ փողոցով անցնելիս. գիտեր ամեն դար ու փոսի, քար ու ոտնատեղի սովորական պատռվածքը, և եթե սայլի, ոտքի կամ բնության հետևանքով քարերն ու ոտնատեղերը նոր կարգով դասա-վորվեին, Հաճի աղան կանգ կառներ, լրջորեն կկշռեր նոր ոտնատեղի վտանգի չափը, իր դեղնած գավազանի ծայրով բախելով՝ կստուգեր ոտքը դնելիք քարի հավատարմությունը և, գավազանը ցեխի կամ ջրի մեջ դիմ-հար տալով, զգույշ արթորի պես ոտքերը գետնից պոկելով ու վար դնելով, գերագույն խնամքով կանցներ վտանգավոր տեղը:

Տասը տարի առաջ միայն՝ իր անդրանիկ որդուն թաղելիս, Հաճի աղան թույլ տվեց, որ իր կապույտ մահուդ շավարի տոտերը ցեխոտվեն, և մեկ էլ այսօր, երբ իմացավ, որ թուրք գորքը, ռուսներին նեղելով, հաղթական մո-տենում է իրենց փոքրիկ սահմանամերձ քաղաքին:

Ասենք, այսպես դեկտեմբերի ցրտին Հաճի աղան դուրս եկողը չէր, այն էլ այս ցեխին, որ գոյացել էր սայլերի ու գորքի տակ կոխկրտած ձյունից՝ հա-կառակ, որ միշտ այս ամսին գետինը սառած էր լինում:

Անհանգիստ էր վերի՛ն աստիճանի: Արդեն մի շաբաթ է՝ ականջին դի-պել էր, որ թուրքը գալիս է:

Փորձված, կյանքի չար ու բարուն տեղյակ Հաճի աղան, որ տեսել էր 1877 թվի ռուս-տաճկական պատերազմը, երբ թուրքը կարծես բնականորեն հաղթ-վում էր, այն Հաճի աղան, որ «քրդանոցներում ու թուրքանոցներում» զելվել, առևտուր էր արել և շատ անգամ էր ավազակների ձեռքից աղվեսի պես պոչը պրծացրել, նա լավ գիտեր, որ երբեք չեն սպասի՝ վտանգը գա ու փեշիցդ բռ-նի.— պետք է ժամանակին որսալ խուսափելու անկրկնելի վայրկյանը:

Բայց այս անգամ վրիպեց... Եվ չարաչար:

Երբ մտավ շուկա, փորձված աչքերով չափեց հրապարակը և զինվորնե-րի ու խանութպանների եռուզեռում մի անկարգություն նկատեց, որ նրան դուր չեկավ: Մոտեցավ իր խանութին. խանութը կիսափակ էր: Ներս մտավ թուրք կուլ տալով: Իր քառասնամյա որդին շտապով ապրանքը դարակնե-

րից թափում էր մի տոպրակի վրա: Գեր ու կլոր տղամարդ էր նա և հևում էր փութսի պես. քրտնքի կաթիլները շարվել էին չեչոտ, կարմիր երեսին:

Հաճու աչքերը մթնեցին: Ածիլած կիզակը հաստ քեղերի տակ դողաց, և նա քառերը լփռտելով՝ մռնչած.

– Շմավո՞ւն... ի՞նչ կենիս...

Շմավոնը, հորը տեսնելով, ավելի մռայլվեց և մեղավորի պես, կարծես ինքը լիներ աղետի պատճառը, չպատասխանեց և աչքերը գետնին գցեց: Իբրև թե՝ «հա՛, իմացի՛ր, մեռել է»:

Եվ, իսկապես, կարծես մարդ էր մեռել. կաղ գործակատարը տաքուրեստ քաշեց Հաճի աղայի առջև և ասաց.

– Բան չկա, Հաճի՛ աղա, նստե՛:

– Ջա՛նըմ, ի՞նչ «քան չկա». ֆուրդո՞ւն բռնեցեք...

– Միսաքը գնաց խանը՝ բռնելու,– պատասխանեց Շմավոնը:

Հաճի աղան չնստեց, ծուղակն ընկած մկան պես կարծես ելք որոնելով՝ նայեց չորս կողմը և դուրս եկավ, որ դուրսն էլ նայի: Բայց հարևան խանութներում առուտուրը եռում էր. խանութպանները հանգիստ էին երևում: Իրենց հարևանը՝ Կորկոտենց Եղիշը, լուրջ և անխռով, ինչպես ամեն օր, ահա քան է կշռում կազակների համար: Հանգիստ է նա իր քահի մորուքով և ընկույզի խոշոր աչքերով: Ութ երեխայի տեր է. եթե «նահանջ» լիներ, նա ավելի շուտ պիտի անհանգստանար: Եվ Հաճի աղան, մոտենալով նրա խանութին, հարցրեց նրան.

– Եղի՛շ, աս ի՞նչ կըսեն, թուրքը գոռի՞ր է:

– Այդպես քան կա՞, չիտե՛մ... մեր քակի ֆետպեպիլը ըսավ՝ ահ չկա,– պատասխանեց Եղիշը և շարունակեց իր առուտուրը եպիսկոպոսական արժանապատվությամբ: Հաճի աղան կանգնեց նրա խանութի առջև՝ չիմանալով ի՞նչ անի: Նրա մոտից անցնում էր դյուրգար Պողոսը, որ իրեն ձեռ առնող զվարճախոսներից մեկին պատասխանում էր.

– Ա՛տամ, ինչ որ ուրիշներու գըլի, ան ա թող մեզի ըլի. աշխըրովի չէ՞:

– Ինձի աշե,– ձայն տվեց հեռու խանութից ձեռ առնողը,– հազրվե՛, կամենդանթը քեզ համար կառեթ պիտի դրկե, որ փախչիս:

– Կառեթը զանգիներուն համար է, սաղ ըլին ոտքերս,– հանգիստ պատասխանեց առողջ արհեստավորը և շուտ տվեց ուրիշ փողոց:

Հաճի աղային զայրացրեց այս չարագուշակ զվարճախոսությունը, և այն է՝ հեռանում էր Եղիշի խանութից, որ ներս մտավ նրա ժրագլուխ աշկերտը և իբրև անմիտ քայլի վրա ծիծաղելով՝ զեկուցեց.

– Խանը ինչ ֆուրդուն օր կա, հատը հարուր, հարուր իցցուն մանեթով բռներ են:

Հաճին զգաց, որ բերնի թուքը ցամաքում է:

– Ի՞նչ... բռնե՞ր եմ... մեր Սիսաքը հո՞ն է,– հարցրեց շնչասպառ:

– Հոն էր, հըմը չկրցավ բռնե,– պատասխանեց թարմ ու անհոգ ձայնով աշկերտը և ավելը վերցնելով՝ սկսեց ուրախ-ուրախ ավլել խանութի սանդուղքը: Հաճի աղան շտապեց իր խանութը և դողդողալով վրա պրծավ իր որդուն:

– Ի՞նչ էս էրիր... ֆուրդունները ձեռից բա՛ց ես թողիր... գերդաստա՛նս մնաց...

Շմավոնի կարճ ու գնդիկ մարմինը շտկվեց: Նա իր քրտնած, չեչոտ դեմքը բարձրացրեց և ապրանքը գոգնոցի մեջ նայեց հորը: Հայացքներն իրար հանդիպեցին, և նրանք իրար հասկացան: Հաճի աղան չարագուշակ ժպիտով գլուխը հանդիմանորեն շարժեց.

– Ֆուրդո՛ւն գտի... տղա՛քս ձեռքե կերթան... տո՛ւնս...

Շմավոնը դեմքը կնճռոտեց.

– Ձանըմ, ֆուրդուն ինչո՞ւ պիտի չըլի,– բարկացավ նա և ապրանքը թափելով՝ յուրոտ գոգնոցով քրտինքը սրբեց ու, գլորվող տակառի պես կողքեկողք ընկնելով, դուրս գնաց:

Հաճի աղան երկար նայում էր իր որդու թաղիքե վալիկներին, նրա տափակ փափախին և կարմիր շարֆին. մերթ երևում, մերթ կորչում էր զինվորների բազմության մեջ, մինչև որ անհետացավ:

Հաճի աղան դուրս եկավ խանութից և բռնեց տան ճամփան:

Հասնելով տուն՝ դռան մոտ ոտները չքսեց երկաթին, ինչպես անխախտելի պարտականությունն էր Հաճիենց տանեցիների, և ներս մտավ: Իր մեծ հարսը, որ տան միջանցքում բուրդ էր ձաղկում, Հաճուն տեսնելով՝ տիրացուի վարժությամբ, իբրև ծխականատարության որոշ տեղը, ձայն տվեց.

– Շողո՛, Հաճի աղաս էկավ, դայֆան բեր:

Բայց երբ Հաճի աղան մրթմրթաց՝ «Հարա՛մ ըլի դայֆան», հարսին այնպես թվաց, թե երագումն է, կամ մի անասելի դժբախտություն եկավ իրենց տան գլխին: Վրա ընկավ Հաճու ոտքերին, հանեց նրա կաշվե կալոշները և, տեսնելով Հաճու շալվարի ցեխոտված տոտերը, վախեցավ, զնաց խոհանոց՝ տանեցոց իմաց տալու:

Հաճի աղան մտավ «մեծ օդան» և կանգնեց մեջտեղը տխուր՝ արձանի պես: Ներս մտավ Հաճի աղայի կինը՝ Հաճի մարը, մի ժիր ու նիհար կին:

– Ի՞նչ է, Հաճի աղա,– հարցրեց:

– Ի՞նչ պիտի ըլի. թուրքը գութա, հագրվեցեք:

– Օ՛ֆ, ամա՛ն, Հաճի աղա, «թուրք, թուրք» առել անցել ես, քաղաքը լիքը սալքաթ է:

– Գլխեղ շատ մի՛ դուս տա, հագրվե՛,– հրահանգեց Հաճի աղան:

– Թուրք չկա, չկա. դայֆադ խմե,– արագախոսեց ժիր կինը և դուրս գնաց:

Այդ միջոցին Հաճի աղայի թոռը՝ Շողոմ, մի կարմրաթուշ աղջիկ, տռուզ ձեռքերով ներս քերեց կաթով սուրճը:

Հաճի աղայի մեծ հարսը քերեց կապույտ փռոցը, փռեց մինդարի առջև՝ կապերտի վրա, առավ աղջկա ձեռքից սուրճը, որ դնի փռոցի վրա: Բայց Հաճի աղան, մռութը կախ, հուզված և դժկամ, ձեռքով արավ, որ սուրճը տանեն դուրս: Այս արդեն այնպես ազդեց հարսին ու աղջկան, որ նրանք խորտակված իրար նայեցին, կարծես երկրի հաստատությունը խախտվեց: Հաճի աղան սուրճը չխմի՝...

Մեծ հարսը ձեռքով արավ Շողոմին, որ դուրս գա, ինքն էլ դուրս ելավ, ինչպես հիվանդի սենյակից, որ չանհանգստացնեն նրան:

Հաճի աղան գնաց, ծալապատիկ նստեց մինդարին և թթվեց: Մտքերով շփոթված հայացքը գցեց իր տան սարք ու կարգին, կարծես օտարական լինեք: Սենյակը խաղաղ էր: Մինդարները, մութաքաները, խալիները իրենց տեղից այնպես հարազատ և դաշն խաղաղությամբ նայում էին Հաճի աղային, և այնպիսի մի հաստատություն կար այդ առարկաների մեջ, որ կարծես ոչ մի գործություն խախտել չէր կարող: Տարօրինակ թվաց մի վայրկյան այն խռովությունը, որ ընկել էր իր սիրտը, և պատուհաններում հանգիստ դրած այն ծաղկի փայտե թաղարները, որ հաճախ լվանալուց ճերմակել, փայլում էին, կամ սենյակում երեք պատերի տակով փռված մինդարներն ու պատերին կայքրած երկար քարձերը անվրդով պատմում էին խաղաղ հրավերքների, ուրախ հարսանիքների, անխռով օրերի մասին:

Եվ այդ բոլորը ահա այսօր անհաստատ քաներ էին: Այսօր իսկ կարող էին այդ ամենը լքվել... Դեռ տասը տարեկան հասակից իր հոր հետ ճամփորդելով «քրդերն ու թուրքերը», նրանց հետ առևտուր անելով՝ ահա վաթսուն տարի է՝ տուն է շինում Հաճի աղան: Եվ հիսուն տարի կանոնավոր ժամացույցի պես խաղաղ չքքացել է նրա երջանիկ տունը և ահա այսօր պետք է քանդվեր: Եվ ինչպես ջրում խեղդվողը հանկարծակի արագությամբ հիշում է իր անցած կյանքի մանրամասները, այնպես Հաճի աղան հիշեց իր անցյալը՝ ինչպես հանգիստ քուն դրեց ու թաղեց հանգուցյալ հոր կողքին իր մորը, հիշեց 1877-ի պատերազմը, որ նրա համար անցավ իբրև իրեն չվերաբերող մի փոթորիկ... Միտքը քերեց՝ ինչպես երեսուն տարեկան երիտասարդ՝ իր կնոջը տարավ Երուսաղեմ... ինչպես այնուհետև ձմեռ, գարուն նրա տանը տոն էր ու հարսանիք, նրա կյանքը առևտուր էր, ապրանք ու հարստություն: Հետո որդիները եկան հասան, ամուսնացան, քեղմնավորվեցին: Ամեն, ամեն ինչ եկավ իր կարգով ու եղավ, կարծես այդպես էլ պարտավոր էր լինելու, Հաճի աղան վանքի պես տան տեք դառավ, և այդ տունը այսօր քանդվում էր:

Ի՛ր տունը, հի՛ն տունը: Արյունը գլուխը խփեց: Ինչպե՞ս, իր ընտանիքը, հարստությունը, այդ նույնքան հիմնավոր բանը, որքան ինքը՝ աշխարհքի հաստատությունը...

Եվ Հաճի աղան՝ իբրև փորձված մարդ, իսկույն հարմարվեց կենսական իմաստության. որոշեց խիստ ու հրամայական մի կարգ՝ ազատել ամենակարևորը, իսկ եթե այդ չեղավ՝ կարևորագույնը: Վճռեց ու դաժանացավ. ամեն ինչ անել, ամեն խստություն գործ դնել, անգթանալ, թեկուզ և ստորանալ, բայց փրկել այդ կարևորագույնը՝ իր տունը, իսկ եթե այդ չեղավ, իր անձը:

Կողքի «պզտի օղայում»՝ թիթեղե փեշի վրա, հեռավոր գուռնայի պես ծվծվում էր և դժժում էր գյուղայումը և սենյակի տաք ու չոր օդը բարեխառնում ախորժելի խոնավով:

Հենց այդ փոքրիկ սենյակում՝ անկողինների ծալքի տակ, նստած էր մի տարեց կին: Դա Հաճի աղայի անդամալույծ քույրն էր՝ Սրբունը, որն ամուսնու մահից հետո լվացք անելիս մի անգամ սաստիկ մրսեց, տիֆով հիվանդացավ և անդամալույծ եղավ. էլ չիմացվեց՝ տիֆի՞ց էր, թե՞ արդեն տրամադիր էր: Ականջներն էլ ծանր էին: Հաճի աղան իր անվան չուտեցրեց, որ իր հիվանդ քրոջը ուրիշները պահեն և իր վրա խոսեն. հիվանդին բերեց իր տուն և անկյուն տվեց: Խեղճ կինը՝ ի բնե աշխատասեր և ինքնասեր, ուզելով մի բանով եղբորը վարձահատույց լինել, ընտանիքի կարն ու կարկատանը, ինչպես և գուլպան իր վրա առավ, ու թեև նրա համար սաստիկ դժվար էր այդ աշխատանքն էլ, բայց նա անմոռունջ ու կամովին անում էր: Գեր էր, ծանր և սաստիկ նեղությամբ նստած տեղից շարժվում էր և

գետնաքարշ մի կերպ դուրս գնում:

Հաճու նստած տեղից երևում էին նրա ուռած մատները, որով նա ծնկան վրա փռած մի կտոր հարդարում, շուռումուռ էր տալիս, նորից հարդարում, չափում ինչ-որ մի կարկատանի համար:

Այդ մատներն սպիտակ էին, կարծես ջրով լիքը: Եվ այնքան խաղաղ, առօրյա էր այդ մատների աշխատանքը, որ բոլորովին չէր բռնում օրվա խռովիչ դեպքերին:

Հաճին նայեց անդամալույծին, բայց չտեսավ նրան: Նա սենյակի իրերն էր մտովի տեղավորում ֆուրգոնի մեջ և որոնում էր ամենապետքական իրերը:

Հետո մի տասը-քսան անգամ վեր կացավ, պատուհանից դուրս նայեց՝ փողոցի շարժում-

ներից մի քան գուշակելու համար: Փողոցում շարժում չկար, կարծես ամեն ինչ խաղաղ ժամանակինը լիներ:

Բայց ահա մթնելու վրա էր, որ խառը ձայներ լսվեցին: Հաճին վեր թռավ և շտապեց դեպի պատուհանը: Մի քանի մարդիկ անցան պատուհանի տակով՝ խանութի ապրանք շալակած, որ տուն էին կրում: Դրանց հետևից մի սահնակ՝ անտանելի ծանր քեռով, բոլորը կին ու երեխա, հետևից տղամարդիկ՝ ոտքով: Հարևանենք էին: Այդ առաջի սահնակը այնպես ազդեց Հաճուն, ինչպես մի հիվանդի մահը, որ թեև առաջուց սպասելի էր, բայց դեռ այնպես չէր ազդում: Բայց երբ վերջապես սպասելին փաստ է դառնում, մի դաժան ու սառը քան է զգացվում, որ առաջ չէր կարելի երևակայել: Ու մինչ Հաճի աղան դուրս կգար գնացողներին քան հարցնելու, հանկարծ իրենց տան դուռը գռռաց: Ներս ընկավ Հաճի աղայի կրտսեր որդին՝ Հակոբը, և նախասենյակից հուզված ու կտրուկ ձայնով կանչեց.

– Ապլա՛...

Հաճի աղան վազեց դեպի նախասենյակի դուռը:

– Հակոբ՞ը...– հարցրեց շնչասպառ:

Հակոբը, ցեխոտ ոտքերը հազիվ սրբած, «թուրքերը եկան, փախչինք պիտի» ասելով՝ շնչասպառ ներս մտավ և հարձակվելով անկյունները դրած սնդուկների վրա՝ սաստիկ ուժով առաջ քաշեց: Հաճին մոտեցավ որդուն:

– Ֆուրդուն բռնեցի՞ք...

– Ֆուրդուն չկա, խզակ բռնեցինք:

Հաճի աղան ընդունեց այդ առաջին մեծ հարվածը, բայց կյանքի բովում զելված մարդը իսկույն անդրադարձավ, որ խորհրդածության ժամանակ չէր. պետք էր ո՛չ միայն հաշտվել այդ աղետի հետ, այլ եղածն ազատել: Եվ ի՞նչ պիտի տեղավորվեր մի սահնակի վրա... Հաճի աղան ավելի խստացավ:

– Տե՛, ազատելո՛ւն ազատեցեք... ամենեն պետքականը...

Հակոբը քանդեց իր կավագույն քաշլըղը, հանեց դեղնած հաստ վերարկուն և հարձակվելով սնդուկների վրա, այնպես ուժով առաջ քաշեց, որ զոռից դեմքի ու վզի երակները ուռան: Իրար հետևից ներս լցվեցին և դռների մոտ արձանացան Շողոմ, Շմավոնի կինը, փոքր հարսը և մի հարևանի կնիկ: Հաճին մոտեցավ Հակոբին և թևը բռնելով՝

– Խելքդ մի՛ կորցնե՛,– հրահանգեց,– ինչ որ պետքական է, ա՛ն ժողվե՛:

Հետո տնեցոց հրահանգեց.

– Ամենեն պետքական բաները ժողվեցեք, տեսե՛ք՝ ճամփեն կմնաք:

Հարևանի կնիկը, որ լուռ ականջ էր դնում սրանց, տեսնելով, որ տան բուրր անդամները գործի անցան, դիմեց Հաճի աղային:

– Հաճ աղա, օտա՛ցդ մեռնիմ, դուք կերթաք, մենք ի՞նչ պիտի էճենք:

– Եսի՞մ,– կտրեց Հաճի աղան.– իմ ձեռքը ի՞նչ կա:

Հարևանի կնիկը, որ դառն աղքատի վիճակին էր և համարյա Հաճի աղայի տան գործն անելով՝ մի կտոր, մի փշրանք ստանալու հուսովն էր, սարսափեց: Նա կարծում էր, թե աշխարհն այնպես էր շինված, որ չի քանդվիլ երբեք, իսկ եթե քանդվի էլ, Հաճի աղան երևի բան կգիտենա դրա դեմ անելու: Չանի էլ ու գնա, մի բան կանի իր նման անճարներին:

Բայց Հաճի աղայի չոր ու դաժան պատասխանը սթափեցրեց խեղճ կնկան: Եվ տեսնելով, որ իրեն նայող չկար՝ հառաչեց ու դուրս գնաց:

Ու մինչ տնեցիք հավաքում էին իրերը, Հաճի աղան սկսեց անցուդարձ անել սենյակում՝ իբրև տխուր ուղտի կերպարանք: Նայում էր անկարգացած սենյակին, ուր իրար վրա թափված էին «անպետք» ու «ավելորդ» իրերը, տեսնում էր իր տան քանդվելը, բայց հուսահատությունից չէր զգում ցավը: Ավելի մեծ գուլումը աչքին բան չէր թողնում երևալու: Նա դեղմել, մագաղաթ էր դառել: Տնեցիք շորերը կապում, նորից քանդում և կրկին ընտրում էին, և շարունակ լսվում էր «Հաճ աղայիս գուլպաները», «Հաճ աղայիս դոշակը», «Հաճ աղայիս քուրքը չթողներ»: Շմավոնի կինը, կողքից նայելով Հաճի աղային և տեսնելով նրա մեռելադեմ երեսը, դիմեց նրան.

– Հաճ աղա, կոնյաք ըմ խմե՞ս:

Հաճի աղան լուռ էր, տխրատեսիլ արձանի պես: Նրա բերանը հուզմունքից դառնացել էր, և նա թուքը կուլ տալիս դեմքը ծռմռում էր:

Բայց ներքուստ շտապում էր և դիտում էր տնեցոց աշխատանքը: Եվ մռայլ, խստացած բերդապահի պես քանի գնում, իր բերդի զանազան իրերի արժեքը վերագնահատելով՝ մերթ կարգադրում էր. «Պետքականները, պետքականները», մերթ սարկազմով աղաչում էր. «Աստծո՛ւ սիրուն, հասկացե՛ք, սա պետք չէ, ա՛ն», իսկ վերջը՝ կռիվը ոգևորողի պես սկսեց քաջալերել. «Տե՛, տե՛, տե՛, հա՛ պապամ հա՛... պետքականները, պետքականները»: Ու այսպես «պետքականները» կրկնում էր ծիսակատարության ձայնով և զգում էր, որ մեծ գործ է կատարում՝ **տուն է ազատում:**

Իսկ այդ միջոցին մյուս փոքր «օղայում» նստած էր անդամալույծը և հանդարտ, աչքի տակով նայում էր իր եղբորը: Վերին աստիճանի խաղաղ էին նրա խոշոր ու մարած աչքերը, որոնց տակերը կապտած պարկեր էին գոյացել: Նրա դեմքը ուռած, հիվանդագին ճերմակ էր:

Բայց նրան ոչ ոք չէր նկատում:

Տնեցիք արդեն պատրաստ էին, երբ դռան մոտ խզգալով ու դոփելով կանգնեց մի ծանր, մեծ սահմակ: Շմավոնը կարմրած, այլալված, նստել ապրանքներով լի տոպրակների վրա՝ սահմակը բերում էր տանեցոց տանելու: Նրա գնդիկ մարմինը վար սողաց տոպրակների վրայից, և նա, ներս

ընկնելով, շնչասպառ գուժեց.

– Չուլումը տեսա՞ք... խանութին ապրանքը մնաց... ֆուրգուն չկա...

– Վո՛ւո՛ւշ...– ծնկերը ծեծեցին հարսները և նայեցին Հաճի աղային:

Հաճի աղան ուղտի տխրությամբ նայեց Շմավոնին ու լռեց:

– Տե՛, Հաճի՛ աղա, հագի՛ր երթանք,– ասաց Շմավոնը և դուրս գնաց:

Շմավոնի կինը աթոռ քերեց, որ Հաճի աղան նստի. հետո փոքր հարսի օգնությամբ Հաճի աղայի ոտքերը հագցրին մի երկրորդ շավար ևս:

Այդ ժամանակ «պզտի օդայից» խուլ հեծկտոցներ լսվեցին:

– Ատ վո՞վ է,– հարցրեց Հաճի մարը և ներս գնաց:

Հարսները հետևեցին նրան: Ինչ-որ բան խոսեցին անդամալույծի հետ, որից միայն լսվեց Հաճի մոր ձայնը.

– Հաճի աղան չի սառի ճամփան, մի՛ վախճա:

Եվ նորից սկսեցին խոսել:

Հաճի աղան բութ հանգստությամբ իր մեջ նկատեց, որ նա ամբողջ օրը չէր մտածել անդամալույծի մասին. և հիմա մտածելով՝ անախորժություն զգաց: Եվ ոտքը կոխելով շավարի մեջ՝ խոսեց.

– Ի՞նչ է, ի՞նչ է եղեր:

– Հե՛,– պատասխանեց փոքր հարսը,– Սրբունը գուլա:

– Ան ինչի՞ է ձեռք ու ոտք եղեր. ո՞ր պիտի գա,– խոսեց Հաճի աղան բարկությամբ և մտքում զայրացավ, որ անդամալույծը ինքը իր քերնով չի հայտնում, թե համաձայն է մնալու, և ուրիշներին է թողնում այդ բանը հայտնելու անախորժությունը:

Փոքր հարսը զարմանքով լի աչքերը հառեց Հաճի աղային.

– Սրբունին պիտի թողե՞նք...

Հաճի աղան ծաղրեց.

– Է՛, խանումս, տեսնինք ես ու դուն պիտի երթա՛նք...

Հաճի մարը, որ դուրս էր գալիս անդամալույծի սենյակից և լսեց այս վերջին խոսքերը, սարսափեց.

– Քա՛, ձունը գլուխս, Սրբունին պիտի թողնե՞նք...

– Ե՞ս եմ թողնողը,– հարեց Հաճի աղան,– տեսնինք խզակին վրա տեղ կա՞:

– «Տեղ կա՞»-ն ինչ խոսք է, Հաճի աղա, ասքան մարդս օր կերթանք...

Եվ Հաճի մարը, անընդունելի համարելով ամեն պատճառաբանություն, փոքր հարսին ձայն տվեց՝ ինքն էլ գնալով փոքր սենյակը.

– Եսթե՛ր, օդուլ, Սրբունին հագցո՛ւ:

Անկյունում՝ մինդարի վրա, ծալապատիկ նստել էր անդամալույծը և գլուխը ծնկան վրա կախած՝ աչքերն էր սրբում: Հաճի մարը ծովեց նրա գլխին.

– Սրբո՞ւն, քուրս, ինչի՞ գուլաս:

Անդամալույծը չպատասխանեց:

Շմավոնի տղան՝ ութ տարեկան Կարոն, որ ներս էր եկել և հետևում էր սրանց խոսակցության, քացատրեց.

– Թուրքերեն կվախենա:

Տիրեց լռություն:

– Ի՞նչ էնիմ,– լացակումեց անդամալույծը,– Հաճ աղաս շատ է վախեցե, վախենամ թե ճամփան ցավի գա:

– Ատոր համա՞ր գուլաս,– զարմացավ Հաճի մարը,– ջանըմ, մեր դարդը մի՛ քաշե, հագրվե՛...

– Ե՞ս,– տխրաժպիտ նայելով Հաճի մորն ու փոքր հարսին՝ ասաց անդամալույծը,– ես չեմ գա:

– Ինչի՞,– հետաքրքրվեց Հաճի մարը:

– Դուք ձեր հոգեստանն ազատեցեք. ես անդամալույծ եմ, այսօր կամ, էգվան չկամ,– պատասխանեց անդամալույծը տխուր համակերպությամբ:

– Անդամալու՞յծն ինչ խոսք է, ջանըմ,– հանդիմանեց Հաճի մարը,– հոգին հոգի է, հագրվե՛:

Հաճին մեծ սենյակում անցուդարձ էր անում և լսում այս խոսակցությունը: Հաճի մոր պնդումները նրան զայրացրին, և նա իր կնոջը ձայն տվեց.

– Թեզ էրա՛, ատոր վախտը չէ՛:

Հաճի մարը դուրս եկավ անդամալույծի սենյակից և աչքերը հառեց Հաճի աղային:

– Տեղ չկա՛ ... կիմանա՞ս,– գոռաց՝ խեղդելով իր ձայնը Հաճի աղան և շեշտեց «կիմանա՞ս» բառը:

– Է՛,– հակաճառեց Հաճի մարը,– բեռդ պակսեցու, տեղ գլի:

– Է՛,– տնտղեց Հաճի աղան,– բեռդ որ պակսեցնես, տղաքդ ինչո՞վ պիտի պահես. աշխարհք խո չվերջացա՞վ:

Եվ Հաճի աղան բշլըղը փաթաթեց:

– Ջանըմ, գնացե՛ք, իմ պատճառովս մի՛ք ուշանա, Հաճ աղաս մեղք է,– տրտնջաց անդամալույծը ներսից:

– Այդպես բան չկա, մենք կերթանք, դու ա պիտի գաս,– հրահանգեց Հաճի մարը և դուրս գնաց՝ կառապանին տեսնելու:

Հարսները ներս եկան, և մինչև անգամ երեխաները բոլորեցին անդամալույծի առաջ:

Բայց նա, տեսնելով, որ ամենքը իրեն են նայում և սպասում, վեր նայեց խաղաղ ու բարի աչքերով և ասաց.

– Դուք գնացեք, ինձի մի՛ք աշե, ես կմնամ, իմ ջանս ազիզ չէ:

Այդ ժամանակ ներս մտան Հակոբն ու Շմավոնը և սկսեցին չորս կողմ

նայել, թե ինչ կա էլի վերցնելու:

Հարսները սկսեցին սրանց աղաչել, որ անդամալուծին համոզեն իրենց հետ գալու և տեղ գտնեն սահնակի վրա:

Երկու եղբայր իրար նայեցին լուռ ու դժվարացած, հետո՝ դեպի Հաճի աղան, որ լսեց հարսների աղաչանքը:

Հակոբը կեղծավորություն արավ.

– Հը՞, Շմավո՞ն, ի՞նչ կըսես, ապրանքը թեթևցնե՞նք...

Շմավոնը դեմքը կնճռեց ժլատի պես, որից փող են խնդրում:

– Չգիտեմ, ի՞նչ ըսեմ...

Ու դուրս գնաց:

Երեխաները սկսեցին լաց լինել:

– Սրբուն մամին թուրքերը պիտի մորթե՛ն...

Եվ ընկնելով անդամալուծի վրա՝ փաթաթվեցին նրան և սկսեցին համբուրել:

Սա գրկեց նրանց և փղձկաց.

– Աստված հետներդ, գառներս, գնացեք, ինձի մի՛ք աշե:

Հարսները լցվեցին և երեխաներին քաշեցին մի կողմ:

Հաճին մի երկու անգամ գնաց-եկավ մեծ սենյակում, հետո մուշտակը հագած եկավ փոքր սենյակը և մոտեցավ քրոջը:

– Է՛, Սրբո՛ւն, – ասաց նա դժվարությամբ ու տհաճությամբ, – մնա՛ս քարով:

Եվ ձեռքը դրեց նրա ձեռքի վրա:

– Մի՛ վախճա, թուրքերը քեզի ձեռք չեն տա. երբ օր ներս մտնին, ըսե՛ «տունը ձեզի, ինձի ձեռք մի՛ք տա»:

Շմավոնը, որ ներս էր մտել, հարեց.

– Ըսե՛ «սիզմն օճախա դյուշմիշըմ», ձեր օճախն եմ ընկե:

Անդամալուծը դողդոջյուն ձեռքերով բռնեց Հաճի աղայի ձեռքը, տարավ շրթունքներին և համբուրեց: Մի արցունքի կաթիլ նրա աչքերից գլորվեց, ընկավ Հաճի աղայի ձեռքին: Անդամալուծը ծոցից թաշկինակը հանեց և սրբեց եղբոր ձեռքը և ապա՝ մի զույգ «դֆտիկ» ձեռնոց հանելով մինդարի տակից՝ տվեց Հաճի աղային.

– Ձեռքերդ անցու՛՛ ճամփան չմսիս:

Հետո փղձկալով՝ վրա բերեց.

– Քոռանա՛ լուսս... տղոցը համար չկրցա գործե:

– Բան չկա, բան չկա, – սառը հանգստացրեց Հաճի աղան:

Հետո դարձավ տնեցոց.

– Դե՛:

Ու ինքը դուրս գնաց: Հաճի մարը այնտեղ չէր: Ըստ երևույթին գնացել էր

հարևանների մոտ՝ անդամալուծի համար տեղ գտնելու:

Հաճի աղան, ընտրելով սահմակի ամենահարմար տեղը, նստեց, փաթաթվեց վերմակի մեջ ու մնաց:

Եվ որովհետև տնեցիք ուշանում էին, անշուշտ անդամալուծին համոզելու, որ գա, Հաճի աղան քարկացավ և գլուխը վերմակի տակից հանելով՝ ձայն տվեց.

– Թե՛գ էրեք, ատոր վախտը չէ՛... «էկա՛ն»...

Ու շտապով դեմքը ծածկեց վերմակի մեջ, որ չմրսի:

Բայց ներսը ուշանում էին: Ծնավոնն ու Հակոբը հասկանում էին Հաճի աղայի հաշիվներն ու խստությունը: Գիտեին նրանք, որ կյանքի իմաստությունը հենց այդ էլ պահանջում է: Եվ տեսան էլ, որ հոր վճռական քայլերի շնորհիվ քավական ապրանք են ազատում, և իրենք էլ փրկվում են: Նրանք հասկանում էին, որ հայրն իրավացի է՝ գնահատելով ժամանակը. պետք էր հասկանալ նաև նրա իմաստությունը. ա՛յն, որ իրենց հարստությունն էլ իրենցը չէր, այլ միայն իրենց փախցրածն էր իրենցը: Եվ ահա հաշտվեցին, որ իրենց հայրը խելոք է մտածում՝ անդամալուծին թողնելով և ապրանքը տանելով: Ո՞վ գիտե, օտարություն է, պետք է ապրել, նոր տուն շինել, աշխարհք հո չվերջացա՞վ...

Եվ այսպիսի դեպքերի հասկանալի արագությամբ հաշտվեցին, որ անդամալուծը ավելորդ էր իրենց մեջ:

Եվ որովհետև ուրիշների հետ համեմատած՝ իրենց «հաջող» փախուստը, մահից փրկվելը, վտանգից դուրս գալը մի փոքր քարճրացրել էր նաև նրանց տրամադրությունը, նրանք մինչև անգամ սկսեցին կատակել.

- Մենք կերթանք հարսնիք, հորքուրս կմնա տունը պահելու:
- Էրկու օր չի քաշե, մենք ետ կդառնանք:
- Թուրքերը խանում-խաթունի պես կաշեն հորքուրին:
- Ջանըմ, անդամալուծին վո՞վ կդիպչի:
- Հե՛չ, հըլպը՛տ որ:
- Զեֆը հորքուրինս է:

Իսկ հարսները, որ լավ գիտեին Հաճի աղայի անկոտրում քնավորությունը, տեսնելով՝ իրենց ամուսիններն էլ անհոգ են, հավերի պես համակերպվեցին ու լռեցին:

Եվ լաց լինելով՝ հագցրին երեխաներին: Հետո մոտեցան անդամալուծին, համբուրվեցին նրա հետ: Հետո բերին մի քանի կարտոֆիլի մոմ, հացի մի մեծ կապոց, ջուր, լուցկի, դրին անդամալուծի մոտ և «օ՛ֆ, օ՛ֆ» անելով՝ դուրս եկան:

Դուրսը թաղի մեջ մեծ տագնապ էր: Լուսամուտներից ու քաց դռներից

դուրս ընկած լույսերի շերտերում քացվում ու խփվում էր քաղնությունը:

Գլուխները հաստ շալերով փաթաթած ապլաներ, քաշլոներով տղամարդիկ, շարֆերով տղաներ ու աղջիկներ իրար անցած, խռնված էին դռների առջև, սահնակների ու ֆուրգոնների չորս կողմը: Աղմուկ, վայնասուն... Ահա ծերուկ ժամկոչը, որի չոր, ածիլած կզակը դողում է, ընտանիքով մնացել է առանց սահնակի. ոտքով պիտի գնան: Ծերուկը գլուխը կորցրել, երեխա է դառել: Կինը դայակի պես հետևից քշում է այս ու այն կողմ: Ահա ճամփա ընկան առանց բեռի ու հագուստի: Ահա մի հասակավոր մարդ կոչվում է իր հարևանի հետ, որը նրա կառապանին ուզում է մի քան ավել տալ և սահնակը խլել: Երկուսն էլ ձիու սանձերը դեսուդեն են քաշքշում:

– Աստված սիրողը իմտա՛տ հասնի... մնացի՛նք...– գոռում է մի կին անպատասխան ժխտրի դեմ:

Մի ֆուրգոն, իրերով ու մարդով սարսափելի բեռնած, եկավ դեմ առավ Հաճիենց սահնակին:

– Խաբարդա՛, – գոռաց կառապանը իր մուշտակի միջից:

Մի դեմք՝ շեկ ու կոշտ բեղերով ու մորուքով, դուրս նայեց ֆուրգոնի առաստաղի տակից:

Դատարանի գրագիրն էր:

– Ի՞նչ եք կայնե, – գոռաց:

Ուրիշ երկու ֆուրգոն էլ եկան դեմ առան: Սկսեցին շտապեցնել: Գրագիրը գոռոռաց:

Նրան քացատրեցին, որ անդամալույծի պատճառով են Հաճիենք կանգ առել:

– Ի՞նչ եք կայնե, գնացեք, – ձայն տվեց գրագիրը, – անդամալույծ տանելու վա՞խտ եք գտե, вросьте ее к черту!

– Կնկան թողնեն, երթա՞ն, ի՞նչ կըսես, – առարկեցին ֆուրգոնի միջից:

– А что ж: Պռավիլա՞ է, ի՞նչ է: Եփ օր էվակուացիա է, անդամալույծները ավելորդ են:

– Տե՛, թե՛զ էրեք, ուշացանք, – կատաղեց Հաճի աղան և ուզեցավ տեղից վեր կենալ, որ գնա տեսնի, թե ինչ են անում ներսը:

Այդ ժամանակ Շմավոնն ու հայ կառապանը, Հաճի մոր թևերից բռնած՝ բռնի դուրս էին բերում: Հաճի մարը զայրացկոտ շարժումներով աշխատում էր թևերն ազատել և ներս գնալ նորից՝ անդամալույծին բերելու:

– Թողե՛ք, ես անոր պիտի տանիմ, – ծփում էր նա:

– Տեղ չկա, մա՛րս, տեղ չկա, – համոզում էր կառապանը:

Բայց կինը կատաղի դիմադրում էր:

Հարսերն ու երեխաները լաց էին լինում: Իսկ ֆուրգոններից բողոքում և

շտապեցնում էին:

Շտապով հարսներին ու երեխաներին տեղավորեցին սահնակի վրա: Հաճի մորն էլ բռնի քերին, գցեցին սահնակի վրա:

Հենց որ նա ընկավ հարսների և երեխաների մեջ, կառապանը մտրակը կատաղի զարկեց ձիերին: Սահնակը թռավ, և կառապանը ձիերի կողքից վազեց:

Շմավոնն ու Հակոբը մնացին դռանը: Մեկնելուց առաջ մի պահ սպասեցին և նայեցին իրար: Պետք էր ներս գնալ և վերջին անգամ տեսնել անդամալուծին: Պատուհանից երևում էր սենյակի լույսը: Երկու եղբայր ներս մտան, մոտեցան անդամալուծին: Սա հանգիստ նստած էր, և այդ խաղաղությունը բոլորովին չէր բռնում այն ընդհանուր շփոթի ու երկյուղի հետ, որ պաշարել էր ողջ քաղաքը:

Հակոբը մոտեցավ նրան.

– Հորքուր ջան... ավել-պակաս հալալ...– և փղձկալով բռնեց համբուրեց անդամալուծի ձեռքը:

– Աստված հետներդ, գառներս, գնացեք... Հաճ աղայիս, տղոցը լավ աշեցեք, չմսին...– խոսեց անդամալուծը հոգածու ձայնով:

Շմավոնը կեղծ ու շիտակ զգացվեց, քերանը ծռմռեց, նա ևս մոտեցավ, համբուրեց անդամալուծի ձեռքը և անարցունք աչքերը սրբելով՝ դուրս եկավ: Նրան հետևեց Հակոբը, որ դուրս գալիս շտապեց և դիպավ Շմավոնին:

Եվ երկու եղբայր ֆուրգոնների կողքից վազեցին, որ հասնեն իրենց սահնակին:

Քաղաքը տեղից վեր կացել, գնում էր: Ֆուրգոններ, սահնակներ ու նրանց կողքից հետևակ մեծ ու փոքր շարաններ շփոթված, աղմկելով գնում էին: Երբ Շմավոնն ու Հակոբը հասան իրենց սահնակին, հետևից քաղաքը լուսավորվեց շուկայի հրդեհով, իսկ ֆուրգոնների կտավե ծածկոցները սկսեցին փռվալ թեթև քամուց:

– Հո՛ւ՛ո՛ւ՛փ,– ձգեց իրենց առջևից գնացող ֆուրգոնի կառապանը և կանգնեցրեց ֆուրգոնը: Նրան հետևեցին մյուսները, և բոլորը կանգնեցին:

– Ինչի՞ կայնեցիք,– դժգոհեցին և վախեցան զանազան կողմներից: Բայց ոչ ոք չէր իմանում՝ ինչո՞ւ: Միայն երեխաների ճիչն ու կանանց լացը ավելի պարզ լավեց աղմուկի միջից: Քաղաքի կողմը՝ դեպի արևմուտք, որ թաղված էր մթան մեջ, լավում էին թնդանոթի խուլ դրդյուններ: Տագնապը սաստկացավ քարավանի մեջ: Հաճու թռռները սկսեցին հեծկլտալ:

– Սրբուն մամին մորթե՛ն պիտի...

Հաճի մարը, որ մինչև այդ խստահայաց ու անհաշտ նայում էր չորս կողմը, լսելով երեխաների լացը, հանկարծ լցվեց և հեծկլտաց.

– Չեն մորթեն, մի՞ք լա,– ու սկսեց աչքերը սրբել:

Երեխաները, տեսնելով նրա լացը, ձայները քարձրացրին:

Թնդանոթի ձայներից Հաճի աղայի երևակայությունը վառվեց: Նա ավելի պարզ սկսեց շոշափել մահը:

Եվ հրդեհի մեջ պաշարվածի պես նա զգաց, որ տարերային մի ուժ նրան մի քան է թելադրում. փախչել, շուտով դուրս գալ մահի ճիրաններից: Մնացածը՝ կին, երեխա, ընկեր, քարեկամ, մտեմացավ նրա աչքում: Եվ ակամա՝ Եվ նա զգում էր, թե որքան դառն է այդ «ակաման», քայց և զգում էր, որ այդ այդպես է:

Նա կարծես ցնորքի մեջ լիներ. նայում էր չորս կողմ և ամեն առարկա մի վայրկյան տեսնելով՝ մյուս վայրկյանին մոռանում էր: Կարծես երագում՝ նրա մոտով՝ ճամփի եզրով, իրենց հարևան կոշկակար Պողոսը՝ ուժեղ երիտասարդ, յափնջու վրա երկու երեխա մատեցրել, քարշ էր տալիս ձյան վրայով: Նրա հետևից հևալով և լնգլնգալով գնում էր նրա ծերուկ հայրը: Ահա հոգնեց նա, եկավ կանգնեց և ճամփից դուրս գալով՝ գնաց խրվեց ձյան մեջ ու մնաց.

– Ալ չեմ կրնա... գնացեք...

Նայում է նրան Հաճի աղան և իսկույն մոռանում է:

Ահա քարվանը նորից շարժվում է: Լեռնային սառնամանիքը իր սառցե մատներով քոնում է Հաճու մորուքը, և նա դեմքը ծածկում է վերմակի տակ:

Փչում է լեռնային քամին, և ձյան փոշին, առաջ օձերի պես սողալով և ապա քարձրանալով իբրև վիշապներ, թռչում է օդի մեջ, նվում, վայում...

– Աստվա՛ծ, դուն հասնես,– մրմնջում է Հաճի աղայի փոքր հարսը: Մեծ հարսը երեսը խաչակնքում է և սկսում «Հավատով խոստովանիմը» քարձր և զգացված:

Իսկ իր շալի մեջ Հաճի մարը կծկված՝ մտածում է անդամալուծի վրա և ծանր հառաչում:

Մուր վտանգն ու աղմկալից սարսափն անցել էին՝ տեղի տալով մի խաղաղ թշվառության, որ ընդունեց փախստականներին հետևյալ գավառական քաղաքում: Հանկարծակի աղքատներ, մի ժամում անտունացած մեծատուններ, ի ծնե չքավորներին խառնված, եկան ապաստանելու՝ ամեն կարոտություն չկռահող, ամեն ինքնասիրություն չհաշվող քարեգործության և նրա միշտ ուշացող օգնության: Բարեգործականի դպրոցի և մասնավոր անբնակ տների մեջ խցկեցին սրանց. բերին հաց, շոր, դրամ, նաև մխիթարական խոսքեր, և նման դեպքերի գթառատության ալիքը ինչ վարարությանը որ հորդեց, նույն արագությամբ էլ ճապաղեց, և թշվառությունը հիմա այլևս անարգել ու հաստատ անցավ իր գործին:

Հաճիենց քաղաքը շուտով ետ առնվեց: Տղամարդիկ, որոնց մեջ և Հակոբն ու Շմավոնը, վերադարձան տեր լինելու իրենց այրված ու կողոպտված գույքերին: Լուրեր եկան, որ գնացողները քիչ-քիչ հաջողում են կորածը գտնել: Փախստականների երեսը իստակվեց: Հաճի մարը իր հարսների հետ դուրս էր գալիս, այցելում մյուս փախստական ընտանիքներին, հյուրեր էին գալիս իրենց տունը, և հին մեծատան հյուրասիրությունը փորձեր էր անում հին ընթացքով քայլելու: Ծիծաղն սկսեց երբեմն իր ծայրը լսեցնել նրանց տանը: Մի անգամ էլ եկավ իրենց քաղաքի գվարճաբան Գարանը և պատմեց ծիծաղելի դեպքեր թե՛ փախից և թե՛ թուրքերի քաղաք մտնելուց, որ վերադարձողները լսել էին և եկել, տարածել: Ներկայացրեց մի վաճառականի, թե ինչպես էր շփոթվելուց մութաբան գրկել, մինչ երեխան կողքին ընկած լալիս էր: Լսում էին, ծիծաղում: Հետո խոսք եղավ անդամալույծի վրա, որի մասին եկողները միաբերան ասել էին, որ անհայտ կորած է, և որի մասին տնեցիք աշխատում էին կամ չխոսել, կամ մխիթարվել՝ ասելով, որ եթե գար, միևնույն է, ճամփին կմեռներ: Հաճին ավելի մռայլվեց: Այդ տեսնելով՝ Գարանը համարձակ և ուրախ հանդիմանեց.

– Ջանըմ, Հաճի՛ աղա, բան չունի՞ս, չարդ տարավ, սաղ ըլին հարսներդ, տղաքդ, թոռներդ:

Սակայն Հաճի աղան խորտակված էր:

Այնուհետև ժամերով մի բառ չէր լսվի նրա բերանից: Նստում էր մի անկյուն, ծխում, համրիչը գցում և երբեմն միայն գլուխն օրորելով՝ մռմռում.

– Է՛, ե՛թ, թո՛...

Եկած օրից ոչ մի անգամ փողոց դուրս չեկավ:

Քաղաքում ծանոթ-բարեկամներ եկան, իրենց տուն հրավիրեցին, կտրուկ մերժեց:

Տնեցիք սկսեցին անհանգստանալ: Հաճու այս արտակարգ խռովությունը նրանք իսկապես կորցրած հարստությանը վերագրեցին և կարծեցին, որ կարող է ծերուկը խելքը կորցնել. ուստի և լուր ուղարկեցին Շմավոնին, որ ինքը կամ Հակոբը գան: Պատասխան չեկավ:

Հունվարի սառն ու պարզկա առավոտը նոր էր քացվում, որ Հաճի աղան անկողնում նստեց: Հաճի մարն ու հարսները, երեխաները ծոցներն առած, քնած էին փոքր ու նեղվածք սենյակում, որ Հաճին դիտմամբ վարձել էր՝ մերժելով ձրի սենյակը:

– Հաճի աղա՞, ինչի՞ ելար ասպես թեզ,– անհանգստացավ Հաճի մարը և նույնպես նստեց իր անկողնում:

– Ուշացեր եմ,– մռմռաց Հաճի աղան և սկսեց հագնվել:

Հաճի մարը աչքի տակով ուշադիր նայեց Հաճու դեմքին և նկատեց նրա

աչքերում մի տխուր համակերպություն: Վեր կացավ, օգնեց, որ հագնվի, ջուր քերեց, լվացվեցրեց: Հաճին վեր կացավ և գավազանը առավ:

– Ո՞ր,– հարցրեց Հաճի մարը՝ մի փոքր վախեցած:

– Ժամ պիտի էրթամ:

Հաճի մարը զարմացավ, քայց շրթունքը կծեց: Դրդեց հարսներին, որ վեր կենան, և ասաց, որ իրենք ժամ են գնում. հարսները զարմացած նայեցին Հաճուն, քայց Հաճի մարը գողունի մատները դրեց շրթունքին, որ չխոսեն:

Դուրս եկան փողոց և ձների ու սառույցների վրայով անխոս գնացին եկեղեցի: Երբ մտան եկեղեցու քակը, Հաճու հանգիստ դեմքի մկանները ցնցվեցին: Նա դողդոջուն շրթունքները հպեց եկեղեցու քարե դռան, համբուրեց, երեսը խաչակնքեց և կզակը դողացնելով՝ ներս մտավ եկեղեցի:

Առավոտյան ժամ էր, և եկեղեցին՝ քափուր: Երբ «ժամն» ավարտվեց, Հաճի մարը առաջարկեց, որ գնան տուն, քայց Հաճին մերժեց և մնաց իր տեղում չոքած: Սպասեցին պատարագին: Շուտով եկավ մեծ հարսը: Եվ հարս ու կեսուր, քաշված մի անկյուն, սկսեցին փափսալ. Հաճի մոր համար պարզ էր, որ Հաճի աղան հոգեկան հիվանդ է դառել: Եվ սկսեց աղոթել, տրորվել:

Չոքել էր Հաճին և ավելի մտածում էր, քան աղոթում: Հաճի մարը նայեց նրա սնքած երևույթին, կորացած մեջքին, դեղնած մագաղաթե դեմքին, ծխից կարմրած բեղերին և ճերմակ, ցախցախ մորուքին, որոնց վրա փախից հետո ածելի չքանեց, նայեց Հաճի մարը և զգաց, որ ծերուկի վիշտը շատ խորն է:

Մի մինդար քաշեց ծերուկի տակը, քայց սա մերժեց: Եկեղեցին լուռ էր, ցուրտ: Խնկի դուրեկան հոտը՝ դեռ օդի մեջ: Ահա արևի ծիրանի սյուները պատուհաններից կախվեցին ներս: Եկավ ժամկոչը, հետո՝ քահանան, կամաց-կամաց աղոթավորը շատացավ, սկսվեց պատարագը: Հաճին անշարժ ու հանգիստ նայում էր իր առաջ՝ պաղ քարերին: Միայն երբեմն, երբ արծաթագլուխ տերտերը շուռ էր գալիս դեպի քաղմությունը և հորից լավող ձայնով ասում էր՝ «Խաղաղությո՜ւն ամենեցուն»,– Հաճին գլուխը կախ էր գցում և երեսը վախեցած խաչակնքում:

Երբ գնացին տուն, և ամենքը շարվեցին «դաստախումի» շուրջը և սկսեցին թեյ խմել, մեծ հարսը քերանը մոտեցրեց Հաճի մոր ականջին.

– Գիտե՞ս, Հաճի աղաս տերտերին, տիրացուին բռերը մեկ-մեկ օսկի դրեց:

Հաճի մարը սառած նայեց հարսի երեսը, հետո վեր թռավ և գնաց դուրս և այնտեղից նշանացի կանչեց հարսին իր մոտ:

– Ե՞րբ, աղջի...

– Դուն սեղանին էիր մոտեցե, աղոթք կենեիր,– պատասխանեց հարսը,– աղբրտներուն ա մեկ-մեկ օսկի տվեց...

– Չէ՛ ջանըմ...– հեաց Հաճի մարը հուզմունքից:

– Աչքովս տեսա:

– Հը՞...– խռովեց Հաճի մարը,– ձեզի բան կսեմ՝ չեք իմանա: Աման, աստ-ծու խաթեր, Հաճիս ձեռքն գնաց, տնե՛ օճըղե հեռու...

Եվ սկսեց ծնկներին տալ ու տրորվել: Հարսը պատմեց տեղով, որ իր աչքով տեսել է: Հաճի մարը նորից ներս մտավ, իրեն զսպեց և հարսներին աչքով արավ, որ ուշ չդարձնեն Հաճու վրա: Ու սկսեց հսկել նրան:

Երեխաները դուրս գնացին՝ ձյան վրա խաղալու: Հարսները սփռոցը վեր քաշեցին, նորից մի թեթև ավելցին սենյակը, որ առավոտյան խնամքով ավելել էին, փայտ ավելացրին թիթեղի վառարանին և գնացին «աշխանան», խոհանոց՝ կերակուր եփելու: Հաճի մարը նստեց Հաճի աղայի դիմաց և դիտելով նրա ամեն մի շարժումը՝ սպասեց, որ նա մի բան ասի:

Բայց ոչ մի նշան, թե ուզում է խոսել: Նրա լռությունը ցույց էր տալիս, որ խորին ու մշտական խռովքը և ներքին տաժանելի մի աշխատանք դուր էր գալիս նրան:

Սի պատկեր կար, որ երևակայության մեջ ամբողջացնում էր նա: Դա նրա կիրքն էր, որ նրան և՛ սարսափեցնում էր, և՛ ուրախացնում: Նա տեսնում էր անդամալուծի դիակը և աշխատում էր նայել նրա սառած, բաց աչքերին: Ճգնավորի մոլուցքի մեջ ընկած հավատացյալի կրքով նա հետևում էր այդ պատկերին և աշխատում էր երբեք, ոչ մի վայրկյան աչքից բաց չթողնել. ինքը, միայն ինքը եղավ այդ սարսափելի պատկերի ստեղծողը: Դա իր մեղքն էր, ցածությունը, իր անգթությունը: Եվ ինչքան երկար նայում էր այդ դիակին, այնքան կսկծում էր իր սիրտը, և այնքան էլ հաճույք, հանգիստ էր զգում: Անդամալուծը դառավ մի սուրբ, մի պաշտելի սուրբ նրա համար: Նրա դիակը սրբագործում էր ծերուկի մեղսալից սիրտը: Ահա ինչու նա կառչել էր նրան:

Բայց այս ապաշխարողի թեթևացումը երբեմն էր միայն: Լինում էին բուպեներ, որ նա զգում էր, թե խելագարվում է: Այդ պատահում էր, երբ նա պայծառ գույներով պատկերացնում էր ի՞ր իսկ մահվան օրը կամ երբ հիշում էր իր սարսափները փախի գիշերը: Հիմա էր հաշիվ տալիս իրեն և զգաստորեն հաշիվ տալիս, որ հենց այդ սարսափներն է կրել իր քույրը՝ այն արհամարհված էակը, որի մեռնելը ինքը ցածոգի կերպով այնքա՛ն հեշտ և հասկանալի համարեց փախի օրը: Եվ ինչպե՞ս կարելի էր թողնել նրան մահվան առջև, և կա՞ր արդյոք մի արարած, որ չտանջվի մարմնական ցավից, չվախենա մահից և իրավունք չունենա ապրելու: Եվ ի՞նչ համակերպությամբ ընդունեց անդամալուծը իր համար որոշած վիճակը, և ի՞նչ անձնավեր հոգատարությամբ նա մտածում էր փախչողների ապահովության մասին: Սա արդեն խոցում էր Հաճու սիրտը: Եվ երբ Հաճին հիշում էր, թե ինչպես ինքը անկարող եղավ կյանքի սերը մեռցնել իր մեջ և դիմանալ

մահվան մերձեցման, մինչդեռ այն հասարակ, չնկատված էակը այնպես արհաճար վճարեց իր տուրքը, Հաճին խայթված վեր էր քարձրացնում իր խոնարհած գլուխը և խելագարի պես նայում Հաճի մորը:

– Հաճի աղա՞,– արթնացրեց նրան իր կինը:

Հաճի աղան նայեց նրան խորասուզված հայացքով և լռեց:

– Ախր մեմ ըսե տեսնենք՝ ի՞նչ կմտածես,– հանդիմանեց Հաճի մարը:

Հաճին լուռ էր:

– Թե՞ կորուցածդ է միտքդ ընկե՛ տղաքդ սաղ ըլին. ինչի՞ կմտածես, թե՞ Սրբունին վրա է միտքդ՝ բան չունի՞ս. անքանները մեռան, ավելի ազիզները... լավ կըսեիր, թե «ան ավելորդ է»:

Հաճին մոայլ նայեց իր կնոջը և գլուխը օրորեց:

Եվ նա սաստեց՝ խստահայաց նայելով Հաճի մորը.

– Սո՛ւս... ավելորդ մարդ չկա. աստծու առջև հոգին հոգի է:

Հաճի մարը զսպվեց:

– Օ՛ֆ,– հառաչեց Հաճի աղան,– գնա, սատկող շանը հարցրու, թե սատկելը դուա՞յ (հեշտ) բան է:

Նրա դեմքը տխուր էր, աչքերը խորն ընկած, իսկ անածիլած կզակի ու այտերի ճերմակ մորուքի ցախերը նրա դեմքին տալիս էին խստակյաց ճգնավորի երևույթ:

Մի շաբաթ անց Հաճի աղան պառկեց անկողնում: Երևի ժամում մրսել էր: Քրտնեցրին, ֆելդշեր բերել տվին: Ոչինչ օգուտ չեղավ: Եվ մի երեկո ճրագ վառելու ժամանակ Հաճին տերտեր ուզեց: Հաճի մարը ծնկներն էր ծեծում և գողունի նայում Հաճի աղային, որ տեսնի՝ վտանգն անցնում է, թե ոչ:

Եվ մինչդեռ տնեցիք, քաքցնելով իրենց հուզմունքը, սպասեցին մի պահ ևս, որ գուցե թե Հաճին ինքը մոռանա և էլ չպահանջե տերտերի գալը, Հաճին հանգիստ և պարզ կրկնեց, որ տերտերի պետք ունի: Կանչեցին: Եկավ արծաթագարդ տերտերը, որ քնագդով իմանալով, թե հիվանդը մահամերձ է, հետը բերել էր հաղորդությունը:

Տնեցիք բոլորվեցին հիվանդի շուրջը: Տերտերը ձեռքով արավ, որ հեռանա՝ հասկացնելով, որ հիվանդին պիտի խոստովանեցնեն: Բայց Հաճի աղան խնդրեց, որ մնան: Եվ քարձր ձայնով, մոլեռանդ հույզով խոստովանեց: Պատմեց, թե ինչպես ինքը թողեց անդամալույծին:

– Մեղա քեզի՛, մեղա,– լացեց և համբուրեց ավետարանը: Տերտերը մխիթարեց և հաղորդություն տվեց: Եվ երբ հիվանդը հաղորդություն առավ, դողդոջուն ձեռքը տարավ քարձի տակը և հանելով թղթի մեջ փաթաթած մի քանի ոսկեդրամ՝ տվեց տերտերին:

– Աս քեզի,– շշնջաց նա և հանելով մի ուրիշ քսակ՝ դողդոջուն ձեռքով մեկ-

մեց տերտերին ու աչքերի երեխայական արտահայտությամբ նայեց նրան և ուզում էր մի բան ասել, բայց մնաց. շունչը կտրվում էր, սաստիկ հուզված էր:

– Աս ո՞ւմ,– հարցրեց տերտերը՝ կռանալով նրա վրա:

– Ո՞ւմ տաս,– մրմնջաց հիվանդը և լռեց:

Արտասուքը խեղդեց նրան: Շունչ առավ և հառաչեց.

– Ադ աս տուր աղքատներուն...

Եվ խլելով տերտերի փեշը՝ համբուրեց և մղկտաց.

– Ավելորդին հոգուն համար...

ԲԱՌԱՐԱՆ

կուզ – սապատ, ուռուցիկ մաս մեջքին, պարանոցի շրջանում, թիկունքի վրա

բերընքսիվայր – բերանքսիվայր, քիթ-բերանի վրա ընկնել

սապատավոր քիթ – ուռուցիկություն ունեցող քիթ

ֆես – կոնաձև կտրած գլխարկ

գավազան – այստեղ՝ ձեռնափայտ, նաև՝ մահակ, մական՝ որպես

իշխանության խորհրդանիշ, թագավորական կամ հոգևոր իշխանություն

դիմահար տալ – հենվել

շալվարի տոտերը – անդրավարտիքի ներքևի եզրերը

զելվել – ընտելանալ, հարմարվել մի բանի. **զելված՝** եփված, բովված

քարվանսարա – իջևանատուն

բառերը լվռել – ծամծմել

տաքուրետ – ցածր քառակուսի աթոռ

ֆուրդուն (ֆուրզուն) – ձիասայլ, ձիակառք

կազակ – ռուսական ծայրամասային շրջանների բնակիչ և զինվոր

ֆետայեպիլ (ֆեդֆերել) – ենթասպա

դյուրգար (դուրգար) – հյուսն, փայտե իրեր պատրաստող

ատամ (ադամ) – մարդ

աշել – նայել

հագրվել – պատրաստվել

կամենդանթ – պարետ

կառեթ – կառք

դրկել – ուղարկել

զանգիներ – հարուստներ

խան – այստեղ՝ իջևանատուն

թաղիքե վալիկներ – թաղիքե ձմեռային կոշիկներ

բուրդ ձաղկել – ճիպոտով բուրդը գզել

դայֆա – սուրճ

կալոշ – կրկնակոշիկ

սալդաթ – ռուս զինվոր

մինդար – բարձ, որին թիկնում են կամ որի վրա նստում

մութաքա – երկար կլոր բարձ

կապերտ (կարպետ) – բրդյա հաստ գործվածք, գորգի տեսակ
թաղար – ծաղկաման
փեչ – վառարան
գլուգլում – պղնձե ջրաման
սալլա – հայր
խզակ – սահնակ
բաշլըղ – գլխաշոր
գուլա – լալիս է
օղուլ – տղա, երեխա, զավակ
էզվան – էգուց
գուլում – աղետ
սարկազմ – ծաղր
օղա – այստեղ՝ սենյակ
թեզ էրա – արագացրու
դֆտիկ – ընտիր բուրդ
սատոր վախտը չէ – դրա ժամանակը չէ
հըլպըտ որ – իրոք որ
խմտատ – օգնություն
խաբարդա – ճանապարհով անցնելիս զգուշացնող բացականչություն
всмысле ес к черту – սատանայի բաժին թող լինի
а что ж – իսկ ինչո՞ւ ոչ, ի՞նչ կա որ
սքավիլա – օրենք
էվակուացիա – տեղահանություն
յափնջի – այծենակաճ, կաշվե, թաղիքե վերնագգեստ
լնգլնգալ – կաղալ
սմքած – ցամաքած, նիհարած
դաստախում – սփռոց, որի մեջ լավաշ հաց են պահում
մեկ ըսե – մեկ ասա
օճըլե հեռու – օջախից՝ տնից-տեղից հեռու
ֆեղշեր – բուժակ

Դերենիկ Դեմիրճյանը պատմվածքի վարպետ է:

Իսկ ի՞նչ է պատմվածքը:

Պատմվածքը գեղարվեստական արձակ ստեղծագործության փոքր տեսակ է, որի մեջ պատկերվում է իրադարձությունների սեղմ շրջանակ, և ընդգրկվում են քիչ թվով հերոսներ: Գործողությունները չեն ծավալվում:

Այդպիսին է Դեմիրճյանի «**Ավերդողը**» պատմվածքը, որի գլխավոր հերոսը Հաճի աղան է: Մյուս հերոսները՝ Հաճի մարը, Սրբունը, Հաճի աղայի որդիները, հարսները, թոռները և մյուսները, երկրորդական են:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ի՞նչ է պատմվածքը՝ որպես գրական տեսակ:
2. Ինչպե՞ս է սկսվում Դ. Դեմիրճյանի «Ավելորդը» պատմվածքը: Գրողը ինչպե՞ս է նկարագրում իր գլխավոր հերոսին՝ Հաճի աղային: Ի՞նչ հոգեվիճակում էր նա շուկայում:
3. «Ավելորդը» Դ. Դեմիրճյանի հոգեբանական պատմվածքներից է: Ինչո՞ւ է արտահայտված այդ հոգեբանական կողմը:
4. Ի՞նչ իրադարձությունների մեջ ենք տեսնում հերոսներին, ինչպե՞ս է գրողը կերպավորում նրանց: Թվարկե՛ք անունները, բնութագրե՛ք նրանց և առանձնացրե՛ք գլխավոր և երկրորդական հերոսներին:
5. Ինչպիսի՞ պատմական ժամանակաշրջան է ներկայացնում գրողը: Ի՞նչ է նշանակում «թուրքը գալիս է» արտահայտությունը:
6. Պատմվածքից առանձնացրե՛ք այն հատվածները, որոնք ներկայացնում-բնութագրում են Հաճի աղային: Ո՞վ էր Հաճի աղան, կյանքի ինչպիսի՞ ճանապարհ էր անցել: Նրա գերդաստանը: Նրա նկարագիրը: Ճակատագրական իրադրության մեջ ինչպե՞ս է նա կողմնորոշվում:
7. Սրբունը ե՞րբ էր անդամալույծ դարձել և ինչո՞ւ էր ապրում եղբոր տանը: Տան հոգսը թեթևացնելու համար ինչո՞ւ էր զբաղվում նա:
8. Ճանապարհի պատրաստության ժամանակ ինչո՞ւ էր լալիս Սրբունը:
9. Երբ Հաճի աղան որոշում է Սրբունին թողնել, տնեցիներն ի՞նչ վերաբերմունք են դրսևորում նրա վճիռի կապակցությամբ:
10. Ինչպե՞ս է Հաճի աղան հրաժեշտ տալիս քրոջը: Քույրն ի՞նչ է նվիրում նրան:
11. Ի՞նչ զգացողություն է ունենում Հաճի աղան, երբ լուր է գալիս, որ իրենց քաղաքն ազատագրվել է թուրքերից: Ի՞նչ էր կատարվել Սրբունի հետ: Ինչո՞ւ է Հաճի աղան գնում եկեղեցի: Նրա պես խնայող մարդն ինչո՞ւ է ոսկի տալիս հոգևորականներին ու աղքատներին:
12. Պատմվածքի վերջում ինչպե՞ս է Հաճի աղան քացատրում «ան ավելորդ է» արտահայտությունը: Մահից առաջ խոստովանահորը «մեղա քեզի՛, մեղա...» ձայնարկելով՝ ի՞նչ էր ուզում ասել Հաճի աղան:
13. Մահից առաջ Հաճի աղան քսակով փողը տերտերին է տալիս և ասում. «Ադ աս տուր աղքատներուն... Ավելորդին հոգուն համար»: Ի՞նչ են ասում այս խոսքերը:
14. Խոստովանությունն ու առատաձեռնությունը քավարա՞ր էին, որպեսզի Հաճի աղան հանգիստ ավանդեր հոգին: Ո՞վ էր ավելորդը և ինչո՞ւ էր ավելորդ:
15. Պատմվածքի հերոսները խոսում են Դ. Դեմիրճյանի հարազատ խոսվածքով: Ո՞ր բարբառի խոսվածքն է: Չմոռանաք, որ Դեմիրճյանի նախնիները Ախալքալաքում վերաբնակվելու էին եկել Կարինից (Էրզրում):

ԱԿՍԵԼ ԲԱԿՈՒՆՑ

1899 - 1937

Ակսել Բակունցը քանաստեղծական նուրբ ներշնչանքով օժտված արձակագիր է: Նրա գեղարվեստական խոսքը միանգամայն նոր որակ է հայ գրականության մեջ: Այնքան նրբագեղ ու ցայտուն են նրա պատկերները, որ ասես իրար են միահյուսվել արվեստի մի քանի ձևեր՝ խոսքի արվեստը, հնչյունների արվեստը և գույնի ու գծի արվեստը, այսինքն՝ գրականությունը, երաժշտությունը և նկարչությունը: Երբ ասում ենք Ակսել Բակունց, պատկերացնում ենք ամենալուսավոր, ամենապայծառ, «արցունքի պես ջինջ» գրողին, արձակի նուրբ քնարերգուին:

Ակսել Բակունցը... Հայ գյուղերի վշտի ու քախիծի, հայ մարդու խոնարհ ու տխուր կյանքի գեղագիրն ու օրհներգուն, մեծ կարոտների ու անդառնալի կորուստների լռակյաց խնկարկուն...

1899 թվականի հունիսի 13-ին Գորիսում ծնվում է Ալեքսանդր Թևոսյանը, նա, ով պետք է դառնար Ակսել Բակունց: Բակունցն իրենց տոհմական ազգանունն էր, իսկ Ակսելը եղել է նորվեգացի թատերագիր Բյոռնստեռնե Բյոռնսոնի **«Նորապասկներ»** դրամայի գլխավոր հերոսը, որի դերը 1916 թվականի ամռանն ապագա գրողը կատարել է Գորիսում: Դրանից հետո Ակսել անունն այնքան է հարազատանում նրան, որ նա դառնում է Ակսել Բակունց:

Ծնողները պարզ աշխատավոր մարդիկ էին: Նրանց ընտանիքում մեծանում էին չորս տղա և յոթ աղջիկ: Եղբայրներից ավագը Ակսելն էր:

Գորիսի ծխական հնգամյա դպրոցում ուսանելու տարիներին ապագա գրողը ցուցաբերում է գերազանց առաջադիմություն, որի համար գորիսեցիների միջնորդությամբ ընդունվում է Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարան:

Երբ Բակունցը 14 տարեկան էր, **«Աղբյուր»** մանկական ամսագրում տպագրվում է նրա առաջին գրական երկը՝ **«Հիմար մարդը»**, որը համանուն ժողովրդական հեքիաթի մշակումն էր:

Երբ 16 տարեկան էր, դիմում է Հայկական կենտրոնական կոմիտե՝ հայրենիքին ծառայելու պատրաստակամությամբ: Զորակոչման տարիքի հասած չլինելու պատճառով մերժում են:

1915-1916 թվականներին, երբ եղեռնից փախած և Էջմիածնում ապաստանած գաղթականության պատճառով Գևորգյան ճեմարանը փակ էր, Բակունցն ուսուցչություն է անում Սիսիանի Լոր գյուղում: Այդ օրերի հիշողությամբ հետագայում գրում է **«Խոնարհ աղջիկը»** չքնադ պատմվածքը:

18 տարին լրանալուն պես Բակունցը իրականացնում է հայրենիքին ծառայելու իր նվիրական ցանկությունը և կամավոր մեկնում է ռազմաճակատ: Կռվում է Կարինում (Էրզրում), Արդահանում և, ի վերջո, Սարդարապատում:

Բանակից զորացրվելուց հետո գրում է պատմվածքներ և աշխատում որպես լրագրող:

1919-1920 թվականներին ուսանում է Թիֆլիսի պոլիտեխնիկական ինստիտուտի գյուղատնտեսական քաժանմունքում, իսկ 1920-1923-ին ուսումը շարունակում է Խարկովի գյուղատնտեսական ինստիտուտում:

Ավարտելուց հետո որպես գյուղատնտես աշխատում է Գորիսում և Երևանում: Այս տարիներին էլ թերթերում տպագրվում են գյուղական կյանքը ներկայացնող նրա ակնարկները, որոնք էլ հայտնի են դարձնում նրա անունը:

1926-ի մարտից մշտական բնակություն է հաստատում Երևանում և զբաղվում գրական աշխատանքով: Մտերմանում է Եղիշե Չարենցի, Գուրգեն Մահարու և Սկրտիչ Արմենի հետ, որոնք, **«Նոյեմբեր»** խմբակցության մեջ համախմբված, գրական լուրջ քաղաքականություն էին վարում: Ինքը ևս դառնում է **«Նոյեմբեր»**-ի անդամ:

1927-ին լույս է տեսնում պատմվածքների առաջին գիրքը՝ **«Մթնաձոր»** վերնագրով: Բակունցը միանգամից ընդունվում և գնահատվում է որպես պատմվածքի վարպետ:

Չարենցը Բակունցի երկու պատմվածք գետեղում է իր կազմած 6-րդ դասարանի գրականության դասագրքի մեջ: Ընդհանրապես Չարենցը շատ բարձր է գնահատում Բակունցին: Նրան է նվիրում **«Ակսելին՝ «Մթնաձորը» կարդալուց հետո»**, **«Թուրք Ակսել Բակունցին, գրված Լենինգրադից»**, **«Ա. Բ-ին»** բանաստեղծությունները: Իսկ իր **«Էպիքական լուսաբաց»** ժողովածուն նրան է ձոնում այսպիսի թանկ ընծայագրով. **«Միրելի Ակսելին՝ միակ բարեկամիս»**: Չարենցը Բակունցի մեջ որոնում էր գրական և անձնական անխախտ սեր ու բարեկամություն: Նրան է ձոնում նաև իր **«Դեպի լյառը Մասիա»** պոեմը՝ **«Ակսել Բակունցին, պայծառ բարեկամիս»** ընծայագրով:

1928 թվականին Բակունցն արժանանում է **«Տիգրան Կամսարական»** գրական մրցանակին, որը շնորհվում էր Փարիզում: Ընդհանրապես, սիյուռքում Բակունցն սկզբից ևեթ բարձր գնահատականի է արժանացել:

1930-ական թվականներին պատմվածքների հետ մեկտեղ Բակունցը գրում է նաև վեպեր ու վիպակներ՝ **«Կարմրաքար»**, **«Խաչատուր Արովյան»**, **«Որդի որոտման»**, **«Կյորեա»** և այլն: Բակունցը գրում է նաև կինոբեմագրեր: Նա գրում է հայտնի **«Չանգեզուր»** շարժանկարի բեմագիրը, որը նրա ողբերգական մահից հետո նկարահանվեց ուրիշների անուններով:

1933 թվականից Բակունցի դեմ ուժեղանում են քաղաքական հալածանքները, որոնք աստիճանաբար էլ ավելի են սրվում: Ժողովրդին այնքան նվիրված գրողին համարում են ժողովրդի թշնամի և ձեռքակալում 1936 թվականի օգոստոսի 9-ին: Բանտում Բակունցը ենթարկվել է ծանրագույն մարմնական և հոգեկան հալածանքների: Այդ մասին են վկայում և՛ հուշագիրները, և՛ բանտից նրա գրած դիմումները, և՛ հարցաքննությունների արձանագրությունները: Ահա եղբոր հուշերից մի հատված: Բակունցն ասել է. *«Ինձ անընդհատ հարցնում են այնպիսի բաների մասին, որ քիչ է մնում խելագարվեմ: Ես ստիպված եմ մի շարք գրվածքների մասին բացատրություններ տալ, ապացուցել, որ ես ժողովրդի դեմ ոչ մի հանցանք չունեմ»:*

Պաշտոնական մարմինները Բակունցին մեղադրում են որպես հակահեղափոխական, ազգայնամոլ ու ահաբեկիչ և գնդակահարում 1937 թվականի հուլիսի 8-ին, երբ նա ընդամենը 38 տարեկան էր և լի էր ստեղծագործական ծրագրերով: Բակունցի գերեզմանը, ինչպես Չարենցինը և շատ շատերինը, հիմա անհայտության մեջ է: Հետագայում Բակունցն արդարացվեց, որից հետո մեկը մյուսի ետևից սկսեցին լույս տեսնել նրա գրքերը:

Ա. Բակունցի մեծ ու անմեռ կյանքը նրա ստեղծագործության մեջ է:

Նրա պատմվածքներն ի մի են բերվել **«Մթնածոր»**, **«Սև ցեղերի սերմնացանը»**, **«Անձրև»** ժողովածուների մեջ:

Գեղարվեստական բարձր արժեք ունեն **«Ալպիական մանուշակ»**, **«Միրհավ»**, **«Ճռնարի աղջիկը»** և շատ այլ պատմվածքներ:

«Մայիտակ ձին» պատմվածքը գետեղված է **«Սև ցեղերի սերմնացանը»** գրքում: **«Մայիտակ ձին»** պատմվածքի հետ մույն գրքում տպագրվել են Բակունցի տաղանդի այնպիսի բարձր արտահայտություններ, ինչպիսիք են **«Ծիրանի փողը»**, **«Սև ցեղերի սերմնացանը»**, **«Նամակ ռուսաց քագավորին»**, **«Պրովինցիալի մայրամուտը»** և այլ գործեր: Ավելացնենք նաև, որ «Մայիտակ ձին» վերնագիրը նրան այնքան շատ է դուր եկել, որ 1929 թվականին Մոսկվայում լույս է ընծայել մույն խորագրով պատմվածքների հավաքածու:

Բակունցի արվեստն անկրկնելի է ու բացառիկ: Նրա խոսքի վարպետությունը բարձր են գնահատել շատերը, բայց առանձնահատուկ է Չարենցի **«Ա. Բ-ին»** բանաստեղծությունը, քանի որ գրված է երկու գրողի համար էլ ճակատագրական օրերին:

Բակունցը բանտում էր: Նրա դեմ տպագրվում էին ջարդարարական հողվածներ: Ահա այս պահին են երևում բարեկամն ու թշնամին: Բակունցի մասին լուրերը հասնում են նաև տնային կալանքի մեջ գտնվող Չարենցին, որը 1936 թվականի հոկտեմբերի 14-ի գիշերը գրում է **«Ա. Բ-ին»** հանճարեղ բանաստեղծությունը: Ամբողջ գիշեր տառապագին հարցումով նա

ցանկանում էր ճանաչել Բակունցի իսկական էությունը: Բանաստեղծության առաջին և երկրորդ տարբերակներում՝ գրված նույն գիշերը, Բակունցի կերպարը երևում է հեռացող ուրվագծերով, ճակատագրական պահը կարծես դեռևս չէր բյուրեղացել Չարենցի մտապատրանքի մեջ: Սակայն ներքին հզոր մի շարժումով նա շատ արագ վերագտել է իրեն, հարազատի հավատով ու վստահությամբ նայել իր գրական քարեկամի տանջահար դեմքին, և ինքն իրեն ոգել աղոթքի մաքրություն և գրական եղբայրությանը հավատացյալի նվիրվածություն ունեցող այս տողերը.

*...Ե՛վ քառերի համար քո մարմարյա,
Հնամենի, բուրյան, որպես մեր հին
Քարաքանդակ անդուռ մատուռների
Անջնջելի գրերը հնադարյան,
Եվ մյուռոնի նման սրբազնագույն
Քո երգերի մաքուր սկիհներում պահված՝
Խորհուրդների համար մշտահիմա,
Որպես խորհուրդը մեր նաիրական ոգու,
Քո «Միրհավի» համար - և լուսեղեն՝
Արփենիկի հուշով սրբագործված հավետ,
«Ալպիական ծաղկի» այն բուրավետ,
Որ բուրելու է հա՛ր աննյութեղեն,
Եվ վերջապես քո վեհ, հերոսական
«Սերմնացանի» համար, որ ձեռքերով վսեմ
Սև ցեղերի վրա մեր գոյության այս սև
Շաղում է շողք ու սերմ անանձնական,
Այս ամենի համար, և «Ծիրանի»
Հագարամյա փողի՝ համար քո այն,
Որ դարերո՞վ տենչած խաղաղության
Երգն է հնչում, և մեր ժողովուրդը քանի
Ունի գեթ ափ մի հող արեգակի ներքո,
Հնչելու է երգեր եղբայրական,
Այս ամենի համար, օ՛, խեղճ իմ քարեկամ,
Ես քեզ օրհնում եմ արդ իմ անաղարտ երգով...
Այս ամենի համար, և քո եղերական
Տառապանքի համար, որ արդ կրկին
Վեհություն է խառնում քո անաղարտ երգին.
Ես քեզ պարզում եմ ձեռք եղբայրական...
Եվ ներքողում եմ քեզ ահա կրկին անեղծ
Իմ շուրթերով, ինչպես օրեր առաջ,
Երբ դեռ դու այր էիր մի անարատ,
Եվ ես ընկերն էի քո բանաստեղծ...*

ԲԱՌԱՐԱՆ

բուրյան – բուրավետ, անուշաբույր

մատուռ – փոքրիկ աղոթատեղի, սրբավայր

մյուռոն (մեռոն) – անուշահոտ բույրերով հագեցված ձիթապտուղի յուղ, որ գործածվում է եկեղեցիներում մկրտությունների և օծումների ժամանակ

սկյիհ – արծաթյա անոթ, որի մեջ եկեղեցում լցնում են նվիրագործելու գինին

մշտահմա – միշտ հմայող, հմայիչ

անանձնական – ոչ անձնական, աննյութական

եղերական – սգալի, ողբալի, ողբերգական, եղեռնական

Ասում ենք՝ Բակունցը գրել է ակնարկներ և պատմվածքներ: Դուք արդեն գիտեք, թե ինչ է պատմվածքը: Իսկ ի՞նչ է ակնարկը:

Ակնարկը գեղարվեստական ստեղծագործության տեսակ է, որի հերոսները, դեպքերը, նկարագրվող նյութը պետք է լինեն իրական: Ակնարկի ուժը պայմանավորված է իրական կյանքի գեղարվեստական մարմնավորման հմտությամբ: Այդպիսին են Բակունցի ակնարկները, որոնցից մեկը վերնագրված է «**Հին տանը**»:

Ակսել Բակունցի մասին գրվել են բազմաթիվ հուշեր, որոնցից լավագույնը Գուրգեն Մահարու «**Ակսելյան քանդակներ**» մանրապատումների շարքն է՝ գրված Բակունցի ծննդյան 60-ամյակի կապակցությամբ:

ՀԻՇՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԱԿՍԵԼ ԲԱԿՈՒՆՑԻ ՄԱՍԻՆ

«Խորհրդային Հայաստան» թերթի խմբագիր Եղիա Չուբարի տրամադրությունը բարձր է: Ժպտում է խորհրդավոր և վառում «Նարգիլե» ծխախոտը:... Դուրս է գալիս իր առանձնասենյակից: Ես հետևում եմ նրան: Դուրս է գալիս Աբովյան փողոցի վրա նայող պատշգամբ:

Պատշգամբում վաղուց է, որ տեղ է գրավում խմբագրության լքված գրասեղաններից մեկը: Գրասեղանի վրա ամբողջ հասակով սեպտեմբերյան արևի տակ պառկել է մի երիտասարդ: Ննջում է: Գորշավուն կոստյում, խաքի վերնաշապիկ: Գորշավուն փողկապ, կոշիկներ... երկրորդ, երրորդ կարգի գործածության մոտեցող:

Այս ամենը ես նկատեցի, երբ, ի պատասխան իմ հարցական հայացքի, Չուբարը պատասխանեց.

– Ակսել Բակունց:

Ջարթնեց, ժպտաց իր մուգ կապույտ աչքերով, ժպտաց, այո՛, մանկական ժպիտով, թեթև իջավ գրասեղանից: Չուբարը ներկայացրեց ինձ:

– Չահիլես տարել է, ահա քեզ քո Ակսելը: Մնացածը... դուք գիտեք:

Նա չափեց ինձ ոտից մինչև գլուխ և, ինչպես ինձ թվաց, թախիծով նայեց իմ աչքերից ներս: Չէր կարող նա իմ աչքում չնկատել հիացմունք և ուրախություն: Ես կարդացել էի նրա նախամթնաձորյան ակնարկները և զգացել մեծ գրողի ներկայությունը, ես վաղուց փնտրում էի նրան, ուզում էի ծանոթանալ նրա հետ, սեղմել նրա այն ձեռքը, որով քոնում էր իր գրիչը:

Եվ ահա...

Վարը փողոցն էր, աղմկոտ Աբովյանը:

– Լավ փողոց է Աբովյանը,– ասաց նա և ավելացրեց, ասես ինքն իրեն,– միայն փողոցը:

2

Պարզվեց, որ երկրորդ օրն է, ինչ հասել է Երևան:

– Ես գյուղատնտես եմ, գրականությամբ զբաղվում եմ ի միջի այլոց:

– Կարծում եմ՝ ընդհակառակը:

– Կյանքը ցույց կտա:

Ժպտաց: Տխրեց:

– Ովքե՞ր կան նորերից:

Ես տվի մի քանի անուն:

– Չարենցից քացի, ոչ ոքի չգիտեմ: Դեմիրճյա՞ն, Ջորյա՞ն:

– Նրանք «պապուտիկներ» են:

Չարմացա՞վ, թե՞ զարմացած ձևացավ:

– Ի՞նչ բան է «պապուտիկը»:

– «Ուղեկից»,– քացատրում եմ ես:

Սրտանց ծիծաղեց:

– Ձի ունե՞ս,– հանկարծ հարցրեց,– կամ ունեցե՞լ ես:

Հետաքրքի՜ր է...

– Ձի՞,– հանկարծակի եկա ես,– ո՛չ, չունեմ: Իսկ ինչո՞ւ ես հարցնում:

– Իսկ ես ունեմ: Գյուղում է: Ահա նստել, քեզ հետ զարեջուր եմ խմում և շարունակ մտածում եմ նրա մասին, զարեջուր եմ խմում, իսկ նրան զարի տվե՞լ եմ, ջրե՞լ եմ...

Ես նրան ասացի, որ ըստ երևույթին նա գյուղատնտեսությամբ և արձակագրությամբ զբաղվում է ի միջի այլոց, և որ նա հիմնականում... բանաստեղծ է:

– Ինչո՞ւ,– հարցրեց ծիծաղելով:

– Այդպես կարող եմ տխրել միայն բանաստեղծները,– պատասխանեցի ես:

– Դեպի ձին տաժած մարդկային սերը իսկապես որ բանաստեղծական զգացմունք է,– հաստատեց նա ամենայն լրջությամբ:

Թվում էր, թե կյանքը չէր կարող ունենալ ուրիշ ընթացք և այդպես էլ պիտի շարունակվեր... Ամենայն օր, դուրս գալով Նալբանդյան նրբանցքից, ես պիտի անցնեի նրա տան մոտով, դուրս պիտի գար նա՝ մի ծխախոտ վառելով, պիտի գնայինք Չարենցի մոտ, Չարենցը պիտի հարցներ՝ ի՞նչ կա՝ չկա, տղե՞ք ջան, հետո պիտի գար Արմենն իր ամեհի բասով, և սկսվեր 4-ի զրույցը... Ինչի՞ մասին էինք խոսում մենք. Բենվենուտո Չելինիի՞ և ողբերգական Կոմիտասի՞ մասին, ժամանակակից գրական անառողջ երևույթների՞, «գրական փոշտացիների՞», թե՞ Աբովյանի, Սիամանթոյի ու Սայաթ-Նովայի մասին, Երևանի ապագայի՞ կամ գուցե Եսենինի՞ ու Չվարթնոցի՞ մասին... Խոսակցության տոն տվողը Չարենցն էր, որը, սակայն, իր ոչ մի դրույթը վերջնական և վավերական չէր համարում մինչև չստանար Բակունցի հավանությունը։ Բակունցը երկար խոսել չէր սիրում, վիճում էր սակավադեպ, բայց երբ վիճում էր, վիճում էր անզիջում, շիտակ ու աննահանջ։

Լիրիկ էր ոչ միայն իր գրքում, այլև կյանքում։ Մոլորություններ չունեի, եթե չհաշվենք ծխախոտը։ Խմում էր առիթից առիթ և շատ հեռու էր առիթներ որոնելուց։ Երբ բարձրանում էր տրամադրությունը, «չարություններ» չէր անում... Ամենամեծ «անկարգությունը», որ նա կարող էր թույլ տալ, այն էր, որ փողոցում կկռանար, կվերցներ մի հողակոշտ և ագահաբար կհամբուրեր։

– Ոչ մի հող այսպես չի բուրում, չէ՛...

Երբ Չարենցն անցնում էր ճակատային հարձակման՝ ապացուցելու համար իր գերազանցությունը, Արմենի հետ մենք լսում էինք համաձայնողական լռությամբ, բայց ահա նա անցնում էր Ակսելին՝ նրա հաշիվը նույնպես մաքրելու համար... Քաշում էր կեսպին աչքերի վրա, ծիծաղից խեղդվում էր և բավականանում ասելով.

– Դե լավ, Եղի՛շ, ձեռք քաշի։

– Չէ՛, դու ինձ ասա, համաձայ՞ն ես, թե չէ։

– Համաձայն եմ։ Համաձայն։

– Ախր աչքերիցդ տեսնում եմ, որ համաձայն չես, – չէր հանգստանում Չարենցը։

...Բարձր տրամադրության մի ուրիշ չափանիշ էլ ուներ Բակունցը. ինքն իրեն չափ էր տալիս և երգում էր Կոմիտասի երգերից։ Հիշում եմ՝ մի անգամ Չանգվի ձորից լուսաբացին եկանք Չարենցի համարը, հոգնած երեխայի նման Չարենցն անկողին նետվեց և քնեց, ես տեղավորվեցի բազմոցի վրա, իսկ Ակսելը, բաց պատուհանի դեմ կանգնած, սկսեց չափ տալ և Կոմիտաս երգել։ Երբ ես զարթնեցի, արևը բարձրացել էր Երևանի վրա, քնից կշտացած զարթնեց Չարենցը, իսկ նա բաց պատուհանի դեմ կանգ-

նած ոչ մի կերպ չէր կարող սպառել իր միակ՝ կոմիտասյան երգացանկը:

Գրում էր աշակերտական տետրերի և զանազան չափսի տպարանական թղթերի վրա: Ձեռագիրը մաքուր էր, մարգարտաշար: Գրում էր արագ, առանց տանջանքի: Գրելուց հետո մաքրագրում էր և ոչնչացնում սևագրությունը: Մի անգամ հարցրի.

– Ինչո՞ւ ես ոչնչացնում:

– Ինչո՞ւ պահեմ,– հարցիս հարցով պատասխանեց նա, ու ես պատասխան չգտա:

Մեծ հարգանք չունեի դեպի պոեզիան: Ամեն անգամ, երբ հանդիպում էր պարբերական մամուլում իմ բանաստեղծություններին, ներողամիտ ժպտում էր և ասում.

– Լրջացիր, շարունակիր արձակդ:

4

Ինչ-որ էլեգիական երանգ կար նրա թե՛ քայլվածքի, թե՛ շարժումների, թե՛ խոսակցության տոների և թե՛ նամանավանդ նրա լռության մեջ: Մինչև անգամ, երբ մանկական պարծենկոտությամբ խոսում էր իր պապերի երկարակեցության և նրանց բացառիկ ամրակազմության մասին և եզրակացնում, որ ինքը երկար պիտի ապրի, չէիր հավատում նրան և զգում էիր, որ ինքն էլ չի հավատում իր ասածներին: Չէր սիրում երևալ հասարակական վայրերում ու երբ հանդիպում էր փողոցում, խնդրում, առաջարկում էր միշտ միևնույնը.

– Բարձրանանք Նորք, նստենք, զրից անենք:– Երբ արդյունքի չէր հասնում, հրաժեշտ էր տալիս ու գնում էր տուն:

Ժամանակակից ռուս գրողներից սիրում էր Պրիշվինին: Մոսկվայում օրերով լինում էր նրա մոտ ու մեծ ոգևորությամբ պատմում նրա մասին: Չարենցը գիտեր, որ Պրիշվինը նրա թուլությունն էր.

– Պրիշվինը մեծ, հետաքրքիր գրող է, հետաքրքրական ֆիգուրա, և իզուր չէ, որ Ակսելը սիրում է նրան: Ընդհանուր շատ բան կա նրանց մեջ:

... Ու հիմա, երբ տարիների մեզ-մառախուղից հիշում եմ նրան, պատկերանում է նա ինձ իր իմաստուն, խորաթափանց հայացքով և մանկական իր հստակ ժպիտով: Նա էր լուսավոր հանճարը զանգեզուրյան մութ ձորերի, որոնք լուսավորված են նոր լույսերով նրա 60-ամյակի այս օրերին, երբ նա մեզ հետ է հավերժ ապրող իր թողած գրական շողշողուն ժառանգության հավերժական հարստությամբ: Մեզ հետ է նա՝ հայկական լեռնաշխարհի հզորաթև արծիվը, սև ցեղերի վաստակավոր սերմնացանը, մեզ հետ է նա, ինչպես ինքն էր կոչում իրեն՝ Ալեքսանդր Բակունց՝ որդի Ստեփանի, ի գեղջեն Գորիս:

Գորգեն Մահարի

ԲԱՌԱՐԱՆ

«**Լիբեր Արմենիեր**» – Խաչատուր Աբովյանին նվիրված Բակունցի վեպը ունեցել է նաև այս վերնագիրը. նշանակում է **սլիքելի հայ**

պապաուտչիկ (պոպաուտչիկ, попуцук) – ուղեկից, պրոլետարական գրողներն այդպես էին համարում հեղափոխությունից առաջ իրենց գործունեությունն սկսած գրողներին՝ Դեմիքրյանին, Ջորյանին և ուրիշների

Բենվեճուտտ Չելինի – 16-րդ դարի իտալացի քանդակագործ, ոսկերիչ և գրող

Ֆիգուրա – այստեղ՝ գրական դեմք, գրական անհատականություն

ի գեղջեն – գյուղից

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ե՞րբ և որտե՞ղ է ծնվել Ակսել Բակունցը:
2. Ինչպե՞ս է ստեղծվել նրա Ակսել Բակունց գրական անունը:
3. Ի՞նչ կրթություն է ստացել Բակունցը:
4. Թվարկե՛ք նրա պատմվածքների ժողովածուների խորագրերը և վեպերի ու վիպակների վերնագրերը:
5. Ինչպե՞ս ավարտվեց Ակսել Բակունցի կյանքի ուղին:
6. Ի՞նչ է ակնարկը: Բակունցը գրե՞լ է ակնարկներ:
7. Ո՞վ էր Բակունցի մտերմագույն ընկերը, և ի՞նչ բանաստեղծություն է նվիրել նրան:
8. Պատմե՛ք Մահարու հուշերը Բակունցի մասին: Այդ հուշերով ինչպե՞ս ճանաչեցիք մեծ գրողին:

ՍՊԻՏԱԿ ՁԻՆ

1

Շարմաղ բիբին երեկոյան, երբ ժամհարը քաշում էր եկեղեցու զանգերը, խրճիթի ծանր դուռը տնքալով բաց էր անում: Երկար ու կերկեր, իբրև արևելյան թախծոտ երգ, ճռնչում էր հին դուռը, երբ պառավի դողացող ձեռքերը ձգվում էին դեպի դռան մաշված ունկը: Խավար խրճիթում դռան երգին արձագանքում էր պղինձների զնգոցը և Շարմաղ բիբու ջինջ ձայնը.

– Քո փառքը շա՛տ, էսօր էլ զանգերը զարկին,– մրմնջում էր այդ լուսերես կինը, որին իրիկնապահի զանգերն ավետում էին անանձնական անդորր:

Նա կանգնում էր դռան շեմքին՝ աչքը դեպի ներքևի բլուրները, որոնք անսահման հեռվում ձուլվում էին մայրամուտի մուգ կապույտ երկնքի հետ և կազմում եզրը մի անգո աշխարհի, որին յոթանասուն տարի անդավաճան հավատում էր այդ միամիտ կինը:

Կանգնում էր դռան շեմքին և կարծես թե տեսնում էր պղնձյա զանգերի

տխուր դողանջները, ինչպես մթնոլ երկնքի տակ նագով ճախրող աղավնիները: Նա հավատում էր, որ երեկոյան զանգերի հետ երկնային մի օրհնություն թրթռալով ներս է մտնում և քսվում հին տան սևացած քարերին, նրա այրվող օջախին, ինչպես ներս կմտներ գետնի երեսով սողացող մշուշը:

Եվ այդ հին հավատով էլ վերջանում էին Շարմաղ քիբու կրոնական զգացումները: Եկեղեցի չէր գնում. ոչ աղոթք գիտեր, ոչ ծանոթ էր եկեղեցական ծեսերի: Բայց և այնպես մի խորհրդավոր ակնածանք էր ապրում, երբ երեկոյան երգում էին զանգերը, երգում էր և հին դուռը, բլուրների և աշխարհի վրա իջնում էր մի խաղաղ երեկո, ճախրում էին ոսկեթել աղավնիները. և այդ ամենը ռամիկ հավատով նա ընդունում էր որպես անքննելի խորհուրդ, որ մնացել էր գյուղական աղջկա անուրախ մանկությունից:

Այդ երեկո, երբ Շարմաղ քիբին դուռը հետ քաշեց և ոտքը շեմքին դրեց, հանկարծ հետ քաշվեց մի ահարկու ձայնից, որ անակնկալ որոտաց հենց նրանց կտուրի վրա և խռպոտ աղմուկով խլացրեց զանգերի ծանոթ դողանջը:

Տանեցիները, որոնք սփռոցի չորս քուր մատած լուռ ընթրում էին, արձանացան և զարմացած իրար նայեցին: Ահ կար նրանց աչքերում: Նույնիսկ փոքրիկ Երենը բնագողով զգաց, որ խռպոտ ձայնը քոթ է գուժում:

– Է-հե՛հե՛յ,– ալիք-ալիք դիզվեց ձայնը.– ժողովո՛ւրդ... Թագավորի հրամանով առավոտ կանուխ ձիատերը ձիով քաղա՛ւ՛ք, հե՛յ-հե՛յ... Ով չտանի, թագավորի հրամանով տունը, տեղը, է-հե՛հե՛յ...

Եվ ձայնը հեռանալով նվազեց, որովհետև գզիրը ուրիշ կտուր քարձրացավ և երեսն ուրիշ թաղի կողմը դարձրեց:

Շարմաղ քիբին չլսեց, թե զանգերն ինչպես լռեցին, և ուր կորան նրանց վերջին թավ ելևէջները: Դուռը դժգոհ վրա դրեց, և դուռը չերգեց երկար ու կերկեր, այլ դժգոհ վնգստաց պառավ շան մման:

– Չո՛ւ, քաղո՛ւշ, հենց էս սհաթին էր...

Երբ Շարմաղ քիբին եկավ, տեղը նստեց, և երեխաները տատի ներկայությունից սիրտ առան, Սիմոնը խոր հառաչով, կարծես ինքն իրեն, ասաց.

– Էսօր Սիմասի տղան էր պատմում... Ասում էի՝ սուտ կլինի, ա՛ն քեզ...

– Ալի՛, յանի թագավորն էդքան ձի ինչի՞ ա հավաքում,– հորը դարձավ անդրանիկ աղջիկը՝ ութ տարեկան Շողերը:

– Եսի՞մ,– ուները վեր քաշեց հայրը,– կռիվ ա, քալա՛ ջան... Մարդ են ջարդում, ձիեր են կոտորում: Ժողովո՛ւրդ տուր... Թագավորի հրաման ա:

– Փո՛ւ, փո՛ւ...

Անհայտ էր, թե Երենը այդ բացականչությամբ իր զարմա՞նքն էր արտահայտում, թե՞ պաղեցնում էր տաք ապուրը: Մայրը սկսեց նրան կերակրել և ահը սրտում՝ ամուսնուն հարցրեց.

– Մեր Յոլակը չափումը կգա՞:– Բայց Սիմոնը, որ անակնկալ մտքերի հետ էր, չլսեց նրա հարցը: Յոլակը նրանց ձին էր, կապտավուն մորթով, որի վրա, ինչպես աստղերը, ցրված էին սպիտակ նշաններ: Երկար, ալիքաձև պոչ ուներ Յոլակը: Եվ ասում էին, թե մի հին ու ազնիվ ցեղի շառավիղն էր այդ ձին, որ Սիմոնը գնել էր երկու տարի առաջ՝ փոխարենը տալով իրենց էշը, մի անմայր հորթ, մի կարպետ և երկու քեռ ցորեն:

– Տուն եմ, երեխաների տեր եմ, առանց ձիու հնար չկա,– ասել էր նա և ուրախության ժպիտով առաջին անգամ ձին քաշել աղբյուրը: Հենց այդ օրն էլ նրան անվանել էին Յոլակ, այն ձիու անունով, որ եղել էր նրանց տանը Սիմոնի մանկության տարիներին:

– Հակառակի պես հայվանն էլ ջանով ա,– ասաց Սիմոնը և սթափվելով խոր մտքերից՝ դանդաղությամբ հացի փշուրները փեշից սփռոցի վրա թափելով,– տարվա էս ժամանակ ձին էլ եղբան ջանով լինի: Հալքաթ էսպես պիտի լինեն...

Ասաց ու վեր կացավ՝ փափախի մորթու միջից ծղոտները մեկ-մեկ դեն գցելով, դուրս եկավ գյուղամեջ՝ դրացի հարևաններից իմանալու ավելի ստույգ տեղեկություն:

Դարպասի մոտ Սիմոնը մի պահ կանգնեց, նայեց ձիուն, որ արոտից վերադարձել և ախորժակով խժռում էր սարի թարմ խոտի խուրձը, երբեմն մոռթով քրքրում խուրձը և փնտրում սուսամբարի տերև: Սիմոնը տխուր նայեց. Յոլակի ողորկ մարմինը և մորթու սպիտակ բծերը աստղալույսին մեղմ շողշողում էին:

Նա մի անգամ էլ տեսավ, որ ձին նիհար չի, և չար վրդովանքով կանչեց.

– Սատկա՛ծ, քիչ կեր, է՛լի, տրաքվելու չե՞ս հո...– Կանչեց ու խուրձը դրեց գոմի կտրան: Ձին մեղմ վրնջաց և վիզը մեկնեց դեպի խուրձը:

– Հը՞, բոյը կարճ չի՞, նանի՛... Չափումը թե չգա,– դարձավ նա մորը, որ հավաքնի մուտքը կալել ու կանգնել էր նրա կողքին:

– Եսի՞մ, ա՛յ որդի...

– Ռուսի դազախը սրա վրա կարո՞ղ է նստի... Չէ՛, չեն տանի,– հուսադրեց իրեն Սիմոնը և քայլեց փողոցով:

Շարմաղ բիրին նայեց որդու օրորվող մարմնին, մինչև նա հավեց մթնում և կենդանական խանդաղատանքով ինչ-որ բան մրմնջաց, որ չգիտես՝ աղո՞թք էր, օրհնությո՞ւն, թե՞ աղոտ հույսի ակնկալություն:

2

Մութն էր, երբ Սիմոնը տուն եկավ: Գոմում կապած ձին լսեց տիրոջ ոտնաձայնը, նորից վրնջաց: Սիմոնը խղճահարվեց. նա ճրագը վառեց, խոտի խուրձը գրկեց և ներս մտավ գոմը: Յոլակն ուրախությունից վրնջաց, մի

քանի քայլ արեց, փորձեց կապը կտրել, քայց չկարողացավ: Սիմոնը խուրձը մսուրը դրեց և, երբ ձին մոտոթը կոխեց մեջը, ձեռքով շոյեց Յուլակի փափուկ մեջքը:

Ընդարձակ գոմի անկյունում մստել էր պառավ կովը: Երկու այծերը, որոնք բարձրացել էին մսուրի վրա, Սիմոնին տեսնելով, ցած թռան և մի րոպեն զգուշացան: Սակայն Սիմոնը չմոտեցավ ոչ կովին և ոչ էլ այծերին: Նա մի պահ կանգնեց, ապա ձիու ոտքերի տակ թափված խոտը ժողովեց և դուռը դրեց:

Երեխաները քնել էին: Շարմաղ բիբին, աչքերը կկոցելով, դժվարությամբ թելում էր հաստ ասեղը, որպեսզի կարկատի որդու գուլպաները: Նրանց տան վաղուցվա կարգն էր այդ: Երբ Սիմոնը քաղաք գնար, մայրն էր հոգում նրա ճանապարհի պատրաստությունը:

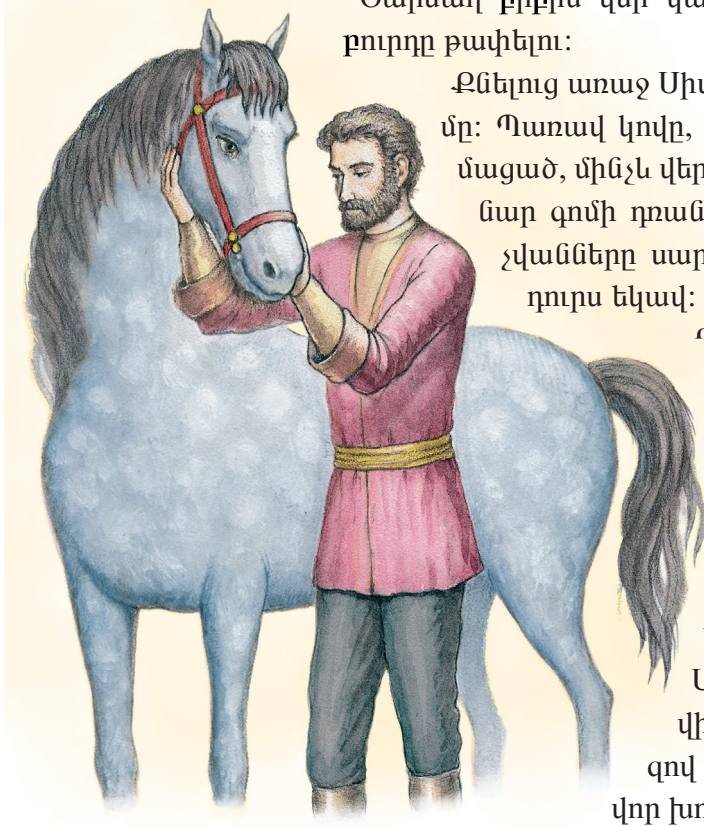
– Հաստա՞տ ա...

– Բա հո սո՞ւտ չի...

– Ի՞նչ են ասում:

– Ասում են՝ բոյը հաշիվ չի, եթե ձին առողջ է, կտանեն...– և դարձավ մորը,– մանի՛, Յուլակի էն մեծ տոպրակն ո՞ւր ա, հետս դարման եմ տանելու:

Շարմաղ բիբին վեր կացավ մեծ տոպրակի միջի բուրդը թափելու:

Քնելուց առաջ Սիմոնը մի անգամ էլ գնաց գոմը: Պառավ կովը, այդ անսովոր այցից զարմացած, մինչև վեր կենար ու որոճալով մոտենար գոմի դռան, Սիմոնը ձիու համետն ու չվանները սարքեց, դրեց ախոռի մոտ ու դուրս եկավ:

Դուրսը աստղալույս գիշեր էր:

Գյուղում մեկ-մեկ հանգչում էին կրակները, և կրակների հետ լռում էին ձայները: Ներքևը՝ գետափի մարգերում, կանչում էր գիշերահավը: Արտերից, դաշտերից և հեռվի անտառից հովը քերում էր զով սառնություն և հազարավոր խոտերի բույր, որի մեջ ավելի

սուր զգացվում էր սուսամբարի և արդեն չորացող դադձի կծու հոտը:

Սիմոնը նստել էր դարպասի քարին, և քարի նման հոգսը ծանրացել էր նրա սրտին: Հագիվ էր ծայրը ծայրին հասցնում, երբ հավասար աշխատում էին ինքն ու Յուլակը: Իսկ ա՞յժմ... Եվ Սիմոնին թվաց, թե իրենց տնից տանում են ոչ թե մի ձի, այլ իր եղբորը, իր որդուն, այնպես, ինչպես անցյալ ամառ շատ տներից տարան նրանց որդիներին ու եղբայրներին:

Սակայն հոգնությունը հաղթեց ու ներս մտավ:

– Հակառակի պես անիրավի մեջքը կասես հինայած լինի,– նորից հիշեց Սիմոնը:

3

Լույսը դեռ չէր բացվել, երբ Սիմոնը ճրագը ձեռքին մտավ գոմը, Յուլակին համետեց ու դուրս քաշեց: Հարևան քակում ճրագներ էին շարժվում, ճռնչում էին դռները, ինչ-որ ձայներ էին գալիս:

Սիմոնը լսեց իր հարևանի՝ Սաքու տղայի ձայնը: Նա քարկացած կանչում էր հարսի վրա, թե ինչու ձիու չվանը լույսով չի գտել:

Դռանը կանգնել էին Շարմաղ բիբին, կինը և նրա փեշից բռնած քնաթաթախ Շողերը, որ չէր լսել մոր խոսքին և լացով հագել էր շորերը, որպեսզի տեսնի, թե ինչպես են ճանապարհ գցում Յուլակին:

Տխուր ժամ էր, երբ Սիմոնը դռնից հանեց ձին: Կարծես ներսը նա զարդարել էր մի դագաղ, իսկ դուրսը սպասում էին այդ ծանր վայրկյանին, որ աղի արտասվեն:

Յուլակը գոմից երբ դուրս եկավ, վրնջաց և ականջները խլշեց: Շարմաղ բիբին ձեռքը կրծքին խփեց և աղիողորմ ասաց.

– Ջա՛ն,– սրբեց արցունքը: Շողերը մոտ վազեց, երեկվա խոտի փշրանքից մի բուռ մոտեցրեց ձիուն: Յուլակի տաք ռունգերից մի ջերմ շունչ շոյեց աղջկա սառած ձեռքերը:

Սիմոնն ամրացնում էր ճանապարհի պաշարը, կապում հարդով լի պարկը և միաժամանակ տնեցիներին պատվիրում, որ ցերեկն այծերը հենուռ քշեն, և եթե ջրի հերթն իրենց տան, լոբու մարգերն անպատճառ ջրեն: Հենց այդ խոսքին Սաքու տղան կանչեց.

– Սիմո՛ն, բա չպրծա՞ր...

– Եկա՛, եկա՛:

Եվ Յուլակի սանձը քաշեց: Տանեցիները դանդաղաքայլ հետևեցին մինչև հարևանի դուռը, ասես հուղարկավոր էին մի թանկագին դագաղի, որին ուղի էին գցում մահվան անվերադարձ ճանապարհով:

Շարմաղ բիբին անընդհատ լալիս էր. լաց էր լինում և Շողերը, լալիս էր նրա մայրը: Փողոցին չհասած՝ մայրը լսեց Երեմի ձայնը.

– Այի՛, ապի՛...– Դռան շեմքին կանգնել էր մերկ երեխան ու քարձր հեկեկում էր և կանչում հորը: Բայց ուշ էր:

Սիմոնը Սաքու տղայի հետ արդեն իջնում էր ձորակը, որպեսզի միանա ուրիշ ձիավորների: Մայրը վերադարձավ, գրկեց տղային ու տուն մտավ:

Շարմաղ քիբին ու Շողերը կանգնեցին այնքան, մինչև ձիավորները դարիվերը քարձրացան և պահվեցին բլուրի ետևը: Արևը նոր-նոր շողերով ոսկի էր թափում քարձր սարի կատարին, երբ վերջին ձիավորը երևաց դարիվերի գլխին և անհետացավ, ինչպես սև ուրու:

4

Ձիավորները սկզբում լուռ էին, ոմանք առավոտի գովից ընդարմացել ու կարկամել էին: Սակայն քոլորն էլ իրենց դժվար մտքերի հետ էին, ձիերն էին համեմատում իրար, ուշիուշով դիտում, որպեսզի որոշեն, թե որը նորից կվերադառնա այս ճանապարհով, և որի սանձն ու սարքը տերը շալակած կբերի՝ որպես մեռած մարդու զգեստներ, որոնց վրա այնպես դառնաղի ողբ են երգում կանայք:

Գնում էին մեկ-մեկ, խումբ-խումբ: Մեկը գրպանից հաց էր հանել, մյուսն ազահուքյամբ ծծում էր չիբուխը, երրորդը կախ էր արել ոտքերը՝ աչքը ձիու ականջներին, և լուսաբացի նինջով օրորվում էր ձիու հետ:

Բայց երբ սարի հետևից արևը քարձրացավ, կարծես ջերմացավ տխուր ու լուռ ձիավորների սիրտը: Ամենից առաջ խոսեց դարբին Ավագի տղան՝ շիլ Իվանը, որ սարը քարձրանալիս սահել և հասել էր մինչև ձիու գավակը:

Նա ընդհատեց իր տխուր երգը և միամիտ պարզությամբ ասաց.

– Ես աստծու քոռ հավատն անիծեմ... Ի՞նչ աչքս էսպես արեց: Իմ ձին որ քոռ լինեք, ես էս սարի գլխին ի՞նչ ունեի:

Մի քանիսը ծիծաղեցին: Սաքու տղան մտքում քարկացավ նրա վրա.

– Անդա՛րդ հեյվան...

– Հրեն Հիբանի ձիուն տեսեք,– շարունակեց Իվանը՝ ուրախ, որ ընդհատեց ծանր լռությունը,– կասես դազախի ձի լինի: Հիբա՛ն, պրիստավը քեզ էդ ձիով տեսնի, քեզ էլ հետը կտանի...

– Ի՞նչ պակաս կավալեր ա,– ձայն տվավ մեկը:– Էն օրը Քարուտի առվով էնպես թռավ, որ մնացինք արմացած:

– Մի տեսեք, է՛... Տերտերն իրա ձին ժամհարին ա տվել: Ա՛յ, ինչ եմ ասել հալալ ախպերության,– խոսքը փոխեց դարբնի տղան:

– Ա՛, քիչ յավա-յավա խոսիր, է՛յ...– կանչեց Շուղունց Աքելը, որ գյուղում ավել անունով հայտնի էր որպես «աղվես խեղդող»՝ երիտասարդ ժամանակ ձեռքով աղվեսը խեղդելու համար,– տերտերը հիվանդ տեղով կարող ա՞ ձի նստի:

– Դե ասի՝ մնացել ա, որ մեզ համար աղոթք անի, էլի՛,– կծու հեզմեց մի ուրիշը:

Ընդհանուր խոսակցությունից բացի, ծայր առան և մասնակի գրույցներ: Ոմանք ճանապարհին աննկատ անցնելու համար մի պատմություն սկսեցին, ոմանք էլ խոսում էին պատերազմի և նրա արհավիրքների մասին:

– Մեր Անդրին անցկացած շաբաթը մի նամակ էր ուղարկել Վարշավու կողմերից... Լավ չի գրում. ասում է՝ էս մի ամիս է՝ ծմակի մեջ, գիշեր-ցերեկ թոփերը տրաքում են: Մինչև անգամ չու դուրս գալն էլ ա երկյուղալի...

– Իմ հորեղբոր Սիմոնն էլ ա գրել: Լազարեթից ա գրում, համա տեղը հայտնի չէ: Մի տեսակ անուն են ասում... Էն օրը տերտերը ինչքան ման եկավ գրքերում, չգտավ: Ասում ա՝ էդպես քաղաք Ռուսերու հողումը չկա:

– Նրա ի՞նչ ա որ...

– Ոտիցն ա կպել: Գրում ա, որ ծանր չի, մի ամսից պիտի դուրս գա:

– Աքել ամի, դու երկիր տեսած մարդ ես, էս կռիվն ինչո՞վ կվերջանա,– դարձավ նրան դարբնի տղան: Շատերը ծիծաղեցին, որովհետև Շուդունց Աքելը իր ողջ կյանքում իրենց գյուղից և գավառային ավանից այն կողմը չէր եղել:

Ինքը՝ Աքելը, դժգոհ սաստեց.

– Անհամ անհամի տղա...

Քիչ հետո խոսք ընկավ ձիերի պետական գնի մասին:

– Թեկուզ անունը փող, ի՞նչ կառնվի դրանով...

– Երկու բեռ զարի...

– Էդ էլ չես առնի:

– Դե գոնե գինը տային:

– Տային էլ, որտեղի՞ց ես ձի առնում: Մեր գյուղից որ էսքան ձի են պահանջել, դու տես՝ ամբողջ գավառից քանիսն են բերելու...

– Ա՛յ տղա, էս հո կարգին զորք ենք,– և դարբնի տղան բարձր կանչեց.

– Սլուշա՛յ... Ափիցեր Աքել Շոդունցով...

– Ա՛, հերիք տնազ տաս Աքել ամուն:

– Աքել ամիս նեղանալ չի... Դե, շաքրով գնացեք. տեսնեմ՝ ով ա ետ ընկել,– ասաց Իվանը և ձին ճանապարհից հանեց:

– Թամամ հաշիվ... Աբրահամի ձին չկա՝ էն ա բազարում, Իսախանենց ձին՝ ոտը գելը ցրիվ ա տվել, մեկ էլ Կոստանդ աղայի սպիտակ ձին...

– Կոստանդը հիմա քնած՝ ձին էլ՝ ոսկի զարին առաջը... Վեր կկենա, յուղ ու մեղր կուտի, ձին կթամբի և Կաթնաղբյուր մեզ կհասնի: Նա հո քո հավասարը չի՞,– ասաց Գիլանց Մուքին:

– Մի հաշիվ չի՞ ... Էս գլխից հենց նրա ձին են տանելու,– ասաց Սիմոնը և տխուր նայեց Յուլակին, որ ականջները խաղացնելով՝ գնում էր մյուս ձի-

երի կողքով:

– Ո՞նց չէ,– առարկեց Իվանը,– քո Յոլակը առաջի նոմերը կհանի, նրանը չէ... Թող Շարմաղ հոքիրն ինչքան ասես լաց լինի,– ձայնը տխուր մեղմացրեց Իվանը:

Սիմոնը վրդովվեց.

– Ուրեմն Կոստանդի սպիտակ ձիւն ու Յոլակը մի հավասարի են... Նա սպիտակ ձիւն արժեքը մի բեռ ոսկի է տվել: Ես ի՞նչ եմ տվել...

– Էս է, սև ու սպիտակ էնտեղ կշռկվի,– ասաց դարբնի տղան և խոսակցությանը վերջ տալու համար սկսեց պատմել, թե իբրև գերմանացիք պայթեցրել են մի ահռելի պարիսպ և ծովը կապել ռուսների հազար-հազար գորբի վրա...

5

Արևը քավական քարձրացել էր, երբ ձիավորները հասան Կաթնաղբյուր և Գիլանց Մուքու առաջարկով իջան հանգստանալու: Նրանք ձիերն արձակեցին աղբյուրից ներքև ընկած արոտներում, իսկ իրենք տեղավորվեցին աղբյուրի մոտ և բաց արին ճանապարհի պաշարը:

Այդ աղբյուրը, ուտելու պահանջը, գուցե և այն, որ ճանապարհին հոգնելու չափ խոսել էին պատերազմից, ձիերի հավաքից և օրվա չարիքներից, այդ ամենը աղբյուրի մոտ նրանց զրույցը փոխեց խաղաղ և սովորական առօրյայի հունով:

Կարծես հունձի ժամանակն էր, և, ինչպես միշտ, ծփում էին լեռան լանջերի քարձր խոտերը: Եվ ինչպես ամեն տարի, ահա նրանք ձիերով եկել են սարը: Հիմա կզրնգան գերանդիները, լորը կթռչի խոտերի միջից, և լեռնային կաքավը կկարդա կանաչ սաղմոսը:

Դարբնի տղան հանկարծ նկատեց, որ Շուրունց Աքելը շտապելուց մթնում տրեխները թարս էր հագել: Եվ այդ րոտն զվարճություն պատճառեց մյուսներին:

Նրանց զվարթ ծիծաղը լռեց, երբ Գիլանց Մուքին, որ արդեն ալեհեր ծերունի էր, քարձրացրեց օդու առաջին թասը:

– Բարի լույս բացվի մեզ վրա և մեզ մման չարքաշ մշակների վրա... Բարով տեսներք մեր զավակների ազատությունը սրի բերանից: Ողջություն լինի և արդար լիություն: Դու մեր սրտովն անես,– և ալեհեր գլուխը դարձրեց դեպի ջինջ երկինքը, կարծես նրա անհուն խորքից մի աչք քաղցր նայում էր այդ խեղճ մարդկանց:

Սիմոնը լուռ էր: Նա թիկնել էր քարին, թրջում էր հացը պաղ ջրի մեջ և դանդաղ կրծում: Երբեմն նայում էր արածող ձիերին, որոնք գլուխները չէին քարձրացնում ցողապատ խոտից: Գյուղի ձիերի հետ արածում էր և Յոլակը:

Միմոնը մերթ աչքի տակով համեմատում էր ձիու քարձրությունը մյուս ձիերի հետ և տեսնում, որ Յոլակը նույնիսկ Գիլանց Մուքու ձիուց էլ կարճ է, մերթ հայացքը գցում էր սարալանջի կողմը: Եվ դժվարին մտքերը խռնվում էին ուղեղում, և ելքը չէր տեսնում: Ահա նորից դռանը կշռքի դռն աղքատությունը, վիզ կծռի ուրիշին, որ իր խուրձերը տուն քերեն, որ խոտը սարից քերեն: Յոլակին կտանեն, և հնձած արտում խուրձերը անձրևից կսևանան...

– Թե Գիլանց Մուքու ձին հավասարվի Յոլակի հետ... Թե չէ՝ նրանից կարճը չկա...

– Միմոն, հրե՛ն,– հանկարծ կանչեց դարբնի տղան, և Միմոնը ցնցվեց:
Նա գլուխը հետ դարձրեց:

Հեռվից խաղալով և խայտալով վագում էր սպիտակ ձին, քամին փոփռացնում էր քաշը, և ձին լայն կրծքով ճեղքում էր լեռնային օդի սառն ալիքները: Փռչի չէր քարձրանում գետնից, և թվում էր, թե ձիու արագավագ ոտները չեն դիպչում գետնին, և պայտերը զրնգում են օդի մեջ:

Արևը դեմից էր, և արևը ոսկևորել էր ձիու մարմար ճակատը, արծաթաձույլ ասպանդակները և պողպատյա սանձը: Ձիավորը ձիու հետ միաձույլ էր, և թվում էր, թե արևմուտքի գորշ ամպերի պատվանդանից պոկվել էր մարմարիոնն մի հեծյալ և արշավում էր որպես չքնաղ տեսիլք:

Գյուղացիների գրույցը դադարեց: Բոլորը նայում էին նրա կողմը: Նույնիսկ ձիերից մի քանիսը քարձրացրին գլուխները և հափշտակված, անասնական ահով նայեցին սպիտակ ձիուն: Շուրուց Աքելի քերանում հացի պատառը սառել, մնացել էր:

- Ա՛յ ձի... Հագար մանեթ գին ունի:
- Տերն էլ պակաս փող չունի:
- Էդ ձին ինձ տան, կռիվ չգնացողը մարդու տղա չէ,– ասաց դարբնի տղան:
- Նրա վրա ամենաքաշը գեներալ կնստի...
- Վրան նստողն էլ գեներալ է:

Երբ ձիավորներին հասավ, Կոստանդ աղան սանձը ձգեց և հագիվ կառողացավ պահել ձիու գլուխը: Կապույտ քրտինքի փրփուրը նստել էր ձիու սպիտակ մորթի վրա: Ձին կարմիր ռունգերը փնչացնում էր, կանգնած տեղը ոտքերն անհանգիստ դոփում:

– Դուրս գալդ մի սհաթ կա՞, Կոստանդ աղա,– շողոքորթ կեղծությամբ հարցրեց Շուրուց Աքելը, որին շշմեցրել էր այդ տեսարանը:

– Սհաթին չեմ նայել... Մինչև դուք ձիերը նստեք, ես բազար կհասնեմ: Չեմ կարողանում գլուխը պահեմ, ձեռքերս կոտորեց...

Դարբնի տղան կամաց վրա քերեց.

– Տո՛ւր ինձ, ես կպահեմ:

Կոստանդն ուզեց ինչ-որ բան ասի, սանձը մի քիչ թուլացրեց. սպիտակ ձին նույն վայրկյանին զգաց այդ, և տիրոջ խոսքը մնաց կիսատ:

Գյուղացիները տեսան սպիտակ ձիու ամենի ոստյունը: Մի ակնթարթից ձին պահվեց սարի հետևը:

– Հրեղեն ձի սրան կասե՞ն...

Քիչ հետո գյուղացիները քաշեցին իրենց ձիերն ու ճանապարհ ընկան:

6

Երկու լեռնաշղթայի արանքում՝ նեղ հովտի վրա, որի մեջտեղով գլորվում էր լեռնային կապույտ գետը, ընկած է այն փոքրիկ քաղաքը, դեպի ուր այդ օրերը լեռնային կածաններով և դժվար արահետներով գնում էին մարդկանց և ձիերի անընդմեջ շարքերը:

Նրանք իջնում էին բարձր լեռներից, որոնց գոգերում, ինչպես լեռնային արծվի բները, ծվարել են քարակոփ գյուղերը: Նրանք ելնում էին մթին ձորերից, ուր խավար խեղճություն կար: Նրանք գալիս էին բարձրավանդակի տափարակից, որի մեջտեղը ադամանդի նման ջինջ լիճն էր՝ եղեգների երիզով, քարոտ ափին՝ հին գյուղը, որի կիսավեր վանքը քարափից ցուլ էր գցում ջրերի վրա, և թվում էր, թե ջրերի տակ սուզվել է մի մեռած վանք, ու սպիտակ քաղերը գիշերում են նրա մռայլ խորաններում:

Եվ ով հայրենի ճանապարհով հասնում էր այն ծանոթ կետին, որտեղից հանկարծ բացվում էր գետահովիտը, շողշողում էին քաղաքի տների ապակեպատ պատշգամբները, թիթեղյա կտուրները, ով հասնում էր այդ կետին, ահով էր նայում ներքև, ինչպես արջառը, որին քշում են սպանդանոց, և ահա թաց ռունգերով շնչում է թարմ արյան հոտը:

Վրնջում էին ձիերը՝ մետաղաձայն և երկարածոր, ինչպես տխուր երգը, կարծես վերջին հրաժեշտն էին ուղարկում լեռնային կապույտ լճերին, որոնց ջրից խմել էին, տափաստաններին, որտեղ անցել էր նրանց մանկությունը, և ամայի գոմերին: Մեկը թավ էր վրնջում, մյուսը՝ արծաթահնչյուն, և բարձրանում էր հետևի ոտքերի վրա, ինչպես գազազած ցուլ, ձգում էր սանձը և չէր ուզում իջնել այդ անվերադարձ ուղիով:

Երբ ձիավորները քաղաք հասան, հրապարակում ասեղ գցելու տեղ չկար: Փողոցները, արտերի միջնակները, նույնիսկ տների բակերը սևացել էին ձիերի հազարավոր խմբերից:

Կային հազար գույնի ձիեր՝ որձ, էգ, ծանրած և ծեր, քուռակներով և դեռ անծին, թամբած ու մերկ: Նրանց կապոտել էին՝ որին քարից, որին ծառից կամ գետնին խրած սեպից: Կային և իրար կապած ձիերի խմբեր: Մեկի առաջ խոտ էր, մյուսինը՝ հարդ, երրորդը նեղվում էր քաղցից, շոգից և անսովոր միջավայրից: Քաղցած ձիերը պոկոտում էին փողոցի չոր և հազար

սմբակի տրորած խոտը:

Ձիերն իրար հետ կռվում էին. ամեն անկյունից վրնջոցի ձայն էր լսվում: Մի տեղ՝ ձիերի բազմության մեջ, քուռակը իր մորն էր կորցրել և բարակ վրնջոցով կանչում էր, վազվզում, մոտքը մոտեցնում ուրիշ մայրերի: Շոգից կատաղած որձաձիերը կտրատում էին կապերը և ամենի կրծքով հալածում էգերին, իրար կրծոտում և արնոտում բաշ ու ազդրեր:

Այդ ժխորին խառնվում էին տերերի կանչն ու աղմուկը, հարայ-հրոցն ու քղավոցը: Հայ, թուրք իրար էին խառնվել: Պետական հրամանը բոլոր գյուղերում կրկնվել էր պաշտոնական կարգադրության գորշ նմանությամբ և մարդկանց ու ձիերի այդ ահագին բազմությունը քշել քաղաք:

Հրապարակի մի անկյունում՝ տախտակներից շինած փոքրիկ բարձրության վրա՝ դագաղի նման նեղ սեղանի շուրջը, նստել էին իշխանավորները: Նրանցից հեռու ոտքի վրա էր ստորադաս պաշտոնյաների՝ ուրյադնիկների, տանուտերերի և գյուղական գրագիրների խումբը՝ իրենց պաշտոնական տարագով, շքանշաններով և պղնձյա ծանր մեդալներով: Ավելի հեռու հպատակների բազմությունն էր, որ ծովի նման ծփում էր: Եվ բոլորի աչքերն ուղղված էին սեղանի շուրջ նստած չինովնիկների կողմը, որովհետև նրանք էին որոշում ձիու և ձիատիրոջ բախտը:

Գյուղի տանուտերը կարդում էր ձիատիրոջ ազգանունը, բազմության միջից մեկը, ձիու սանձը բռնած, առաջ էր գալիս, ինչպես կրկեսում՝ ըմբիշը: Ապա նրա ձիուն մոտենում էին մի քանի հոգի, տնտղում, ատամները նայում, թղթի վրա ինչ-որ նշումներ անում: Մի վայրկյան խորհրդակցելուց հետո սեղանի մոտ նստած պրիստավը ձեռքով նշան էր անում:

Ահա այդ նշանն էր, որ հայտնի էր դարձնում ամեն ինչ:

Եթե նշանը բազմության կողմն էր, ուրեմն ձին անպետք էր: Ձիու տերը սկզբում երկյուղով, ապա ուրախությունից դողացող ոտքերով քաշում էր ձին և արագ հեռանում: Իսկ եթե նշանը տախտակների մոտ կանգնած ռուս զինվորներին էր ուղղված, ապա նրանք իսկույն մոտենում էին, նոր սանձ հագցնում ձիու գլուխը, հինը շաքտում տիրոջ կողմը, ձին հեռացնում էին, հանձնում ուրիշ զինվորների, որոնք բազմության և տիրոջ աչքի առաջ միահավասար կտրում էին ձիու պոչը, բաշը խուզում և բաշի մագերից կախում տախտակի մի փոքրիկ կտոր:

Ձիատերը փորձում էր գնալ իր ձիու հետևից, սակայն քղավում էին նրա վրա, և, ինչպես պարտված ըմբիշ, նա մնում էր գլուխը կախ: Բազմությունը լուռ դիտում էր այդ տեսարանը: Ապա տանուտերը կանչում էր նրան, և շշմած մարդը սթափվում էր, հավաքում այն, ինչ հանձնում էին՝ ձիու սանձը, չվաները, համետը, և այդ իրերը շալակած անցնում էր հրապարակով

դեպի քաղաքները՝ ձեռքում բռնած թղթի կտորը, որի վրա նշանակված էր ձիու գինը և նրա նախկին տիրոջ ազգանունը:

Գյուղացիները երբ քաղաք իջան, ձիերը կապեցին հրապարակից հեռու: Գիլանց Մուքին և Աբելը առաջ ընկան՝ ամբոխի մեջ գտնելու հարևան գյուղերի մարդկանց:

Առաջին հանդիպած ծանոթին, որ նրանցից կանուխ էր եկել, իսկույն հարցրին.

– Հը՞, շա՞տ են տանում...

– Էլ մի՛ ասեք, գուլում ա...

Միմունը տեսավ իր վաղուցվա ճանաչ թուրքին և նրան մի կողմ քաշելով՝ առանձին հարցրեց, թե ինչպիսի ձիերն են ազատվում, արդյոք կարճահասակ ձին է՞լ են տանում:

– Ձիուդ ոտքը պիտի կոտրած լինի կամ խոր վերք ունենա, որ ազատվի... Թե չէ բոլը հաշիվ չի...

Միմունի ոտները թուլացան:

Մինչև այդ խոսակցությունը նա դեռ մի աղոտ հույս ուներ, որ, այնուամենայնիվ, հույս էր: Այժմ այդ էլ ցնդեց: Նա հուսահատ մոտեցավ ձիուն:

– Յուլա՛կ,– ձին վրնջաց այդ ծանոթ կանչից:

Կարծեց՝ հիմա խոտ պիտի գցեին նրա առաջը: Միմունը հարդով լի պարկը կոխեց նրա գլուխը:

– Յուլակ... Գնում ես, էլի...

Քիչ հետո Գիլանց Մուքին հոգնած վերադարձավ: Նրա ալեհեր դեմքի վրա դառն անհուսություն կար: Եվ հուզված շնչով ասաց գյուղացիներին.

– Հիմա Քարագլուխն են կանչում, հետո զիլիբիրեցիք են գնալու, նրանցից հետո՝ մենք...

Միմունը մի վայրկյան մտածեց, տուպրակը ձիու գլխից հանեց ու ձին քշեց:

– Էդ ո՞ր, Միմո՛ն,– ձայն տվավ Սաքու տղան:

– Տանեմ գետը... Կաթնաղբյուրից ջուր չխմեց:

Այդպես փախչում են սարսափից: Այդպես փախչում է հոտը, երբ կայծակն ահռելի որոտով խփում է մոտակա ժայռին: Այդպես դողահար վազում է գազանը, երբ հրդեհվում է անտառը:

Սարսափահար փախչում էր Միմունը՝ մոլորվելով քաղաքի փողոցներում, անվերջ մտրակելով ձիուն: Կարծես նրա հետևից էին ընկել հրապարակի բոլոր զինվորները, և նրանք, որոնք նստել էին դագաղի նման նեղ սեղանի շուրջը:

Ահա հասավ գետափի խուլ փողոցը: Այնտեղ էլ ձիեր կային. նրա նման

գյուղի մարդիկ՝ յուրաքանչյուրն իր ձիու սանձից բռնած և ստրուկի հեզությամբ իր հերթին սպասող: Նրանք տեսան փախչող ձիավորին, և ոմանք կարծեցին, թե ահից սարսափած ձիավորը փախչում է դեպի հեռվի լեռները, ինչպես կփախչի պարտվածը դեպի փրկության բերդը:

Հոգնած ձին մտրակի հարվածից մի քիչ արագացնում էր քայլերը, ապա նորից գնում բեռան տակ մեծացած գյուղական ձիու ծանր քայլերով:

Ահա հետ մնաց վերջին տունը, և բացվեցին կարտոֆիլի դաշտերը: Միմոնը դանդաղեցրեց ձիու ընթացքը և շունչ քաշեց: Նրան քաղաքի սահմանից դուրս ավելի հեշտ թվաց: Այն հեռվի լեռներից, որոնց լանջին իրենց գյուղն էր, մի անապական զով զարկեց նրա քրտնած դեմքին:

Միմոնը ծովեց դեպի աջ՝ գետը տանող նեղ ճանապարհով: Ձին զգաց գետի սառնությունը և առանց մտրակի արագացրեց քայլերը:

Գետակի հունն իջնելուց առաջ Միմոնը երկյուղով շուրջը նայեց և տեսավ, որ ամայություն է: Միայն ներքևը՝ ուռենիների ստվերում, ննջում էին կովերը: Ու երբ ծարավ ձին գլուխը կռացրեց ջրի վրա, Միմոնը ցած թռավ, սանձն ամուր կապեց առաջին ոտքից և սկսեց հետևի ոտքերը կապոտել:

Յուլակը կուշտ խմելուց հետո փորձեց գլուխը վեր հանել, բայց չկարողացավ: Եվ մռութը հնազանդ ու մունջ նորից կախեց գետի կապույտ ջրերի վրա:

Միմոնն անսովոր արագությամբ ձիու համետը հանեց: Արևի տակ փայլվեց ձիու ողորկ և գեր մեջքը: Ապա նույն արագությամբ կռացավ և գետնից վերցրեց մի չեչաքար: Երբ առաջին անգամ նա չեչաքարը Յուլակի մեջքին քսեց, ձին հովություն զգաց, խաղացին նյարդերը, և հաճելի գրգիռից մեջքի մաշկը դողդողաց:

Ապա հանկարծ ձին մեջքին զգաց ծակծկոց: Ձին փորձեց հեռանալ, բայց չկարողացավ, որովհետև ոտքերն իրար պինդ կապված էին: Նորից փորձեց գլուխը վեր հանել, դարձյալ չկարողացավ: Իսկ ցավը հետզհետե սաստկանում էր, որովհետև Միմոնը հուսահատ կատաղությամբ չեչաքարը քսում էր նրա մեջքին: Մի քանի րոպեից մաշկը պլոկվեց և արնոտեց քարը:

Յուլակը տնքում էր, պոչն ուժգին խփում այս ու այն կողմ, գավակն աջ ու ձախ դարձնում, բայց ոչինչ չէր օգնում: Միմոնն ամբողջ ծանրությամբ ընկել էր ձիու մեջքի վրա և քարը հա քսում էր: Արդեն նոր բացված վերքից արյան կաթիլները դուրս էին ցայտում և գլորվում հեացող կողերի վրայով: Իսկ Միմոնն ավելի արագ էր քերում, կարծես չեչաքարն ուզում էր թաղել Յուլակի այնքան գեր ու ողորկ մեջքի մեջ:

Ձին այլևս չդիմացավ, շրջվեց կողքի վրա և մեջքը կիսով չափ թաղեց գետի մեջ: Յավից և անսովոր վիճակից Յուլակը ցնցում էր ոտքերը, փռնչում ռունգերով, վիզն ու գլուխը քսում գետափին և փորձում ոտքի կանգնել:

Միմոնն արնոտ չեչաքարը մի կողմ գցեց, ինչպես մարդասպանը՝ դաշույնը, և սարսափով նկատեց, որ գետի ջուրն անվերջ կարմրում է, երբ ավիքը զարկում է ձիու մեջքին:

– Չլինի՞ տամար տրաքեց...

Յուլակի աչքերի առաջ մթնել էր: Գլխիվայր դառնում էին քարերը, գետափը, և թվում էր, թե գետափի փափուկ մամուռը կախվել է երկնքից: Հաճելի էր ջրի մեջ, և բնագոյաբար կենդանին ավելի խորն էր թաղվում լայրծուն տիղմի և ջրային խոտերի մահիճում: Իսկ վիզն ու գլուխը չէր բարձրացնում կապույտ քարերի բարձից:

Միմոնն արագ արձակեց կապերը, սանձը, ինքը կիսով չափ մտավ ջուրը և գոռալով, աղերսելով, հրելով ու քաշելով՝ մի կերպ բարձրացրեց ձիուն:

Յուլակը դողում էր:

Նրա մեջքի աջ կողմը ափսեի չափ վերք էր բացվել, և երևում էր կարմիր, տեղ-տեղ փոս ընկած, ճաքճաք միսը: Արյունը շարունակում էր կաթկթել, բայց մի քանի տեղ արդեն լեղդանում էր:

Միմոնը հանցագործի հապճեպությամբ արյան հետքերը լվաց ձիու կողերից, իր ձեռքերից, տիղմի բարակ շերտով ծածկեց վերքը, ջրախոտերով ծածկեց, ապա շտապ համետեց ձին ու դուրս եկավ ճանապարհը:

Ձին հագիվ էր քայլերը փոխում: Միմոնն ինչքան էլ կանչում էր, ոտքով խփում, փաղաքշական խոսքեր ասում, ձին չէր արագացնում քայլերը:

Եվ Միմոնն ու Յուլակը նույն փողոցներով գնացին դեպի հրապարակը: Երկուսն էլ գլխիկոր էին: Մարդն իր դաժան խոհի հետ էր՝ կտանե՞ն այժմ, թե՞ ոչ, ձին հագիվ տնքում էր՝ պղտոր աչքերի առաջ գլխիվայր կախված մի չնաշխարհիկ արոտ...

7

Իսկ հրապարակն այդ ժամանակ ծփում էր մի արտասովոր դեպքից: Փողոցներում խռնված բազմությունից ոմանք բարձրացել էին պատերի և պատուհանների վրա, որ ավելի լավ տեսնեին, թե ինչ է կատարվում մեջտեղը: Ոմանք բարձրացել էին ձիերի վրա: Ոտքի էին և կենտրոնում՝ սեղանի շուրջը թուրքած մարդիկ:

Մի կապտավուն ձի՝ երկար, ծավեծալ բաշով, բոլորովին մերկ, կատաղած վազվզում էր հրապարակով: Նա երամակի ձի էր, սնվել էր լեռներում, երբեք հեծվոր չէր նստել մեջքին, սանձը չէր դիպչել մոռոթին, սմբակները պայտ չէին տեսել: Այդ ձին էին ուզում բռնել զինվորները, որոնք, երկար պարանները թևերին փաթաթած, շարտում էին գերության օղակը, հենց որ ձին մոտենում էր նրանց: Բայց ձին ամենի ուստյուն էր անում, թռչում օձի նման գալարվող օղակի վրայով և փախուստի ելք փնտրում: Զինվորների

մյուս խմբերը գազանային ոռնոցով կտրում էին նրա ճանապարհը և հետ փախցնում դեպի նրանք, որոնք ոլորում էին նոր օղակ:

Գյուղացիները շունչները պահած, անսահման հետաքրքրությամբ դիտում էին կապտավուն մծույգի գազազած վազքը: Նրանք չէին թաքցնում իրենց հրճվածքը, երբ ձին թռչում էր օղակի վրայով: Նրանց բոլորի թաքուն ցանկությունն էր, որ ձին ճեղքեր զինվորների շղթան և հրեղեն հրաշքի պես աներևութանար, թռչեր դեպի հայրենի լեռները և այնտեղից պղնձաձայն վրնջար հատուցման և անսահման ազատության երգը:

Մարդիկ մի պահ մոռացել էին իրենց ձիերը, որոնց զինվորները կապել էին փշալարի ցանկապատի ետևը, մոռացել էին, որ ձիերի սանձերն ու չվանները շալակած՝ ոտքով պիտի քարձրանային դեպի լուռ գյուղերը, որոնց դաշտերում այլևս չէին վրնջալու փշալարով անջատված ձիերը:

Հանկարծ քաղնությունը հառաչեց. լավեց խուլ գվվոց, ինչպես հողմի շառաչն անտառում: Զինվորները վազեցին փշալարի կողմը: Մի վայրկյան ճեղքվեց քաղնությունը, ինչպես ծովի սև ալիքները, երբ երևում է մութ անդունդը, ապա նորից կլանեց ամեն ինչ:

Կապտավուն մծույգը վերջին հուսահատ ուստյունն էր արել, փորձել էր թռչել փշալարի վրայով և ընկել էր լարի երկաթյա սուր փշերի վրա... Ճեղքվել էր կուրծքը, փորը, և վշշում էր արյունը լարերի վրա, մահվան հրապարակի վրա, և մեռնող մծույգի ջինջ աչքերում ընդմիշտ սառչում էր հեռվի կապույտ լեռնաշխարհը...

Զինվորները ձիու սառած մարմինն իջեցրին փշալարից: Բժիշկն արձանագրություն կազմեց և վերադարձավ սեղանի շուրջը, որպեսզի նույն գորշ տաղտկությամբ շարունակեն գործը:

Միմյուր յուրայիններին նույն տեղը չգտավ: Նրան ասացին, որ արդեն իրենց գյուղացիներին կանչում են: Եվ քաղնությունը հրելով, ձին հետևից՝ հասավ հրապարակը, որի մի կողմը կանգնել էին դարբնի տղան, Գիլանց Մուրին, Աքելը և մյուսները: Գրագիրը կարդում էր անունները:

– Ա՛յ մարդ, ո՞ւր կորար, քիչ մնաց քեզ շտրաֆ անեն: Ասացինք՝ հրես կգա:

Ամենից առաջ Շուրունց Աքելին կանչեցին: Դողդողալով նա առաջ անցավ, մի անգամ էլ հետ նայեց համագյուղացիներին, կարծես նրանց ներկայությունը հուսադրում էր նրան:

Մոտեցան և զննեցին նրա ձիուն: Ու մեկ էլ զինվորները վրա տվին, ձիու համետն արձակեցին և շարտեցին Աքելի կողմը: Ձեռքը վերևից հայտնեց վճիռը: Զինվորները քաշեցին ձին: Աքելը հրապարակում մնաց մի րոպե, նայեց ձիու հետևից և անխոս վերադարձավ, մեջքին՝ ձիու համետը:

Դարբնի տղան սրախոսեց.

– Ափիցեր Աքել Շուղունցով:

Բայց ոչ որ չծիծաղեց: Դարբնի տղայի ժպիտն այլանդակ կծկվեց և դեմքի վրա սառեց՝ որպես դառնության կնիք:

Հետո Ռուստամենց ճակատը նշան ձին տարան: Գնաց և տերտերի ձին: Ժամհարը գլուխը կախ եկավ:

– Հիմա ես տեր հորն ի՞նչ պատասխան եմ տալու...

Չորրորդ հերթը Կոստանդինն էր: Գյուղացիները զարմացան, երբ լսեցին նրա ազգանունը, որովհետև Կոստանդը նրանց մեջ չկար: Դարբնի տղան նկատեց, որ սեղանի շուրջը նստողների մեջ ինչ-որ փափսոց ընկավ:

Հրապարակի մյուս կողմից երևաց Կոստանդը՝ լղար, մեջքը փոս ընկած, մոխրագույն մի ձի հետևից: Թվաց, թե նույնիսկ չնայեցին նրա կողմը, և ձեռքը վերևից նշան տվեց, որ Կոստանդն ու ձին հեռանան հրապարակից:

Այդ այնքան արագ կատարվեց, որ գյուղացիներից շատերը չհավատացին իրենց աչքերին, թե այդ «խեղճ» գյուղացին Կոստանդ աղան է: Նրանք մնացել էին ապշած: Իսկ Կոստանդը կեղծ ուրախությամբ հետ տարավ ձին և անհայտացավ:

Դարբնի տղան Սիմոնի ականջին շշնջաց.

– Տեսա՞ր, որ ասում էի...

Բայց Սիմոնը չլսեց: Նրա ականջին հասավ իր ազգանունը, և Յոլակի սանձից թռնած՝ մտավ հրապարակը:

Երբ մոտեցավ, վերցնել տվին ձիու համետը, և մի ակնոցավոր ռուս, որ անասնաբույժն էր, քիթը վեր քաշելով կռացավ վերքի վրա:

«Չտարան», – անցավ Սիմոնի մտքով: Բայց մարդը բարկացավ և մատը թափ տվեց Սիմոնի վրա: Նա հայիոյում էր:

Սիմոնը վախից դողաց, գունատվեց և նստեց համետի վրա:

Զինվորները Յոլակին տարան: Սիմոնը տեսավ, թե ինչպես իր ձիու երկար պոչը սուր մկրատով կտրեցին: Եվ իսկույն աչքին այնպես երևաց, ասես Յոլակը մեծացավ և դարձավ դազախի ձի:

Գյուղական գրագիրը բղավեց նրա վրա: Նա սթափվեց և բեռը շալակին՝ վերադարձավ յուրայինների մոտ:

8

Արևն արդեն թեքվել էր, երբ գյուղացիները ճանապարհ ընկան տուն: Ազատվել էին միայն ութ ձի, որոնց վրա բարձել էին մնացած ձիերի համետները: Գյուղացիներից ոմանք իրենք էին շալակել ձիերի սանձերն ու չվանները:

Ազատված ձիերը, որոնցից երեքը ծուռուտ էին, մեկի մեջքն էր փոս ընկած, երկուսը քոս էին, իսկ Հաբեդանց ձիու երկու կողոսկրը չկար, հազիվ

էին քայլում ծանր բեռան տակ:

Սիմոնը գլուխը կախ գնում էր մյուսների հետ: Դարբնի տղան էլ լուռ էր, որովհետև ոչ ոք սիրտ չուներ նրան լսելու:

Նրանք անընդհատ բարձրանում էին լեռը, կարծես պիտի գնային մինչև մութ երկինքը: Մայրամուտի արևը աջ կողմից նրանց ոսկեփայլ էր: Նեղ արահետով գնում էին նրանք իրար հետևից, ինչպես կռունկի երամ, և թվում էր, թե բեռների տակ կքաժ սև ստվերները հավիտյան պիտի բարձրանային մութ լեռը, մինչև մի խավար անդունդ հանկարծ կլաներ նրանց:

Սիմոնը ձիու չվաններից և սանձից զգում էր Յուլակի ողորկ մարմնի ծանոթ հոտը: Եվ մի միտք ծանր բեռից ավելի դժվար ծանրությամբ նստել էր նրա գլխում, և նա խոնարհել էր գլուխը: Բայց փակ աչքերով էլ տեսնում էր արնոտ չեչաքարը:

– Հենց իմ փիսթությունը մնաց, Յուլա՜կ... Հիմա հազար ձիու մեջ անտեր խրխնջում ես... Յարաք տեսնես արյունը ցամաքե՞ց: – Եվ նա բուռը լայն քաց արեց, այն բուռը, որով քռնել էր քարը... Բռի մեջ ստացականի կտորն էր, վրան՝ Յուլակի գինը և իր ազգանունը:

Արևի մայր մտնող շողերը հրդեհել էին ամպերը, ներկել արնոտ գույնով: Լեռների սև ստվերները ավելի վառ էին ցուցանում ամպերի կարմիրը: Կաթնաղբյուրի արոտներում և սարալանջում էլ ոչ մի կաքավ չէր կարգում, և ոչ լոր էր ճկում: Զննել էին քարերը, խոտերը, անբան հավքերը, և լեռների վրա իջել էր իմաստուն մի երեկո:

Կաթնաղբյուրից նրանք ջուր խմեցին և հացի փշրանքները թափեցին սառը ջրում: Մութն ընկնում էր, և ճանապարհի դեռ շատ կար:

Սիմոնը նայեց ներքև... Ա՛յ, այստեղ արածում էր Յուլակը, նրա ատամների արանքում երևի դեռ մնում է այս դաշտերի խոտը: Իսկ ինքը պառկել էր այս քարի տակ, և մի լույս ճառագայթ խոստանում էր գվարթ վերադարձ:

Ու հետ նայեց Սիմոնը: Այնտեղ՝ ներքև, խավար էր, խավարի մեջ՝ քաղաքը, և քաղաքի փշալարյա վանդակում աղիոգորմ վրնջում էր իր հույսը՝ իր Յուլակը:

Հանկարծ Կաթնաղբյուրից ներքև՝ քարերի վրա, գրնգացին ծանր պայտերը: Գյուղացիները ճանապարհից դուրս եկան և մի կողմ քաշեցին բեռնած ձիերը:

Հեծվորը Կոստանդ աղան էր՝ սպիտակ ձիու վրա...

Միայն Շուրունց Աքելը կիսաբերան ընդունեց նրա ողջույնը: Մյուսները քարի նման լուռ էին: Դարբնի տղան ատամները սեղմելով զայրացավ.

– Տեսա՞ր, Սիմո՛ն, սևն ու սպիտակը...

Սպիտակ ձին մի վայրկյան ցուրտ մթնոլ արևի շողերում և չքացավ դե-

սլի նարնջագույն ամպերը: Կարծես մարմարիոնե մի արձան արշավում էր դեպի պատվանդանը, որ իր անհաս բարձունքից ահ ու սարսափ մաղի ռամիկ գյուղացիների վրա:

9

Կեսգիշեր էր, երբ տուն հասան:

Դռան մոտ կանգնել էր Շարմաղ քիբին՝ ճրագը ձեռքին:

Սիմոնը ներս մտավ, տոպրակն ու սանձը գցեց մի անկյուն: Անկողնից վեր թռավ Շողերը:

– Ասի՛, բա Յուլա՞կը:

Աղջկա միամիտ հարցին որպես պատասխան դուրսը՝ լեռնային գյուղի սառը խավարում, վրնջաց անմայր մի քուռակ: Կարծես բազմաթիվ մանր զանգակներ երգեցին անեզրական տխրություն:

Շարմաղ քիբին սարսուռով վրա դրեց դուռը, և հին դուռը մի անգամ էլ երգեց երկար ու կերկեր արևելյան թախծոտ մի երգ:

Պառավը լալիս էր...

Հետո քանի երեկո իջավ, և զանգեր զարկեցին, բայց մինչև մահ իրիկ-նապահին նա ոչ դուռը բացեց, և ոչ էլ զանգերի դողանջը որպես անանձնական օրհնություն ներս մտավ նրանց սև խրճիթը...

ԲԱՌԱՐԱՆ

Քիբի – հորաքույր. տարեց կնոջը դիմելու բարբառային ձև

ռամիկ հավատ – այստեղ՝ ժողովրդական հավատ, պարզ հավատ

բայդուշ – բու, փոխարերաբար՝ չարագուշակ մարդ

սհաք (սահաք) – ժամ, ժամանակ

սալի – հայր, մեծ եղբայր. մեծերին դիմելու ձև

յանի – իբր, **յանի թե** – իբր թե

կարպետ (կապերտ) – բրդյա գորգ գետնին զցելու համար

հալքաք – երևի, թերևս, հավանաբար

կալել (կալնել) – փակել, մուտքը կալել՝ մուտքը փակել

մսուր – ախտոներում երկար տաշտաձև տեղ, որի մեջ լցնում են անասունների կերը

նանի – մայր

համետ – փական, գրաստի՝ ձիու, ավանակի, ջորու մեջքին դնելու հարմարանք բեռ բարձելու, ինչպես նաև նստելու համար

չվան – պարան

ախտո – անասուններին պահելու տեղ

գիշերահավ – գիշերային թռչուն, չղջիկ, բու

դարիվեր – վերելք, զառիվեր

ընդարմանալ – թմրել, անզգայանալ, շշմել

կարկամել – պապանձվել, լեզուն կապ ընկնել, անշարժանալ
դառնադի – ծանր, դառնագին
հեյվան (հայվան) – անասուն
կավալեր – ասպետ, բուն իմաստով՝ հեծյալ ազնվական
արմանալ – զարմանալ, նաև ընդարմանալ
յավա–յավա խոսել – ավելորդ, անմիտ, հիմար, անկիրթ խոսք, ավել–ցփեղ խոսել (ափից դուրս եկած և ցփնված խոսք), օղի մեջ կրակել (խոսել)
լազարեք – հիվանդանոց
Ռուսեք – Ռուսաստան
ամի – հորեղբայր, մեծահասակներին դիմելու ձև
սաստել – նախատելով կարգի հրավիրել, խրատել, հանդիմանել, բարկանալ, զսպել, հպատակեցնել
սլուշայ – լսիր (ռուսերեն)
սփիցեր – սպա (ռուսերեն)
տնազ – մեկի խոսքն ու շարժումներն նմանակելով ծաղրել
թամամ – ամբողջ, ամբողջովին, լիովին
նոմեր – թվահամար, հերթի համար
տրեխ – կիսամշակ կաշվից տնային պայմաններում պատրաստված անկրունկ կոշիկ, չարուխ
խայտալ – շատ ուրախանալ, ցնծալ, ճխալ
պայտ – ձիու, ջորու, ավանակի, եզան սմբակներին կամ կճղակներին խփվող մետաղ սմբակները և կճղակները մաշվելուց պաշտպանելու համար
ասպանդակ – ձիու, ջորու թամբից կախված ոտնատեղ, ասում են նաև զանգու
ամենաքաշը – ամենից ցածր, ամենաքիչը
բազար – շուկա
ամենի – անսանձ, անզուսպ, կատաղի, հսկայական, վիթխարի, անտանելի
արջառ – ջահել եզ
սպանդանոց – անասուններին մորթելու տեղ, փոխաբերաբար՝ զանգվածային կոտորած
ռունգեր (ռունգներ) – քթի անցք, քթանցք, քիթ, դունչ
արտերի միջնակ – վարած արտերի միջև առանց վարելու թողնված մաս, մարզերի միջև թողնված նեղ տարածություն, արտերի միջով անցնող ճանապարհ, արտերի մեջ սահմանափաժան թումբ, խաղողի այգու թմբերի միջի տարածություն
ծանրած – հղի կենդանի
սեպ – ծայրը սուր փայտյա կամ մետաղյա ձող փայտը ճեղքելու համար, ցից անասուններին կապելու համար, վրանի ծայրերը հողի մեջ ամրացնելու հարմարանք
հարդ – ցորենի (նաև գարու, մյուս հացազգիների) չոր ծղոտը, դարման
ժխոր – աղմուկ, աղմուկ-աղաղակ, խառնաշփոթություն, իրարանցում
ուրյադնիկ – գավառային ոստիկանության ցածր պաշտոնյա, կազակական բանակի ենթասպա

տանուտեր – գյուղապետ, նաև տոհմի գլխավոր, նահապետ, տանուեր
չինովնիկ – աստիճանավոր, պետական պաշտոնյա, փոխաբերաբար
 բյուրոկրատ
պրիստավ – տեղական ոստիկանության պետ
բաշ – ձիու և այլ կենդանիների վզի երկար մագերը՝ ձիու բաշ, առյուծի բաշ,
 նաև՝ անասունների վրա սպիտակ նշան, նաև գլուխ, կատար, գագաթ
կանուխ – վաղ առավոտյան, առավոտ շուտ, վաղ, ժամանակից առաջ
զուլում – աղետ, մեծ չարիք, սաստիկ ծանր
չեչաքար – թեթև ծակոտկեն քար
գավակ – ձիու ետևի կողմը՝ մինչև մեջքն ընկած մասը
տամար – երակ
մահիճ – անկողին, ամուսնական մահիճ
երամակ – ձիերի խումբ
ոստյուն – ցատկ, թռիչք
տաղակություն – ձանձրույթ
շտրաֆ – տուգանք (ռուսերեն)
հրես – հիմա, ուր որ է, այս րոպեիս, իսկույն, նաև ահավասիկ, ահա
 այստեղ
լղար – նիհար, մաշված, տրորված
ստացական – ստորագրությամբ վավերացված գրավոր փաստաթուղթ
 որևէ բան ստանալու մասին, որևէ բան ստանալու վկայագիր
ճկալ – թռչունի ընդհատ-ընդհատ ձայն, ճվոց
աղիողորմ – դառն ու ողորմելի, սրտաճնկիկ
կերկեր, կերկերուն – խզված, խռպոտ ձայն, թույլ ձայն
յարար – արդյոք

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Պատմվածքը կարդալուց հետո կարող է անմիջական հարց առաջա-
 նալ. ինչո՞ւ է այն վերնագրված «Սպիտակ ձին» և ոչ թե «Յոլակը»: Չէ՞
 որ խոսքը հիմնականում Յոլակի և նրա տիրոջ մասին է:
 Փորձե՛ք պատասխանել. պատմվածքը վերնագրված է «Սպիտակ
 ձին», որովհետև սպիտակ ձին բոլորից շքե՞ղն ու գեղեցի՞կն է և իրենով
 խորհրդանշում է ձիերի հանդեպ գրողի ունեցած ջերմ վերաբերմո՞ւնքը:
 Սպիտակ ձին տիրոջ խորամանկության շնորհիվ մնաց այդ սարերում,
 իսկ մյուսներին, նաև Յոլակին, քշեցին ռազմաճակատ:
 Փորձե՛ք տալ բացատրություն: Վերնագրի հարցը քննարկե՛ք դասա-
 րանում:
2. Ինչի՞ մասին է պատմվածքը: Սեղմ, մի քանի նախադասությամբ
 ներկայացրե՛ք պատմվածքի բովանդակությունը: Ձեզ կարող են օգնել

հետևյալ ենթահարցերը՝ իրենց ակնկալվող պատասխաններով:

– Թվարկե՛ք պատմվածքի հերոսներին:

– Ի՞նչ հաջորդականությամբ են զարգանում դեպքերը:

– Ինչո՞ւ Սիմոնը և մյուս գյուղացիներն իրենց ձիերը տարան հանձնելու ռուսական թանակի ներկայացուցիչներին:

– Ինչպե՞ս է ավարտվում պատմվածքը:

3. Եթե կարդացել եք Հ. Թումանյանի «Գիքոր»-ը, ապա ի՞նչ նմանություն եք տեսնում Գիքորի շորերը տուն տանող Համբոյի և ձիերի սանձերն ու համետները շալակած գյուղ վերադարձող մարդկանց կերպարների միջև:
4. Պատմվածքում պատկերված-կերպավորված են երեք ձի՝ Յուլակը, սպիտակ ձին և կապույտ ձին: Գրողն ինչպե՞ս է նկարագրում նրանց: Առանձնացրե՛ք այդ հատվածները, որոնք գտնվում են պատմվածքի նշված մասերում և սկսվում են հետևյալ պարբերություններով.
 - «Յուլակը նրանց ձին էր, կապտավուն մորթով...» (1-ին մաս),
 - «Հեռվից խաղալով ու խայտալով վագում էր սպիտակ ձին...» (5-րդ մաս),
 - «Մի կապտավուն ձի՝ երկար, ծավլեծալ բաշով, բոլորովին մերկ, կատաղած վագում էր հրապարակով» (7-րդ մաս):
5. «Եվ Սիմոնին թվաց, թե իրենց տնից տանում են ոչ թե մի ձի, այլ իր եղբորը, իր որդուն...»: Ինչո՞ւ է Սիմոնն այդպես մտածում իր ձիու մասին: Ի՞նչ է ձին գյուղացու համար: Այս հարցի պատասխանը գտե՛ք «Ահա նորից դռանը կշոքի դառն աղքատությունը, վիզը կծռի ուրիշին, որ իր խուրձերը տուն բերեն, որ խոտը սարից բերեն» տողերի մեջ:
6. Ինչո՞ւ է Սիմոնը չեչաքարով վերք առաջացնում Յուլակի մեջքին, ո՞րն էր նրա նպատակը:
7. Աստղալույս գիշերով հովը քերում էր զով սառնություն և սուսամբարի ու չորացող դաղձի սուր հոտ: Պատմվածքի մեջ գտե՛ք այդ հատվածը և փորձե՛ք ստեղծագործաբար շարունակել:
8. Հունձի ժամանակն էր... Տարվա ո՞ր ամիսն է ակնարկում գրողը:
9. Գիլանց Մուքին ծեր մարդ էր և ավագության կարգով ճանապարհին հացի դադարին կենաց է ասում. «Բարի՛ լույս բացվի մեզ վրա և մեզ նման չարքաշ մշակների վրա...»: Գտե՛ք այդ հատվածը և շարունակե՛ք կարդալ: Այդ խոսքերով ի՞նչ է ուզում ասել Գիլանց Մուքին:
10. Պատկերավորման միջոցներից Բակունցն այս պատմվածքում կիրառել է համեմատություններ և մակդիրներ: Փորձե՛ք բացատրել նշվածները

և պատմվածքից գտնել ու դուրս գրել այլ օրինակներ:

Համեմատություններ՝

– Երկար ու կերկեր, իբրև արևելյան թախծոտ երգ, ճռնչում էր հին դուռը...

– ...կարծես թե տեսնում էր զանգերի տխուր դողանջները, ինչպես մթնոլ երկնքի տակ նագով ճախրող աղավնիները:

– Սիմոնը նստել էր դարպասի քարին, և քարի նման հոգսը ծանրացել էր նրա սրտին:

– Հրապարակի մի անկյունում՝ տախտակներից շինած փոքրիկ քարձրության վրա՝ դագաղի նման նեղ սեղանի շուրջը, նստել էին իշխանավորները:

– Սիմոնն արնոտ չեչաքարը մի կողմ գցեց, ինչպես մարդասպանը՝ դաշույնը, և սարսափով նկատեց, որ գետի ջուրն անվերջ կարմրում է, երբ ալիքը զարկում է ձիու մեջքին:

– Դարբնի տղայի ժպիտն այլանդակ կծկվեց և դեմքի վրա սառեց որպես դառնության կնիք:

Մակդիրներ՝ ոսկեթև աղավնիներ, ռամիկ հավատ, անուրախ մանկություն, ալիք-ալիք դիզվեց ձայնը, աստղալույս գիշեր:

Գտե՛ք մակդիրները բերված նախադասությունների մեջ. «Լեռնային կաքավը կկարդա կանաչ սաղմոսը», «...գլորվում էր լեռնային կապույտ գետը», «Վրնջում էին ձիերը՝ մետաղաձայն և երկարածոր, ինչպես տխուր երգ...»:

11. Կարո՞ղ եք կռահել, թե Հայաստանի որ տարածաշրջանում են կատարվում պատմվածքի գործողությունները: Այդ կապակցությամբ հիշեք, թե որտեղ է ծնվել պատմվածքի հեղինակը:
12. Ձիերը տանող գյուղացիները խոսում են պատերազմի մասին, որին մասնակցում են իրենց ճանաչած մարդիկ, և որոնցից լուրեր են ստանում: Ասացե՛ք, ո՞ր պատերազմի մասին է խոսքը, և ձիերին ինչի՞ համար էին հավաքում:
13. Յո՛ւյց տվեք գրական լեզվի և հերոսների խոսվածքի տարբերությունը: Կարո՞ղ եք ասել, ինչո՞ւ է այդպես: Կարո՞ղ էին Բակունցի այս հերոսները խոսել գրական լեզվով:

ՆԱԻՐԻ ԶԱՐՅԱՆ

1900 - 1969

Նաիրի Զարյանը բանաստեղծ է, արձակագիր, քառյակագիր և հրապարակագիր: Նրա ստեղծագործական կյանքը զուգադիպեց հայ ժողովրդի պատմության խորհրդային շրջանին: Նաիրի Զարյանը դարձավ այդ ժամանակաշրջանի գաղափարախոսության կրողն ու արտահայտիչը՝ շատ դեպքերում գեղարվեստը գոհեցնելով մերկապարանոց ճառին և դառնալով կուսակցական միակողմանի և պատմականորեն դատապարտված գաղափարների քարոզիչը:

Նաիրի Զարյանը (Հայաստան Եղիազարյան) ծնվել է 1900 թվականի դեկտեմբերի 31-ին Վանի նահանգի Խառակոնիս գյուղում: Այդ գյուղը հայտնի է որպես Նահապետ Քուչակի ծննդավայր: Զարյանը մանկության տպավորությունների մեջ մտաբերում է, որ Քուչակի գերեզմանը ժողովուրդը դարձրել էր ուխտատեղի:

Վրա է հասնում 1915 թվականը, որին շատերի հետ մեկտեղ գոհ է գնում նաև Զարյանի ընտանիքը: Փրկվելով եղեռնից՝ նա ապաստան է գտնում Երևանի և Դիլիջանի որբանոցներում: Որբանոցներում նա մնում է մինչև 1921 թվականը և այնտեղ էլ ստանում միջնակարգ կրթություն: Ավարտելով Երևանի թեմական դպրոցը՝ կրթությունը շարունակում է Երևանի պետական համալսարանի պատմալեզվագրական քաժնում: Նա ավարտել է նաև Լենինգրադի արվեստագիտության պետական ակադեմիայի գրական քաժնի ասպիրանտուրան:

1920-1930-ական թվականներին Նաիրի Զարյանը եղել է մի շարք պարբերականների պատասխանատու քարտուղար և խմբագիր: Դրանցից կարելի է հիշատակել «Գրական դիրքերում», «Գրական սերունդ» ամսագրերը:

1935-ի հունվարին «Ստալին» բանաստեղծության համար արժանացել է այն ժամանակների պետական բարձրագույն պարգևի՝ Լենինի շքանշանի: 1944-1946 թվականներին եղել է Հայաստանի գրողների միության վարչության նախագահը: Հետագայում ընտրվել է Հայաստանի Գերագույն խորհուրդի անդամ, վարել հանրային եռանդուն գործունեություն:

Գրական առաջին քայլերն արել է որբանոցում, 1918-ին տպագրվել է առաջին բանաստեղծությունը, իսկ 1969-ին՝ վերջին գիրքը: Կես դար նա եղել է գրական դիրքերում: Նրա կյանքում հիշարժան էր հանդիպումը Եղիշե Զարենցի հետ, որն էլ նրա Հայաստան Եղիազարյան անունը փոխեց զրնգուն ու

հնչեղ Նաիրի Չարյանի: Սակայն Չարյանը հետագայում չպահպանեց իր գրական հավատարմությունը Չարենցի և նրա համախոհների նկատմամբ: Դեռ ավելին, կոպիտ քաղաքական մեղադրանքներով հանդես եկավ թե՛ Չարենցի, թե՛ Մահարու, Բակունցի, Մկրտիչ Արմենի և թե՛ ուրիշների դեմ: Դա ծանր հետևանքներ ունեցավ նրա գրական վարկի ու հեղինակության վրա:

1920-ականների սկզբից Երևանում բուռն թափ էր առել գրական-մշակութային կյանքը: Չարյանն այդ շարժման մեջ էր: Նրա առաջին բանաստեղծությունները, որոնք կրում էին տերյանական ազդեցության հետքերը և գրված էին սիրո ու կարոտի ապրումներով, հիմա ընդունել էին ուրիշ ձև ու բովանդակություն և կոչված էին գովերգելու նոր կյանքն ու նոր ժամանակները:

Նաիրի Չարյանը դարձավ նոր ժամանակների երգիչ, սկզբից ևեթ հարեց գրականության մեջ պրոլետարական ուղղությանը՝ դառնալով նրա առաջատար, հարվածային դեմքերից մեկը: Գրականության մեջ նա իրականացնում էր իշխող կուսակցության գաղափարախոսությունը: Դրա արտահայտությունն է 1920-1930-ական թվականների նրա ամբողջ ստեղծագործական վաստակը: Նա ծաղրելով էր հիշում իր անցյալն ու հայրենի գյուղը, փորձում էր կերպավորել նոր մարդկանց ու նոր կյանքի հերոսներին, փառաբանում էր հողի կոլեկտիվացումը, արդյունաբերական ու շինարարական աշխատանքները, կերտում էր երկրի ղեկավարների կերպարները, բայց այդ ամենն այդպես էլ չդարձան գեղարվեստական արժեք: Դա է պատճառը, որ Չարյանի այս երկու տասնամյակների ստեղծագործությունները հիմնականում ունեն գրապատմական նշանակություն: Դրանք են **«Նոյեմբերյան օրերին»**, **«Ռուշանի քարավիր»** պոեմները, **«Ջրանցքի կապույտ երկրում»** ժողովածուն, **«Հացավան»** վեպը: Գրական առումով ձախողված էին նաև նրա հաջորդ բանաստեղծական ժողովածուները՝ **«Հարվածներ»**, **«Ամբողջ»**, ինչպես նաև բռնապետ ու դահիճ Ստալինի փառաբանությանը նվիրված **«Մտալին»** բանաստեղծությունը և **«Դյուցազնագիրք: Ցարիցինյան դրվագներ»** պոեմը:

Նաիրի Չարյանի գրիչը զենքի վերածվեց Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին, երբ գերմանական ֆաշիզմի դեմ մարտնչում էին նաև հայ ժողովրդի զավակները: Իր պոեմներն ու բանաստեղծությունները պայթուցիկ զենք դարձրած՝ նա նետում էր թշնամու վրա: Այս տարիներին գրողը լույս ընծայեց **«Մարտակոչ»**, **«Վրեժ»**, **«Շիկացած հոգով»**, **«Լսե՛ք, դառեր»** բանաստեղծությունների և պոեմների ժողովածուները:

Նաիրի Չարյանը՝ որպես գրող, ավելի հասունացավ այս դժվար տարիներին՝ գրելով **«Արշակ և Շապուհ»** հայրենասիրական պոեմը, **«Հայրենի տուն»**, **«Հայերեն»** քնարարական բանաստեղծությունները, **«Չայն հայրենական»** պոեմը և **«Արա Գեղեցիկ»** դիցապատմական ողբերգությունը: Այս գործերը

Նաիրի Չարյանի գրական վերելքի արտահայտություններն են: «Արա Գեղեցիկ»-ի մեջ, օգտվելով Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմություն»-ից, որի մեջ հայոց մեծերի շարքում ներկայացված է նաև Արա Գեղեցիկը, թատերգական տեսք տվեց նրա կյանքի պատմությանը: Իրադարձությունների մի կողմում Ասորեստանի թագուհի Շամիրամն է, իսկ մյուս կողմում իր կինը՝ Նուարդը: Գրողը կերտել է հայրենասեր և առաքինի հերոսի կերպար:

Հետագա տարիներին Չարյանը հանդես եկավ կատակերգություններով՝ «Աղբյուրի մոտ», «Փորձադաշտ», գրեց ինքնակենսագրական բնույթի երկեր՝ «Պարոն Պետրոսն ու իր նախարարները» վեպը և «Երկրորդ կյանք» վիպակը:

Կյանքի վերջին տարիներին Նաիրի Չարյանն արձակ շարադրանքով ներկայացրեց «Մասնա ծռեր» վիպասքը՝ ստեղծելով «Մասնա Դավիթ» մշակումը: Մահից մեկ տարի առաջ լույս ընծայեց «Մալասում եմ քեզ» (1968) բանաստեղծությունների և ասքերի ժողովածուն, որի մեջ քննական հայացք է ուղղում իր անցյալին և զոջումով փորձում մաքրագործել 1920-1930-ական թվականների իր գրական, քաղաքացիական և մարդկային արատավոր անցյալը:

Նաիրի Չարյանը մահացել է Երևանում 1969 թվականի հուլիսի 11-ին:

ԵՐԿՐՈՐԴ ԿՅԱՆՔ **ՄԱՆԿՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՐ** (Կրճատումներով)

Ա. ԽԱՌԱԿՈՆԻՍ

Ես ծնվել եմ Խառակոնիս գյուղում: Մեր գյուղը գտնվում էր Վանի վիլայեթի Արճակ գավառակի մեջ՝ Արճակից երեք-չորս կիլոմետր հեռավորության վրա՝ Արճակ լճի ափին: Արճակն ու Խառակոնիսը միշտ միասին էին հիշատակվում և միասին ծաղրվում: Վանեցիք ծաղրական մի երկտող էին հանգավորել մեր երկու գյուղերի մասին. «Մեջ Արճակ, մեջ Խառակոնիս - // Գաթան քիսեցին առանց խորիզ»:

Դիշտ է, որ մենք Խառակոնիսում գաթայի մեջ խորիզ (բոված ալյուր, որ շաղախում էին յուղով) չէինք դնում: Բայց ինչո՞ւ է դա ծիծաղելի, ես մինչև այսօր էլ չեմ հասկանում:

Խառակոնիսի հին ուրարտական ծագումը թերևս նրանով է հաստատվում, որ մեր գյուղի ժամտան քեմի ամբողջ երկարությամբ դրված քարը ծածկված էր ուրարտական սեպագիր արձանագրությամբ: Հետագայում իմացա, որ դա ուրարտական հզոր թագավոր Արգիշտի Երկրորդի (թե՞ Առաջինի) արձանագրությունն է:

Փոքր հասակում ես լսել եմ այդ արձանագրության մասին մի պատմություն: Ինչ-որ եվրոպական մի երկրից մեր գյուղն են գալիս մի խումբ գիտնականներ և, տեսնելով Արգիշտիի արձանագրության քարը, շատ ուրախանում են, ցանկանում են տանել իրենց հետ՝ փոխարենը մեծ գումար առաջարկելով գյուղին: Խառակոնիսցիք չգիտեին, թե դա ինչ քար է, բայց քանի որ դրանով եզերված էր սուրբ Թևադորոսի եկեղեցու քեմը, ապա սրբություն էին համարում, զայրությամբ ետ են մղում օտարերկրացիների առաջարկած գումարը և, մահակներով զինված, կանգնում են եկեղեցու դռանը, որպեսզի այնտեղից ոչ ոք չհամարձակվի դուրս բերել սրբազան քարը:

Խառակոնիսցիներն իրենց հին սրբությունն այսպես են պաշտպանել:

...Իսկ արձակցիք մեր գյուղացիների մասին ասում էին, որ նրանք սնապարծ են, լուպազ: Իբր թե խառակոնիսցիք մի տեղ հյուր գնալիս իրենց աղքատությունը քողարկելու համար հարևանի «Քալաք շալվարն» էին հագնում: Բալաք շալվար, այսինքն՝ թանկագին բրդից գործված գույնզգույն շերտավոր շալվար հագնելու հնարավորություն ունեին միայն ունևոր գյուղացիները: Արձակցիք մեր գյուղացիների մասին սիրում էին ասել. «Եթե Խառակոնիսի հանդերով անց կենաս և տեսնես «հորովելում» դրած Քալաք շալվար, իմացիր, որ հարևանից է փոխ առնված» (հորովել էր կոչվում հերկվող արտի ծայրը, որտեղից գութանը կամ չութը պտույտ էր գործում և ընկնում հաջորդ ակոսի վրա: Հորովել էր կոչվում նաև գութանի երգը):

Ճիշտ է, որ Խառակոնիսցիք չէին սիրում իրենց աղքատությունը ցույց տալ: Բայց այդ պակասությունն ինչո՞ւ է ծիծաղելի, ես մինչև այսօր էլ չեմ հասկանում:

...Ես մոռացա ասել, որ Խառակոնիսում է գտնվում նաև հայ հանճարեղ բանաստեղծ Քուչակ Նահապետի գերեզմանը: Եթե Լինչը և արձակցիք իմանային, որ մեր գյուղում են գտնվում Արգիշտիի սեպագիր արձանագրությունը և Նահապետ Քուչակի գերեզմանը, ավելի հարգանքով կարտահայտվեին խառակոնիսցիների մասին:

Ասացի, որ Խառակոնիսը գտնվում էր Արձակ լճի ափին: Դա Վանա ծովից մոտ հիսուն կիլոմետր դեպի արևելք է: Փոքրիկ աղի լիճ: Իմ մանկության օրերին այնքան հեռու էր գյուղը, որ ես լիճը տեսնելու համար գերեզմանոցի բլուրն էի քարձրանում, և այնտեղից հազիվ երևում էր քարակ երկնագույն ժապավենի նման: Հետզհետե առաջացավ, մոտեցավ գյուղին, տների մի մասն առավ իր մեջ, ծածկեց մեր գյուղի ամենաքաղցրահամ և ամենաառատաբուխ աղբյուրը, և գաղթից առաջ մեր գյուղացիներն արդեն մշակում էին Խառակոնիսի տեղը փոխելու ծրագիր:

Եթե լիճը այդքան անգութ կերպով չառաջանար, մեր գյուղը շատ գեղեցիկ

դիրք ունենալ: Մանյակաձև տարածված էր բլուրի շուրջը, իսկ բլուրի վրա գերեզմանոցն էր, Թևադորոս եկեղեցին և Սանասարյան տարրական դպրոցը:

Հանդից կամ հարևան գյուղերից վերադառնալիս հեռվից առաջինը երևում էր ժամի սպիտակ գմբեթը, և դա իմ մանկության անմոռաց հուշերից մեկն է:

Բ. SUSU

Երբ ես գրել-կարդալ սովորեցի, տեսա մեր տան սյունին դանակի ծայրով փորագրած հետևյալ արձանագրությունը. **«Մանչ Հայաստան, ծնյալ ի 1900 թվականի դեկտեմբերի 31-ի գիշեր կամոքն աստուծո: Ամեն»:** Մայրս ասաց, որ դա իմ քեռին է փորագրել:

...Իմ մանկական առաջին հիշողությունն այն է, որ ես մտնում էի մառան՝ ծիրանի չիր գողանալու և աչքերս փակում էի, որ տատիկս ինձ չտեսներ:

Տատիկս մի անգամ ինձ, այնուամենայնիվ, տեսավ, ես փախա մառանից և ընկա թոնիքը: Իմ լավ քախտից այդ օրը թոնիրում կրակ չկար, այլապես կայրվեի: Ոտքերիցս բռնած ինձ դուրս քաշեցին թոնրից: Միայն աչքերս մոխիր էր լցվել և գլխիս վրա առաջացել էր մի մեծ ընկույզ: Ինձ պատժելու փոխարեն տատիկս սկսեց իր ծնկներին խփել ու լաց լինել: Հանաք բան չէր, ես ծնողներիս առաջնեկն էի և միակ տղան: Ինձանից հետո ծնվել էին երկու աղջիկ: Մայրս իմ աչքերը մոխիրներից մաքրեց ու լվաց, գլխիս ուռուցքի վրա խմոր կապեցին, որից հետո տատս ինձ ծնկների մեջ սեղմեց ու լաց լինելով ասաց.

– Չիրը քեզ համար եմ պահել, արևուդ մեռնեն: Չիրը քոնն է, մի, գողանա: Ես ինքս քեզ կտամ:

Ես երեք տարեկան էի և արդեն հասկանում էի, որ մենք աղքատ ենք: Դրա համար էլ տանը պատահած ամենահամեղ բաներն ինձ էին տալիս: Միայն ինձ: Բայց ես էլի շարունակում էի գողանալ այն, ինչ որ պահված էր միայն ինձ համար: Բկլիկ էի և անհամբեր, ինչպես լինում են երես առած երեխաները:

Տատիկս, մայրիկս և հորաքույր Ալմաստը համոզված էին, որ ես արտակարգ երեխա եմ և ինձանով պարծենում էին հարևանուհիների առաջ: Նրանք իմ վզից կախել էին մի մեծ կապույտ ուլունք, որպեսզի հարևաններն ինձ աչքով չտան: Ես ասում էի այդ ուլունքը, մանավանդ որ աղջիկների վզից էլ ուլունքներ էին կախված լինում: Բայց հանել ու դեն գցել չէի համարձակվում, որովհետև ես էլ էի հավատում, որ հարևաններն ինձ աչքով կտան: Չնայած որ տարիներ հետո միայն իմացա, թե ինչ է նշանակում աչքով տալ:

Տատս, մայրս ու հորաքույր Ալմաստը իրար հետ մրցում էին ինձ գուրգու-

րելու և երես տալու մեջ: Ես հերթով քնում էի նրանց անկողիններում: Սակայն տատիկս հաղթում էր բոլորին և ինձ բոլորից ավելի հաճախ էր տանում իր անկողինը:

...Տատիկս գյուղական հեքիմ էր, այսինքն՝ ինքնուս բժիշկ: Նա բուժում էր ամեն տեսակի ներքին հիվանդություններ, ամեն տեսակի վերքեր և կոտրվածքներ: Ձրի: Մարդկանց բուժելու համար փող վերցնելը տատիկս մեղք էր համարում: Միայն երբ հարկավոր էր մարմնի որևէ մասին յուղ քսել, տատիկս խնդրում էր, որ հիվանդն իր հետ մի գդալի ծայրով յուղ բերի, որովհետև մեր տանը յուղ հաճախ չէր լինում, եթե մանավանդ մեր միակ ծուռ կովը մնացած էր լինում ստերջ: Իսկ դա մեր կովի հետ հաճախ էր պատահում: Տատիկս հաճախորդները հասկանում էին մեր վիճակը և յուղը բերում էին ոչ թե «մի գդալի ծեր», այլ բավական շատ, և դա էր լինում իմ տատի վաստակը:

Մեր գյուղում պատահել էր մի դեպք, որ իմ տատիկին բերել էր լոխման հեքիմի հոշակ: Մեր գյուղի տերտերը ձին հեծած գնում է հանդ, որ ստուգի, թե ցորենը հասել է արդյոք հնձելու համար: Յորենը այնքան բարձր է լինում, որ, ինչպես ասում էին, «ձիավորը մեջը չէր երևա»: Տերտերը ձին կապում է արտի եզրին, ինքը ոտով մտնում է արտ՝ փառավոր մորուքը հաճույքից փայփայելով (այդպես էին պատմում): Դու մի ասի, արջը արտի մեջ քնած է լինում, և տերտերն ուղղակի ընկնում է արջի վրա: Արջն արթնանում է, տերտերին գրկում, տակն է դնում և սկսում է ջարդել ու գզել: Թաթով խփում է, գլխի կափարիչը պոկում և, երևի համոզված լինելով, որ տերտերն արդեն մեռած է, թողնում ու դուրս է գալիս արտից: Ձին, արջին տեսնելով, կապը կտրում է և փախչում գյուղ: Տնեցիք լավ գիտեին, որ տերտերը ձիով գնացել էր արտը նայելու:

Տերտերի եղբայրներն ու բարեկամները գնում են, մտնում են ցորենի արտը և տեսնում են տերտերին արյունվա, կիսամեռ վիճակում: Վերադառնում են գյուղ, տատիկիս իր ինքնուս դեղորայքի հետ միասին դնում սայլն ու տանում են արտում կիսամեռ ընկած տերտերի մոտ: Տատիկս տեղնուտեղը տերտերի գլխի կափարիչը վրա է դնում, կապում է բոլոր վերքերը, և տերտերին բերում են գյուղ:

Մի քանի ամիս իմ տատի ձեռքին բուժվելուց հետո տերտերը լրիվ առողջանում է, ապրում է բավականին երկար, ինձ կնքում է և մի տարի հետո նոր հոգին տալիս ասածուն:

Տատիկս նաև թիզ չափող էր, այսինքն՝ մարդկանց ապագան գուշակող:

... Խառակոնիսցիք հավատում էին տատիկիս բժշկությանը և թիզ չափելուն: Հաճախ էին դիմում նրան.

– Խարապտի խարս, Եղիազարիդ արևը, մի թիզ չափիր: Մարդս քաղաքից երեկ պիտի գար, չի եկել:

«Խարապտի խարս» նշանակում էր Հայրապետի հարս: Հայրապետ իմ պապի հոր անունն է եղել: Նա հարևան գյուղից եկել և քնակություն է հաստատել Խառակոնիսում: Դրա համար գյուղում հողակտոր չի ունեցել և աղքատ է եղել: Պապս՝ Կարապետը, եղել է նրա միակ որդին. գյուղում նրան աղջիկ չեն տվել, և նա գնացել է Վան, այնտեղ իր նման աղքատ մի աղջիկ է ճարել և իրեն կին է քերել Խառակոնիս:

...Իմ պապը ջահել հասակում կատարում է ծիծաղելի մի հիմարություն, որով նա մնացել էր խառակոնիսցիների հիշողության մեջ: Տավարած է վարձվում ունևոր մի գյուղացու տանը: Գութանավորներին փլավ են քերում, նրանք տավարած Կարապետին հրավիրում են փլավ ուտելու, նա ամաչում է հասակավորների հետ միասին սեղան նստելուց և ասում է.

– Ես փլավ չեմ ուտում:– Ուզում է ասել՝ չեմ սիրում: Գութանավորները նրան ձեռ են առնում՝ բացականչելով.

– Յա՛... Կարապետը փլավ չի ուտում:

Պապս մեռնում է իմ հոր ծննդից մի տարի հետո՝ որդուն իբրև ժառանգություն թողնելով իր հողագրկությունը և այդ զավեշտական խոսքը՝ «Կարապետը փլավ չի ուտում»:

Պապիս մահից տասնյակ տարիներ հետո, երբ իմ հասակակից երեխաները ուզում էին ինձ վիրավորել, ծաղրական եղանակով ասում էին.

– Կարապետը փլավ չի ուտում...

Գ. ՄԱՅՐՍ

Մայրս: Ես նրա դիմագծերը չեմ հիշում:

Իմ բոլոր հարազատների, մինչև իսկ մորիցս ավելի վաղ մեռած հարազատների դիմագծերը հիշում եմ այնքան պարզ, որ ինձ համար հեշտ կլինեին նրանցից յուրաքանչյուրի դիմանկարը վերականգնել, եթե նկարել իմանայի, բայց մորս դիմագծերը չեմ հիշում:

Ի՞նչ ասեմ: Չեմ կարողանում գտնել այն խոսքերը, որոնք պիտի կենդանացնեին իմ զգացմունքը մորս հանդեպ: Քիչ կլինի, եթե ասեմ, որ մայրս ինձ համար ամենասիրելի և ամենանվիրական էակն էր: Այդպիսին են բոլոր մայրերը: Եթե ասեմ, որ իմ մայրը բացառիկ էր, դարձյալ քիչ կլինի: Ո՛ւմ մայրը բացառիկ չէ:

Այնուամենայնիվ, ինձ այնպես է թվում, որ Ադամ-Եվայից մինչև մեր օրերը աշխարհում ոչ ոք չի ունեցել այդպիսի մայր: Չկան այնպիսի խոսքեր, որոնցով ես այդ հաստատեմ: Ուրեմն, ավելի լավ է պարզապես պատմեմ մայրիկիս մասին, իբրև թե նա եղել է սովորական գեղջկուհի մայր:

Մորս անունը Հուրիկ էր: Բայց նրան Հուրիկ էր անվանում միայն նրա

քեռին՝ տեր Սահակը: Ամբողջ գյուղը կոչում էր Խումիկ: Դա մեր բարբառի հնչյունափոխությունն էր, որ Հուրիկը դարձնում էր Խումիկ, հացը՝ խաց և այլն:

Իսկ հայրս ասում էր՝ Կարոյի աղջիկ: Դա մեր գյուղերի պարկեշտության ոճն էր: Տատս և հորքուր Ալմոն, երբ հաշտ էին լինում, ասում էին Խումիկ, երբ կռված՝ ասում էին Կարոյի աղջիկ:

Կարոն իմ պապն էր մորս կողմից: Նրա անունն էլ եղել էր Կարապետ: Ուրեմն, հորս կողմի պապս Կարապետ էր, մորս կողմի պապը՝ Կարապետ: Ես՝ երկու Կարապետի թոռ: Մորս կողմի պապիս նույնպես չեմ տեսել: Նա մեռած է եղել մորս ամուսնանալուց առաջ: Նրա մահից հետո մայրիկիս հերանք աղքատացել են: Այլապես խառակոնիսցիք իմ հողագուրկ հորը աղջիկ չէին տա: Մայրս իր հետ իբրև օժիտ քերում է գյուղից բավականին հեռու ընկած անջրդի մի հողակտոր: Հենց այդ հողի վրա էլ հայրս դառնում է իսկական խառակոնիսցի:

Մայրս մանկությունն անց էր կացրել ունևոր ընտանիքում և շատ էր սիրում պատմել այդ մասին: Իմ երևակայության մեջ քանդակված է մնացել մեծ պապիս՝ Մուշոյի Վարդանի կերպարը այնպես, ինչպես մայրս է նկարագրել՝ հաղթանդամ, սպիտակ փառահեղ մորուքով, խոշոր, հստակ աչքերով մի ծերունի: Փառավոր է եղել նրա մահը, որ մայրս ինձ պատմել է հազար անգամ:

– Պապս, Հայաստանիս ասեմ, հարյուր քսան տարեկան էր, բայց գործ էր անում: Մի անգամ կալի ժամանակ եղանով հաշանը վրա է տալիս ու ինքն իր հետ խոսում: Իր հոգու հետ էր խոսում, իր հոգին ուզող հրեշտակի հետ:

– Մա՛,– ընդհատում էի ես նրան,– հրեշտակը հայերե՞ն է խոսում թե՞ թուրքերեն:

– Հայերեն է խոսում, արևիդ մեռնեմ,– պատասխանում էր մայրս:– Թուրքերեն սատանան է խոսում:

– Աստվա՞ծն էլ հայերեն է խոսում:

– Աստվածն էլ,– հաստատում էր մայրս:

– Հետո պապիկդ ի՞նչ եղավ:

– Պապիկս հաշան վրա տալով հոգնեց ու ինձ ասած. «Խումիկ ջան, եղանը վերցրու, հաշանը վրա տուր, ես նստեմ դեզի տակ, հանգստանամ»: Ես եղանը վերցրի, պապիկս նստեց դեզի շվաքում, ջուր ուզեց: Ես նրան փարչով ջուր տվի: Կլկացնելով խմեց ու քնեց: Երկար էր քնել, ջոջ քույրս՝ Մարիամը, ուզում էր ձեն տալ: Մարիա՛մ, ասի, ձեն մի՛ տա. պապիկը թող հանգստանա: Մարիամը ձեն տվեց, պապիկը չարթնացավ: Դու մի ասի, քնի մեջ հոգին տվել էր աստծուն: Հանգստացել էր հուր-հավիտյան:

– Մա՛,– հարցնում էի ես,– քա աստված ինչո՞ւ է միայն հոգին տանում:
Մարմինն էլ թող տանի:

– Հոգին աստծունն է, մարմինը՝ հողինը:

– Յա՞:

– Բա, արևուդ մեռնեմ,– տխուր երանությամբ եզրափակում էր մայրս:–
Արդար մարդ էր իմ պապիկը: Աշխատեց, հաց վաստակեց մինչև խորին ծե-
րություն: Աշխատանքի տեղում էլ մեռավ: Հարյուր քսան տարեկան էր...

Մայրիկս, տատիկս և հորքուր Ալմոն շարունակում էին հարևանուհիների
առաջ ինձանով պարծենալ:

– Մեր Հայերը հազար խելքի տեր է:– Հայերը Հայաստանի կրճատված
մտերմիկ ձևն էր: Դիշտն ասած՝ ես էլ էի համոզված, որ հազար խելքի տեր եմ:

ԲԱՌԱՐԱՆ

Վիդայեք – նահանգ

Ժամտուն (ժամատուն) – եկեղեցի, ժամ, նաև եկեղեցուն կից և նրան
պատկանող կառույց

Հենրի Լինչ (1862-11913) – իռլանդացի հայագետ, Անգլիայի խորհրդարա-
նի անդամ: Երկու անգամ ճանապարհորդել է Հայաստանում (1893-1894,
1898): Ուղևորությունների արդյունքն ամփոփել է «Հայաստան» աշխատու-
թյան մեջ (Լոնդոն, 1901), հայերեն համառոտ հրատարակությունը լույս է տե-
սել 1913-1914-ին: 19-րդ դարի հայ կյանքի ու կենցաղի կարևոր աղբյուր է

սնապարծ – պարծենկոտ, գոռոզ

լուպազ (լուպազ) – պարծենկոտ, ինքն իրեն գովող, գլուխգովան

գութան – մետաղյա լայն խոփով գործիք հողը հերկելու համար

չութ – արոր՝ հողը հերկելու գործիք

ակոս – վարի ժամանակ խոփի միջոցով հողի մեջ քացված ուղիղ փոս

մանյակ – վզնոց, վզին գցելու շղթա կամ օղակաձև զարդ

մանչ – տղա երեխա

մառան – նկուղ՝ նախատեսված մթերքներ, գինի պահելու համար

հեքիմ – ժողովրդական ինքնուս բժիշկ

ստերջ – ամուլ, ծնունդ չտվող, անպտուղ

լոխման – բժիշկ

կալ – հացահատիկը կալսելու տեղ, կալատեղ, քաղած հացահատիկը,
որին ասում են օրան, փռում են գետնին, տրորում և առանձնացնում հատիկը

հաշան (աշան) – կալի մեջ փռած կալսելու հացահատիկ

եղան – գյուղատնտեսական գործիք, երկար փայտե կոթին ամրացրած եր-
կաթե մատներ, որով խոտ կամ դարման են տեղաշարժում, եղան լինում է նաև
բնական մատներ ունեցող երկարակոթ փայտը

փարչ – կավե կամ պղնձե բռնակով գավաթ

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

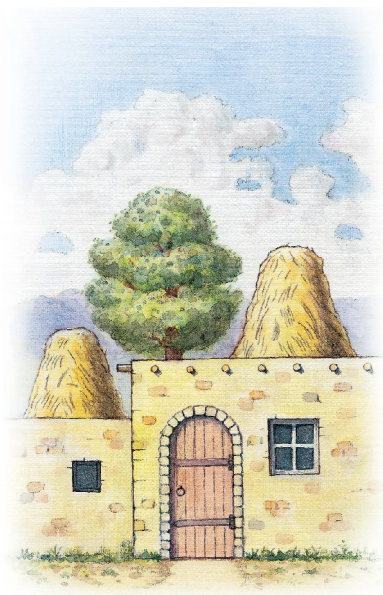
1. Ե՞րբ և որտե՞ղ է ծնվել Նաիրի Չարյանը: Ինչո՞վ է հայտնի նրա ծննդավայրը:
2. Ո՞րն է նրա ծննդյան անունը, ազգանունը: Ո՞վ է նրան մկրտել գրական անունով:
3. Ի՞նչ կյանք վիճակվեց Չարյանին 1915-1921 թվականներին:
4. Բանաստեղծական ի՞նչ կողմնորոշում որդեգրեց Չարյանը 1920-1930-ական թվականներին: Ինչի՞ մասին էր գրում, ի՞նչ գրքեր հրատարակեց:
5. Ներկայացրե՛ք Չարյանի կյանքն ու գործունեությունը Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին:
6. Ինչպե՞ս ընթացավ Չարյանի կյանքի և ստեղծագործության հետագա ուղին:
7. Ինչպե՞ս կներկայացնեք Չարյանի քաղաքացիական կերպարը: Մարդը և իր ժամանակը: Ստեղծագործող անհատը պատմության դատաստանի առջև:
8. Որո՞նք են Չարյանի ինքնակենսագրական երկերը: Արտադասարանական ընթերցանության ժամանակ կարդացե՛ք դրանք և լրացրե՛ք ձեր իմացածը բանաստեղծի կյանքի և ստեղծագործության վերաբերյալ:
9. «Երկրորդ կյանք» վիպակից թերված հատվածում ի՞նչ է մտաբերում և պատմում գրողն իր գյուղի, իր տատ ու պապի, իր ծնողների մասին:

ՀԱՅՐԵՆԻ ՏՈՒՆ

Այս գիշեր տեսա մի անուշ երազ.
Ես հայրենի տունն էի նորոգում,
Մանկության երկինքն էր քացվել վրաս,
Եվ արշալույսներ կային իմ հոգում:

Այնտեղ էր մայրըս, հայացքը պայծառ,
Մայրենի լեզվով խոսում էր առուն,
Խշշում էր քակում հինավուրց մի ծառ...
Այնպես ծանոթ էր և այնպես գարո՛ւն...

Երդիկից կաթած շողն արեգական
Թըվում էր հոգուս ոսկյա բանալի:
Արևն էր նայում աչքով մայրական,
Եվ քաղցր էր աշխարհն ու հասկանալի...

ԲԱՌԱՐԱՆ

Երդիկ – տան կտուրի մեջ թողած լուսամուտ, քացվածք, օդանցք, որտեղից լույս է ընկնում, և որտեղից դուրս է գալիս թոնրի ծուխը: Այստեղից էլ երդիկի փոխաբերական կիրառությունը՝ որպես ծուխ, տնտեսություն, տուն

արեգական – արեգակին հատուկ, արեգակի նման

«Հայրենի տուն»-ը Նաիրի Զարյանը գրել է 1940 թվականին, Սևանում: Սա նրա լավագույն քնարական քանաստեղծություններից է՝ շաղախված մանկության տարիների լուսավոր հիշողություններով:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. «Հայրենի տուն» քանաստեղծության հոգեբանական ազդակը կարոտն է: Ի՞նչ զգացումներ է արթնացնում կարոտը հեղինակի հոգում:
2. Ինչո՞ւ է հայրենի տունը գրողը տեսնում երազի մեջ: Որտե՞ղ էր նրա նախնիների տունը, և նա ինչո՞ւ ստիպված եղավ հեռանալ հայրենի տնից:
3. Ինչպիսի՞ պատկերներ է օգտագործել քանաստեղծն իր ապրումները ներկայացնելու համար: Ինչո՞ւ է նա երազը քնորոշում «անուշ» մակդիրով և աշխարհը համարում «քաղցր ու հասկանալի»:
Հարցի պատասխանի մասին մտորելիս դուք կարող եք մտաբերել, որ հայրենիքին նվիրված քանաստեղծություններում «անուշ» մակդիրն օգտագործել են նաև Վահան Տերյանը՝ «Օ, հայրենիք, դառն ու անուշ...», և Եղիշե Չարենցը՝ «Ես իմ անուշ Հայաստանի արևահամ բառն եմ սիրում...»:
4. Այս քանաստեղծությունը կարդալիս ի՞նչ զգացողություն եք ունենում: Ձեր հայրենի տունն այսպես գեղեցիկ է երևում ձեր աչքին:
5. Փորձե՛ք վերարտադրել ձեր հայրենի տան պատկերը: Ինչպիսի՞ն է այն, որտե՞ղ է գտնվում, ովքե՞ր են ապրում այնտեղ:
6. Հնարավոր է, որ դուք ապրում եք քաղաքային որևէ բնակարանում: Փորձե՛ք հիշել ձեր ծնողների կամ պապերի տունը: Ի՞նչ հուշեր, ի՞նչ ապրումներ են ձեզ կապում այդ տան հետ:
7. Հայ գրողներից գտե՛ք քանաստեղծություններ՝ նվիրված հայրենի տանը, ծնողներին, հատկապես մորը, և համեմատե՛ք Նաիրի Զարյանի այդ քանաստեղծության հետ: Այդպիսի քանաստեղծություններ գրել են Ավետիք Իսահակյանը, Վահան Տերյանը, Եղիշե Չարենցը, Հովհաննես Ծիրազը և ուրիշներ:

ՀԱՅԵՐԵՆ (Մի հայրուհու)

Ինչո՞ւ չես խոսում հայերեն...	Հոնքերդ հպարտ ու կամար
Ես երգ եմ հյուսում քեզ համար.	Հանց վեհ տաճարները հայոց,
Հոնքերդ հպարտ ու կամար	Հայացքդ մաղում է ամառ:
Իջնում ես հայոց լեռներեն,	Հայկից եմ աչքերը քո քոց,
Ինչո՞ւ չես խոսում հայերեն:	Հոնքերդ հպարտ ու կամար:
Ես երգ եմ հյուսում քեզ համար,	Իջնում ես հայոց լեռներեն
Դու չես հասկանում իմ լեզուն:	Ինչպես թեթևոտ մեր պախրան,
Ես խորթ եմ, օտար քո հոգուն,	Նազանքդ այնպե՛ս նաիրյան,
Բայց քո տեսիլով խանդավառ	Հըմայքդ այնպե՛ս հայերեն՝
Ես երգ եմ հյուսում քեզ համար:	Իջնում ես հայոց լեռներեն:

Ինչո՞ւ չես խոսում հայերեն:
Նորքից ես թռել դու, իմ լո՛ր,
Չանգուն է երգել քեզ օրոր,
Մասիսն է հսկել վեհորեն,
Ինչո՞ւ չես խոսում հայերեն:

ԲԱՌԱՐԱՆ

տեսիլ – պատկեր, երևույթ, տեսք, կերպարանք, երազ

խանդավառ – ոգևորությամբ վառված, ոգևորությամբ լցված, ներշնչված

թեթևոտ (թեթևոտն) – թեթև, արագաշարժ

պախրա – եղնիկ, եղջերու, որի գեղեցկության հետ բանաստեղծները հաճախ համեմատում են աղջիկներին

Նորք (Հին Նորք) – թաղամաս Երևանի հյուսիս-արևելքում

Չանգու (Հրազդան, Իլդարունի) – գետ, որն սկիզբ է առնում Սևանա լճից և, հատելով Սևանա բարձրավանդակը, Երևանի միջով, Արարատյան դաշտի միջով հոսում լցվում է Արաքս գետի մեջ

«Հայերեն» բանաստեղծությունը Ն. Չարյանը գրել է 1941-ին Մոսկվայում և ենթավերնագրել «Մի հայրուհու»: Այն իր բովանդակությամբ քննադատական է մեր ժողովրդին: Արտագաղթելով հայրենիքից՝ շատերը փոխում են իրենց մայրենի լեզուն և հեռանում են ազգային արժեքներից: Դա ծանր հարված է մեր ազգային ինքնությանը, որի դեմ էլ Չարյանը գրել է այս բանաստեղծությունը: Այստեղ հենց առաջին տողում կա հռետորական հարց՝ «Ինչո՞ւ չես խոսում հայերեն»:

Հռետորական հարցը այն է, երբ բանաստեղծը (ընդհանրապես խոսողը) հարց է տալիս առանց պատասխանի ակնկալության, որովհետև պատասխանն ինքնին պարզ է:

Թե ինչու հայուհին հայերեն չի խոսում, պարզ է այնքանով, որքանով նա հեռացել է մայրենի լեզվից: Մոսկվայում գրված լինելու հանգամանքը հուշում է, որ բանաստեղծը հանդիպել է տեսքով թեև շատ հայեցի, բայց մայրենի լեզվին չտիրապետող մի հայուհու, ինչն էլ խոր վիշտ է պատճառել նրան՝ մղելով գրելու այս բանաստեղծությունը:

Այս բանաստեղծությունը գրված է հինգ տողանի տներով և ունի օղակաձև կառուցվածք:

Օղակաձև կառուցվածքն այն է, երբ առաջին տողը կրկնվում է կամ տվյալ տան, կամ ամբողջ բանաստեղծության վերջում: Այստեղ օղակաձև կառուցվածք ունի յուրաքանչյուր տունը:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

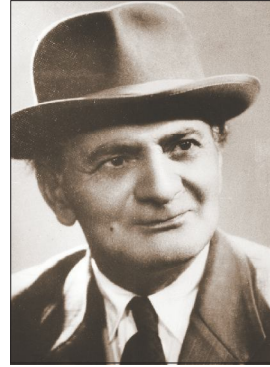
1. Ե՞րբ և որտե՞ղ է Նաիրի Ջարյանը գրել «Հայերեն» բանաստեղծությունը, և ո՞ւմ է այն ուղղված:
2. Ի՞նչն է պատճառը, որ հայ աղջիկը հայերեն չի խոսում:
3. Ինչպե՞ս է բանաստեղծը ներկայացնում հայուհու գեղեցկությունը: Ինչի՞ հետ է համեմատում նրան:
4. Ինչո՞ւ է բանաստեղծը հատկապես շեշտում աղջկա գեղեցկության հայկականությունը, ինչի՞ հետ է այն հակադրված: Ինչո՞ւ է բանաստեղծն ասում. *«Դու չես հասկանում իմ լեզուն: // Ես խորք եմ, օտար քո հոգում»*:
5. Քանի՞ տնից է բաղկացած բանաստեղծությունը, և ի՞նչ կառուցվածք ունի յուրաքանչյուր տունը: Ի՞նչ դասավորություն ունեն հանգերը: Առանձնացրե՛ք հնչեղ հանգազույգերը:
6. Յուրաքանչյուր տան մեջ ո՞ր տողերով են ստեղծվում պատկերային և իմաստային օղակներ, այսինքն՝ ո՞ր տողն է կրկնվում մույն տան սկզբում և վերջում:
7. Ի՞նչ է հռետորական հարցը, և ինչպե՞ս է այն արտահայտվել այս բանաստեղծության մեջ: Ո՞րն է բանաստեղծի հնչեցրած հռետորական հարցի ակնկալվող պատասխանը: Պատասխանը փորձե՛ք գտնել ամբողջ դասարանով: Դրա համար անհրաժեշտ է բանաստեղծությունը վերստին ամբողջությամբ կարդալ և միասին քննարկել:
8. Գուցե նաև ձեր միջավայրում կան հայոց լեզվից հեռացած հայեր: Պարզե՛ք՝ ինչո՞ւ նրանք հայերեն չեն խոսում, գուցե ապրել ու կրթվել են Հայաստանից դուրս: Օգնե՛ք այդպիսիներին և նպաստե՛ք, որպեսզի նրանք տիրապետեն մայրենի լեզվին, վերադառնան ազգային արժեքներին: Այս բանաստեղծությունը ևս կօգնի, որպեսզի դուք համոզե՛ք նրանց:

ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԱՀԱՐԻ

1903 - 1966

Գուրգեն Մահարին հայ գրականության մեջ ստեղծել է իր գեղարվեստական աշխարհը, որն առանձնանում է նյութով, լեզվով, ոճով, քնարականությամբ, ամենածանր հոգեբանական վիճակներն անգամ քեթևացնող երգիծանքով: Դա պարզ, անմիջական ու անկեղծ խոսք է, որ առկա է Մահարու թե՛ արձակի, թե՛ բանաստեղծության և թե՛ հուշագրության մեջ:

Մահարին գրել է «Ինքնակենսագրական» և իր կյանքը պատմել վիպակների մեջ: Այնպես որ Մահարու կյանքը կարելի է ուսումնասիրել նաև նրա գեղարվեստական գործերով, որոնցից հատկապես կարևոր է ինքնակենսագրական հնգապատումը՝ «Մանկություն», «Պատանեկություն», «Երիտասարդության սեմին», «Երիտասարդություն» և «Ծաղկած փշալարեր»:

Գուրգեն Մահարին (Աճեմյան) ծնվել է 1903 թվականի օգոստոսի 1-ին Վան քաղաքում: Հայրը՝ Գրիգորը, և հորեղբայրն ուսուցիչներ էին: Հայրը նաև գրական փորձեր էր անում: Այն ժամանակ ևս կար կուսակցական պայքար, ինչին և զոհ է գնում Մահարու արմենական կուսակցության պատկանող հայրը: Իսկ հորը սպանողը դաշնակցական քեռին էր:

Մահարուն խնամել, մեծացրել է տատը: Վանում ուսանել է Նորաշեն և Երամյան վարժարաններում: Վրա է հասնում 1915 թվականի եղեռնը: Մահարին ևս իր հայրենակիցների հետ մեկտեղ մասնակցում է Վանի ինքնապաշտպանական կռիվներին: Բայց մահանջն անխուսափելի էր: Ճանապարհին մահանում են տատը և քույրը: Ինքը և մյուս երկու եղբայրները հայտնվում են տարբեր որբանոցներում: Նա լինում է Իգդիրում, Էջմիածնում, Դիլիջանում, Երևանում: Որբանոցային տխուր ու անապահով կյանք:

Ավարտում է Երևանի թեմական դպրոցը: Այս տարիներից էլ սկսում է գրական փորձերը և մամուլի էջերում լույս ընծայում առաջին բանաստեղծությունները: Գրական մի քանի անուն փորձելուց հետո ի վերջո ընտրում է Մահարին:

Որբանոցներից դուրս գալուց հետո Մահարին բնակություն է հաստատում Գյումրիում: 1923-ին կրթությունը շարունակում պետական համալսարանի պատմալեզվագրական բաժանմունքում:

Այս տարիներն արգասավորվում են նաև նրա գրական բուռն գործունեությամբ: Ծանոթանում է Եղիշե Չարենցի հետ, Գյումրիում Սկրտիչ Արմենի համագործակցությամբ ստեղծում գրական խմբակցություն, որը Չարենցը

անվանակոչում է **«Նոյեմբեր»** և ղեկավարում է այն: Մահարին տեղափոխվում է Երևան և ամբողջովին նվիրվում գրականությանը: **«Նոյեմբեր»**-ը լուրջ ու մնայուն գրական գործունեություն է ծավալում. տպագրվում են գրքեր, կազմակերպվում գրական բազմատեսակ միջոցառումներ:

1934-1936 թվականներին Մահարին աշխատում է «Խորհրդային Հայաստան» օրաթերթում որպես արվեստի բաժնի վարիչ:

Քաղաքական հալածանքները հասնում են նաև Մահարուն: Անհիմն մեղադրանքով նա ձերբակալվում է 1936 թվականի օգոստոսի 9-ին և դատապարտվում 10 տարվա աքսորի: Ավարտվում է Մահարու կյանքի առաջին շրջանը: Այս տարիներին նա գրել է բազմաթիվ բանաստեղծություններ, պոեմներ, պատմվածքներ ու վիպակներ: Դրանք լույս են տեսել նրա **«Տիտանիկ»**, **«Բարդիներ»**, **«Սիրո, խանդի և Նիցցայի պարտիզայանների մասին»**, **«Մանկություն և պատանեկություն»**, **«Միգահաս»** գրքերում: Այս տարիներից արդեն Մահարին իր դեմքն ու դիմագիծն ունեցող գրող էր:

Մահարին աքսորից վերադառնում է 1947-ի օգոստոսին: Մեկուկես տարի անց նա վերստին ձերբակալվում է և նույնքան անհիմն մեղադրանքներով 1949-ի մարտին նորից աքսորվում Սիրի: Ծանր ու մահացու տարիներ: Աքսորական կյանքի անհուսության մեջ Ձերժինսկ քաղաքում որպես շուկայի պահակ աշխատող Մահարին 1953-ի նոյեմբերին մի պահ հոգեպես ազատագրվում է հալածականի իր կարգավիճակից, իրեն վերագտնում ճշմարիտ արժեքների մեջ և գրում հոգու խորքից հնչող **«Ի խորոց սրտի»** փառահեղ բանաստեղծությունը.

*Ես գիտեմ, վերջին զոհն եմ ես երկրիս,
Նաիրյան վերջին փարավոնը,
Կգա մի սերունդ խորթ իմ երգին,
Ու կբացվեն նոր առավոտներ:*

*Ես, որպես նոր մի Թուրանհամոն
Դարերի միջով կհայտնվեմ
Ձեր արժեքների բանգարանում,
Ես – մեռած արև, կենդանի վեմ...*

*Կխոսեմ ձեզ հետ ձայնով մոզող
Բևեռագրերովն իմ բարդ հոգու
Ես – խորհրդավոր փառքի կոթող,
Եվ ծիծաղելի, և ահարկու...*

*Իմ դարի նման հակասական
Ու հակասությամբն իսկ ներդաշնակ՝*

*Ես – Հոմերոսի պես դասական
Կրարձրացնեմ ձեզ հետ բաժակ...*

*Եղիցի՛: – Օ՛, փակեք Լուվրն իմ երգի,
Անցնի բող դարերի կարավանը,
Թող ննջի վերջին գոհն իմ երկրի, –
Նաիրի՛, քո վերջին փարավոնը...*

Մահարին հայրենիք վերադարձավ 1954 թվականին և արդարացվեց: Երկու աքսորները նրանից խլեցին շուրջ 18 տարվա բուռն ու եռուն ստեղծագործական կյանք: Դրա փոխարեն նա ստիպված էր հորթ ու խոզ պահել, քրուտություն անել և հիսուն աստիճանի սառնամանիքի մեջ սիբիրյան անտառներում ծառ կտրել: Ամեն մի վայրկյան կարող էր կտրվել նաև նրա կյանքի թելը: Բայց Մահարին ապրեց: Աքսորից վերադառնալուց հետո նա լծվեց բուռն գրական գործունեության, վերահրատարակեց հին գործերը, գրեց ու լույս ընծայեց նոր գրքեր՝ **«Հնձաններ»**, **«Լռության ձայնը»**, **«Մև մարդը»**, **«Այրվող այգեստաններ»**, **«Ծաղկած փշալարեր»**:

Մահարին մահացել է 1969 թվականի հուլիսի 16-ին Լիտվայի Պալանգա քաղաքում և թաղվել է Երևանում:

Մահարին և Չարենցը գրական համախոհներ էին, շատ բարձր էին գնահատում միմյանց: Նրանք նաև գրական պայքարի գաղափարակիցներ էին: Մահարին Չարենցի մասին գրել է շատ հետաքրքրական հուշեր և նրան ձոնել բանաստեղծություններ: Չարենցի, Մահարու մտերմագույն գրական ընկերներն էին Ակսել Բակունցը և Սկրտիչ Արմենը: **«Գուրգեն Մահարուն»** բանաստեղծությունը Չարենցը գրել է 1933 թվականին, երբ խմբագրում էր Մահարու բանաստեղծությունների **«Մրգահաս»** ժողովածուն:

*Երգերդ աղբյուր են գուլալ՝
Մեր երկրի արևից բխած:
Դու, մեր երկրի՛ պես շռայլ,
Մեր երկրի՛ պես հորդառատ ու բաց:*

*Կարդալով քո գիրքը անհուն՝
Հավատում եմ գալիքին մեր վեհ:
Օ, ինչքա՛ն է սիրտը վեհանում,
Որ նման երգեր է տվել...*

*Պայծա՛ռ է մեր երկրի գալիքը,
Օ՛, բերրի հերկերի գուսան,
Թող հավետ ապրի այս ծաղիկը՝
Մեր դաշտերում բուսած...*

ԻՆՔՆԱԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ (Կրճատումներով)

Փոքր էի, երբ կորցրի հորս, մի քիչ ավելի մեծ, երբ կորցրի ծննդավայրս: Ծննդավայրիս հետ կորցրի առմիշտ տատիս և մորս՝ ժամանակավորապես: Չքացավ քարտեզի վրայից այն, ինչ կոչվում էր Արևմտյան Հայաստան, և մեկուկես միլիոն հայերի արյունից մի անգամ էլ ծաղիկները կարմրեցին, և վերջալույսները արյուն հագան: 1915 թվականին ես Էջմիածին ընկա, հետո Դիլիջան, հետո Երևան, քաղաքից քաղաք, փողոցից փողոց, մայթից մայթ, որբանոցից որբանոց, մահճակալից մահճակալ:

Դիլիջան, երրորդ որբանոց, շատ մեծ պատճառներ ունեմ ես քեզ չմոռանալու և չեմ մոռանա: Ես քեզ չեմ մոռանա հենց թեկուզ այն պատճառով, որ մի գիշեր, երբ բոլոր որբերն օրորվում էին Մորփեսի գրկում, ես վեր կացա անկողնիցս, հագնվեցի և գողի պես դուրս սողացի ննջարանից: Ես զգուշությամբ սերտարան մտա, վառեցի լույսը և սեղանի վրա դրի իմ տետրակները: Քիմիական թանաքի բուրմունքը շոյեց իմ ռունգերը, և ես, ասես այդ բուրմունքով էլ հարբած, գրեցի իմ առաջին բանաստեղծությունը «Հայրենիք» վերնագրով և Հայրենիքի մասին: Երբ առավոտը քացվեց, որբերից ոչ մեկը տեղյակ չէր, որ գիշերը կատարվել է մի մեծ, շատ մեծ իրադարձություն... Երբ քացվեց առավոտը, ես նայեցի իմ ընկերների վրա, և ինձ թվաց, որ ես, եթե ոչ երկու, գոնե մի գլխով բարձր եմ իմ ընկերներից... և այդ հրաշքը կատարվեց ընդամենը մի գիշերվա ընթացքում:

Հայտնի չէ, թե որքան ես պիտի շարունակեի գիշերներով աճել, եթե մի օր, օր ցերեկով, մի քանի որբերի չընտրեին և Երևան չուղարկեին թեմական դպրոցում սովորելու համար: Սովորելը՝ սովորել, բայց ես շարունակեցի իմ գաղտնի տեսակցությունները Հելիկոնի մուսաների հետ, և որովհետև այդ շրջանում ինձ հաջողվեց մինչև ականջներս սիրահարվել աղջիկների որբանոցի ֆեյաներից մեկին, բնականաբար և լայնացավ իմ ստեղծագործական թեմատիկան, և ես սկսեցի հանդես գալ իմ աշակերտական տետրերում որպես հայրենիքի և սիրո երգիչ: Ես տասներեք, տասնչորս տարեկան էի և ինձ համարում էի բանաստեղծ:

Մի օր գլխի ընկա, որ իսկական բանաստեղծ լինելու համար շատ քիչ է տետրակներ լցնել ոտանավորներով, որ բանաստեղծ լինելու համար նախ և առաջ հարկավոր է տպագրվել: Երագումս տեսնում էի անունս տպված թերթում, և սիրտս ճխում էր ուրախությունից:

Ու ահա 1917 թվի ուշ աշնանը ես դողացող սրտով փոստարկղ նետեցի իմ մի բանաստեղծությունը: Նրանից հետո ես ամեն օր իրիկամուտին նստում

Էի փողոցի վրա նայող որբանոցի պատին և սպասում փոստային ցրիչին: Այսպես մի օր ցրիչը պարզեց ինձ «Աշխատանք» թերթը, որի երկրորդ էջի վրա ես տեսա իմ բանաստեղծությունը: Ես հուզված և տագնապահար վար նետվեցի պատից և, թերթը դրոշակի մման գլխիցս բարձր բռնած, որբանոց մտա: 1920 թվականին ես տասնյոթ տարեկան էի, «ապագա խոստացող» բանաստեղծ, արդեն արժանացած մեծ բանաստեղծ Եղիշե Չարենցի բարի ուշադրությանը...

Կազմակերպվեց Հայաստանի պրոլետարական գրողների ասոցիացիա, որին զինվորագրվեցի նաև ես: Հետագայում պարզվեց, որ ես իմ գրական խառնվածքով պրոլետարական գրող չեմ: Ես տպեցի բանաստեղծությունների մի ժողովածու, որը հայտարարվեց մանրբուրժուական, բոհեմային և էլի շատ բաներ, որի համար և վտարվեցի ասոցիացիայից: Այս մասին պաշտոնապես հայտարարվեց մամուլում: Իմ միակ և մեծ մխիթարությունն այն էր, որ Չարենցը նույնպես ասոցիացիայի անդամ չէր:

Ես Լենինական գնացի առանց գրական անձնագրի, – այդ 1925 թվականին էր, – և հանդիպեցի դեռ գրեթե պատանի Սկրտիչ Արմենին: Արմենի համար նույնպես նեղ էին ասոցիացիայի շրջանակները. նա նույնպես Չարենցին բարձր էր գնահատում ասոցիացիականներից, և նա համաձայնվեց գրական մի նոր խմբակ ստեղծել՝ անկախ ասոցիացիայից և նրա դեմ: Մենք կազմակերպեցինք գրողների «Հոկտեմբեր» միությունը: Վարչության պատվավոր նախագահ ընտրեցինք Եղիշե Չարենցին, որն այն ժամանակ գտնվում էր արտասահմանում: Վերադարձավ Չարենցն արտասահմանից, և մենք վերակառուցեցինք «Հոկտեմբերը»: Այն դարձավ «Նոյեմբեր» միություն: Չարենցն ընտրվեց վարչության նախագահ:

Տարիների ընթացքում փոխվեցին և վերափոխվեցին գրական կազմակերպությունները, «Նոյեմբեր»-ից մի քառյակ մնաց անդավաճան իր սկզբունքներին՝ Չարենց, Բակունց, Արմեն և տողերիս գրողը: 1936-1937 թվականներին այս քառյակը ենթարկվեց ռեպրեսիայի՝ զոհ տալով Ե. Չարենցին և Ա. Բակունցին՝ մեր գրականության երկու անկրկնելի արժիվներին, առաջինը՝ մեծ բանաստեղծ, իսկ երկրորդը՝ նույնքան մեծ արձակագիր...

...1936 թվականի օգոստոսի 9-ի գիշերը ես ձերբակալվեցի: Ինձ տարան «Ինտուրիստ» ռեստորանից: ...Ես չգարմացա: Մի ամիս առաջ՝ հուլիսի 9-ի գիշերը, Թբիլիսիում Բերիայի սադրանքներին զոհ գնաց Հայաստանի կոմկուսի սիրված ղեկավար Ադասի Խանջյանը:

Ջրոսանքի չէին հանում: Առաստաղից մի քիչ ցած պատի բացվածքից ես միայն զգացի, որ աշուն է: Հետո ձմեռ եղավ, ապա գարուն և նորից ամառ: Ինձ փոխադրեցին ընդհանուր կամերա: Այստեղ ավելի ուրախ է:

Դատավարություն: Դատավարությունը փակ է, երեք լույս տալիս է տնտեսությանը: Երկու տարի է անցել իմ ձեռքարկության օրից: Ես գտնվում եմ քննիչի սենյակում՝ նստած մի աթոռի վրա: Ես խնդրում եմ, որ ինձ թույլ տան զուգարան գնալու: Քննիչը սեղմում է կոճակը: Ներս է մտնում բութ, արևառ դեմքով մի պահակ: Քննիչը բացատրում է.

– Տար սրան:

Գնում եմք, ես՝ առաջից, պահակը՝ ետևից:

– Ա՛յ,– հրահանգում է պահակը, և ես աջ եմ թեքվում:

– Չա՛խ,– հրահանգում է պահակը, և ես ձախ եմ թեքվում:

– Ինձ կճանչնա՞ս,– լսում եմ ետևիցս: Պահակս է:

– Ո՛չ,– ասում եմ ես:

– Ետ մի՛ նայի, ձախ...– հրահանգում է նորից նա:– Չե՞ս հիշում, հինգերորդ որբանոցից, Սիանոսն եմ:

Հիշեցի: Խնուսցի էր, ծույլ և բարի:

– Քեզ ո՞վ ըսավ բանաստեղծ էլի... Ներս մտի:

Ներս եմ մտնում: Դեմից ինձ նայում է մի ծանոթ, մռայլ անճանալորություն: Սիրտս տրոփում է: Ես հանկարծակիի եմ գալիս: Որտե՞ղ եմ տեսել ես նրան և ե՞րբ: Այսքան ծանոթ և այսքան անծանոթ: Մենք նայում ենք իրար գրեթե անթարթ աչքերով: Ես ժպտում եմ, նա էլ է ժպտում: Մոտենում եմ:

Դեմը մեծ հայելի է: Երկու տարի հետո ես առաջին անգամ հանդիպում եմ ինձ... Շատ եմ փոխվել, եթե չժպտայի, հագիվ թե ճանաչեի այդ խոժոռ կալանավորին:

Ջինվորական կոլեգիայի գերագույն դատարան: Ես մեղադրվում եմ տեղորի և Հայաստանը Սովետական Միությունից անջատելու ու կապիտալիստական աշխարհին միացնելու մեջ: Ես պիտի սպանեի՝ Բերիային: Ես դատապարտվեցի տասը տարվա ազատազրկման: Նույն Սիանոսն ինձ առաջնորդեց դեպի դատապարտվածների կամերան:

– Ինչքա՞ն տվին,– հարցրեց նա շշուկով:

– Տասը տարի:

– Փա՛ռք ասածուն: Էժան ես պրծե:

Հիմա մեզ համար արդեն պարզ էր, որ մեզ պիտի ուղարկեն Հայաստանից դեպի հյուսիսները: 1938 թվականի աշնանը մեզ գիշերով ապրանքատար ավտոների մեջ լցրին, կայարան հասցրին: Կայարանում չկար ոչ մի կենդանի շունչ, բացի զինվորականներից: Մեզ մեծ զգուշությամբ կառամատույց հանեցին և մեր քայլերն ուղղեցին դեպի վագոնները:

Եվ այսպես՝ յոթերորդ օրը մեզ հրամայվեց վերցնել մեր իրերը և դուրս գալ գնացքից: Մենք գտնվում էինք Վոլոգդա կայարանում:

Այս անգամ մեզ բարձեցին բաց ապրանքատար ավտոները և քշեցին քաղաքի փողոցներով: Ուշ աշուն էր: Դեղին մի արև ողողել էր քաղաքը:

Վոլոգդայի քաղաքական մեկուսարան...

Սիբիր, գեղեցիկ երկրամաս, լավ է ապրել քո անծայրածիր բացատներում և անտառներում որպես ազատ քաղաքացի, սակայն դժվար ես դու կալանավորի համար: Մեզ բեռնաքափեցին Կրասնոյարսկ քաղաքից մի քանի կիլոմետրի վրա փռված բաժանման ճամբարում:

...Ինձ նմանների հետ քշվեցի Մարիինսկ՝ մի նոր ճամբար:

Երեք ամիս ապրեցի այս ճամբարում: Սի անգամ, այդ երկրորդ թե երրորդ օրն էր, ես նստել էի մեր բարակի տախտակամածի երրորդ հարկում և հանգստանում էի հողային ծանր աշխատանքից հետո: Վարը՝ ճիշտ իմ դիմացը, դրված էր մի երկար սեղան, որի մոտ կալանավորները նամակներ էին գրում: Իմ ուշադրությունը գրավեց մեծ և ազդեցիկ դիմագծերով, ոլորուն, աղ-պղպեղ մազերով մի մարդ: Նա էլ նստած նամակ էր գրում: «Որտե՞ղ եմ ես տեսել այս մարդուն»,— մտածում եմ ես և ոչ մի կերպ չեմ կարող հիշել, բայց որ տեսել եմ, դա դուրս է ամեն կասկածից: Այսքան ծանոթ և այսքան անծանոթ: Թվում է, որ ահա պիտի ասեմ նրա անունը, բայց փախչում է նրա անունն էլ, նա ինքն էլ: Վերջացրեց նամակը, ծրարեց և սկսեց գրել հասցեն: Ես չկարողացա ինձ զսպել և վար սողացի իմ երրորդ հարկից: Անցա նրա մոտով, ետ - հասցեն է գրում, ետ դարձա և ... էվրիկա:

Էգերտը, այն ժամանակ մեծ աղմուկ հանած կինոդերասան Էգերտն էր, որին ես տեսել էի «Արջային հարսանիք» կինոժապավենում... Ի՞նչ զարմանալի հանդիպում:

Հաջորդ օրվանից մենք միասին էին աշխատում: Պատգարակով հող էինք կրում: Հետաքրքիր պատմող էր և խոսակից: Երբ հոգնում էինք, հրահանգում էր՝ ծխել: Ներս էր քաշում ծուխը և հառաչում, ապա ժպտալով ասում. «Այսպես: Ահա մի էջ սովետական կինեմատոգրաֆիայի պատմությունից»: Մյուս անգամ. «Այսպես: Սի էջ հայ գրականության պատմությունից»: Սովորեց «Ծիծեռնակ» երգը և ինձ հետ երգում էր մեծ զգացմունքով և հայի նման ու հայի չափ տխրում...

Օգոստոսի վերջերին մոտ երկու հարյուր հոգու հանեցին լազերից և ասացին, որ երկու շաբաթով գնում ենք մոտակա կոլխոզ՝ բերք հավաքելու: Էգերտը չկար մեր ցուցակում: Մենք բաժանվեցինք և ճանապարհ ընկանք զինված պահակների և շների հսկողությամբ: Ասացին, որ երկու ժամվա ճանապարհ է, բայց մենք քայլեցինք մինչև երեկո: Գիշերեցինք բաց դաշտում, առավոտյան շարունակեցինք մեր ճանապարհը և երեկոյան միայն հասանք այն ճամբարը, որը կոչվում էր Նովոիվանովսկի ճամբարային երրորդ կետ:

Եկել էինք երկու շաբաթով, քայց մեր էտապից շատերը մահացան այնտեղ, իսկ ես ապրեցի մինչև 1947 թվականը...

Թողթ ու մատիտ չտեսա ես այդ ութ տարիների ընթացքում, քայց անաշխատ էլ չմնացի: Աշխատեցի ես քահով, սղոցով, կացինով, եղանով, երկաթե ձողով, աշխատեցի կոմբայնի և սերմնագտիչի վրա, և երբ ձեռներս թուլացան, քրուտների համար ոտքերով ցեխ հունցեցի: Այդ ութ տարիների ընթացքում ես հասկացա, որ մարդն ավելի դիմացկուն է, քան քարը:

Ինձ հանձնվեց տասնվեց հոգուց բաղկացած մի բրիգադ. դրանց մեջ կային գյուղացիներ, երկու իրավաբան, երեք կուսակցական աշխատող և մեկ չինացի արտիստ, որը, իր ասելով, շրջել էր ամբողջ աշխարհը: Բարեբախտաբար, աշխատանքը վեր չէր մեր ուժերից: Մենք մեծ ճանապարհի երկայնքով մեկ մատնաչափ սաժիլներ պիտի տնկեինք, որոնք պիտի մեծանային և արգելեին ձյան հոսքը: Չյունարգելակներ էին կոչվում այդ բուսական ամբարտակները: Արևոտ օր էր: Մեզ թվում էր, որ մեր աշխատանքը անարդյունք աշխատանք էր և սարքված էր հյուծված կալանավորներին անաշխատ չթողնելու համար: Մենք մինչև երեկո սաժիլեցինք մոտ մեկուկես կիլոմետր տարածություն: Այսպես՝ մեկ շաբաթ: Տարիներ հետո՝ 1947 թվականի օգոստոսի տասին, երբ ես ազատվեցի, մեծ ճանապարհի երկարությամբ խշշում էր կանաչ ծառերի երկարավուն մի զանգված: Իմ սիրտը լցվեց ուրախության և անձկության արցունքով: Ահա մեր աշխատանքի քարի արդյունքը, իսկ աշխատողների մի մասը մահացան՝ ազատություն չտեսած:

Չնայած որ ես դատապարտված էի տասը տարվա ազատազրկման (և հինգ տարվա ձայնագրկման...), այնուամենայնիվ, ինձ բաց թողին միայն տասնմեկ տարի հետո: Պատճառ՝ զարմանալի է. ինձ ուղեկցող վճռի փաստաթղթում մեքենագրուհին բաց էր թողել մի վրիպակ. ժամկետի վերջը 1946 թվականի փոխարեն (1936-1946) տպված էր 1947... Ես մի տարով գերակատարեցի ինձ բաժին ընկած դառն պլանը:

1947 թվականի օգոստոսի 10-ին ես ազատվեցի: Ճամփորդական ռյուկզակն ուսիս ես մտա առաջին ճամբարային կետը, ուր գտնվում էր գլխավոր գրասենյակը: Ինձ հայտնեցին, որ կարող եմ վերադառնալ հայրենիք, հայրենիք՝ միևնույն Երևան: Ես խնդրեցի տալ ինձ Քանաքեռ: Տվին: Ահա և Մարիինակ կայարանը... Քայլում եմ կայարանի կառամատույցով ետ ու առաջ և ուրախ եմ, որ ոչ մի պահակ ինձ չի հետևում:

1947 թվականի օգոստոսի 20-ին ես Երևան մտա: Ես նախընտրեցի ոտքով մտնել քաղաք: Կայարանից մինչև Շիրաչի ձգվող մերկ տարածությունը վերածվել էր գեղեցիկ պողոտայի՝ զարդարված 4-5-հարկանի տնոփակերտ շենքերով: Մի՞թե ես խանգարում էի, անցավ մտքովս, և սիրտս լցվեց արցունք-

քով... Ո՞ր գնալ: Մայրս մահացել էր դեռ 1944 թվականին, կինս՝ ամուսնացել, շուրջս՝ անձանոթ մարդիկ: Ես հիշեցի Եսենինին. «Իմ երկրում ես ասես օտարերկրացի եմ...»:

Իմ տասնմեկ տարիների, ինչպես նաև այդ 444 օրերի մասին, որ ապրեցի Երևանում, ես պիտի գրեմ անպայման, եթե ապրեմ ևս մի քանի տարի: Չորս հարյուր քառասունչորս օր ես ապրեցի տագնապներով, կարճատև ժպիտներով: Մխիթարականն այն էր, որ այդ օրերին ինձ գտան երիտասարդ բանաստեղծները, որոնք աշակերտական սեղանից կարդացել և սիրել էին իմ գրքերը:

Նոյեմբերյան մի գիշեր երկրորդ անգամ ինձ ձերբակալեցին: Ինձ ընդունեց Ներսեսը՝ նա, ով ինձ ընդունել էր 1936 թվին:

– Նորի՞ց եկար, – հարցրեց նա շուկով:

– Ես չեկա, բերին, – պատասխանեցի ես:

Նույն ներքնահարկը: Դրսում անձրևն էր մաղում, ներսում՝ արցունքը:

1949 թվական: Ապրիլ: Էտապ: Տաժանակիր, դաժան էտապ ինը քաղաքների ինը բանտերով: Կրասնոյարսկ երկրամասի Կանսկ քաղաքում մեզ բեռնեցին ապրանքատար ավտոներում և քշեցին երկաթգծից արևելք:

Մենք բաժին ընկանք Կուռայ գյուղի կոլխոզին: Յմահ արքտրականներ. այս էր մեր սոցիալական դրությունը: Մենք ազատ էինք տվյալ գյուղում և ամսական երկու անգամ ենթակա ստուգման: Աշխատել կոլխոզում, աշխօր վաստակել և ապրել. ահա խնդիրը: Ինձ վստահեցին կոլխոզի 323 գոճիները. ես նրանց հովիվն էի և խնամատարը:

Մենք ազատվեցինք և Երևան վերադարձանք 1954 թվականի ամռանը:

* * *

Ի՞նչ կարող եմ ասել իմ գրական կենսագրության մասին: Գիրն ու գրակա-նությունը սիրել եմ վաղ մանկությունից: Այն օրից, երբ ես հասկացել եմ, իմացել կամ գիտակցել, որ գիրք գրողն ու ստեղծողը մարդն է, մի ցանկություն եմ ունեցել՝ գիրք գրել, գիրք ստեղծել: Իմ առաջին ոտանավորը լույս է տեսել 1917 թվականին, իսկ առաջին արձակ գործը՝ «Մի գույգ կոշիկների պատմու-թյունը», 1923 թվին: Իմ արձակի՞ց է թխել բանաստեղծությունը, թե՞ ընդհա-կառակը, այդ մասին թող քննադատները վիճեն, ես ժպիտով եմ նայում այժմ իմ բանաստեղծության նվազող ակունքներին, իսկ արձակի ջրերում ես լո-ղում եմ ազատ և վստահ, երբեմն իսկական լողորդի նման:

... Շատ է խոսվում վարպետության մասին: Կա այդպիսի բան: Մի կոշկա-կար լավ կոշիկներ է կարում, մյուսը՝ վատ՝ նույն կաշվից: Վարպետությունը գրողի հետ է ծնվում, միասին: Որքան շատ բան ունենա ասելիք գրողը, այն-

քան մեծ վարպետ է նա: Որքան մեծ է նրա խոսքը, այնքան մեծ է նրա վարպետությունը: Ոչ վարպետ գրողը ասելիք չունի աշխարհին, և նրան զուր է խորհուրդ տալ, թե՛ նստիր և քարձրացրու վարպետությունդ: Ի՞նչ վարպետությունը քարձրացնելու մասին խոսք կարող է լինել, երբ նա ասելիք չունի: Գրականության պատմության մեջ շատ կան օրինակներ, երբ մի գրող գրում է մի լավ, քարձր արվեստով գիրք, որին հաջորդում են թույլ գրքեր: Նույն գրողն է, նույն գրիչը, նույն գրասեղանը: Ի՞նչ պատահեց. նրա վարպետությունը կորա՞վ: Ոչ: Առաջին գիրքը լավ է ստացվել, որովհետև գրողը ասելիք է ունեցել, մյուս գրքերի մասին քննադատները գրում են, որ վարպետություն չկա... Ոչ թե վարպետություն չկա, այլ գրողն ասելիք չունի: Ունենալ ասելու քան, նա գիրքը կգրեր նույն վարպետությամբ, ինչ առաջինը:

Իմ անձնական փորձով ես եկա նաև այն ընդհանուր եզրակացության, որ գրողը պիտի գրի ապրված նյութի մասին: Այստեղից էլ՝ ընթերցողին գտնելու և քո ստեղծած աշխարհի «քաղաքացի» դարձնելու ուժն ու կարողությունը: Եթե գրողը գրում է մի գործ, որը չի տեսել, չի հուզվել նրա հերոսների հետ, չի ապրել միջավայրում ու վատ է ճանաչում ընտրած նյութը, նա չի կարող ընթերցողին գերել, հուզել, ապրեցնել:

Ապրված նյութը, եթե այն հասել է այն աստիճանին, որ անհնարին է չգրել, գրողը կարող է կրել իր մեջ տարիներ շարունակ: Ես իմ «Մանկությունը և պատանեկությունը» գրեցի 1928-1930 թվականներին: Այդ թվականներին հաջորդեցին գրական պայքարի անհանգիստ տարիներ: Չկար ստեղծագործական առողջ մթնոլորտ: Ես ինձ չէի գտնում՝ գրելու իմ տրիլոգիայի վերջին մասը: Սկսեցի մի նոր վեպ՝ «Գուրգեն խանի տոհմը». մի քանի մաս տպեցի ամսագրում և թողեցի կիսատ, սկսեցի մի չափածո վեպ՝ «Արձանագործ Մուրը», որը ենթարկվեց անավարտ վեպի ճակատագրին: Միևնույն ամսագրում երկու գործ կիսատ թողած՝ 1936 թվականին կորցրի և՛ ազատություն, և՛ ստեղծագործելու հնարավորություն:

Անցավ տասնվեց տարի: 1953 թվականին ես Ձերժինսկում աշխատում էի որպես տեղական փոքրիկ կոլխոզային շուկայի գիշերային պահակ: Ժամը 5-ին սկսվում էր իմ գիշերը և առավոտյան ժամը 10-ին միայն վերջանում: Ձմեռային սառնաշունչ, երկար գիշերներ: Տանջալից էին երկար գիշերները, անվերջանալի: «Նստիր և գիր, – ասաց մի օր Անտոնինան, – ճիշտ է, գրածներդ երբեք լույս չեն տեսնի, բայց գոնե գիշերները կկարճես... կամ, ո՞վ գիտե, գուցե...»:

– Պետք է միայն... չմեռնել... արդարությունը կհաղթի, – գուցե հազարերորդ անգամ կրկնում եմ ես:

Ես նայեցի պահակատան փոքրիկ, խարխուլ սեղանին, նրա վրա դրված

նավթն լամպին: Իմ մեջ ասես հնչեց հնօրյա, լավ օրերի հետ կապված մի երգ՝ վաղո՛ւց-վաղուց մոռացված: Ես ինձ գտա տեղական վաճառախանութներից մեկում, գնեցի աշակերտական տետրակներ, աշակերտական գրիչ ու թանաքաման, երբ գիշերն իջավ, նստեցի իմ խարիսուլ սեղանի մոտ ու մոտ քաշեցի նավթի լամպը: Ասես մի կոճակ սեղմվեց, և օրերն ու շաբաթները, ամիսներն ու տարիները թավալեցին դեպի ետ: Ես հասա 1930 թվականին և մտքիս աչքերով տեսա իմ «Մանկություն և պատանեկություն» գրքի վերջին էջի վերջին տողը.

«— Այո՛, մայրի՛կ, պատանեկությունը վերջացավ...»:

Դեռ քսաներեք տարի առաջ ես գիտեի, թե որտեղ եմ հասել և որտեղից պիտի շարունակեմ: Նստեցի և գրեցի: Ու սևացան աշակերտական տետրի սպիտակ էջերը:

Գիշերվա ընթացքում մի քանի անգամ ես հագնում էի իմ շնամորթե մաշված վերարկուն, հրացանը նետում ուսիս և դուրս էի գալիս, ստուգում երկու խանութների կողպեքները և նորից վերադառնում իմ աշխատանքին: Կար և՛ ցուրտ, և՛ քաղց: Ես իմ շնչով տաքացնում էի մատներս և շարունակում թղթին հանձնել այն, ինչ հեռավոր անցյալ էր, խորապես ապրված և գրվելու վաղուց պատրաստ մի ժամանակաշրջան՝ 1917-ից մինչև 1920 թվականը, մինչև սովետական կարգերի հաստատումը Հայաստանում:

Հետագայում, երբ տպվեց այդ գործը, իմ ընթերցողներն ու քննադատները հաստատեցին, որ ծանր պայմաններում գրված այդ գրվածքում ծիծաղն ու հումորն ավելի դիպուկ են ու կենսահաստատ, քան առաջին երկու մասերում, որոնք գրված են եղել ազատ և քարեկեցիկ պայմաններում:

Այսպես էլ է պատահում: Ամեն գրող ունի իր ստեղծագործական գաղտնիքները, որոնք հաճախ ինքը՝ այդ գաղտնիքների տերն ու տիրակալը, չի կարող քացատրել:

Վերջացնենք: Ապրված է 60 տարի: Ստեղծված է մի համեստ գրականություն: Եթե հաշվենք, որ գիտակցական կյանքն սկսում է յոթ տարեկանից, այդ յոթ տարիներին ավելացնելով գաղթի, փողոցի, որբանոցների յոթ տարիները և այս տասնչորս տարիներին ավելացնելով 1936-1954 թվականների ժամանակաշրջանը, ինձ կմնա քսանութ տարի: Սակայն եթե այս թույլեին ներս մտնեք ահեղ և ամենակարող Եհովան, նստեք իմ դիմաց, մի ծխախոտ վառեք և ասեք.

— Տալիս եմ քեզ երկրորդ կյանք, գծիր քո երկրորդ կյանքի ուղին օրորոցից մինչև գերեզման, ինչպես որ ցանկաս, և կկատարվի քո կամքը... ինչպե՞ս կուզեիր ապրել... Ես նրան կպատասխանեի, առանց վարանելու.

— Ճիշտ այնպես, ինչպես ապրեցի:

ԲԱՌԱՐԱՆ

Մորփեոս – քնի և երագի աստվածը հունական դիցաբանության մեջ

Հելիոն – լեռ Հունաստանում, որի վրա, ըստ հույների պատկերացումների, բնակվում էին մուսաները: Հունաստանում մուսաների բնակավայր էր նաև Պառնաս լեռը, որտեղ նրանք ապրում էին իրենց հովանավոր աստծու՝ Ապոլլոնի հետ

մուսա – հին հունական դիցաբանության մեջ գիտության և արվեստների հովանավոր աստվածուհի, ներշնչանք, ներշնչանքի աղբյուր

Ֆեյա – հավերժահարս, գեղեցկուհի

բոհեմ (բոհեմա) – մտավորականության, արվեստագետների ազատ միջավայր

ասոցիացիա – ընկերակցություն, նկատի ունի Հայաստանի պրոլետարական գրողների ասոցիացիան, որը թշնամական դիրք ուներ Մահարու հանդեպ

սաղքանք – վատ արարքի դրդելը, մի վատ բանի մղելը

կոմկուս – կոմունիստական կուսակցություն

ռեպրեսիա – բռնադատում

կամերա – բանտախուց

խոժոռ – մռայլ, խստադեմ, սոսկալի

կռվեգիա – հանձնաժողով

տեռոր – ահաբեկություն

Բերիա (Լավրենտի Բերիա) – 1936-1937, նաև 1949 թվականների հալածանքներն ու բռնադատումներն իրականացրած խորհրդային պետական կուսակցական ղեկավար գործիչ

կառնամատույց – երկաթուղային կայարանում ուղևորման հարթակ

բարակ (բարաք) – ժամանակավոր փայտե շինություն

ադ-ադպեդ մագեր – ալեխառն մագեր

Էվրիկա – ուրախության բացականչություն

կինեմատոգրաֆիա (կինոարվեստ) – կինոնկարների նկարահանման և ցուցադրման քնագավառ

էտապ – պահակախմբի հսկողությամբ որևէ տեղ տարվող կալանավորների խումբ

լազեր – համակենտրոնացման ճամբար

կռլխոզ – գյուղացիական կռվելտիվ տնտեսություն խորհրդային ժամանակ

կոմբայն – միաժամանակ մի քանի գործողություն անող գյուղատնտեսական մեքենա

սերմնագտիչ (սերմնագտիչ) – սերմը գտելու, մաքրելու մեքենա

բրուտ – կավագործ, կավից ամանեղեն պատրաստող արհեստավոր

ամբարտակ – պատնեշ, պատվար, արգելք

ռյուկզակ – ուսապարկ

միմուս – հանած, այստեղ՝ բացի

Շիլաչի – թաղամաս Երևանի երկաթուղային կայարանից դեպի կենտրոն

տանող ճանապարհին

աշխար – աշխատանքային օր, աշխատանքի չափման միավոր նախկին կոլեկտիվ տնտեսություններում

տրիդոլիա – եռագրություն, նկատի ունի իր «Մանկություն», «Պատանեկություն», «Երիտասարդության սեմին» վիպակները

Անտոնինա – Մահարու կինը, որին հանդիպել է աքսորում և ամուսնացել

Եհովա (Յահվե) – հուդայության գերագույն աստվածը, Ք.ծ.ա. 11-րդ դարից համարվել է հրեական բոլոր ցեղերի գլխավոր աստվածը, հրեա ժողովրդի ճակատագրի տերը, Երուսաղեմում Ք.ծ.ա. 10-րդ դարում Սողոմոն Իմաստուն թագավորը կառուցել է Եհովայի տաճարը

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ե՞րբ և որտե՞ղ է ծնվել Գուրգեն Մահարին: Մահարի նրա գրական ազգանունն է, իսկ ո՞րն է իսկականը:
2. Ինչպիսի՞ ճակատագիր է վիճակվել Գուրգեն Մահարուն: Ե՞րբ են նրան աքսորել առաջին անգամ:
3. Ի՞նչ գրքեր է նա հրատարակել մինչև առաջին աքսորը:
4. Ե՞րբ են Մահարուն աքսորել երկրորդ անգամ: Պատմե՛ք Մահարու աքսորական կյանքի տարիների մասին:
5. Ի՞նչ քանաստեղծություն գրեց Մահարին 1953 թվականին աքսորավայրում: Ո՞ւմ հետ է համեմատում իրեն, ինչի՞ հետ է համեմատում իր երգը, և ինչպե՞ս է գնահատում ինքը իրեն:
6. Ի՞նչ է Մահարին հրատարակել երկրորդ աքսորից վերադառնալուց հետո:
7. Ուրիշ ի՞նչ գրողներ 1930-ական թվականներին ենթարկվեցին քաղաքական հալածանքների:
8. Ի՞նչ վերաբերմունք է ունեցել Չարենցը Մահարու հանդեպ, և ինչպե՞ս է դա արտահայտվել գրական գործունեության մեջ:
9. «Ինքնակենսագրական»-ի մեջ ինչպե՞ս է Մահարին մտաբերում իր որբանոցային տարիները, առաջին քանաստեղծության ծնունդն ու տպագրությունը:
10. Ի՞նչ է, ըստ Մահարու, գրական վարպետությունը:
11. Եթե Մահարուն հնարավորություն տրվեր երկրորդ անգամ ապրել իր կյանքը, ինչպե՞ս կցանկանար ապրել:

ԲԱԼԼԱԴ ՉԱԼՈՅԻ ԵՎ ԱՌԱՋԻՆ ՄԻՐՈ ՄԱՍԻՆ

1

Չալոն իմ շո՛ւնն էր, չալ-չալ աչքո՛ւն էր,
Չալոն չքնաղ էր, պայծա՛ռ Չալո.
Ընկնում էր ոտիս, աչքը փակում էր,
Ծածկվում էր տատիս հին շալով:

Ես հանում էի մեր հին գգրոցից
Գույնգգույն լաթեր ու սրմա,
Ջարդարում էի պոչից մինչև վիզ
Ու տանում դաշտերը նրան:

Չալոն քայլում էր պչրուհու նման,
Սլվիում պոչը քոնած ցից,
Քսվում էր ոտիս, մոռում էր մռայլ,
Մոռում էր հպարտ հաճույքից:

Տուն էի քերում մութ փողոցներով,
Շների աչքերից անտես.
Դանդաղ իջնում էր կապույտ երեկոն
Ու ծածկում սար ու դաշտեր:

2

Չալոն իմ շո՛ւնն էր, չալ-չալ աչքո՛ւն էր,
Չալոն չքնաղ էր, պայծա՛ռ Չալո.
Ընկնում էր ոտիս, աչքը փակում էր,
Բայց բանը վերջացավ չարով:

Գաղթի մութ ճամփին կորավ իմ շունը,
Ո՞վ գիտե՝ ո՞ր ձին կոխտեց...
Շուրջը մեռնում էր վերջին աշունը,
Չմնաց ինձ ո՛չ մի ընկեր...

3

Մի աղջիկ եղավ իմ երկրորդ սերը,
Խաժ աչքով աշխույժ մի աղջիկ,
Ոսկեգույն էին նրա մազերը
Ու քուրում էին դարչին:

Մի օր միասին գնացինք այգի,
Հուլիսյան գիշերն էր նագում.
Նա չալ-չալ շորեր ուներ իր հագին,
Իսկ այգում խաղողն էր հասնում:

Նստեցինք մենք թափ որթատունկի տակ,
Նա դրեց գլուխը ծնկիս,
Ես շոյում էի նրա վիզը տաք
Ու նայում մշուշված դեմքին:

Օ, սե՛ր իմ, սե՛ր իմ...– ինձ հառել էին
Բիբերը նրա մլարուն.
– Չալո՛ն է նայում նրա աչքերից,
Չալոն է տխուր նայում:

Անհուշ նագում են որթատունկերը,
Իսկ հետո անձրևն է խշշում.
Քեզ չեմ մոռացել, կորած ընկե՛րըս,
Քեզ չեմ մոռացել, իմ շո՛ն...

.....

Օրերի հեռվում նրա հաչոցը
Հնչում է կարծես լալով...
Չալոն իմ շունն էր, չալ-չալ աչքո՛ն էր,
Չալոն չքնաղ էր, պայծա՛ռ Չալո...

ԲԱՌԱՐԱՆ

չալ-չալ աչքուն էր – չալ-չալ աչքեր ունեւ, **չալ, չալ-չալ**՝ խատուտիկ, պուտ-պուտ

գգրոց – դարակ, արկղ, որի մեջ պահում են զանազան իրեր

լաք – հին շորի կտոր

սրմա – ծարիր, կոպերը գունավորելու ներկ

պչրուկի – զարդարված գեղեցկուհի

սվլլուն – շարժուն, խաղացկուն

դարչին – անուշահոտ համեմունք

թալ – խիտ

որթատունկ – խաղողի բարձր տունկ

Այս ստեղծագործությունը Մահարին շատ դիպուկ բնորոշել է Բալլադ, և, իրոք, այն ունի գրական այդ տեսակի բոլոր հատկանիշները:

«Բալլադ» բառը թարգմանաբար նշանակում է պար: Իսկ Բալլադը՝ որպես գրական ստեղծագործություն, նշանակում է երգի և պարի ուղեկցությամբ կատարվող բանաստեղծություն, որը հայերեն կլինի **պարերգություն**:

Բալլադը ոչ մեծ ծավալի գրական ստեղծագործություն է, որի մեջ կան հերոսներ և գործողություններ: Հիմքը որևէ լեգենդ է, ավանդույթ կամ արտասովոր դեպք: Գործողությունները զարգանում են արագ ու լարված, առանց մանրամասնությունների և ունենում են հուզական մեծ հագեցվածություն:

Այս բոլոր հատկանիշներն էլ, ահա, առկա են Մահարու բալլադի մեջ: Բալլադներ գրել են նաև Հովհաննես Հովհաննիսյանը, Հովհաննես Թումանյանը, Ավետիք Իսահակյանը, Եղիշե Չարենցը, Գեղամ Սարյանը և ուրիշներ: Թումանյանի հայտնի բալլադներից են «Փարվանա»-ն, «Ախթամար»-ը, «Չարի վերջ»-ը:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ի՞նչ է բալլադը:
2. Ինչի՞ մասին է Չալոյի և առաջին սիրո մասին պատմող բալլադը:
3. Մեր պատմության ո՞ր ժամանակաշրջանը նկատի ունի Մահարին բալլադում:
4. Նկարագրե՛ք Չալոյին, նրա հանդեպ բալլադի հերոսի ջերմ սերը: Իսկ դուք ի՞նչ վերաբերմունք ունեք տնային կենդանիների հանդեպ:
5. Ինչպե՞ս ավարտվեց քնարական հերոսի ու Չալոյի ընկերությունը:
6. Ո՞վ փոխարինեց Չալոյին:
7. Հուլիսյան գիշերին աղջկա աչքերից ո՞վ էր նայում:
8. Ինչպե՞ս է ավարտվում բալլադը:

ՕՐՈՐ, ՕՐՈՐ...

Արևավոր, արևավոր իմ սերերին,
 Իմ հույզերին արևավոր ու նո՛ր, ու նո՛ր,
 Իմ լույսերին ու լուսավոր իմ հույսերին,
 Ընկուզենո՛ւն լայնասաղարթ օրո՛ր, օրո՛ր,
 Օրոր, օրոր:

Օրոր մարգին, արտույտներին, ծառին, ձորին,
 Կածաններին իմ մենավոր, կանաչ բարդուն,
 Օրոր, քնքուշ իմ աքասի՛, օրոր, մորի՛,
 Օրո՛ր սարին, հանդին, արտին, օրո՛ր մարդուն:
 Օրոր, օրոր:

Շամքուտներին ու ամպերին մութ ու անձև,
 Անտառներին, արոտներին, քամուն, քարին,
 Օրո՛ր սրտին իմ՝ արտի պե՛ս անձրևածե՛ծ,
 Օրո՛ր սրտին՝ վարդերի պես արնակարմիր,
 Օրոր, օրոր:

Օրոր նրանց՝ արևային երգիչներին,
Որոնք մի օր երգ երգեցին ու անց կացան,
Կարդացողին օրոր, սրտոտ ու մտերիմ,
Կարդացողին, որ եղել է, հիմա չկա,
Օրոր, օրոր:

ԲԱՌԱՐԱՆ

լայնասաղարթ – լայն սաղարթ ունեցող, **սաղարթ**՝ տերև, տերևների
ամբողջությունը, տերևներն ու տերևախիտ ճյուղերը
շամբուս – ճահճուտ, **շամբ**՝ ճահիճ

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Բանաստեղծը ո՞ւմ է ասում «Օրոր, օրոր»:
2. Անձնական ապրումը և քնության պատկերներն ինչպե՞ս են զուգակցվում քանաստեղծության մեջ: Ինչպե՞ս է Մահարին միավորում հոգու աշխարհն ու քնաշխարհը:
3. Թվարկե՛ք այն ամենը, ինչին քանաստեղծն օրոր է ասում:
4. «Օրոր»-ը՝ որպես օրորոցային քանաստեղծություն, առավել չափով ի՞նչ բովանդակություն ունեցող երկերին է քնորոշ: Օրորոցային երգերով հարուստ է հայ գրականությունը: Գտե՛ք և կարդացե՛ք Ռաֆայել Պատկանյանի «Օրորոցի երգ» («Արի՛, ի՛մ տխա՛կ...») քանաստեղծությունը:

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՇԻՐԱԶ

1915 - 1984

Հովհաննես Շիրազը հայ քնարերգության մնայուն անուններից է:

Նա իր ստեղծագործության մեջ ի մի բերեց գարնան զարթոնքի տրամադրությունները, հայ ժողովրդի պատմական բախտի փիլիսոփայությունը, մայրական սիրո բերկրանքը, աշխարհի առեղծվածի գաղտնիքները: Գրեց բանաստեղծություններ, պոեմներ ու քառյակներ և իր անկեղծությամբ ու անմիջականությամբ գրավեց ժողովրդի սիրտը: Սեր ասելը քիչ է, ժողովուրդն իրոք պաշտում էր նրան:

Հովհաննես Շիրազի իսկական անունը և ազգանունը Օնիկ Կարապետյան է: Օնիկը դարձավ Հովհաննես, Կարապետյանին փոխարինեց Շիրազը՝ որպես վարդաստան, ինչպես բանաստեղծի ցողաթաթախ պոեզիան էր: Շիրազը քաղաքի անուն է Պարսկաստանում, որտեղ ծնվել և ստեղծագործել են միջնադարի մեծ բանաստեղծներ Մաադին ու Հաֆեզը:

Շիրազ անունով երիտասարդ բանաստեղծին մկրտել է արձակագիր Ատրպետը: Իր անունը բանաստեղծը բացատրում էր նաև որպես Շիրակի որդի՝ Շիր-ազն: Ծնվել է 1914 թվականի ապրիլի 26-ին Գյումրիում: Հայրը՝ Թադևոսը, հողի աշխատավոր էր, որ 1920-ին զոհ գնաց թուրքերին: Մայրը՝ Աստղիկը, մեծ դժվարությամբ էր պահում ընտանիքը: Եղավ մի պահ, որ, չկարողանալով հոգալ ընտանիքի կարիքները, մայրը որդուն և երկու դուստրերին հանձնեց մանկատուն:

Շիրազը մեծացել է փողոցներում, շուկաների ճանապարհներին: Ջուր է ծախել, փորձել է արհեստ սովորել:

Գյումրիում ստացել է յոթնամյա կրթություն: 1931-ին **«Մանածագործ»** թերթում, ուր աշխատում էր որպես ցրիչ, տպագրվում է նրա առաջին թոթովանքը: Չի ուշանում նաև առաջին գիրքը՝ **«Գարնանամուտ»**-ը, որը լույս է տեսնում 1935 թվականին և միանգամից Շիրազին դարձնում հայտնի բանաստեղծ: Նույն թվականին տպագրվում է նաև նրա **«Միամանքո և Խջեզարե»** պոեմը՝ դարձյալ մեծ հաջողություն բերելով նրան:

1936-1941 թվականներին Շիրազը ուսանում է Երևանի պետական համալսարանի բանասիրական բաժանմունքում:

Մի քանի տարի աշխատելով **«Խորհրդային Հայաստան»** թերթի խմբա-

գրությունում, հետագա ամբողջ կյանքի ընթացքում նա եղել է ազատ ստեղծագործող:

Շիրազը տպագրում է նորանոր գրքեր՝ **«Երգ Հայաստանի»**, **«Բանաստեղծի ձայնը»**, **«Երգերի գիրք»**, **«Լիրիկա»**: Լույս աշխարհ է գալիս **«Բիրլիական»** պոեմը: Նրան մեծ հռչակ քերեցին **«Քնար Հայաստանի»** ժողովածուի երեք հատորները: Դրանց հաջորդեցին **«Հայոց դանքեականը»** պոեմը և **«Հուշարձան մայրիկիս»** ծողովածուն:

Շիրազի անունը նախ և առաջ կապվում է հայրենասիրական քնարերգության հետ: Նա փառաբանեց հայրենիքը, անմար պահեց պատմական Հայաստանի կարոտն ու հիշողությունը՝ իր պոեզիայի գլխավոր խորհրդանիշ դարձնելով Արարատը:

Շիրազի պոեզիան արտակարգ հարուստ է սիրային տրամադրություններով: Նա երգեց ազատ ու ազնիվ սերը, որ վեհացնում ու քարճրացնում է մարդուն: Նա փորձեց ճանաչել մարդկային կյանքի առեղծվածը՝ գրելով **«Բիրլիական»** փիլիսոփայական պոեմը, բազմաթիվ բանաստեղծություններ ու քառյակներ:

Շիրազը գրեց մոր մասին՝ մորը դիտելով որպես մի հավերժական աստվածություն, որը որքան երկրային, նույնքան էլ երկնային է: **«Հուշարձան մայրիկիս»** գիրքը նրա մոր և ընդհանրապես մայրերի մեծարումն է:

Շիրազը՝ որպես բանաստեղծ, գալիս էր մեր ժողովրդի ընդերքից: Իսկ նրա գրական ավանդույթների հիմքն ամբողջ հայ գրականությունն է, հատկապես հայ միջնադարյան պոեզիան:

Շիրազն ստեղծեց մի յուրահատուկ քնարերգություն, որը և՛ պարզ է ժողովրդական երգի նման, և՛ բարդ, ինչպես ժամանակակից մարդու ներաշխարհը: Նրա պատկերները վարար են, լիքը և ճոխ: Բնատուր հզոր ձիրքը մշտապես առաջնորդել է նրան դեպի պոեզիայի աշխարհը և նպաստել բացահայտելու ժամանակակից մարդու հոգու ու մտքի առեղծվածները: Ամենակարևորը՝ նա փորձեց աշխարհի խորունկ գաղտնիքները ճանաչել ժողովրդական իմաստությամբ և երբեք չսխալվեց: Ընդհակառակը՝ դրա փոխարեն արժանացավ համաժողովրդական սիրո:

Ժողովրդի հոծ բազմությունն էլ նրան վերջին ճանապարհ դրեց: Շիրազը մահացել է 1984 թվականի մարտի 14-ին Երևանում և թաղվել Կոմիտասի անվան հայոց մեծերի պանթեոնում:

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՇԻՐԱԶԻ ՄԱՍԻՆ

Ուշադրություն պիտի դարձնել այս պոետին: Պիտի դաստիարակել նրան, մեծ ապագա է խոստանում: Գուրգուրեցեք, ընդհանուր աղմուկի մեջ ժողովրդական լիրիկա է քերում:

Շիրվանզադե

Շիրազը Երևանի և ամբողջ աշխարհի հայ բանաստեղծներուն մեջ ինքնուրույն տեղ մը գրավելու ներշնչյալ հմայիչ քնարերգակ մըն է:

Արշակ Չոպանյան

Շիրազը հոյակապ դեմք է մեր պոեզիայի Պառնասսում, հորդաբուխ ու ճշմարիտ բանաստեղծ, նրա ամեն մի բանաստեղծությունը մի գյուտ է զարմանալի պատկերներով: Համաշխարհային գրական գոհարներ եթե կազմվեն, ես մեծ սիրով տեղ կտայի «Էքսպրոմտին», «Բիբլիականին» և այլ բանաստեղծությունների:

Հ. Շիրազը հայ ժողովրդի վշտի դարավոր մառախուղից ծագած աստղն է:

Ավետիք Իսահակյան

Շիրազի «Բիբլիական» պոեմը հայ գրականության մեջ անսովոր երևույթ է, փիլիսոփայական իմաստով չափազանց խոր, այն միաժամանակ ունի բարձր գեղարվեստական գրվածքի բոլոր արժանիքները՝ Շիրազին բնորոշ պատկերների թարմությունը և ինքնատիպությունը... Շիրազը մեր սրտից է խոսում. ինչքան ազգային, այնքան համամարդկային է նա:

Վիկտոր Համբարձումյան

Շիրազն առեղծված է: Բնության թելադրանքով իր մեջ պաշտպանում էր մեծ բանաստեղծին: Նրան տեսել եմ ներաշխարհը սուզված վիճակում. աղքատը նստած էր, հիսուն ռուբլի տվեց գնաց: Հետո լաց եղավ աշխարհի ճակատագրի համար՝ ինչո՞ւ ինքը ունենա, իսկ նա չունենա:

Շիրազը հանճար է: Բնականից օժտված, սարսափելի խելոք մարդ էր:

Շիրազի քերանից բառը թռչում է, ինչպես թռչունը քնից:

Շիրազին հիշում ենք, որպեսզի նրանով մեզ հանենք ճահիճից: Շիրազին հիշելով՝ կարեկցում ենք ինքներս մեզ:

Համո Սահյան

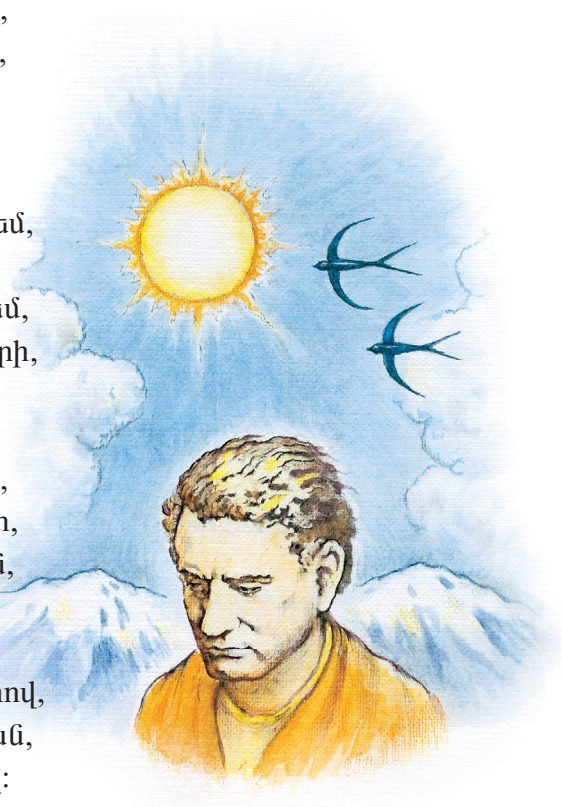

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ե՞րբ է ծնվել Հովհաննես Շիրազը: Որտեղի՞ց է ծագում նրա Շիրազ գրական անունը:
2. Թվարկե՛ք Շիրազի հիմնական ժողովածուները:
3. Բնութագրե՛ք Շիրազին որպես բանաստեղծ:
4. Ի՞նչ հիմնական մոտիվներով է Շիրազն ստեղծագործել:
5. Ո՞րն է Շիրազի քնարերգության ակունքը, ի՞նչ գրական ավանդույթներից է նա գալիս:
6. Ի՞նչ կարծիքներ են հայտնվել Շիրազի մասին, ո՞ւմ կողմից:

ԹԱԳԱԴՐՈՒՄ

Հոգիս արթնացավ հարավի բույրից,
Ինձ է դուրս կանչում գեփյուռը նրա,
Չյունն էլ արևի ջահել համբույրից
Ուրախ լալիս է դաշտերի վրա:
Ելնեմ, ծաղկումն է ձնծաղիկների,
Չյունից ինձ նայող աչերն համբուրեմ,
Գնամ ետևից ծիծեռնակների,
Նրանց հետ ետ գամ, գարունը բերեմ,
Բարձրանամ կապույտ գահը լեռների,
Արևն իբրև թագ իմ գլխին առնեմ,
Հագնեմ ծիրանին արշալույսների,
Գարնան թագավոր ինձ թագադրեմ,
Եվ հրովարտակ արձակեմ մի խիստ,
Որ աղբյուրները հավերժ կարկաչեն,
Որ ծաղկեն լեռներն իմ արևանիստ,
Որ ծով դաշտերը հավերժ կանչեն,
Որ հավերժանան գմբուխտ դրախտով,
Որ բեկվի իմ դեմ խորհուրդը մահվան,
Որ մարդը ցնծա հավերժի բախտով:
Եվ ես երջանիկ կլինեմ այնժամ,
Եվ գուցե այնժամ ես մահը սիրեմ,
Երբ անմահ լինեմ, երբ հավերժանամ,
Երբ գարունները ողջ թագավորեմ...

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. 1. Ինչի՞ մասին է «Թագադրում» բանաստեղծությունը:
2. Ինչպե՞ս կմեկնաբանեք «Հոգիս արքնացավ հարավի բույրից» պատկերը:
3. Գարնան գալուստն ինչպե՞ս է նկարագրվում այս պատկերի մեջ.
*Չյունն էլ արևի ջահել համբույրից
Ուրախ լալիս է դաշտերի վրա:*
Ինչպե՞ս կմեկնաբանեք «ջահել համբույր» պատկերը:
4. Արթնանում է ամբողջ բնությունը, բնության հետ՝ նաև մարդը, որն իրեն տեսնում է բնության ծաղկունքի մեջ: Ինչպե՞ս է բանաստեղծը ներկայացնում այդ հատվածը: Ինչպե՞ս է մարդն իրեն գարնան թագավոր թագադրում:
5. Գարնան թագավորն ի՞նչ հրովարտակ է արձակում:
6. Շիրազը երագում էր հավերժական գարուն, որ նշանակում է լուծել նաև մահվան առեղծվածը: Դա էլ նշանակում է, որ մարդը հավերժական կյանք պիտի ունենա: Նա գրում է.
*Եվ գուցե այնժամ ես մահը սիրեմ,
Երբ անմահ լինեմ, երբ հավերժանամ,
Երբ գարունները ողջ թագավորեմ...*
Հնարավո՞ր է Շիրազի երագած մարդու անմահությունը:
7. Դո՛ւրս գրեք այս բանաստեղծության մեջ կիրառված մակդիրները:
8. Պատկերավորման ի՞նչ միջոց է կիրառված «Արևն իբրև թագ իմ գլխին առնեմ» տողում:
9. Շիրազի ժողովածուներից առանձնացրե՛ք գարնան, գարթոնքի, բնության մեծարման շնչով գրված բանաստեղծություններ, կարդացե՛ք և համեմատե՛ք «Թագադրում»-ի հետ:

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԵՐԳԸ

(Վերելք)

Աչքերիս մեջ՝ գարնան օրեր,
Ճամփես՝ բախտիս սարերն ի վեր,
Ելնում եմ ես քարերն ի վեր,
Ելնում եմ ես սարերն ի վեր,
Քարեր, սարեր, դարերն ի վեր:

Բախտս աստղերն են վեր պահել,
Ջահել եմ ես, ու ձիս ջահել,

Չեմ նկատում քարեր ճամփիս,
Չեմ նկատում սարեր ճամփիս,
Քարեր, սարեր, դարեր ճամփիս:

Շանթն է քեկվում ճակտիս վրա,
Մահ՝ չգիտեմ՝ կա՞, թե՞ չկա,
Ելնում եմ ես ահերն ի վեր,
Ելնում եմ ես մահերն ի վեր,
Ահեր, մահեր, գահերն ի վեր:

Աչքերիս մեջ՝ գարնան օրեր,
Ճամփես՝ դեպի աստղերն անմեռ.
Ինձ ելնելու քարեր կան դեռ,
Ինձ ելնելու սարեր կան դեռ,
Քարեր, սարեր, դարեր կան դեռ...

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Բանաստեղծություններն իրենց բնույթով լինում են հայրենասիրական, սիրային, խոհական և այլն: Բնույթով ինչպիսի՞ քանաստեղծություն է «Հայ ժողովրդի երգը»: Բանաստեղծն ինչո՞ւ է այն ենթավերնագրել «Վերելք»:
2. Ինչի՞ խորհրդանշաններ են քարերը, սարերը, դարերը, ահերն ու գահերը:
3. Ժողովրդի պատմական երթի ճանապարհին Շիրազը ժխտում է անգամ մահվան գաղափարը: Ինչպե՞ս է ժխտում և ի՞նչ պատկերներով:
4. Ի՞նչ պատկերներով է քանաստեղծը ներկայացնում հայ ժողովրդի անցած և անցնելիք պատմական ճանապարհը:
5. Այս քանաստեղծությունը գրված է իբրև քայլերգ: Փորձե՛ք արտասանել հատու շեշտադրությամբ և բարձր տրամադրությամբ:

ԷՔՍՊՐՈՍԷ (Պոեմ)

Մենք խաղաղ էինք մեր լեռների պես,
Դուք հողմերի պես խուժեցիք վայրագ:

Մենք ձեր դեմ ելանք մեր լեռների պես,
Դուք հողմերի պես ոռնացիք վայրագ:

Բայց մենք հավերժ ենք մեր լեռների պես,
Դուք հողմերի պես կկորչիք վայրագ:

Էքսպրոմտը գրական փոքրածավալ երկ է, որ նշանակում է հանպատ-
րաստից, հանկարծակի գրված ստեղծագործություն: Էքսպրոմտի վար-
պետ էր Եղիշե Չարենցը:

Այս էքսպրոմտը Շիրազը գրել է 1941 թվականին՝ ընդդեմ ֆաշիստա-
կան հորդանների, ընդդեմ բոլոր նրանց, ովքեր սանձազերծեցին Երկրորդ
համաշխարհային պատերազմը, որի դեմ իր լեռների պես ոտքի կանգնեց
մասն հայ ժողովուրդը: Շիրազն իր այս ստեղծագործությունը բնորոշել է
պոեմ, որովհետև **«Էքսպրոմտ»**-ի վեց տողերն ունեն պոեմի խտացում:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ի՞նչ է էքսպրոմտը:
2. Ե՞րբ է գրվել Շիրազի «Էքսպրոմտ»-ը և ի՞նչ առիթով:
3. Ի՞նչ խորհրդանշաններ է օգտագործել քանաստեղծը:
4. Հավերժական լեռների և ժամանակավոր հողմերի պատկերը
ինաստային ինչպիսի՞ անցումներով է մա ներկայացրել:
5. Այս փոքրածավալ էքսպրոմտը քանաստեղծը համարել է պոեմ. ինչո՞ւ:

ԿՏԱԿ

Որդի՛ս, քեզ ի՞նչ կտակեմ, ի՞նչ կտակեմ, իմ բալի՛կ,
Որ ինձ հիշես վշտի մեջ, թե խինդի մեջ քո գալիք.
Գանձեր չունեմ, քայց գանձն ի՞նչ, գանձը լույսն է աչքերիս,
Դու ես միակ իմ գանձը, դու ես գանձը գանձերիս:
Քեզ այնպիսի գանձ կուզեմ ես կտակել հայրաքար,
Որ չի կարող կտակել ուրիշ երկրում ոչ մի հայր,
Ես քեզ այն եմ կտակում, որին այս մեծ մեր դարում
Փոքրիկ մարդիկ են բանտել ու շղթայել ամպերում:
Քեզ մեր սարն եմ կտակում, որ դուրս քերես սև ամպից,
Որ տուն քերես շալակած արդարությամբ մեր անբիծ,
Ու կքերես, իմ բալի՛կ, թեկուզ քո խեղճ թաթիկով
Մեր սարն այս կողմ շուռ կտաս՝ արդարությանդ ուժն է ծով:
Ու երբ քերես, իմ բալի՛կ, սիրտս էլ շիրմից կհանես,
Կբարձրանաս ու սիրտս ազատն ի վեր կտանես
Ու կթաղես իմ սիրտը ձյունների տակ Մասիսի,
Որ շիրմում էլ՝ դարավոր հուր կարոտից չմրսի:
.....
Քեզ Մասիսն եմ կտակում, որ դու պահես հավիտյան,
Որպես լեզուն մեր հայոց, որպես սյունը քո հոր տան:

ՕԳՏԱԿԱՐ Է ԻՄԱՆԱԼ

Շիրազը մեծ հռչակ ձեռք բերեց որպես Արարատի երգիչ, որպես հայ ժողովրդից խլված պատմական հայրենիքի ազատության բանաստեղծ:

Արարատ սարը դարեր շարունակ համարվել է հայ ժողովրդի գոյության խորհրդանշանը: Արարատը երգվել ու փառաբանվել է բազմաթիվ բանաստեղծների կողմից: Բազմաթիվ նկարիչներ են վրձնել նրա վեհատեսիլ գագաթները: Ըստ աստվածաշնչյան աշխարհաստեղծումի՝ մարդկության երկրորդ ծնունդը կապվում է Արարատի հետ:

Համաշխարհային մեծ ջրհեղեղի ժամանակ Նոյը իր տապանով բարձրացավ Արարատի գագաթը և փրկեց մարդկությանը: Նրա Մեմ, Քամ, Հաբեթ որդիներից ծնունդ առան աշխարհի ազգերը, այդ թվում՝ հայ ժողովուրդը, որը սերվեց Հաբեթից:

Արարատը հանգած հրաբուխ է, բարձրությունը՝ 5165 մ: Հարաբերական բարձրությամբ (4300 մ) աշխարհի ամենաբարձր լեռն է: Արարատը երկգագաթ է. մեծը կոչվում է Մասիս (5165 մ), փոքրը՝ Սիս (3925 մ):

Մեր հներն օգտագործել են Ազատն Մասիս արտահայտությունը: Ազատ զենդեբեն նշանակում է սրբազան, պաշտելի, ազնվական:

Որպես մարդկության փրկության ապավեն **«Աստվածաշունչ»** մատյանում հիշվելու համար քրիստոնեության շրջանում ևս Արարատը համարվել է սուրբ սար:

Արարատի հետ բազմաթիվ ավանդություններ են կապված: Մեր մատենագրության մեջ Արարատը հիշատակվում է Ագաթանգեղոսի, Խորենացու և մյուսների երկերում: Նարեկացու համար Արարատը **«մեծության կշռորդ էր»**, Թովմա Արծրունու համար՝ **«Մեծավայելուչ քաղավոր»**: Այսպես Արարատին անդրադարձել են գրեթե բոլոր հայ գրողները: Իսկ Խաչատուր Աբովյանը 1829 թվականին Ֆրիդրիխ Պարրոտի հետ բարձրացել է Արարատի գագաթը:

Շիրազն իր **«Կռակ»** բանաստեղծության մեջ կոչ է անում ազատել Արարատը գերությունից, որովհետև Երևանից վեհ ու գեղեցիկ տեսքով երևացող մեր սրբությունը բռնագրավվել է Թուրքիայի կողմից:

Շիրազը նաև կտակում է իր սիրտը թաղել Արարատի ձյունների մեջ: Նրա այդ բաղձանքը իրականացվել է: 2008 թվականին հայ լեռնագնացների մի խումբ բարձրացել է Արարատ, իր հետ տարել Շիրազի սիրտը և թաղել հավերժական ձյունների մեջ:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ի՞նչ գիտեք Արարատ սարի մասին:
2. «Կտակ» բանաստեղծության մեջ Շիրազը ո՞ւմ է կտակում Արարատը և ինչո՞ւ:
3. Ի՞նչ է Արարատը հայ ժողովրդի համար:
4. Ինչո՞ւ է Շիրազը կտակում, որպեսզի իր սիրտը թաղեն Մասիսի հավերժական ձյունների տակ: Ինչպե՞ս կբացատրեք բանաստեղծության այս տողերը:

*Ու կթաղես իմ սիրտը ձյունների տակ Մասիսի,
Որ շիրմում էլ՝ դարավոր հուր կարոտից չմրսի:*

5. Արարատը, Մասիսը բազմիցս հանդիպում են Շիրազի բանաստեղծությունների մեջ: Գտե՛ք, առանձնացրե՛ք և կարդացե՛ք դրանք՝ հասկանալու համար Շիրազի «Կտակ»-ի էությունը:

(ՄՈՐՍ ԳԵՐԵՋՄԱՆԸ)

Ձյուն է իջնում, կուտակվում
Մորս վրա վերևից,
Ասես փետուր է թափվում
Հրեշտակի թևերից:

Գերեզմանի այս հեռվում
Մեղմ դիզվում է թախծալից,
Մորս վրա մարմարվում,
Շիրմաքար է թվում ինձ:

Այնպես մեղմիկ է դնում
Աստված փաթիլ փաթիլին,
Որ չցավի ողջ կյանքում
Մորս ցաված սիրտը հին:

Փաթիլվում է մեղմաձյուն,
Մարմարվում է մեղմաքար,
Աստված ինքն է ստեղծում
Մորս վրա շիրմաքար:

Հ. Շիրազը մի ամբողջ գիրք է գրել՝ նվիրված մորը: Այդ գիրքը կոչվում է «**Հուշարձան մայրիկիս**»: Մայրական սերը հայ քնարերգության մեջ

պատկերել են շատերը: Կարելի է հիշել Սմբատ Շահազիզի **«Շիրազ»**-ը, Ավետիք Իսահակյանի, Վահան Տերյանի բանաստեղծությունները, Եղիշե Չարենցի **«Մորս համար գագեթ»**-ը:

Այս ասպարեզում Շիրազը հզոր մի քայլ արեց դեպի առաջ: Մայրը ամեն ինչ է նրա համար՝ և՛ հույսի դուռ, և՛ տան մատուռ, և՛ սեղանի հաց, և՛ տան Աստված: Մայրը նրա համար մարդկայնության, խղճի, բարության մի մեծ մարմնացում է, մի բուռ մայր Հայաստան, մի ամբողջ աշխարհ: Ահա թե ինչու նրա մահը տիեզերական ողբի է նման: Դրա համար է բանաստեղծը գրում.

*Անցո՛րդ, խոնարհի՛ր
Գլուխը քո սեզ.
Այստեղ հանգչում է
Մի բուռ տիեզերք...*

«Ձյուն է իջնում, կուտակվում» տողով սկսվող բանաստեղծությունը Շիրազը չի վերնագրել, քայց ենթավերնագրել է **«Մորս գերեզմանը»**: Բանաստեղծի երևակայության մեջ բնությունը ձյան փաթիլներից շիրմաքար է դնում մոր հողաթմբին: Նուրբ փաթիլները մեղմ կուտակվում են իրար վրա այնպես, որ հանկարծ ցավ չպատճառեն մորը, որն ամբողջ կյանքում հոգս ու տառապանք է քաշել:

Բանաստեղծությունը Շիրազը հասցրել է հանդիսավոր ծիսական արարողության և պաշտամունքի շունչ ներարկել խոսքին:

Այս բանաստեղծությունը եղերերգ է:

Եղերերգը (էլեգիա) բովանդակությամբ տխուր բանաստեղծությունն է: Ողբի ծանր ու ողբերգական բովանդակությունից տարբերվում է նրանով, որ եղերերգը թախծոտ է, և այդ թախիծի մեջ կա լուսավոր ու վեհ մի տխրություն:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Մորը նվիրված ի՞նչ գիրք է գրել Հովհաննես Շիրազը:
2. Ինչպիսի՞ պատկերներ է Շիրազն օգտագործում «Ձյուն է իջնում, կուտակվում» բանաստեղծության մեջ:
3. Այս բանաստեղծության մեջ ո՞վ է մոր վրա շիրմաքար դնում և ինչպե՞ս:
4. Ո՞վ է մայրը Շիրազի համար, և ընդհանրապես մոր կերպարով ի՞նչ է խորհրդանշում բանաստեղծը:
5. «Հուշարձան մայրիկիս» գրքից առանձնացրե՛ք մորը նվիրված մի քանի այլ բանաստեղծություն, և ձեզ համար կազմե՛ք մայրական բանաստեղծությունների փոքրիկ մի շարք:
6. Ի՞նչ է եղերերգը:

ՀԱՄՈՍԱԿՅԱՆ

(1914 - 1993)

Համո Սահյանը բնության մեծագույն քնարերգու է։ Աստված էր նա ասում մայր բնությանը, ինչն էլ նրա համար դառնում է մարդու էությունը բացահայտելու հիմնական չափ ու չափանիշ։ Նրա ստեղծագործության մեջ բնությունը ձեռք է բերում մարդկային գծեր, իսկ մարդու էությունն էլ նմանվում է բնությանը։ Այս փոխադարձ անցումների մեջ էլ բացահայտվում են մարդկային ներաշխարհի ամենախոր ծալքերը։

Համո Սահյանը ծնվել էր որպես Հմայակ Սահակի Գրիգորյան։ Հմայակը դարձրել է Համո, իսկ Սահյան ազգանունն ստեղծել է հոր՝ Սահակի անունից։

Ծնվել է 1914 թվականի ապրիլի 14-ին Սիսիանի շրջանի Լոր գյուղում։ Ծնողները բնաշխարհիկ պարզ աշխատավոր մարդիկ էին։ Նրանց ընտանիքը նահապետական մի մեծ գերդաստան էր, ուր մեծանում էին բազմաթիվ երեխաներ, և պապի գլխավորությամբ իշխում էր ավանդական կենցաղավարությունը։ Կրթությունն ստացել է Լորի դպրոցում։ Գա այն դպրոցն է, որտեղ 1915-1916 թվականներին աշխատել էր Ակսել Բակունցը, և որին դեռևս հիշում էին որպես Ալեքսանդր վարժապետ։ Ակսել Բակունցի շունչը կենդանի ապրել է Համո Սահյանի հոգում։

Մանկության տարիները բնությունից դասեր առնելու ժամանակ էր։ 10-12 տարեկան երեխան նաև տան աշխատավոր էր, որ պիտի հորը օգներ տնտեսության քոլոր հարցերում։ Այսպես դաշտում ու սարում աշխատելիս էլ նա ճանաչել է բնության աշխարհը։ Մանկության տարիների տպավորությունները եղել են նրա և՛ կենդանի դպրոցը, և՛ գիտելիքների համալսարանը։ Ահա այս տարիների տպավորություններից ծնված հրաշալի մի բանաստեղծություն.

*Կաժանն ինձ տաներ անտառը՝ ցախի,
Անտառն իմ գլխին ուլունքներ թափեր։
Սուրճի փոխվեր սարսուռն իմ վախի,
Եվ ոչ մի շշուկ ոտքս չկապեր։*

*Կացինս թողած կաղնու փշակում,
Պարանս ժայռի փեշերին թողած,
Շապիկիս քեքր՝ մասրենու ճանկում,
Փեշը մոշենու փշերին թողած՝*

*Թռչելի քրջված հավքի ետևից
Եվ չքների մինչև իրիկուն...
Հարցների հողից, ջրից, աստղերից,
Գտնելի կածանն ու դառնայի տուն:*

*Հայրս ինձանից բան չհարցներ,
Չնայել ոչ մի խնդիրք ու լացի,
Ինձ «պարան, կացին ու ցախ դարձներ»...
Եվ մայրս կանչել իրիկնահացի:*

Այս տարիներից էլ ապագա բանաստեղծի մեջ ձևավորվում է երկու հատկանիշ՝ առարկայական աշխարհի գեղարվեստական ընկալում և տեսածը որպես տպավորությունների, փոխաբերությունների ու համեմատությունների շարք պատմելու արվեստ:

1927 թվականին Սահյանը տեղափոխվում է Բաքու: Այնտեղ սովորում է հայկական միջնակարգ դպրոցում, այնուհետև՝ երկամյա ուսուցչական դասընթացում և հեռակա ուսուցմամբ ավարտում է մանկավարժական ինստիտուտի բանասիրական քաժանմունքը:

Ավարտելուց հետո մի քանի տարի աշխատել է Բաքվի հայկական **«Խորհրդային գրող»** ամսագրի խմբագրությունում: Այստեղ էլ տպագրվում են նրա առաջին բանաստեղծությունները: Թեև սկսել է գրել 12 տարեկանից, բայց որպես բանաստեղծ հայտնի է դարձել ավելի ուշ:

Մասնակցել է Երկրորդ համաշխարհային պատերազմին. Կասպից և Սև ծովերում ծառայել է ռազմածովային նավատորմում: Այստեղ՝ Վոլգայի ափին, նավի տախտակամածին միայնակ կանգնած, նա երազի պես տեսնում է իրենց գյուղի հայրենի բնաշխարհը և գրում **«Նաիրյան դալար բարդի»** բանաստեղծությունը: Գրվում են նաև նորանոր գործեր, որոնցից էլ մի քանի տարի անց գոյանում և Երևանում տպագրվում է առաջին գիրքը՝ **«Որոտանի եզերքին»** (1946): Որոտան գետը, որ հոսում էր նրա բնաշխարհով, խորհրդանշում է բանաստեղծի գրական ուղղվածությունը:

1951-ին Համո Սահյանն ընտանիքով փոխադրվում է Երևան: Աշխատում է **«Ավանգարդ»** թերթում, **«Ոգնի»** հանդեսում: Եղել է **«Գրական թերթ»**-ի գլխավոր խմբագիրը: Այնուհետև Հայաստանի կառավարությանն առընթեր Պետական մրցանակներ շնորհող հանձնաժողովի քարտուղարն էր: Եղել է Հայաստանի Գերագույն խորհրդի պատգամավոր: **«Մեզան, բացվիր»** գրքի համար արժանացել է Հայաստանի Պետական մրցանակի:

Սահյանը շատ էր սիրում շրջագայել հայրենի բնաշխարհում: Բնաշխարհը նրա պատկերային մտածողության շտեմարանն էր:

Համո Սահյանի ստեղծագործությունը շատ միասնական է: Սահյանն իրեն համարում էր ժողովրդական ոգու քանաստեղծ և ըստ ամենայնի գալիս էր շարունակելու Հովհաննես Թումանյանի գրական ավանդույթները: Այս կապակցությամբ գրել է. *«Իմ քանաստեղծական աշխարհի ճանապարհը ցույց է տվել Թումանյանը, իսկ բանալին Եսենինն է տվել»* (Սերգեյ Եսենինը ռուս քննադատ քանաստեղծ էր):

Տարիների ընթացքում Սահյանի գրական համբավը դահլիճներ ու երկրպագուներ նվաճեց՝ նրան քերելով համազգային ճանաչում:

Համո Սահյանի հիմնական ժողովածուներն են՝ **«Մայրամուտից առաջ»**, **«Քարափների երգը»**, **«Սեզան, քացվի՛ր»**, **«Իրիկնահաց»**, **«Դադձի ծաղիկ»**: Իսկ **«Ինձ քացակա չղներ»** վերջին գիրքը լույս տեսավ նրա մահվանից հետո:

Ինչպե՞ս է ծնվում Համո Սահյանի քանաստեղծությունը: Ըստ նրա՝ *«Բանաստեղծությունը սովորաբար հայտնվում է հանկարծակի: Մի տողը գալիս է ինքն իրեն, որպես աստվածային պարզ (պարտադիր չէ, որ քանաստեղծության առաջին տողը լինի): Մնացածը գրում ես ինքդ: Եվ եթե գրածդ տողերը համազոր են ինքն իրեն եկած տողին, ուրեմն քանաստեղծությունը հիմնականում արդեն կա»*: Նա միշտ գերապատվություն էր տալիս *«Նորին մեծություն առաջին տողին»*, *«ինքնեկ տողին»*: Ըստ նրա՝ *«Այդ տողը կարող է դառնալ քանաստեղծության կամ տանիքը, կամ էլ այն ժամանակավոր սանդուղքը, որ տունը կառուցելուց հետո այլևս պետք չի գալիս»*:

Սահյանն այն համոզման էր, որ ընթերցողը գրողին հավատում է միայն այն դեպքում, *«երբ նրա քանաստեղծության մեջ նրա կյանքն է, նրա ճակատագիրը»*: *«Ես գրում եմ իմ մասին, – շարունակում է նա: – Եվ այդ իմ մասին գրած քանաստեղծություններում ուրիշները ճանաչում են իրենց»*:

Սահյանի համար արվեստի գերագույն օրենքը քնականությունն էր, ինչն էլ որոշում է նրա խոսքի ձևը, տողերի դասավորությունը, հանգի դերը, կրկնությունների նշանակությունը, լեզվի ու պատկերի յուրահատկությունը: Այս ամենով Սահյանը միասնական շնչի, միաձույլ պատկերի քանաստեղծ է: Նյութը նույնն է, նույնն է և ինքը: Այս ամենով հանդերձ՝ Համո Սահյանի քնարերգության մեջ առանձնանում են բովանդակային մի քանի ուղղություններ՝ **երգ երգի մասին, բնության երգը, Հայաստանի երգը, աշխատանքի երգը, սիրո երգը**, և այս ամենը միասնաբար՝ որպես մարդու և հավերժության երգ:

Համո Սահյանը մահացել է 1993 թվականի հուլիսի 16-ին և թաղվել Երևանում՝ Կոմիտասի անվան հայոց մեծերի պանթեոնում:

ՀԱՄՈՒ ՄԱՀՅԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Քանաստեղծություն, նույնիսկ լավ քանաստեղծություն շատերն են գրում, քայց պոեզիա են մտնում քչերը, նրանք, ովքեր գալիս են խորհրդանշանների, պատկերների, քառի, շեշտի իրենց համալիրով, իրենց այբուբենով, և այս քչերից պոեզիայի մեջ մեծ են դառնում և մեծ են կոչվում այն եզակիները, ում համալիրը, ում այբուբենը հնարավոր լրիվությամբ վերծանում է սեփական հոգու, այո, հենց քնեռագիրը: Այլապես՝ հոգով հարուստ, ներքուստ քանաստեղծ այնքան մարդիկ կան, որոնք այդպես էլ քանաստեղծ չեն դառնում, քանի որ պոեզիան ճամփորդություն է դեպի ինքը, քանաստեղծի ինքնահայտնագործումն է, ինքնահայտնագործմամբ՝ մի նոր աշխարհի հայտնագործումը: Սահյանը մեծ քանաստեղծ է: Սահյանը այսօրից ավելի վաղվա քանաստեղծ է:

Հրանտ Մաթևոսյան

Համո Սահյանի ակնառու արժեքներից մեկը պետք է համարել նրա քանաստեղծական քարձր կուլտուրան, քանաստեղծություն կառուցելու նրա վարպետությունը: Համո Սահյանը գիտի կառուցել սլացիկ ու սահուն տող, կոտ քառյակ, գիտի վարպետորեն հանգավորել և ժամանակին ավարտել քանաստեղծությունը:

Վահագն Դավթյան

Համո Սահյանը Կովկասի ժամանակակից խոշորագույն քանաստեղծներից է: Գլխավորը նրա մեջ իսկությունն է:

Կայսին Կուլիկ, բալկար քանաստեղծ

Իր ամբողջ գունեղ նկարչականությամբ հանդերձ՝ Սահյանի պոեզիան բոլորովին էլ նկարչագեղ-գեղագարդային չէ, իր ամբողջ պարզասրտությամբ հանդերձ իմաստուն է, իր ամբողջ պարզությամբ հանդերձ քարդ է, կատարման թեթևությունը չի բացառում նրբությունն աչքի՛, զգացմունքի՛, տեխնիկայի՛:

Ալլա Մարչենկո, ռուս քննադատ

Քար: Եգ: Գետ: Քարափ: Մասրենի: Թռչուն: Ամպ: Արևամուտ: Ճանապարհ: Երգ: Այգաբաց...

Ես դիտմամբ եմ առանձնացնում այս գոյականները: Դուք վերցնում եք դրանք իբրև բնության պարզ: Եվ սովորական առարկայի մեջ բացում եք նրա աշխարհը: Բայց առարկայի աշխարհը չէր բացվի, եթե դրա հետ միաժամանակ չբացվեր ձեր աշխարհը, պոեզիայի աշխարհը:

Դուք խոսքի նկարիչ եք: Բնանկարի մեջ դուք կարողանում եք տալ

դիմանկարը, դիմանկարի մեջ՝ բնանկար: Դուք գույների վարպետ եք: Գույնը արտահայտում է մարդու հոգեկանը, նրա զգացմունքներն ու մտքերը: Գիծը և գույնը կրկնում են հեղինակի ներքին շարժումը:

Լև Օզերով, ռուս բանաստեղծ

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ե՞րբ և որտե՞ղ է ծնվել Համո Սահյանը: Ինչպե՞ս են ձևավորվել նրա գրական անունը և ազգանունը:
2. Ի՞նչ դեր են կատարել գյուղն ու բնաշխարհը Համո Սահյանի բանաստեղծական նկարագրի ձևավորման գործում: Ի՞նչ խորհուրդ ունի «Կածանն ինձ տաներ անտառը՝ ցախի» բանաստեղծությունը:
3. Աշխատանքային ի՞նչ գործունեություն է ծավալել Համո Սահյանը:
4. Որո՞նք են Համո Սահյանի հիմնական ժողովածուները:
5. Ինչպե՞ս է Համո Սահյանը քացատրում բանաստեղծության ծնունդը:
6. Ովքե՞ր և ինչպիսի՞ կարծիքներ են հայտնել Համո Սահյանի մասին:
7. Համո Սահյանի բանաստեղծություններին ծանոթանալուց հետո դուք ևս փորձեք ձեր ինքնուրույն կարծիքը հայտնել նրա ստեղծագործության վերաբերյալ: Նրա ո՞ր բանաստեղծություններն են ձեզ դուր գալիս և հատկապես ինչո՞ւ:

ԱՆՈՒՆԴ ՏԱԼԻՍ

Հայաստա՛ն, անունդ տալիս,
Ժայռի մեջ մի տուն եմ հիշում,
Ալևոր կամուրջի հոնքին
Ծիծառի մի բույն եմ հիշում,
Թեքված մի մատուռ եմ հիշում
Եվ քերդի տեղահան մի դուռ,
Ավերակ տաճարի մի վեմ
Եվ քեկված մի սյուն եմ հիշում:

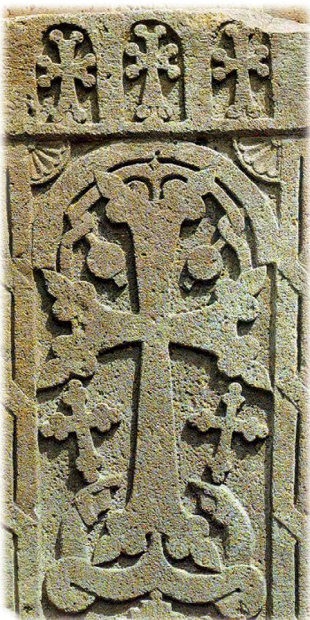
Հիշում եմ լքված մի թոնիր,
Բերանին մամռոտած մի խուփ,
Մամռոտած որմի խռռչում
Մասրենու վարսաթափ մի թուփ,
Աշխարհի քարերին մաշված,
Աշխարհից խռոված մի ցուպ,
Եվ հեռվում ինչ-որ ուշացած
Ձիերի դոփյուն եմ հիշում:

Արևոտ մի սար եմ հիշում,
 Ճակատին ձյունի պատառիկ,
 Սարն ի վար քարակ մի առու—
 Շուրթերին հայրեն ու տաղիկ,
 Յորենի կանաչ արտի մեջ
 Առվույտի կապույտ մի ծաղիկ
 Եվ արտի եզրին՝ մենավոր
 Մի քարդու շրշյուն եմ հիշում:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Հայաստանի անունը տալիս ի՞նչ պատկերներ է հիշում բանաստեղծը:
2. Բանաստեղծի թվարկած պատկերները, ըստ ձեզ, քնորոշ են Հայաստանի բնաշխարհին: Ձեր կողմից ի՞նչ կավելացնեք:
3. Ինչո՞ւ է մատուցել թեքված, քերդի դուռը՝ տեղահան, տաճարը՝ ավերակ, թոնիրը՝ լքված և բերանի խուփը մամռոտած: Այդ պատկերները ձեզ ի՞նչ են հուշում:
4. Վերջին տան մեջ Հայաստանի բնանկարն է: Կարո՞ղ եք այն համեմատել Մարտիրոս Սարյանի Հայաստանը պատկերող նկարների հետ:
5. Դժուրս գրեք այս բանաստեղծության մեջ օգտագործված մակդիրները:

ՈՒՐ ՈՐ ՆԱՅՈՒՄ ԵՄ

Ուր որ նայում եմ քարե քարծույնք է,
 Քարե արցունք է, քարե ժպիտ,
 Քարե սարսուռ է, ու քարե սունկ է,
 Քարե ծաղկունքի քնքշանք է բիրտ:

Քարերի վրա քարե վագրեր են,
 Ուր որ է պիտի պատռեն իրար:
 Քարե երդեր են, քարե վանքեր են,
 Քարե հավքեր են քիվերն ի վար:

Քարե մրրիկ է ու քարե բուք է,
 Քարե բողոք է ու քարե բերդ,
 Քարե շեփոր է, քարե թմբուկ է,
 Քարե թափոր է, քարերի երթ...

Քարե ընդվզում, քարե տանջանք է,
 Քարե ավար է, առևանգում...

Քարեն զարմանք է ու զարհուրանք է,
Քարեն թռիչք է, քարեն անկում:

Քարեն ամպրոպ է ու ծիածան է,
Քարեն լծկան է ու քարեն մաճ.
Քարեն մագաղաթ, քարեն մատյան է,
Քարեն խորհուրդ է ու քարեն խաչ:

Մեր բաժին աստված, քո սիրտն էլ քար էր,
Որ մեզ քարերը տվիր նվեր,
Բայց քո կյանքը կարճ, մերը երկար էր,
Ու երկարում է քարերն ի վեր:

ԲԱՌԱՐԱՆ

քիվ – հորիզոնական ելուստ, որ դուրս է ձգվում պատի վերին մասին կամ պատուհանների ու դռների վերևից

թափոր – հանդիսավոր երթ, որևէ տեղ գնացող մարդկանց երթ, հոգևորականների թափոր, թաղման թափոր

ավար – պատերազմի ժամանակ թշնամուց գրաված ամեն ինչը, բռնությամբ հափշտակված ունեցվածք, կողոպուտ

առևանգել – աղջիկ փախցնել, հափշտակել, թաքուն տանել

մաճ – արորի կոթը, որից բռնելով մաճկալը վար է անում

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Այս բանաստեղծությունն ամբողջությամբ Հայաստանի բնանկարն է: Հայաստանին բնորոշ ի՞նչ հիմնական հատկանիշն է այստեղ դարձել բնապատկերի հիմք:
2. Ինչո՞ւ է վերնագրված «Ուր որ նայում եմ»: Ի՞նչ է ուզում ասել դրանով հեղինակը:
3. Քանի՞ հատկանիշ է վերագրված քարին՝ սկսած *քարե քարձունք, քարե սրցունք, քարե ժպիտ* արտահայտություններից: Շարունակե՛ք արտասանել և մեկ առ մեկ թվարկել:
4. Քանի՞ անգամ է օգտագործված *քար* բառը, և *քար* բառի այդքան կրկնությունը Հայաստանի մասին ի՞նչ տպավորություն է ստեղծում ձեր մեջ:
5. Ի՞նչ է ուզում ասել հեղինակը վերջին տան մեջ:
6. Ի՞նչ եք հասկանում, երբ Սահյանն ասում է «Քնար դարձրի քարը» («Չարչարանքի գինը»):

Ծովն էր, գիշերն էր, ես էի և դու,
Չորս հոգով էինք, էլ ոչ ոք չկար,
Թե իմանար մեզ ինչից է գրկում,
Առավոտն ինքն էլ երևի չգար:

Մենք մեզ իրար մեջ որոնում էինք,
Դաշնությունն էինք հյուսում մեր հոգու,
Աստղերից կախված օրորվում էինք...
Ծովն էր, գիշերն էր, ես էի և դու:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Քնարական այս սիրային քանաստեղծությունն ի՞նչ տրամադրություն է արթնացնում ձեր մեջ:
2. Գիշերային անդորրն ու ներդաշնակցությունը ի՞նչպես կարող էին խանգարվել:
3. Ինչպիսի՞ պահ է: Հնարավո՞ր է, որ այդ պահը վերածվի հավերժության: Եթե այո՛, ինչպե՞ս, եթե ո՛չ, ինչո՞ւ:

ԻՄ ՔԱՐԱՓՆԵՐՆ ՈՒ ԵՄ

Ձեր լռությունը զնգում,
Ձրնգում է ձորով մեկ,
Ձեր լռության համերգում
Ինձ բացակա չղներ:

Համբերություն եմ ասում,
Ակնարկներս կրկնեք,
Համբերության հանդեսում
Ինձ բացակա չղներ:

Ձեր շուրջը ամպ է, կայծակ,
Քնով չանցնեք, չքնեք:
Քնեցիք էլ, արթնացաք,
Ինձ բացակա չղներ:

Թվում է, թե կամենաք,
Մի օր երկինք կթռչեք...
Ձեր թռիչքի ժամանակ
Ինձ բացակա չղներ:

Ձեր պնդության պաշարով
Դուք աշխարհներ կսնեք,
Իմ մեղմության պատճառով
Ինձ բացակա չղներ:

Ես եմ քարե պատարագ,
Ձեզնից սերված, ընդունեք,
Դուք, ձեր կամքին հակառակ,
Ինձ բացակա չղներ:

Ոչ խոստումներ, ոչ երդում,
Չսպասեք ու չքննեք...
Անվերջ, անշարժ ձեր երթում
Ինձ բացակա չղներ:

ԲԱՌԱՐԱՆ

Կատարագ – ժամերգություն, քրիստոնեական եկեղեցու գլխավոր պաշտամունքային արարողություն, փոխաբերաբար՝ խորհրդավորությամբ տոգորված հաճելի երգեցողություն, նվագ

Այս բանաստեղծությունը Համո Սահյանի ամենավերջին գործերից է և գետեղված է **«Ինձ բացակա չղնեք»** (1998) գրքի վերջում: Բանաստեղծն սպասում էր գրքի տպագրությանը, բայց այն լույս տեսավ նրա մահից հետո: Կյանքի ներկա-բացակայի մեջ գրողը պատվիրում է իրեն բացակա չղնել, այսինքն՝ իրեն որոնել ոչ թե մեռածների մեջ, այլ ապրողների, որովհետև կենդանի են ու մարդկանց հետ խոսում են նրա բանաստեղծությունները:

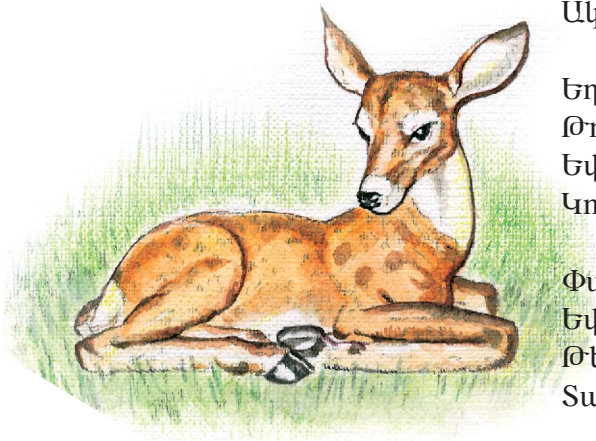
ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ի՞նչ խորհուրդ է կրում իր մեջ «Ինձ բացակա չղնեք» տողը, և ինչո՞ւ է այն կրկնվում յուրաքանչյուր տան վերջում:
2. Բանաստեղծն ո՞ւմ է ուղղում խոսքը և ի՞նչ է պատվիրում:
3. Ինչո՞ւ է բանաստեղծն իրեն քնորոշում «Քարե պատարագ» արտահայտությամբ: Ի՞նչ է պատարագը, և արդյո՞ք այն կարող է քարե լինել: «Քարե պատարագ» արտահայտությունը համեմատե՞ք «Ուր որ նայում եմ» բանաստեղծության հետ, ուր ամեն ինչ քարե է: Քարն անգամ նա քնար դարձրեց, այսքանից հետո արդեն պարզ կդառնա, որ Սահյանի ստեղծագործական աշխարհում հնարավոր է մասն «քարե պատարագ»-ը:
4. Ինչպե՞ս է ավարտվում բանաստեղծությունը: Ի՞նչ եք կարծում՝ «բացակա չղնելու» նրա պատվիրանը կատարվե՞լ է, թե՞ ոչ:

ԱՆՏԱՌՈՒՄ

Անտառում ամպի ծվեններ կային,
Կապույտ մշուշներ կային անտառում.
Օրոր էր ասում աշունն անտառին.
Բայց դեռ անտառի քունը չէր տանում:

Շշուկներ կային անտառում այնքա՛ն
Եվ խոնավ-խոնավ քուրմունքներ կային...
Իրար փաթաթված ստվեր ու կաժան,
Ու հետքե՛ր, հետքե՛ր, հետքե՛ր մարդկային:

Եղյամն էր սնկի գլուխն արծաթում,
Միսում էր կարծես վայրի նշենին,
Հանգստանում էր հողմը բացատում՝
Ականջն ամպրոպի ազդանշանին:

Եղնիկի հորթը՝ մամուռը դնչին,
Թռչում էր իր մոր բառաչի վրա,
Եվ որսկանը թաց խոտերի միջին
Կորած հետքերն էր որոնում նրա:

Փայտահատը հին երգն էր կրկնում
Եվ տաք սղոցն իր յուղում էր կրկին,
Թեղին անտառքեր ականջ էր դնում
Տապալված կաղնու խուլ հառաչանքին:

Անտառապահի տնակի առաջ
Խարույկն իր խաղաղ ծուխն էր ծածանում,
Եվ խարույկի մոտ եղևին կանաչ
Սոճու հետ սիրով գրույց էր անում...

Անտառում խորին խորհուրդներ կային
Եվ արձագանքներ կային անտառում,
Օրոր էր ասում աշունն անտառին,
Սակայն անտառի քունը չէր տանում:

ԲԱՌԱՐԱՆ

Ծվեն – պատառիկ, այստեղ՝ ամպի քուլա, կարող է լինել շորի ծվեն

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴԻՄԱՆՔՆԵՐ

1. Տարվա ո՞ր եղանակն է պատկերված «Անտառում» բանաստեղծության մեջ: Ուշադիր կարդացե՛ք վերջին տունը:
2. Ինչպե՞ս է հեղինակն ստեղծում անտառային ընկալատկերը:
3. Համո Սահյանի այս բանաստեղծությունից և մյուս ժողովածուներից դո՛րս գրեք բոլոր այն ծառերի, թփերի, ծաղիկների, խոտերի, նաև կենդանիների ու թռչունների տեսակների անունները, որոնք նա հիշատակել է:
4. Բնության նկարչական ընկալման տեսակետից փորձե՛ք բացատրել բանաստեղծության երրորդ տունը.

*Եղյամն էր սունկի գլուխն արծաթում,
Մըսում էր կարծես վայրի նշենին,
Հանգստանում էր հողմը քացատում՝
Ականջն ամպրոպի ազդանշանին:*

5. Ինչպե՞ս է այս գործում առաջին և վերջին տների միջոցով ստեղծվել կառուցվածքային օղակ: Ի՞նչ իմաստային հազեցվածություն ունեն այդ տները:

ՄԱՍՐԵՆԻ

Մարտիրոս Սարյանին

Կախվել է ժայռը անդունդի վրա,
Եվ դարեր այդպես կախված է մնում,
Ջրերի մեջ են ոտքերը նրա,
Իսկ գլխին հոգնած ամպերն են քնում:

Կախվել է ժայռը, կորընթաց իջել
Ժամանակների ջանքով անմեկին,
Երկնքի և խոր անդունդի միջև
Դարձել քարեղեն ուրույն մի երկինք:

Եվ այդ քարեղեն երկնքի միջից
Մասրի մի թուփ է գլխավայր բուսել,
Որ դալարել է երկնքի շնչից,
Բայց ոչ մի անգամ երկինք չի տեսել:

Երկինք չի տեսել թուփն այդ հիրավի,
Երկինքն էլ երբեք չի տեսել նրան,
Միայն գետի մեջ բեկված արևի
Գունատ ցլոքերն են դողացել վրան:

Յուրա քամիներն են ոստերը քրքրել,
Հողմերն են ծեծել բոլոր կողմերից,
Բայց նա ժեռ քարից սնունդ է առել
Եվ ջուր է առել խոնավ հողմերից:

Չի զիջել նա իր արմատը վերջին
Արհավիրքների զարկին անխնա,
Շոճվել է անգամ ճնճղուկի շնչից,
Բայց հողմի շնչին դիմացել է նա:

Դիմացել է՝ պիրկ պարանի նման
Արմատով կառչած քարե երկնքին,
Շյուղեր է տվել և ամեն գարնան
Քնքշորեն ծաղկել, բուրել է կրկին:

Եվ շնչում են դեռ, զվարթ սոսափում,
Գարնանը ծաղկում ոստերը նրա,
Աշնանը կարմիր մասուր են թափում
Անդունդով անցնող կածանի վրա:

Կախվել է ժայռը անդունդի վրա...
Եվ հավիտյան էլ կախված մնա թող,
Քանի քարեղեն զանգվածը նրա
Մասրենու համար երկինք է ու հող:

ԲԱՌԱՐԱՆ

Կորընթաց – կորացած վար իջնել

ոստ – ծառի քարակ ճյուղ, շիվ, նաև՝ թուփ

պիրկ – ձիգ, ամուր, ուժեղ

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ինչի՞ խորհրդանշան է մասրենու թուփը բանաստեղծի համար:
2. Ո՞ւմ է նվիրված այս բանաստեղծությունը և ինչո՞ւ:
3. Ինչո՞ւ է մեկ այլ առիթով Համո Սահյանն ասում. «Մասրենին ես եմ»:
4. Ինչպե՞ս է ներկայացվում մասրենին: Որտե՞ղ է աճել:
5. Ի՞նչ դժվարություններ է հաղթահարել մասրենին և ինչպե՞ս է պահպանվել:
6. Դո՞ւրս գրեք մի քանի հանգուցային բառեր (*մասրենի, ժայռ, անդունդ, դար, ամպ...* շարունակե՛ք): Այդ բառերով գրեք փոքրիկ շարադրություն մասրենու մասին:
7. Միայն մասրենու պատկերի օգտագործմամբ Սահյանը գրել է 15-ից ավելի բանաստեղծություն. դրանց մասին կարելի է մի ամբողջ ուսումնասիրություն շարադրել և կարդալ դասարանում: Կարելի է նաև մասրենուն նվիրված գործերն ուսումնասիրել խմբերով. մեկ խումբն առանձնացնում է այն բանաստեղծությունները, որոնց մեջ հիշատակվում է մասրենին, մյուս խումբը դուրս է գրում մասրենուն բանաստեղծի տված բնութագրական հատկանիշները, երրորդ խումբը տեղեկատու աղբյուրներից հավաքում է տվյալներ մասրենու մասին: Վերջում այդ ամենը պետք է միավորել և ամփոփել դասը:

ՍԻԼՎԱ ԿԱՊՈՒՏԻԿՅԱՆ

1919 - 2006

Միլվա Կապուտիկյանն իր ժամանակի ամենից ավելի գնահատված բանաստեղծներից է: Սկսելով բանաստեղծությամբ՝ նա հետագայում անցավ նաև արձակի՝ ստեղծելով ողբերգություններ և հրապարակագրական հոդվածներ:

Միլվա (Միրվարդ) Կապուտիկյանը ծնվել է 1919 թվականի հունվարի 20-ին Երևանում: Նրա հայրը՝ Բարունակ Կապուտիկյանը, ազգային գործիչ էր, խմբագիր, որն սպանվեց 1920 թվականին:

Ավարտել է Երևանի թիվ 19 ցուցադրական դպրոցը, որը հիմա կրում է մեծ քննադատ Նիկոլ Աղբալյանի անունը: 1936-1941 թվականներին ուսանել է Երևանի պետական համալսարանի բանասիրական քաժամանկություն: Այնուհետև ուսումը շարունակել է Մոսկվայի Մաքսիմ Գորկու անվան գրական ինստիտուտի քարձրագույն դասընթացներում:

Միլվա Կապուտիկյանն ամբողջ կյանքը նվիրել է ստեղծագործական աշխատանքի: Շրջագայել է սփյուռքի հայկական գաղթօջախներում և նախկին Խորհրդային Միության հանրապետություններում ու քաղաքներում:

Նրա գրական ձիրքը հանդես է եկել պատանեկան տարիներից, իսկ երիտասարդական տարիներից ձևավորվել է քաղաքացիական ուղղվածությունը: Նա դարձավ իսկական խորհրդային գրողի կերպար՝ կրելով այդ տարիների կուսակցական գաղափարախոսության ամբողջ պատասխանատվությունը: Այդ իսկ պատճառով նրան շռայլորեն տրվեցին բազմաթիվ մրցանակներ, կոչումներ, շքանշաններ:

Մահացել է 2006 թվականի օգոստոսի 25-ին Երևանում, թաղված է Կոմիտասի անվան պանթեոնում:

Սկսած 1940-ական թվականներից մինչև կյանքի վերջը հրատարակել է բազմաթիվ գրքեր, որոնցից ավելի հիշարժան են **«Մրտաբաց գրույց»**, **«Մտորումներ ճանապարհի կեսին»**, **«Յոթ կայարաններ»**, **«Դեպի խորքը լեռան»**, **«Զմեռ է գալիս»** ժողովածուները:

Նրա ստեղծագործության հիմնական մոտիվների մեջ իրենց տեղն ունեն և՛ սիրային, և՛ հայրենասիրական քնարերգությունը, իսկ ժամանակի հանդեպ գրողի քաղաքացիական դիրքորոշումն արտահայտվել է ամբողջ կյանքի ընթացքում գրած բազմաթիվ բանաստեղծությունների մեջ:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ե՞րբ և որտե՞ղ է ծնվել Սիլվա Կապուտիկյանը:
2. Ի՞նչ կրթություն է ստացել և որտե՞ղ:
3. Որո՞նք են Սիլվա Կապուտիկյանի հիմնական ժողովածուները:
4. Բնութագրե՛ք Սիլվա Կապուտիկյանի քնարերգության հիմնական տրամադրությունները:

ՔԵԼԵ՛, ԼԱՈ

Գիշեր-ցերեկ նույն երգն է իմ ունկերում,
Չայնի տեղակ ծուխ է ելնում այդ երգից.
Ու ծխի մեջ կսկծում է մի ծերուկ.
«Քելե՛, լաո, քելե՛ երթանք մըր երգիր»:

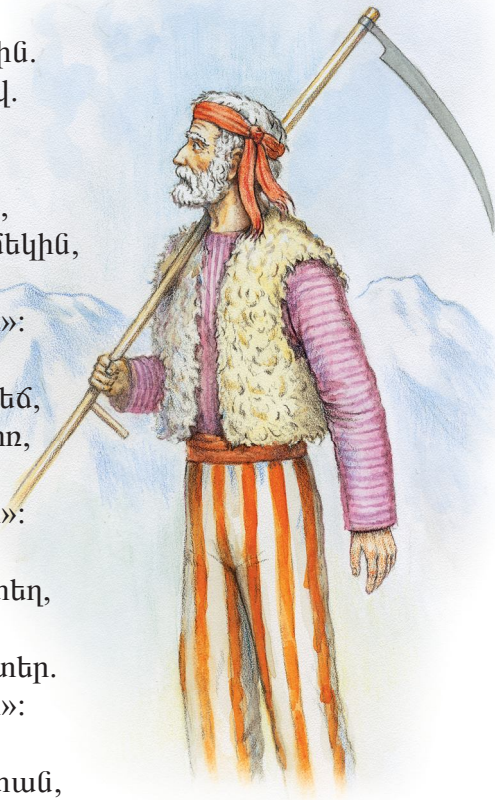
Արնոտել է ոտքը ճամփից քարքարոտ,
Մանգաղն ուսած, գաղթի մախաղը մեջքին.
Դեռ քայլում է սարով, ձորով, աշխարհով.
«Քելե՛, լաո, քելե՛ երթանք մըր երգիր»:

Աչքերի մեջ համառ մի ուխտ ու հարցում,
Ու մի զարմանք, խեղճ մի զարմանք անմեկին,
Հարցնում է իրեն, բախտին, աստըծուն.
«Իմա՞լ կեղնի, իմա՞լ չէրթանք մըր երգիր»:

Իր ի՞նչ գործն է, թե կա սահման ու կա վեճ,
Իր ի՞նչ գործն է, թե կան ռումբեր ու հրթիռ,
Հողի, հողու միամիտ կանչն է իր մեջ.
«Իմա՞լ կեղնի, իմա՞լ չէրթանք մըր երգիր»:

Իմա՞լ կեղնի, ինքը՝ այստեղ, հողն՝ այնտեղ,
Արտը կծղել, սպասում է իր ձեռքին.
Ինչպե՞ս թողնենք տունն ու ջաղացը անտեր.
«Իմա՞լ կեղնի, իմա՞լ չէրթանք մըր երգիր»:

Ինչպե՞ս խեղդենք իսկ խռովքը Սասնա տան,
Ինչպե՞ս մարենք այսքան կարոտ, վառք ու կիրք,
Այսքան երազ ինչպե՞ս թաղենք գետնի տակ.
«Իմա՞լ կեղնի, իմա՞լ չէրթանք մըր երգիր»:

Թե աշխարհում արդարություն կա վերուստ,
 Ու թե դաշն են աստված, երկիր ու երկինք,
 Պիտի փլվի՝ ամեն պատմեշ, ամեն սուտ.
 Պիտի երթա՛նք, պիտի երթա՛նք մեր երկիր...

ԲԱՌԱՐԱՆ

մախառ – ուտելիքի փոքրիկ տոպրակ, որ կապում են մեջքին

լառ – որդի, զավակ, երեխա, տղա

իմալ – ինչպես

կծղել – չհնձած հացահատիկը հասնելուց չորանալ ու թափվել, խոտաբույսը արմատի վրա չորանալ ու սերմը թափել

խև – խենթ, ծուռ

1970-ական թվականներին ստեղծվեց «**Քելե՛, լառ, քելե՛ երթանք մըր երգիր**» ժողովրդական երգը: Այն շատ լայն տարածում ստացավ, որովհետև արտահայտում էր ժողովրդի կարոտն ու սերը պատմական հայրենիքի հանդեպ: Ահա Կապուտիկյանն օգտագործել է այդ երգի տողերն ու տրամադրությունները և դրանցով ստեղծել է իր այս բանաստեղծությունը:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ինչի՞ մասին է «Քելե՛, լառ» բանաստեղծությունը:
2. Ի՞նչ կառուցվածք ունի բանաստեղծությունը: Բանաստեղծության մեջ ո՞վ է երգում «Քելե՛, լառ...» երգը:
3. Ի՞նչ տողերով են ավարտվում բանաստեղծության տները: Չակերտների մեջ դրված տողերը, որպես կրկներգ, ի՞նչ իմաստ են հաղորդում բանաստեղծությանը:
4. Ի՞նչ ես հասկանում պատմական հայրենիք ասելով: Դեպի ո՞ւր է ուզում գնալ բանաստեղծության քնարական հերոսը: Հետաքրքրվե՞ք, թե որն է ձեր պապերի պատմական հայրենիքը՝ Վա՞րդ, Սաս՞ուն, Կա՞րսը, Երզնկա՞ն, Բիթլի՞սը, Խո՞յը, Ջավա՞խքը, Նախիջևա՞նը...
5. Ինչպե՞ս է ավարտվում բանաստեղծությունը: Ի՞նչ է պատգամում «Պիտի երթա՛նք, պիտի երթա՛նք մեր երկիր...» տողը:
6. Երկրորդ տան մեջ բանաստեղծուհին օգտագործել է «**Մանգաղն ուսած**» արտահայտությունը: Գյուղացին սովորաբար ոչ թե մանգաղն է ուսին դնում, այլ գերանդին: Բայց օգտագործվել է «**մանգաղ**» բառը, որը մեկ վանկ կարճ է «**գերանդի**» բառից և հարմար է պահպանելու տողի չափական կշռույթը: Ըստ ձեզ՝ ավելի լավ չէ՞ր լինի, եթե գրվեր «**քահր ուսած**», ինչը կլիներ և՛ ճիշտ, և՛ չափին ներդաշնակ: Քննարկե՛ք:

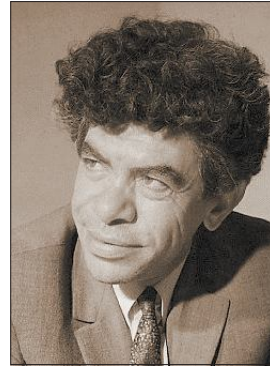
ՊԱՐՈՒՅՐ ՍԵՎԱԿ

1924 - 1971

Եթե այցելելու լինեք Պարույր Սևակի ծննդավայր, ձեզ հետ անպայման ծաղիկներ վերցրեք, որ մի մասը դնեք նրա հուշաքարին, որտեղ գոհվեց, մյուս մասը՝ նրա սեփական այգում ծանրացած շիրմաքարին, որի տակ նա թաղված է:

Նա արժանի է այդ խոնարհումին ու պատվին, որովհետև աննպաստ ժամանակներում խոսեց ճշմարտության, արդարության, ազնվության մասին, ընդդեմ խավարի փառաբանեց լույսը և այդ ճանապարհին էլ մոխրացավ՝ կյանքով վճարելով ամեն ինչի համար:

Ամբողջ ստեղծագործական կյանքում Սևակը գնաց խիզախումի՝ հանուն արվեստի մեջ դժվարի ու բարդի՝ ժխտելով հեշտն ու պարզը, գոհության կողքին դնելով մեծ դժգոհությունը, համակերպությանը հակադրելով ընդդիմությունը, անտարբերությանը՝ վառվող հոգին: Դա նա ապացուցեց իր անձնական ճակատագրով և գրական գործունեությամբ:

Պարույրը պապի անունով ստացել էր Ղազարյան ազգանունը, թեև իրենց տոհմական ազգանունը Սողոմոնյան էր: Սևակ գրական անունը նա օգտագործեց 1942 թվականից, երբ տպագրվեցին առաջին բանաստեղծությունները:

Պարույր Սևակը ծնվել է 1924 թվականի հունվարի 24-ին Վեդու շրջանի Չանախչի գյուղում: Հիմա նրա ծննդավայրը Արարատի մարզում է, իսկ գյուղը վերանվանվել է Չանգակատուն: Նրա ծնողները՝ Ռաֆայել և Անահիտ Սողոմոնյանները, գյուղի պարզ աշխատավորներ էին: Իսկ նրանց տոհմը եկել էր Պարսկաստանի Մալմաստ գավառի Հավթվան գյուղից:

Սևակը սովորել է գյուղի դպրոցում և ավարտել գերագանց առաջադիմությամբ: 1940 թվականին նա արդեն Երևանի պետական համալսարանի բանասիրական բաժանմունքի ուսանող էր: Նրա զարգացմանը նպաստել է բուռն ընթերցասիրությունը: Կարդում էր ամեն ինչ և կարդում էր շատ: Մտածում էր՝ դառնալ գրականագետ-գիտնական, թե՞ բանաստեղծ: Պարույր Սևակը հռչակվեց որպես բանաստեղծ, բայց նա մույնքան խոշոր գրականագետ է ու քննադատ:

Համալսարանը ևս նա ավարտում է գերագանց առաջադիմությամբ և ընդունվում է ասպիրանտուրա՝ խորանալով հայ հին և միջնադարյան գրականության մեջ: Նաև աշխատում է «Ավանգարդ», «Գրական թերթ»

պարբերականներում: 1948 թվականին լույս է տեսնում նրա առաջին գիրքը՝ **«Անմահները հրամայում են»**:

1951-1959 թվականները Սևակի կյանքի մոսկովյան տարիներն են: Նա Մոսկվայի Մաքսիմ Գորկու անվան գրական ինստիտուտի պոեզիայի քաժնի ուսանող էր մինչև 1956 թվականը, իսկ դրանից հետո՝ թարգմանության ամբիոնի դասախոս: Մոսկվան նրան տալիս է լայն իմացություններ, ծանոթություններ, կապեր: Բայց հայրենիքի կարոտը տանջում էր նրան: Այդ կարոտի կանչով Մոսկվայում գրում է **«Անընդի զանգակատուն»** պոեմը, որը 1959-ին տպագրվում է Երևանում: Նույն թվականին էլ նա վերադառնում է հայրենիք: Սևակի փառքը համաժողովրդական ճանաչում է ձեռք բերում: Նրա պոեմը վերահրատարակվում է ոչ միայն Երևանում, այլև Բեյրութում ու Թեհրանում:

Սևակն աշխատանքի է անցնում Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի գրականության ինստիտուտում և զբաղվում Սայաթ-Նովայի ժառանգության ուսումնասիրությամբ: Արդյունքը լինում է **«Սայաթ-Նովա»** մենագրությունը, որը 1967-ին նա պաշտպանում է որպեսատենախոսություն, թեկնածուի փոխարեն միանգամից ստանում բանասիրության դոկտորի գիտական աստիճան և ապա՝ 1969-ին լույս ընծայում առանձին գրքով: Գրականագետ Սևակը շարունակում է իր աշխատանքը Սայաթ-Նովայի և հայ միջնադարյան տաղերգուների կապերի ուսումնասիրության ուղղությամբ:

1960-ական թվականները Սևակի բանաստեղծական վերելքի տարիներն են: Լույս է տեսնում նրա **«Մարդը ափի մեջ»** ժողովածուն, որը նոր խոսք էր գեղարվեստական մտածողության մեջ: Այս տարիներին Սևակը գրում է նաև իր պոեզիայի նորարարական էությունը բացահայտող այնպիսի կարևոր հոդվածներ, ինչպիսիք են **«Հանուն և ընդդեմ «ժեսալիզմի նախահիմքեր»-ի»**, **«Դեպի մեծ ուղեծիր»**, **«Տերյանը պահանջում է»**, **«Դժվարը իրենից հասուն լինելն է»** և այլն: Նա ընտրվում է Հայաստանի գրողների միության վարչության քարտուղար, **«Անընդի զանգակատուն»** պոեմի համար արժանանում է Հայաստանի Պետական մրցանակի, դառնում ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի պատգամավոր:

Այս տարիներին էլ գրում է իր գլուխգործոցը՝ **«Եղիցի լույս»** ժողովածուն: Այն պետք է լույս տեսներ 1969-ին, սակայն գրաքննությունը գրքի պատրաստի տպաքանակը (25 000 օրինակ) կալանքի է ենթարկում: Դա ծանր է ազդում բանաստեղծի հոգեվիճակի վրա: Շուրջ երեք տարի Մոսկվայում ձգձգվում է նաև դոկտորականատենախոսության հաստատումը: Շատ մռայլ տրամադրությամբ է մասնակցում Հայաստանի գրողների 6-րդ համագումարի աշխատանքներին, որ գումարվեց 1971 թվականի հունիսի սկզբին:

Հրաժարվում է ամեն ինչից... Եվ ահա, չանցած մի քանի օր, տարածվում է նրա ողբերգական մահվան գույժը: 1971 թվականի հունիսի 17-ին նա ավտովթարի է ենթարկվում և մահանում: Մեկ անգամ չէ, որ Պարույր Սևակը կանխազգացել էր իր վաղաժամ և անբնական մահը: Այդ մասին «Հպանցիկություն» և «Աշխարհ ... Աշխարհ» բանաստեղծությունների մեջ գրել է.

*Երբ վերջապույսն է մխրճվում ամպերի մեջ՝ սանրի նման,
Ու հոտոտող բարակ քամին շնիկի պես կանգ է առնում
Ամեն քփի, ծառի, գուղձի և ամեն մի մարդու առաջ.
Ու երբ ցուրտը երիտասարդ ցույց է տալիս իր ուժն արդեն՝
Ստիպելով շապիկ կոճկել ու մրմնջալ խոսքեր դժգոհ.
Ու երբ մթան թավշի վրա օրվա հաչոցն է խլանում,
Իսկ հատուկենտ լույսերն ասես դառնում են հին զարդանկար,
Միամիտ եմ դառնում նորից,
Հավատում եմ արդարության,
Ու թվում է, թե ես պիտի իմ... բնական մահով մեռնեմ...*

*... Իսկ չե՞ս վախենում, որ հանկարծ... մեռնեմ
Ես վախենում եմ, շա՛տ եմ վախենում,
Բայց ո՛չ ինձ համար,
Այլ լոկ քե՛զ համար,
Իսկ եթե հանկարծ իմ մահով խախտվի
Համակշռված այս վիճակը քո,
Ո՞նց պիտի լինես,
Ի՞նչ պիտի անես:
Տե՛ս, որ իմ մահով քեզ չկործանե՛ս,
Մո՛տ ու փո՛ւտ աշխարհ,
Փու՛շ ու ո՛չ աշխարհ...*

Ամբողջ հայ ժողովուրդը ձեռքերի վրա նրան հասցրեց հայրենի գյուղ և պահ տվեց սեփական այգու սեփական ձեռքերով փխրեցրած հողին:

Պարույր Սևակի մահվան կապակցությամբ տարբեր վարկածներ են առաջ քաշվում: Փաստն այն է, որ, չլինելով վարժ վարորդ, նա դարձել է ավտովթարի գոհ: Նրա հետ զոհվել է նաև կինը: Փրկվել են մեքենայի երկրորդ շարքում նստած երկու որդիները: Բայց Պարույր Սևակին հոգեբանորեն սպանեց այն վարչակարգը, որի մեջ նա ապրում էր, և որը կալանքի էր ենթարկել նրա գիրքը: Իսկ գրողի համար գիրքն ավելին է, քան անգամ սեփական կյանքը: Այդպիսի գրքերն արյունով են գրվում:

«Եղիցի լույս» ժողովածուն գրաքննության անհարկի միջամտություններով վաճառքի հանվեց բանաստեղծի մահից հետո... Սա Պարույր Սևակի հարության և շարունակվող հոգևոր մեծ ներկայության սկիզբն էր...

ՊԱՐՈՒՅՐ ՄԵՎԱԿԻ ՄԱՍԻՆ

Այսպիսի վիշտ, գոնե կյանքիս վերջին տարիներին, ես չէի ապրել: Չէի էլ պատկերացնում, թե ինչն այլևս կարող էր ինձ այնքան ցնցել...

Դու ընդամենը անհատ էիր, քայց ինչպիսի՜ անհատ: Նման էիր լեռնային մի աղբյուրի, որն իր ուժը բնության ընդերքից է առնում ու բնության ուժն է բերում ժողովրդին: Եվ սիրում էինք քեզ, որովհետև չենք կարող բնությունը չսիրել:

Ժողովուրդը քեզ ծնեց մաքառման գնով, ծնեց ժամանակին, որպեսզի քո միջոցով երգեր իր ցավն ու ուրախությունը: Այդպիսի անհատների ժողովուրդը հեշտությամբ չի ծնում և չի կարող հեշտությամբ քաժանվել նրանցից:

Պարույր, սիրելի՛ գավակս, դու շատ լավ գիտեիր այս բոլորը, որ դու միայն քոնը չես: Դա պիտի գիտակցեն շատերը, դա պիտի լինի մեր առաքելությունը, մեր մտածողության արմատը: Եվ ճակատագիրն այդքան դաժան չպիտի լիներ քո հանդեպ, ժողովրդի հանդեպ:

Հունիսի 20-ին [քանաստեղծի թաղման օրը] ես մտքով քեզ հետ էի, ժողովրդի հետ և տեսնում էի՝ ինչ է կատարվում աշխարհից հեռու, մեր հեռու սարերի գրկում: Իր մեջ մայր բնությունը, նրա ստեղծող ոգին, վատի դեմ ըմբոստ ու միշտ բարի բնավորությունը խտացնող, հողից ելած մի բեկոր էր ժողովուրդը հանձնում հողին: Դա ժողովրդական ողբերգություն էր:

Ես ականատես եմ եղել մեր ժողովրդի ճակատագրական ողբերգություններին: Եվ եթե ես դեռ կամ այսօր, իբրև միակը մայր ժողովրդի լուսավոր քախտը երագած ու վաղուց արդեն անցած իմ սերունդի, ապա թերևս նրա համար միայն, որ այլևս կորուստ չտեսնեմ: Դու աշխարհ էիր եկել կորուստներից հետո, կորուստներ ծածկելու, ոչ թե կորուստ դառնալու:

Դու աշխարհ էիր եկել քո բնության ուժով և խոր, շատ խոր հավատում էիր այդ ուժին: Ժողովուրդը կշարունակի հավատալ Քո հավատին: Հիշատակդ բարի, Սևա՛չ Պարույր: Ժողովուրդը կսպասի Քո գալուն:

Մարտիրոս Մարյան

Ինչպե՛ս է նա իմաստավորել Հայաստանի տեղական բնանկարը:

Ծնվելով գյուղացու հարկի տակ, իբրև հողի անկեղծ որդի, Սևակը դատապարտում էր պարզունակ, կեղծ ժողովրդականությունը: Նա մտավ պատմության և մշակույթի մեջ, ինչպես այգի է մտնում փորձված այգեպանը: Նրա մուսան ինտելեկտուալ էր: Մտածող, գիտության դոկտոր, հանրագիտարանային հետազոտիչ քանաստեղծն իր միտքը սուզում էր հայկական հին էպոսի խորքերը, նրբորեն զգում էր ռուսական պոեզիան, անգլերեն անգիր մեջբերումներ էր անում Էլիոթից:

Նա զգայուն էր ծաղկաթերթի, քառի, զգացմունքի հանդեպ: Չխնայեց իրեն: Սևակի քանաստեղծությունները կմնան: Նրանք շարունակում են հնչել և խորհել: Արվեստը և պատմությունը մահվան հաղթահարումն են:

Մենք կորցրեցինք մաքուր ձայնի տեր մեր եղբորը, ընկերոջը կորցրեցինք... Կորուստը անփոխարինելի է: Ռուսական պոեզիան սգում է Պարույր Սևակի մահը:

Անդրեյ Վազնեսենսկի, ռուս քանաստեղծ

Պարույր Սևակ են կարդում՝ անհաղորդ նրա ապրումին, տառն են կարդում՝ առանց զգալու և իմանալու, որ Պարույրի կռիվը աշխարհի հետ էր՝ աշխարհի փրկության համար, մարդու հետ էր վեճը՝ մարդու փրկության, նրա հոգու անաղարտության համար:

Համո Սահյան

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ե՞րբ և որտե՞ղ է ծնվել Պարույր Սևակը:
2. Պարույր Սևակը Ղազարյան էր իր պապի անունով, քայց իրենց տոհմը Սողոմոնյան էր: Կարո՞ղ եք ասել, ուրիշ ի՞նչ նշանավոր Սողոմոնյաններ կան 20-րդ դարում (երաժիշտ և քանաստեղծ):
3. Որո՞նք են Սևակի մոսկովյան կյանքի տարիները: Ի՞նչ էր նա անում Մոսկվայում:
4. Թվարկե՛ք Պարույր Սևակի քանաստեղծական ժողովածուները:
5. Ուշադիր կարդացե՛ք և քննարկե՛ք այն քանաստեղծությունները, որոնց մեջ Սևակը խոսում է ոչ ընդհանուր մահով իր վերջը գտնելու մասին:
6. Ե՞րբ և ինչպե՞ս է մահացել Պարույր Սևակը: Ի՞նչ վարկածներ գիտեք նրա մահվան կապակցությամբ:
7. Ովքե՞ր ի՞նչ են ասել Պարույր Սևակի մասին: Լրացրե՛ք այդ շարքը:

ՎԱՐՔ ՄԵԾԱՑ

Ո՛ւշ-ո՛ւշ են գալիս, քայց ո՛չ ուշացած,
Ծնվում են նրանք ճի՛շտ ժամանակին:
Եվ ժամանակից առաջ են ընկնում,
Դրա համար էլ չեն ներում նրանց:

Անտոհմ չեն նրանք կամ անհայրենիք.
Հասարակ հորից ու մորից ծնված՝
Մերում են նրանք և ա՛յն վայրենուց,
Որ էլ չէ՛ր կարող ապրել քարայրում:

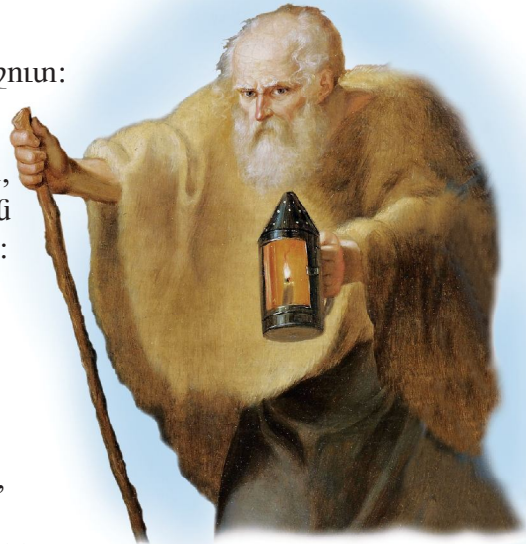
Սերում են նրանք և ա՛յն ծերուկից,
Որ նախընտրում էր քնել տակառում:
Սերում են նրանք և ա՛յն պատանուց,
Որ սիրահարվեց իր իսկ պատկերին:

Սերում են նրանք բոլո՛ր նրանցից,
Որ սատանային հոգին են ծախում,
Միայն թե անե՛ն մտածածն իրենց,
Ի՞նչ փույթ, թե սատկեն ժամանակից շուտ:

Անվտանգ, ինչպես հրդեհն արևի,
Անվնաս, ինչպես օգտակար լորտուն,
Վախ են ներշնչում պետությունների
Մինչև իսկ իրենց կամքին հակառակ:

Արքաների հետ խոսում են «դու»-ով,
Եթե, իհարկե, լսում են նրանց,
Իսկ թե չեն լսում՝ մե՛կ է, չե՛ն լռի,
Կխոսեն նույնիսկ իրենց կոշկի՝ հետ:

Ով սահմանում է նոր օրենք ու կարգ,
Հայտարարվում է և օրենքից դուրս:
Բայց չե՛ն վախենում նրանք չար մահից,
Ապրում են դժվար ու մեռնում են հեշտ:

Այս բանաստեղծությունը գրելիս Սևակը նախ և առաջ նկատի ուներ իրեն, որովհետև այն, ինչ պատկերված է, կատարվել է իր հետ: Սակայն բանաստեղծությունն ունի ընդհանրացման մեծ ուժ և իր՝ բանաստեղծի կերպարի մեջ միավորում է բոլոր նրանց, որոնց նմանները թեև ուշ-ուշ են ծնվում, բայց ծնվում են ճիշտ ժամանակին, *«Եվ ժամանակից առաջ են ընկնում»*, ժամանակն առաջ են տանում, հենց դրա համար մնում են չհասկացված, ինչի համար էլ նրանց չեն ներում:

Այդ մեծերը մարդկության առաջընթացն ապահովող շարժիչ ուժերն են, որ ավանդաբար շարունակում են մեկը մյուսի գործը: Ուստի նրանք *«անտոհմ չեն»*:

Նրանք սերում են շատերից: Շատերի հետ մեկտեղ՝ նաև հույն փիլիսոփա **Դիոգենես Մինոպացուց** (Ք.ծ.ա. 404-323), որը մերժում էր քաղաքակրթությունը, պահանջում վերադարձ նախնադար ու պարզ կյանք: Մշակույթը նա համարում էր բռնություն, պետությունը՝ ավելորդություն: Անտարքեր էր քարոյական ու հանրային կյանքի նկատմամբ: Ըստ ավանդույթի՝ նա ապրել է տակառում՝ արհամարհելով քարեկեցիկ կյանքը և քարոզելով ճգնաճեցություն:

Նրանք սերում են նաև առասպելական **Նարցիսից**, որը, ջրի մեջ տեսնելով իր արտացոլքը, սիրահարվում է իր իսկ պատկերին:

Նրանք արևի հրդեհի, այսինքն՝ ջերմության պես անվտանգ են, օգտակար լորտուի պես անվնաս են և պետություններին վախ են ներշնչում, որովհետև արդարամիտ են և ճշմարտախոս: Նրանք այնպիսին են, որ իրենց կյանքի գնով անգամ կասեն ճշմարտությունը: Նրանք, միևնույնն է, կխոսեն, եթե անգամ իրենց չլսեն: Ահա

այստեղից էլ՝ «Կխոսեն նույնիսկ իրենց կոշկի հետ» պատկերը:

Մեծերի վարքով է պայմանավորվում աշխարհի առաջընթացը: Նրանք են, որ «Մահմանում են նոր օրենք ու կարգ», այդ իսկ պատճառով «Հայտարարվում են և օրենքից դուրս»:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ինչպե՞ս եք հասկանում և մեկնաբանում ամբողջ բանաստեղծության իմաստը: Այս հարցին պատասխանելուց առաջ փորձե՛ք բանաստեղծությունը կարդալ և ընկալել մաս-մաս:
2. Ինչպե՞ս կմեկնաբանեք առաջին տունը: Ի՞նչ անուններ կարող եք հիշել Սևակի ակնարկած մեծերի շարքում:
Այդ անունների մեջ դուք տեսնո՞ւմ եք Չարենցին, հենց իրեն՝ Սևակին, իսպանացի բանաստեղծ Լորկային, միջնադարյան գիտական մտքի առաջամարտիկներ Գալիլեյին, Բրունոյին, մեծ բանաստեղծ Դանտեին: Գտե՛ք, կարդացե՛ք նրանց կյանքը պատմող գրքեր և ճանաչե՛ք նրանց:
3. Ո՞ւմ նկատի ունի Պարույր Սևակը, երբ գրում է. «Մերում են նրանք և ա՛յն ծերուկից, // Որ նախընտրում էր քնել տակառում»: Իսկ շարունակության մեջ գրում է. «Մերում են նրանք և ա՛յն պատանուց, // Որ սիրահարվեց իր իսկ պատկերին»: Հունական դիցաբանությունից ո՞ւմ է ակնարկում բանաստեղծը:
4. 2-րդ –4-րդ տներում խոսվում է մեծերի ծագումնաբանության մասին: Ի՞նչ պատկերներով է ներկայացվում նրանց ծագումնաբանությունը:
5. Ինչպե՞ս կմեկնաբանեք բանաստեղծության 5-րդ և 6-րդ տները:
Ի՞նչ է նշանակում «արևի անվտանգ հրդեհ» պատկերը: Ի՞նչ են բանաստեղծները ներշնչում պետություններին: Կարո՞ղ եք հիշել այդպիսի գրողների հայ և համաշխարհային գրականության մեջ:
6. Ի՞նչ է ուզում ասել բանաստեղծը, երբ գրում է. «Իսկ թե չեն լսում՝ մե՛կ է, չեն լսի, // Կխոսեն նույնիսկ իրենց կոշկի՛ հետ»: Կոշիկը կարո՞ղ է խոսողին լսել, թե՞ կարևորն այն է, որ նրանք իրենց մտքերն արտահայտեն:
7. Փորձե՛ք առանձին գրողների և առաջին հերթին Պարույր Սևակի օրինակով բացատրել բանաստեղծության վերջին տան իմաստը:
8. Իսկ հիմա, բանաստեղծությունն առանձին մանրամասներով վերլուծելուց ու ընկալելուց հետո, փորձե՛ք պատասխանել սկզբում տրված հարցին: Համաձայ՞ն եք այն տեսակետին, որ ամբողջ «Վարք մեծաց»-ի իմաստը մեծերի ազնիվ, համարձակ վարքի փառաբանությունն է, ըստ որի՝ հանուն իրենց գաղափարների նրանք նույնիսկ պատրաստ են վճարել սեփական կյանքով:

ՆՈՐՈՐՅԱ ԱՂՈԹՔ

Արդեն 10 տարի, 110 տարի, 1010 տարի
 Ես վախենում եմ,
 Շա՛տ եմ վախենում
 Բյուրավոր ու բո՛ր հավատացյալից,
 Բյուրատեսք ու սո՛ւտ հավատացյալից:
 Եթե աստված եք,
 Փչեցե՛ք նրանց բոլոր մոմերը,
 Մարեցե՛ք նրանց կանթեղներն ամեն,
 Հանգցրե՛ք նրանց ջահերն այլազան,
 Որ... եղիցի լո՛ւյս:
 Եվ ո՛չ մի գավթում մի՛ ընդունեցեք
 Նրանց մատաղը,
 Որ իրենցը չէ, այլ գողացված է:
 Մերժեցե՛ք նրանց զո՛հն էլ խոստացյալ,
 Որ... զոհ չգնա ինքը՝ հավատը՝
 Մաքո՛ւր-վսե՛մը,
 Անկե՛ղծ-անսո՛ւտը:
 Ու թե աստված եք,
 Ամուր փակեցեք ձեր ականջներն էլ
 Նրանց սողոսկուն աղոթքի դիմաց.
 Անգի՛ր-ինքնահո՛ս-հաշվեկշռվա՛ծ այն աղոթքների,
 Որով խաբում են ո՛չ իրենց,
 Այլ ձե՛զ:
 Եվ բավակա՛ն է, հասկացե՛ք ընդմիշտ,
 Որ աստծուն նո՛յնիսկ հայհոյողները
 Շա՛տ ավելի են գերադասելի,
 Վասնզի նրանց բարկացրել է ինքը՝ հավատը՝

Խոցվա՛ծ-արյունո՛տ,
 Այրվո՛ղ-ապտակվա՛ծ,
 Ցավա՛ծ-ճշացո՛ղ,
 Մանո՛կ հավատը,
 Որ հայր դառնալու համար է ծնվել:
 Ու եթե հայր եք,
 Մի՛ թողեք,
 Որ սուտ հավատացյալներն սպանեն նրան:
 – Ինչքան էլ ծանր է մանուկ թաղելը,
 Մանուկ պահելը ծանր է ավելի...

Բանաստեղծական շարքը միավորում է նյութի բովանդակությամբ, գաղափարով, լեզվով ու ոճով ընդհանրություններ ունեցող գործեր: Պարույր Սևակն այն բանաստեղծներից է, որոնք մտածում են շարքերով, ինչպես, օրինակ՝ **«Մարդը ափի մեջ», «Ինձակներ», «Դարակեսի պարզկները», «Աստծու քարտուղարը»** և այլն: Շարքերը, որպես օրենք, ունենում են մաս գործողությունների, ապրումների ներքին շարժում, ինչը գաղափարների, տրամադրությունների զարգացման ընթացքն է: Ահա այդպիսին է մաս **«Եղիցի լույս»** գրքի **«Եղիցի լույս»** շարքը, որի մեջ էլ զետեղված է **«Նորոյա աղոթք»** բանաստեղծությունը:

Ինչի՞ մասին է **«Նորոյա աղոթք»**-ը:

Ժամանակակից մարդը նոր մեղքերի դիմաց աղոթք է ուղղում Աստծուն:

Ո՞վ է այդ **«բյուրավոր ու բուր»**, **«բյուրատեսք ու սուտ»** հավատացյալը. մա՛, ով իր մատաղը գողացել է, ում մատուցած զոհը հավատի զոհ չէ, ում աղոթքը ոչ թե հոգու մաքուր ձայն է, այլ անգիր արած կեղծ խոսքերի շարան, որով խաբւում են բոլորին և չքմեղության դիմակի տակ մոլորեցնում: Ահա դա է պատճառը, որ այսպիսի կեղծ մարդկանց համեմատ գերադասելի են նույնիսկ Աստծուն հայհոյողները, որովհետև նրանց բարկացրել է տրորված հավատը:

Բանաստեղծության վերջին տողերի իմաստը հետևյալն է. **«Մանուկ հավատը»** հայր դառնալու համար է ծնվել: Սակայն սուտ հավատացյալները հավատը դարձնում են իրենց նման, քանի որ նրանց աղոթքները **«Անգի՛ր-ինքնահո՛ս-հաշվեկշռվա՛ծ են...»**: Այսինքն՝ սպանում են հավատը: Այդ իսկ պատճառով. **«Ինչքան էլ ծանր է մանուկ քաղելը, // Մանուկ պահելը ծանր է ավելի...»**:

Այստեղ **«մանուկ քաղելը»** և **«մանուկ պահելը»** վերաբերում են հավատին, ինչն սպանվել է սուտ հավատացյալների կողմից: Այդ իսկ պատճառով եկել է **«Նորոյա աղոթք»**-ի ժամանակը:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ի՞նչ է բանաստեղծական շարքը: Սևակի ո՞ր ժողովածուի ո՞ր շարքի մեջ է զետեղված **«Նորոյա աղոթք»** բանաստեղծությունը:
2. Ինչի՞ մասին է **«Նորոյա աղոթք»** բանաստեղծությունը:
3. Ո՞ւմ դեմ է կռվում բանաստեղծը և ի՞նչ է երագում:
4. Ինչպիսի՞ մակդիրներով է բնորոշում ճշմարիտ հավատը:
5. Ինչպիսի՞ մակդիրներով է բնորոշում կեղծ հավատացյալների աղոթքը:
6. Ինչպե՞ս կմեկնաբանեք բանաստեղծության վերջին հատվածը, որի մեջ խոսում է վիրավոր մանուկ հավատի մասին, ինչը կարող է սուտ հավատացյալների զոհը դառնալ:
7. Սևակը տեղի՞ն և ժամանակի՞ն է հնչեցրել իր **«Նորոյա աղոթք»**-ը:
8. Ո՞ւմ էր հասցեագրված նրա խոսքը: Այս բանաստեղծության իմաստը խորությամբ հասկանալու համար անհրաժեշտ է ծանոթանալ մաս **«Եղիցի լույս»** շարքի մյուս գործերին:

ՄԻ ՊԱՀ ԶՂՋՈՒՄԵՄ

Ես օգնեցի քոլորին, ես ինձ միայն չօգնեցի,
Կորով տվի ամենքին, միայն ինքս հոգնեցի:

Խորհուրդներով իմ խելոք խելք հավաքած գնացին
Քանի՜-քանի՜սը կյանքում – ե՛ս էլի գիժ մնացի:

Ով հանդիպեց՝ ստացավ մի թաս գինի ինձանից,
Լոկ ես գինի չըմպեցի իմ սեփական հնձանից:

Ի՞նչ եմ եղել ողջ կյանքում՝ հարսանքավոր ու քավոր,
Մինչ ամենից ավելի ինձ էր օջախ հարկավոր:

Վստահեցին ոմանք ինձ – հոգիս դարձավ գաղտնարան,
Վստահեցի շատերին – գաղտնիքս առան ու տարան:

Ու զոջում եմ ես մի պահ. սեր ու բարիք եմ ցրել,
Մինչդեռ պետք էր սեր հայցել, իսկ բարիքը՝ վաճառել...

Այս բանաստեղծությունը զետեղված է «Մարդը ավի մեջ» շարքում, գրել է 1957 թվականին Մոսկվայում: Ներկայացնում է իր նվիրվածությունը մարդկանց, ինչին ի պատասխան ինքը ոչինչ չի ստացել: Այդ իսկ պատճառով մի պահ զոջում է իր արած լավությունների համար:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ինչի՞ համար է զոջում բանաստեղծը: Մեկ առ մեկ թվարկե՛ք նրա հիասթափության շարժառիթները:
2. Եթե բանաստեղծը զոջում է իր արած լավ բաների համար՝ «սեր ու բարիք եմ ցրել», և փորձում է սաստել իրեն («Մինչդեռ պետք էր սեր հայցել, իսկ բարիքը՝ վաճառել...»), արդյո՞ք հետագայում ևս նա չպե՞տք է ապրեր շռայլ ինքնանվիրումով:
3. Ըստ ձեզ՝ հնարավո՞ր է, որ բանաստեղծը դառնար հաշվենկատ:

ԲԱՐԵԽՈՍ ԵՂԻՐ ԻՄ ԵՎ ԻՄ ՄԻՋԵՎ

Օգնի՛ր ինձ, Մարիա՛ն,
Անաղարտ մնամ
Ա՛յն ճահճանման աղտ-աղարտի մեջ,
Որ դժգոհություն բառով է կոչվում:

Դժգոհությունից ես շա՛տ եմ դժգոհ:
Օգնի՛ր ինձ, Մարիա՛ն,
Եվ ասեմ՝ ինչո՛վ.
Բարեխոս եղիր ի՛նչ և ի՛նչ միջև,
Որ բանն ավարտվի ինքնահաշտությամբ:

Ես խռովել եմ մասն աշխարհից.
Եկ ու վերստին հաշտեցրո՛ւ դու մեզ,
Թե չէ ես այսպես ապրել չե՛մ կարող:

Ուզում եմ մայել ինձ ու աշխարհին
Լիացա՛ծ, ժպտո՛ւն ու գո՛հ աչքերով՝
Հաղթելով և՛ քաղցը, և՛ պապակ փափագ:

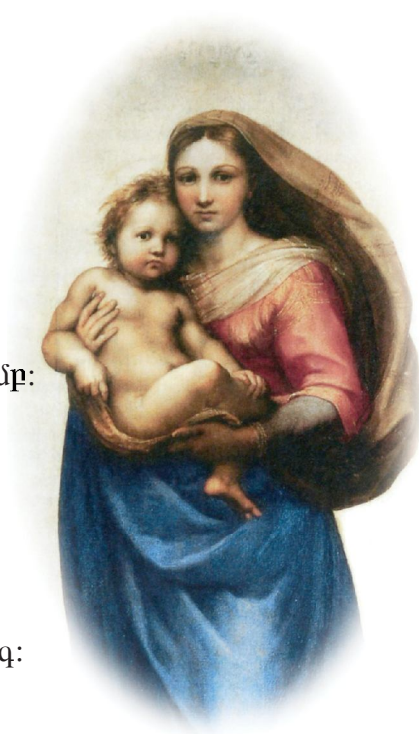
Ուզում եմ ապրել անհար ու բարի՝
Գմբեթի ճեղքում բուսած տուղտի պես...

Մի բուր քառել է իմ զույգ աչքերին.
Թոցրո՛ւ նրան:
Մի ձու սպիտակ ինձ քիթ է դարձել.
Կորցրո՛ւ այդ ձուն:

Ճանճեր են մատած ինձ վրա
Այնպե՛ս,
Ինչպես քունջութը կաթնահունց հացին:
Ճանճը քունջութ չէ.
Հացս չի՛ ուտվում:

Ճանճով է լցված իմ նե՛րսը մասն,
Ինչպես վարսանդը՝ խաշխաշի սերմով:
Խաշխաշ չե՛մ ուզում.
Կակա՛չ դարձրո՛ւ:

Ասում են՝ իբր կապույտի վրա
Չեն մատում ճանճեր:
Լսո՞ւմ ես, Մարիա՛ն,
Ինձ ներս ու դրսից կապո՛ւյտ հագցրո՛ւ...

ԲԱՌԱՐԱՆ

աղտ-աղարտ – կեղտոտություն

պապակ փափագ – բուռն տենչ, մի բանի բուռն կարոտ՝ փափագ ունեցող

տուղտ – ծաղկաբույս

քունջութ (քնջութ) – միամյա յուղատու բույսի հատիկները, որոնք օգտագործվում են սնունդի մեջ

վարսանդ – ծաղկավոր բույսերի բազմացման տեղը ծաղկի կենտրոնում

խաշխաշ – կակաչ, կակաչի միջուկը, որի մեջ կան ձեթ և ափիոն (թմրանյութ) պարունակող սերմեր

Այս բանաստեղծությունը Պարույր Սևակը գրել է 1963 թվականին: Ձեռագրված է «**Եղիցի լույս**» գրքի «**Նորից չեն սիրում, սիրում են կրկին**» շարքում:

Բանաստեղծը մաքրագործման տենչով խոսքն ուղղում է տիրամայր Մարիամին՝ խնդրելով, որ նա իրեն հաշտեցնի իր հետ, որպեսզի ինքը հաշտ ու խաղաղ ապրի, մոռանա դժգոհությունը: Խնդրում է նաև իրեն ներսից և դրսից կապույտ հագցնել: Կապույտը երկնքի ու մաքրության գույնն է, որի վրա, իբր, ճանճեր չեն նստում: Ջլատիչ իրականության մեջ երկփեղկված մարդու ինքնահաշտեցման տենչն է ամբողջ բանաստեղծությունը:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ինչպե՞ս կմեկնաբանեք բանաստեղծության վերնագիրը:
2. Ինչո՞ւ է բանաստեղծը դիմում տիրամայր Մարիամին:
3. Ի՞նչ է խնդրում բանաստեղծը:
4. Ինչո՞ւ է բանաստեղծը դժգոհ, խռով, դրա փոխարեն ինչպիսի՞ն է ցանկանում լինել:
5. Ինչպիսի՞ պատկերներ է օգտագործում իր երկվությունը ցույց տալու համար:
6. Ինչի՞ խորհրդանիշն է ճանճը: Ինչի՞ խորհրդանիշն է կապույտը:

ԱՐՎԵՍՏ

Քամին է երգում ինչ-որ եղանակ,
Որ Բեթհովենին պատիվ կբերեր:

Մութ հորիզոնին աղոտ այգալույս՝
Մի Ռեմբրանդյան նորահայտ նկար:

Շեքսպիրին է կյանքը ձեռ առնում՝
Իր ողբերգական դրամաներով...

Իսկ մե՛նք՝ ե՛ս և դու, արվեստ ենք խաղում
Եվ... մի այնպիսի՝ համոզվածությամբ,

Որ Սերվանտեսի հերոսն էլ չուներ...

ԲԱՌԱՐԱՆ

Լյուդվիգ վան Բեթհովեն (1770-1827) – գերմանացի երգահան: Աշակերտել է Մոցարտին: 27 տարեկանից խլացել է: Բազմաթիվ սիմֆոնիաների, կոնցերտների ու սոնատների հեղինակ է: Հայտնի են նրա հատկապես «Իննե-րորդ սիմֆոնիա»-ն, «Կրեյցերյան սոնատ»-ը:

Հարմենս վան Ռեյն Ռեմբրանդ (1606-1669) – հոլանդացի գեղանկարիչ: Հայտնի են նրա «Ինքնանկար Սասկայի հետ», «Անառակ որդու վերադարձը» և շատ այլ գործեր:

Վիլհամ Շեքսպիր (1564-1616) – անգլիացի բանաստեղծ, թատերագիր, բազմաթիվ ողբերգությունների և կատակերգությունների հեղինակ՝ «Համլետ», «Օթելլո», «Մակբեթ», «Լիր արքա», «Ռոմեո և Ջուլիետ», «Միրո ապարդյուն ճիգեր», «Ոչինչից մեծ աղմուկ»: Հովհաննես Թումանյանի բնո-րոշմամբ՝ Շեքսպիրը համաշխարհային գրականության արևն է:

Միգել դե Սերվանտես Սաավեդրա (1547-1616) – իսպանացի թատերագիր և արձակագիր: Հանրահայտ «Դոն Կիխոտ» վեպի հեղինակը:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ի՞նչ է ուզում ասել Պարույր Սևակը այս բանաստեղծությամբ: Ըստ նրա՝ ի՞նչ է արվեստը, և ո՞րն է արվեստի հիմքը:
2. Ինչո՞ւ է Պարույր Սևակը հիշում համաշխարհային արվեստի այնպիսի մեծագույն ներկայացուցիչների անուններ, ինչպիսիք են Բեթհովենը, Ռեմբրանդը, Շեքսպիրը, Սերվանտեսը:
3. Ինչպե՞ս կմեկնաբանեք բանաստեղծության վերջին երեք տողերը:
4. Արվեստի բարձրագույն չափանիշ, որ ստեղծել են համաշխարհային նշանակության մեծությունները, որոնց անունները հիշատակում է Սևակը, և կյանք՝ իր դեռևս չյուրացարած արվեստով: Այստեղ ո՞րն է առաջնային, ի՞նչն է ավելի գերադասում բանաստեղծը՝ արվե՞ստի օրե՛նքը, թե՞ դեռևս արվեստ չդարձած կյանքի ազատ տարերքը:

ՄՈՒՇԵՂ ԳԱԼՇՈՅԱՆ

1933 - 1980

Մուշեղ Գալշոյանը 1960-1970-ական թվականների հայ արձակի արժանավոր ներկայացուցիչներից մեկն է: Նա գրականություն բերեց արևմտահայության այն ներկայացուցիչների կյանքը, ովքեր կռվել էին պատմական հայրենիքի համար, զենքը ձեռքին ստիպված նահանջել եղեռնագործ թշնամու յաթաղանից, վերահաստատվել Հայաստանի պահպանված մի հատվածում և հիմա, արդար վրեժի ցատուժը սրտում, հեռանում էր կյանքից: Դա հայրենասիրական առողջ գրականություն է, որ սերունդներին է փոխանցում պատմական հայրենիքի կարոտն ու հիշողությունը և մի օր այն ազատագրելու հույսը:

Մուշեղ Գալշոյանը (Մանուկյան) ծնվել է 1933 թվականի դեկտեմբերի 13-ին Թալինի շրջանի Կաթնաղբյուր գյուղում՝ եղեռնից փրկված սասունցու ընտանիքում: Ծննդյան ազգանունով Մանուկյան էր, վերականգնեց տոհմական Գալշոյան ազգանունը: Մանկության և պատանեկության տարիներին ապագա գրողը լսել է հոր ու համագյուղացիների պատմությունները կորուսյալ ծննդավայրի մասին, ոգեշնչվել հայրենիքի համար ոտքի ելած հերոսների պայքարով, ինչն էլ նրա մեջ թանձրացրել է կարոտի մորմոքը: Այդ պատմություններից ու տպավորություններից էլ հետագայում պետք է հյուսվեին նրա պատմվածքներն ու վիպակները:

Գալշոյանը սովորել է հայրենի գյուղի միջնակարգ դպրոցում, այնուհետև դարձել Երևանի գյուղատնտեսական ինստիտուտի ուսանող, որն ավարտելուց հետո մի քանի տարի աշխատել է մասնագիտությամբ, ապա՝ թերթերում, **«Գարուն»** ամսագրում և նվիրվել գրական գործունեության: 1969-1971 թվականներին Գալշոյանը ուսանել է Մոսկվայի Մաքսիմ Գորկու անվան գրական ինստիտուտի բարձրագույն դասընթացներում: 1975-1977 թվականներին աշխատել է **«Սովետական գրող»** հրատարակչությունում, այնուհետև անցել է ստեղծագործական աշխատանքի:

Նա շատ լավ գիտեր իր հայրենիքը, ճանաչում էր նրա յուրաքանչյուր անկյունը և այդ մասին գրել է խոր մտահոգություններով իր բազմաթիվ ակնարկներ, որոնք գետեղված են **«Ծաղկած քարեր»** ժողովածուի մեջ: Սակայն նրա տարերքը գեղարվեստական արձակն էր:

1969-ին լույս տեսավ առաջին գիրքը՝ **«Կռունկ»** ժողովածուն, որի մեջ գետեղված էին **«Ձորի Միքոն»** և **«Կածանի ճամփորդներ»** վիպակները:

Դրան հաջորդեց **«Բովառն»** վեպը: Նրա գրական ձիրքը կատարյալ արտահայտություն ունեցավ **«Մարութա սարի ամպերը»** պատմվածքների ժողովածուի մեջ, որը լույս տեսավ գրողի մահից հետո՝ 1981-ին: Այդ գրքի համար նա արժանացավ Հայաստանի Պետական մրցանակի:

Մուշեղ Գալշոյանը որպես գրող իրեն տեսավ բանահյուսության պատառիկներ հավաքողի, հեռացող արժեքները փրկողի ու այդ մասին պատմողի դերում: Նրա հերոսները հենց այդ բանահյուսության պատառիկներն են, գալիս էին մի իրականությունից, որը շատ ավելի մոտ էր ազգային դուրսագնեթյանը: Ասես **«Մասնա ծռեր»**-ի շարունակվող պատմության մոր պատումների մարմնավորումը լինեն: Այդպես են բոլորը, և Մուշեղ Գալշոյանն իր գրականությամբ կենդանի էր պահում իրականության ստեղծած բանահյուսական ավանդույթը:

Մահացել է 1980 թվականի հոկտեմբերի 15-ին ողբերգական պատահարի հետևանքով: Թաղվել է հայրենի գյուղում:

Դեպքը տեղի է ունեցել այսպես:

Ազատամարտիկի հոգեբանությամբ ապրող գրողը դարձավ «Որսորդ» միության անդամ, որպեսզի զենք կրելու իրավունք ունենար: Այդ օրը հրացանը ձեռքին ընկերների հետ դուրս է եկել շրջագայելու հայրենի բնության գրկում: Նստել է հանգստանալու: Հրացանը դրել է գետնին: Հետո հիշել է, որ ազատամարտիկի համար հրացանը սրբություն է, չի կարելի դնել գետնին: Հրացանի փողը դեպի իրեն է քաշել, որպեսզի դնի ծնկներին: Այդ պահին հրացանի ձգանը դեմ է առել մի կոշտ մացառի, շարժումից կրակել և արժիճե ամբողջ կոտորակը լցվել է նրա մարմնի մեջ:

Գալշոյանը գրականություն քերեց արդեն պատմություն դարձող կենդանի հերոսների կերպարներ: Նրանք բոլորն էլ հողի պարզ աշխատավորներ են, որոնց միավորում է ճակատագրի ընդհանրությունը: Նրանք բռնի հալածվել են իրենց ծննդավայրից և հիմա ապրում են այդ ծննդավայրի հուշերով, կարոտներով և այնտեղ վերադառնալու երազանքով: Նրանց համար վերադարձի ճանապարհները փակ էին, նրանք բոլորն էլ կյանքից հեռացան մի անամոք թախիծով, որ նաև հայրենիքի փրկության ավանդ էր հաջորդ սերունդներին: Ահա այս մասին գրեց Գալշոյանը, որի պատմվածքներից **«Մամփրե արքան»** գետեղված է **«Մարութա սարի ամպերը»** ժողովածուի մեջ:

ՄՈՒՇԵՂ ԳԱՇՈՅԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Օր չկա, որ չհիշեմ Մուշեղ Գալշոյանին: Մեծ կորուստ էր: Ափսոս: Ժողովուրդը միշտ հեղինակի կերպարի կարիքն ավելի ունի, քան նրա գրածի:

Մուշեղն ինքը պատրաստի կերպար էր, ազգային չտեսնված կերպար: Մուշեղը աճեց աչքիս առաջ: Մի օր ասաց՝ Սիսիան եմ գնում, գործուղում: Գնաց: Եկավ: Լույս տեսավ «Ծաղկած քարեր»-ը: Այս ակնարկով իսկ մեծ է: Ցավ կա: Մուշեղի ցավը ժողովրդի ցավն է: Մուշեղի կերպարը ժողովրդի մեջ կա: Ժողովուրդն այնպես է ջոկում՝ ով իրենն է, ով իրենը չէ: Մուշեղի հրաժեշտին այդքան մարդ հավաքվելը պատահական չէր: Միայն մեծը կարող է միավորել այդքանին: Գիտեինք՝ սիրված է, բայց որ այդքան մտել է ժողովրդի տարբեր խավերի մեջ և այդ աստիճան ժողովրդականություն է վայելում, չգիտեինք:

Մուշեղը հաշվի էր առնում՝ վաղը ինչ կարող է պատահել: Տառապում էր մինչև քառը գտնելը: Բայց տառապանքը ցույց չէր տալիս: Չայնը լսում եմ, աչքերը, առաքինի դեմքը՝ տեսնում: Մի տեղ ռանչպար, մի տեղ մաքուր ազնվական, մի տեղ «ծուռ», բայց միշտ անասհման ազնիվ, անկեղծ մարդ:

Համո Սահյան

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

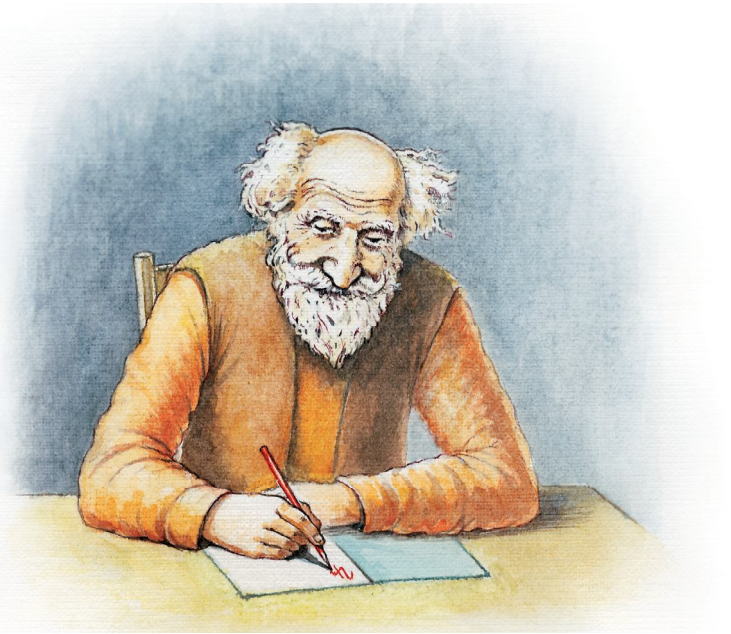
1. Ե՞րբ և որտե՞ղ է ծնվել Մուշեղ Գալշոյանը:
2. Ի՞նչ միջավայրում են անցել նրա մանկության և պատանեկության տարիները: Որտեղի՞ց էին նրա ծնողները, համագյուղացիները, որոնք էլ դարձան նրա գրական հերոսները:
3. Ի՞նչ կրթություն է ստացել Մուշեղ Գալշոյանը: Աշխատանքային գործունեությունը:
4. Ի՞նչ գրքեր է հրատարակել նա: Ինչի՞ մասին էր գրում:
5. Ի՞նչ պատահարի զոհ դարձավ գրողը:
6. Համո Սահյանը ինչպե՞ս է գնահատել Մուշեղ Գալշոյանին:

ՄԱՄՓՐԵ ԱՐՔԱՆ

(Կրճատումներով)

1

Մամփրեն ահագին ժամանակ հետևում էր, թե երրորդ դասարանցի թոռնուհին ինչպես է այբուբենը սովորեցնում եղբորը, որպես թե նախապատրաստում է, որ տղան գալ տարի այբուբենը սերտած գնա դպրոց: Եվ տես, թե ինչպես է սովորեցնում. շուտասելուկի պես,– ա-բ-գ-դ-ե-զ...,– առանց հնչեցնելու, առանց ներդաշնակելու: Բա Մամփրեի սովորած այբուբենը ա՞յդ էր, այդպե՞ս էր: Վարժապետ տեր Հարությունը նահատակվեց, այբուբենը հո չփոխվե՞ց:...

– Գիրքն հոս բեր... Դե բաց ու ինչպես մեջ գրքին է, էդպես գրուցե: Կարդա հատիկ-հատիկ,– խիստ պահանջեց Մամփրեն,– կարդա մեկիկ-մեկիկ ու մեկիկ-մեկիկ ցուցամատե:– Եվ աչքը բաց էջին լարված՝ սպասեց:

– Այբ-բեն-գիմ-դա-եչ-զա...

– Համբերե:– Լարված նայում էր տառերի շարուկին:– Գիմ-ից հետո հարկ է, որ էդնի՝ ե՛լ, Հովակիմ:

– Այդպիսի բան չկա:

– Լավ նայե:

– Չկա, ա՛յ պապ, չկա: Չիք:

– Համբերե,– և թռռանը ծնկների արանքում սեղմած, մտածկոտ հայացքը այբբենարանին՝ Մամփրեն շնչաց,– թե էդպես է գիրքն է սխալ:

Թռռնուհին քաշում է եղբոր թևից:

– Համբերե,– հերսոտեց Մամփրեն և թռռանը պինդ սեղմեց ծնկների արանքը:– Այբուբենը ես կսովորեցնեմ իմ ձգուկին:

– Ա՛յբ, բե՛ն, գի՛մ,

Ե՛լ, Հովակիմ,

Դա՛, ե՛չ, զա՛,

Լծիր եզան:

Վարժապետ տեր Հարությունը արտասանում էր, և իրենք խմբով կրկնում էին: Տեր Հարությունը հայոց տառերն էր ասեղնագործում ճերմակ պաստառին, հետոն էլ արտասանում այբուբենը, և իրենք խմբով կրկնում էին:

– Է՛, ը՛թ, թո՛ւ,
Վե՛ր կաց, Թաթո,
Ժե՛, ինի՛, լյո՛ւն,
Կապի՛ր քո շուն:

Տեր Հարությունը մեծ ու ճերմակ պաստառը կախել էր Տիրամոր նկարի կողքին և վառ կարմիրով հյուսում էր տառերը: Հայոց տառերը կարմիր են, քացատրում էր տեր Հարությունը, քանզի սուրբ Մաշտոցը իր սրտից է հանել ի լույս: Եվ կարմիր են, քանզի թրծվել են արդար Արեգակով: Եվ կարմիր են, քանզի սրբազան կռիվների են մասնակից եղել: Եվ ասեղնագործում էր հանդարտիկ, հեռվից ու մոտիկից ուշադիր զննելով, երբեմն այնպես վերացած, որ իրենց թվում էր, թե հայոց տառերը նոր-նոր հորինվում են, և տեր Հարությունն է ստեղծողը: Օրը մեկ տառ: Եվ օրեր շարունակ իրենք կրկնում, հա կրկնում ու սերտում էին այբուբենը.

– Խե՛, ծա՛, կե՛ն,
Ո՞ւր է Հակեն:
Հո՛, ձա՛, դա՛տ,
Սիհրան, Սիհրդատ:
Ճե՛, մե՛ն, հի՛,
Կզանք հիմի:

Գյուղում թուրը գիտեին, որ տեր Հարությունը ճերմակ պաստառին կարմիր տառեր է ասեղնագործում և որպես թե ի հիշատակ մշեցի այն ուսուցչի, որին սուլթանը, ասում են, կախաղան է հանել: Մահապարտ այդ ուսուցիչն է հայոց այբուբենը հանգավորել այսպես.– Ա՛յբ, բե՛ն, գի՛ն, Ե՛լ, Հովակիմ,– ներդաշնակ այնպես, որ երեխաները շուտ սովորեն այբուբենը և թուրովին չմոռանան.

– Նո՛ւ, շա՛, ո՛ւ,
Պրծի՛, Շավո՛,
Չա՛, պե՛, ջե՛,
Ուշ է, Վաչե՛:
– Ռա՛, սե՛, վե՛վ,
Ծագեց արև:
Տյո՛ւն, րե՛, ցո՛ւ,
Մարդ ասածո:

...Իրենք պետք է ամեն օր, չհաշված կիրակի օրերը, ամեն օր արտասանեին, կրկնեին ու սերտեին այբուբենը, և ապա՝ գործն ավարտելուց հետո, վարժապետը տառ առ տառ պետք է սովորեցներ գրերը: Այդպես էին որոշել, քայց եկավ և ասաց. «Պատերազմ է, զավակներս, և ձեր հայրերին, հարկավ, ասկյար կտանեն: Գնացեք ձեր հայրերի մոտ: Եթե տերը կամենա, նորեն

կհավաքվեք, և ձեզ կուսուցանեն սուրբ Մաշտոցի գրերը: Իսկ այժմ, զավակներս, վերջին անգամ միասին հնչեցնենք այբուբենն հայոց»: Եվ այբուբենի վերջը այնպե՛ս էին ձգում, այնպե՛ս էին ձգում, առանց պայմանավորվելու բոլոր երեխաները միաշունչ (և վարժապետն ինքն էլ, վարժապետն էլ) վերջը այնպե՛ս էին ձգում... Չէին ուզում, որ այբուբենը վերջանա.

– Վյո՛ւն, փյո՛ւր, քե՛,
Քելե՛, Սրքե,
Ե՛վ, օ՛, ֆե՛,
Օ՛, ինչ զով է:

– Դե՛, զավակներս, տերն ընդ ձեզ:

Առավոտ էր, քայց գյուղը լուռ էր: Այբուբենին դաշնած կանչերը, որ իրեն թվում էր, թե մշեցի վարժապետը իրենց գյուղից, հենց իրենց գյուղից է վերցրել, բարձրաձայն ու բարձրախոս իրենց գյուղացիներից, այդ կանչերը չկային: Այն, ինչ ամեն օր կար, այդ առավոտ չկար, իսկ այն, ինչ չպետք է լիներ, կար. գյուղի շներն էին խառնվել իրար, կտուրներին կանգնած, դնչներն ի երկինք՝ կատաղի հաչում էին: Շները ինչպե՞ս էին հասկացել, որ թուրքաց սուլթանը պատերազմ է հայտարարել ռուսաց ցարին:

Գյուղ հասած լուրը ավետի՞ս էր, թե՞ բոթ... Ավետի՞ս է, թե՞ բոթ...

...Հոր հետ քայլում էին լուռ, ելվերում էին իրենց թաղը՝ Վերին... Վերին թաղ, Վերին թաղ և Վերին թաղի վերին տուն... Տան թիկունքին սարալանջն էր, լանջին՝ շաղգամի արտը, և շաղգամի արտն ի վեր՝ Մեհրեաղբյուրը: Առավոտյան ինքը Մեհրեաղբյուրի ջուրը կապեց շաղգամի արտին և ապա գնաց այբուբենը սերտելու: Իսկ ահա ջուրը կտրվել էր... Օսմանի լակոտ Օսման, աղբյուրի ջուրը էլի նա է կտրել, այդ ճպոռտ լակոտը: Որտեղի՞ց հայտնվեցին ու հարամեցին գյուղը: Գյուղը, փողոցը, հողը, ջուրը, աղբյուրը: Էն խեղճ պառավի հիմար որդին դարիպության գնաց, գնաց հիմարը ու էլ չերևաց, և պառավը մեռավ, և պառավի հիմար որդու փոխարեն որտեղից որտեղ այդ հարամ Օսմանը հայտնվեց ու տիրացավ տանը: Իր անունը՝ Օսման, լակոտի անունը՝ Օսման, աշխարհում էլ ուրիշ անուն չկա: Հայտնվեց, տիրացավ պառավի տանը և ասում է, թե տունը գնել է գայմագամից, այսինքն՝ զավառապետից թուղթ ունի: Երեկ-մյուս օր է հայտնվել, քայց գյուղի անունը արդեն աղավաղել-հարմարեցրել է իր լեզվին, իսկ Մեհրեաղբյուրը կնքել է Աթաբունար, որպես թե հին անունը՝ աղբյուրի նախնական անունը, այդ է եղել՝ Աթաբունար: Սաղայելի ծնունդ, այդպիսի բան ինչպե՞ս կարող է լինել. չէ՞ որ աղբյուրը Մեհրի անունով է: Առյուծ Մեհրի անունով: Աղբյուրն իր պատմությունն ունի, Մեհրը, ուրեմն, Սասնա տան Մեհրը, հենց այստեղ՝ այս սարի վրա է առյուծին հանդիպել, հանդիպել ու

դատարկ ձեռք ճղել է առյուծին, և ասածո հրամանով այդտեղից՝ առյուծին հանդիպած ու ճղած տեղից, աղբյուր է բխել: Ա՛յ, այդպես է եղել: Եվ Մհերը կնքվել է Առյուծ Մհեր, իսկ աղբյուրը՝ Մեհրե: Ա՛յ, այդպես է եղել...

Եվ լցված ու հերսոտ քշեց դեպի աղբյուրը... Սուրբանը ռուսաց ցարին պատերազմ է հայտարարել, վարժարանը փակվեց, հորը ուզում են ասկյար տանել, վարժարանը փակվեց, գյուղի շները օրը ցերեկով խառնվել են իրար, վարժարանը փակվեց, դու էլ, Օսմանի ճպրոտ լակոտ, դու էլ Մամփրեի՞ն ես կռիվ հայտարարել: Հիմա կտեսնենք...

Այո՛, աղբյուրի ջուրը Օսմանն էր կտրել, իրեն հասակակից, ճպրոտ, բայց ցիցքիք այդ լակոտը: Ջուրը շուտ էր տվել իրենց տան կողմ և նստել էր ուրթին:

Եվ հասնելն ու ոտքի տակ առնելը մեկ եղավ... հետո թևից բռնեց-շարտեց իրենց հարամ տան կողմ և դարձավ ջուրը կապելու: Ծնկեց ուրթի մոտ և...

– Օխտաշշշ...– Մամփրեն, թոռանը ծնկների արանքում սեղմած, ձեռքը տարավ գլուխը: Ծոծրակի մոտ այնպես իրական պոռթկաց ցավը, ինչպես, է՛, այն օրը, երբ այդ նենգ լակոտը, այնուամենայնիվ, թիկունքից քարով զարկեց-ջարդեց իր գլուխն ու փախավ: Փախչում էր և ուսն ի ետ քարերի պես շարտում՝ Աթաբունար... Աթաբունար, որպես թե աղբյուրի անունը Մեհրե չէ, աղբյուրը բռնը չէ...

Մամփրեն ցավով տմբտմբացրեց անցած հուշերին: Օսման, դու ճպրոտ լակոտ էիր, բայց դու պարծենալու իրավունք ունես. նենգորեն ջարդեցիր Մամփրեի գլուխը և մնացիր անպատասխան... Կոտորում եղավ, գաղթ եղավ, և Մամփրեն ճար չունեցավ, քեզ ոտքի տակ գցելու հմար չունեցավ: Մարաթուկ վկա, Մամփրեն քեզ այնպես կտրորեր, որ դու այլևս չէիր պղծի աղբյուրի սուրբ անունը: Սուրբ և տիրակոչ: Դու ավարառու անօրեն ես, բայց իրավունք ունես պարծենալու. աղբյուրի անունը, այնուամենայնիվ, պղծվեց, իսկ Մամփրեն հայոց գրին այդպես էլ անծանոթ մնաց... Տեր Հարությունը հյուսած տատերը դրեց ծոցն ու ելավ Արարատ, գնաց ու կորավ վիհերում ու ձյունների մեջ, և ինքը՝ Մամփրեն, հայոց տառերին անծանոթ մնաց:

Իսկ ե՞րբ սովորեր՝ կոտորումի ժամանակ, գաղթի ճանապարհի՞ն, հետո... հետո՝ պատերազմի դաշտո՞ւմ... Ե՞րբ: Բայց եղավ, այդպիսի մի պատեհություն եղավ, ախր, հայտնվեց, բայց այն էլ ինքը չկարողացավ օգտագործել. իր հիմար բնավորության պատճառով՝ խռովկանության: Այս նոր՝ Քարագլուխ գյուղի սովետականացման առաջին տարիներին գյուղում անգրագիտության վերացման կայան բացվեց, ախր, լիկկայան: Վարժապետը ջահել, իրենից շատ ջահել մի տղա էր: Եվ հենց առաջին օրը

ի՞նչ արեց այդ լղպորը. մատը տնկեց իր կողմ, թե՛ մեկից տասը հաշվիր: Վիրավորվեց, բայց, դե, վարժապետն էր պահանջողը, հաշվենք թե տեր Հարությունը:

– Մեզ, էրզու, իրիք...

– Երկու... երեք,– ուղղեց լիկկայանի վարժապետը:

– Երկու... եր... երեք... չուրս...

– Չորս,– ուղղեց վարժապետը:

– Չուրս... չուր... չորս,– քրտնած տակից դուրս եկավ,– չորս, հինգ, վից...

– Վեց,– ուղղեց վարժապետը:

– Վից:

– Վեց:

– Վի... վից...– և հա փորձեց, վարժապետն էր ստիպում, ու հա անարդյունք, և վիրավորված ու խռով թողեց հեռացավ լիկկայանից: Չլինե՞ր այդ անհնազանդ «վիցը» (վեց-վեց-վեց... տե՛ս, թե ինչ հանգիստ է պտտում լեզուն, վից կամ վեց, ի՞նչ տարբերություն), չլինե՞ր այն հիմար վարժապետը, այն ժամանակ Մամփրեն տառերը սովորած կլինե՞ր: Դրանից հետո այլևս ի՞նչ տառ, ի՞նչ գիր... Լավ է դեռ տեր Հարությունի սովորեցրած այբուբենն էլ չի մոռացել, զարմանալի է, որ չի մոռացել. քանի՞ տարի է անցել. վաթսունչորս, վաթսունհինգ, բայց տե՛ս, որ հիշում է.– Ա՛յբ, բե՛ն, գի՛ն, Ե՛լ, Հո՛վակի՛ն...– Հա, լիկկայանից հետո այլևս ի՞նչ գիր. մինչև քիչ ու միչ ուշքի եկավ, էլի պատերազմ, և Մամփրեն՝ ճակատային, և գիր չիմանալու պատճառով, մամակ չգրելու պատճառով գյուղում լուր էր տարածվել, թե Մամփրեն անհայտ կորած է: Իսկ պատերազմից հետո... Խենթություն կլինե՞ր, որ կովից տուն գալուց հետո Մամփրեն նստեր ու գրերը սովորե՞ր... Եվ այդպես էլ տեր Հարությունի ասած ժամանակը չեկավ: Չեկավ և... բայց... գուցե հիմա՞ է հայոց գիրը սովորելու իր ժամանակը:

– Հըմը թող զիս, ձգո՛ւկ:– Մամփրեն թոռանը հրեց ծնկների արանքից, ոտքի ելավ և սկսեց անհանգիստ քայլել:

«Մարաթուկ վկա, սուրբ Մաշտոցի գրերն սովորելու Մամփրեի օրն ու ժամանակը նոր-նոր տեղ է հասն»:

2

Եվ գյուղը դրնգաց. Մամփրեն որոշել է տառաճանաչ դառնալ: Մամփրեն՝ ութսունին մոտ, ութսուն տարի առանց գրի յուր է գնացել, իսկ ահա որոշել է գրել-կարդալ սովորել:

Ով լսում էր, հանկարծակիի եկած՝ Մամփրեի տան կողմն էր նայում. այնպես, թե տունը հրդեհվել է, հետո տեսնում էր՝ տունը խաղաղ ծխում է,

դառնում ծիծաղում էր՝ խելոել է Մամփրեն:

Իսկ ով մուտք ու ելք ուներ Մամփրենի տունը, գնում տեսնում էր. Մամփրեն՝ խելքը տեղը, շատ լուրջ, շատ զգաստ և շատ գործնական կուրծքն ի վար մեկնված է հատակին, դիմացը՝ ալբրենարանը, դիմացը՝ տետրեր, ձեռքին՝ կարմիր մատիտ և գլխավերևում՝ որպես ուսուցիչ՝ թռնուռիկ:

– Ասա՛ ա:

– Ա՛յբ:

– Մեծատառ Ա:

– Մեծտառ Ա:

– Դե գրիր մեծատառ Ա:

– Ջուխտակ առվակ կողք կողքի սարից կիջվարեն կթափվեն պստիկ առվակի մեջ, ու առվակները ավելի կլցվեն ու ավելի կբարձրանան, ու աջակողմյան առվակից պստիկ մեկ առվակ ճոթ կտա դեպ աջ ու քչիկ կերթա ու էլի կդառնա իջվար: Էս քեզ մեծատառ Ա: Պատկերն իմ աչաց դեմն է...

Յա՛... Հարևանը, ժպիտը դեմքին, անկյունում նստած է: Ե՞րբ է հայտնվել: Ինչո՞ւ է եկել և ի՞նչ է ուզում:

– Գրասենյակ չերթա՞նք, Մամփրեն՝

– Չէ՛, ջա՛նմ... Գրասենյակ:

Մամփրենի խելքն էր շատ, որ աշունքվանից գարուն գրասենյակից դուրս չէր գալիս: Պրծա՛վ: Այլևս ոչ մի գրասենյակ: Թող պարապ-սարապները գնան, ծխեն ու դատարկ խոսեն, խոսեն ու ծխեն և խեղդվեն իրենց ծխի մեջ: Մամփրեն կարևոր գործ ունի, նպատակ ունի, Մարաթուկին տված ուխտ ու պայման ունի Մամփրեն, մինչև սուրբ Մաշտոցի գրերը չտվորի, ոտք չի դնի գյուղամեջ: Վերջ: Եվ... և խնդրում է, որ չխանգարեն իրեն: Այդքան քան:

...Եվ կամաց-կամաց ձմռան հետ մոռացան նրան: Թե հարսանիքների ժամանակ կամ տխրության հիշեցին, հիշեցին ժպտալով. ձմեռ է. փոթորիկ է մտել Մամփրենի գլուխը, գարնան հետ դուրս կգա:

3

Եվ գարնան հետ Մամփրեն հայտնվեց գյուղում:

Մամփրեն պատերազմից, կովի դաշտից էր եկել, Մամփրեն դարիպությունից էր եկել, Մամփրեն սահմանն անցել-գնացել էր Էրզիր և ահա եկավ: Գյուղի հավաքատեղիում այդպես դիմավորեցին. նրանք, որ նստոտած էին քարերին, ոտքի ելան, նրանք, որ ոտքի էին, ընդառաջ գնացին, ձեռքսեղմում, նույնիսկ ողջագուրություն, և Մամփրեն թև ու թևատակն ազատելու համար թղթերը խցկեց գրպանները: Թղթերը խցկեց գրպանները, ձեռքվեց ու կարոտած նստեց իր քարին:

Եվ եղավ իմաստուն մի լռություն:

Գյուղի հավաքատեղիում այդպիսի խորհրդավոր մի լռություն մեկ էլ տարիներ առաջ էր եղել, երբ լուր հասավ, թե ռուս մի տղա, տոհմանունով՝ Գագարին, տիեզերք է թռել՝ դեպի աստված:

Եվ ինչպես այն ժամանակ, հիմա նույնպես լռությունը խախտեց տարեկիցներից ամենաանհոգը՝ Անդարդ Ավեն:

– Է, Մամփրե՛, քարի տեսանք: Քու չարչարանքն ապաշխարանք:

Այ, հենց դա չէր ուզում Մամփրեն: Հայացքը գարնանագուլ գետնին՝ Մամփրեն մտածեց. այնուամենայնիվ, լռությունը խախտողը Ավեն չպետք է լիներ. ցավի, ուրախության և խոսքի կշիռը չիմացող Անդարդ Ավեն չպետք է լիներ խորհրդավոր լռության խախտողը:

– Տառերն թամամ սովորեցի՞ր, Մամփրե,– Մշեցի Խաչոն, նեղսրտած, ձեռնափայտը դեմ արեց Ավենին.

– Համբերե: Քանց երեխա ինչո՞ւ կթուլռաս:

Մշեցի Խաչոն, որ Մամփրեին ուսնկից էր, վերականգնեց պահին վայել լռությունը, քղբաց, հասկացրեց, որ մեջ ընկնող-խանգարող չլինի, հարմարվեց իր քարին և ձեռքը հանդարտիկ դրեց Մամփրեի ծնկին:

– Օդորմի քու անուշ ծնողաց, Մամփրե՛: Մարաթուկ վկա, քու արածն, քու արածն, Մամփրե՛, մեծ մարդու արած էր, մեծ քան էր:– Եվ խիստ բարձրացրեց ձեռնափայտն ու շեփ հայացք նետեց Ավենի կողմ:– Ու ամեն մարդու քան չէ: Օդորմի քու անուշ ծնողաց:– Կրկնեց մշեցի Խաչոն և շարունակեց բորբոք ու ներշնչված: Եվ ասաց, թե ճշմարիտ է, որ ինքը աշնանից մինչև այսօր չի գնացել Մամփրեի տուն, Մամփրեին չի երևացել՝ պարզապես չի կամեցել խանգարել, քայց զօր ու գիշեր մտոք Մամփրեի հետ է եղել և աղոթել է, որ Մամփրեի ուխտը ի կատար ածվի: Ինքն էլ փորձեց, ախր, հոգի ունի տալու և պետք է խոստովանի. ինքն էլ փորձեց սովորել սուրբ Մաշտոցի գրերը: Երբ լուր առավ, թե Մամփրեն այդպիսի սուրբ ուխտ է կապել, ինքն էլ գոտեպնդվեց: Բայց որդին խանգարեց, որդին աղջկա ձեռքից այբբենարանը վերցրեց շարտեց մի կողմ, թե՛ պապիդ իզուր մի՛ չարչարիր...

– Օդորմի քու անուշ մոր, Մամփրե՛, սուրբ Մաշտոցի գրերն ի՞նչ տեսք ունեն և ի՞նչ բնույթ ունեն: Մեկ-երկու մմուշ պատկերե, Մամփրե՛:

Մամփրեն, որ գլուխկախ լսում էր Խաչոյին (փառք աստծո, ուրեմն գյուղում բոլորը չէ, որ իր արածը ընդունել են խենթություն), հիմա շտկվեց և ձեռքը տարավ գրպանը, որ թերթերից ընտրի գլխառատ գիրը և բացատրի, քայց միտքը փոխեց. գտավ մի կտոր ճիպոտ և ուղիղ մի գիծ քաշեց խոնավ գետնին:

– Էս ի՞նչ է, Խաչո՛:– Մշեցի Խաչոն երկմտեց, իսկ Անդարդ Ավեն ելավ-

կանգնեց գծի գլխին և շտապեց.

– Գիժ է: Հիմա ես էլ գծեմ, ու իմ պապի պապն էլ գա ու գծե:

– Համբերե՛,– Խաչոն ձեռնափայտով քշեց Ավեին:– Նստիր քու տեղն ու մեր արևն մի՛ ծրարե:

– Հաշվենք, թե առու է, Խաչո՛: Առվակ:– Մամփրեն գիծը խորացրեց:– Առվակ է ու ոչ թե դաշտի առվակ, սարից իջվարող առվակ է՝ շիտակ ու քարակ ու գուլալ: Մեկ ուրիշ նմանատիպ առվակ կողքն ի հետ կիջվարե՝ շիտակ ու քարակ ու գուլալ:– Եվ զուգահեռ գծեց:– Ու էս ջուխտակ գուլալ առվակներն սարից կիջվարեն ու կհանդիպեն ու կմիանան մեկ ավելի պստիկ առվակի՝ լանջն ի հետ գնացող: Էս է:– Մամփրեն ճիպոտով զուգահեռ առվակները միացրեց:– Միացա՞ն... թե միացան, թե առվակներն զարկվան իրար, ուրեմն ջուրն կշատանա, ուրեմն առվակներն կլցվեն ավետափ, ուրեմն հարկ է, որ մի տեղից ջուրն ճոթ տա... Էս է: Ուրեմն ճոթ կտա, քչիկ մի կերթա ու... ո՞ր պետք է էրթա, Խաչո՛, սար է, չէ՞, ուրեմն կդառնա ու էսպե՛ս կիջվարե: Էս էղավ, ուրեմն, սուրբ Մաշտոցի առաջին տառն ու մեծ տառն՝ Ա:

Պատի տակ նստոտածները՝ բոլորը համերկրացիներ, բոլորը տառերին անծանոթ, լուռ նայում էին Մամփրեի գծած տառին և սպասում, թե Մամփրեն էլի ինչ կասի:

– Գրերից մի քանիսն շիփ-շիտակ առվակների պատկերից փոխս են: Էն էլ թե ինչու, սուրբ Մաշտոցի կամքն է: Մեկ-երկուսն էլ կան, որ... որ, մեղա, մեղա, սո՛ւրբ Մաշտոց... Էդ մեկ-երկուսն, Խաչո՛, իմ սրտին դուր չեն գա:

Եվ գծեց Թ-ն ու կտիչը կտրեց:

– Կտիչ է, օձի կտիչ է, ու իմ սրտին դուր չի գա: Այս մեկ: Մյուսը:– Եվ գծեց Ք-ն: Ա՛յ, մեծ առու է: Առու է, թե գետ է, մեծ է, քանգի մի տեղ լիճ է կազմել: Ահա: Ապա մի առվակ գալիս է, թափով գալիս-զարկում-կտրում է այդ մեծ առուն: Զարկում-կտրում-անցնում է: Կտրելը՝ կտրում է, քայց, չգիտես ինչու, չի ձգվում, չի երկարում, այ, այսպես...– Եվ հատիչը՝ Ք-ի պոչը հատող գիծը, ձգեց ու տարավ. քանի ձեռքը երկարում էր, և քանի ճիպոտը տանում էր, ձգեց:

– Ա՛յ, էսպես, աստված քու տուն սարքե, ինչո՞ւ ես առվակի դեմն առե,– դիտողություն արեց Մաշտոցին և ներողություն խնդրեց:– Մեղա՛, սո՛ւրբ Մաշտոց, մեղա: Հըմը իմ կարճ խելքով, Խաչո՛, էն առվակն, էն գետակն, որ մեծ առու ու գետ կկտրի, էդ առվակի ճամփեն հարկ է, որ էղնի երկար ու երկար:

Էլի լռություն եղավ... Մամփրեն այդ ո՞ր աշխարհն է հասել, ո՞ր աշխարհից է գալիս, ո՞ր աշխարհի մասին է այսպես ճարտար պատմում... Օր ծերություն Մամփրեն ելավ ու զարկեց (Դավթի հրեղեն թո՞ւրն էր Մամփրեի ձեռքին), զարկեց և պարիսպներ խորտակեց և հորիզոններ քացեց իր հա-

մար, երկրից հասավ մինչև երկինք և սուրբ Մաշտոցի հետ վեճի մեջ է: Իսկ իրենք... իրենք մնացին իրենց քարերին կպած՝ քարի ոստի պես:

Նույնիսկ Անդարդ Ավեն էր անծպտուն ու քերանքաց նայում Մամփրեի գծած հրաշք տառին, որ տառ չէր, այլ գետ ու գետակի հանդիպում ու հատում: Մամփրեն է ասում.

– Ուրեմն, Խաչո՛, հայոց գրերն գետերի ու գետակների, սարն ի վար իջ-վարող ու սարն ի հետ գնացող առվակների՝ շիտակ ու գուլալ ու կանաչափ առվակների հոսք է, կցվոնք է ու հատոնք: Էդպես պատկերացրու:

Ուշադիր ու լուրջ լսում էին, և Մամփրեն որոշեց հասկացածը մինչև վերջ քացատրել տարեկիցներին:

Ուրեմն՝ այդպես: Բայց կան նաև տառեր, որ դաշտի, հարթավայրի առ-վակների պատկերն ունեն. ահա՛ ծայր առան, ոլորվեցին ու տեղնուտեղը սուզվեցին, ահա՛ ոլորվեցին ու լճացան: Տառերից մի քանիսն էլ, ուրեմն, դաշտային առվակի պատկերն ունեն: Բայց այդ պատկերներով տառերը քիչ են: Ինչո՞ւ: Քանզի հայոց աշխարհը լեռնային է և գրերի շատը, ուզի-չուզի, լեռնային գետակների, առուների ու առվակների պատկերը պետք է ունենային...

– Գրերն սովորելուց թռնիկն ստիպեց, թե՛ ջղաբեմ թող: Ու ես թարկե-ցի: Հըմը էսօր իմ սիրտն ծխել շատ կուզե:

Եվ Խաչոյի վառած ծխախոտն առավ ու հակվեց ծնկներին:

Ահագին ժամանակ լուռ էին:

Հայոց գրերը խլվում էին Մամփրեի ներսում, թռվում էին հայացքի դի-մաց, և նա անհանգիստ էր: Տունը կանչում էր նրան: Գրապահարանում նա արդեն իր անկյունն ուներ՝ այբբենարանը, կարմիր տառերով լցված տետ-րերը, անգրել տետրեր, ծայրած ու անծայր կարմիր մատիտներ, ռետին: Տետրերն ու մատիտները կանչում էին, և նա ուզում էր ոտքի ելնել, բայց գարնան առավոտի արևը շատ էր դուրալի: Գարնան արևը, խոնավ գետնի գույր, սարերի ձնհալով լցված գյուղի կենտրոնական առուն, աղբյուրի ծո-րանից պոռթկացող ջրի շիթը... Ջուրը փշրվում է քարե գռում, և մանրիկ շի-թերը պարս էին բռնել աղբյուրի գլխին: Եվ Մամփրեն հիշեց. վարժապետ տեր Հարությունը ասում էր՝ սուրբ Մաշտոցից առաջ հայոց գրեր են եղել և հայոց քան՝ փորված քարե սալիկներ: Հայոց վայրագ թշնամին ջարդու-փշուր է արել հայոց քարե մատյանները, և գրերը թևավորվել են. կերպարա-նափոխվել մեղուների և թռել սարերը...

Վարժապետ տեր Հարությունը ասում էր, որ սուրբ Մաշտոցը հայոց առաջին դպրանոցները քացեց հայոց երկրի սահմանագրերում: Շրջում էր հայոց սահմաններով, վարժապետներ կրթում, դպրոցներ քացում... Եվ այդ

դպրանոցները քերդեր էին սահմանագրերում: Բերդեր և զորանոցներ: Քանզի տառերը՝ Մաշտոցի գրերը, զինվորներ են: Գեղեցկադեմ, մաքուր և զուլալ, և արի զինվոր: Ջինվորներ:

Երկրի սահմանները պաշտպանող զինվորներ:

Արդարության, ճշմարտության համար կռվող զինվորներ:

Գեղեցիկն ու քարին պաշտպանող զինվորներ:

Եվ հայոց երկրի թշնամոց դեմ կռվող հերոս զինվորներ:

Ահա այդպես: Եվ վարժապետ տեր Հարությունն էր ճիշտ, ոչ թե Օհանը: Ճիշտ չէր Օհանը՝ Էրզրի իրենց գյուղի ամենատարեց մարդը, նա, որ հզոր ընկուզենի ուներ և իր ընկուզենու հասակակիցն էր, ճիշտ չէր, որ ասում էր, թե հայոց գիրը հայոց թագավորն է, արքան է: Հայոց գրերը հայոց զինվորներն են: Իսկ թագավորը, թագավորը Մամփրեն է, Մամփրեն է արքան, այսինքն՝ նա, ով այդ զինվորներն ունի իր հրամանի տակ և նրանց կռիվ է տանում հանուն հայրենիքի, հանուն արդարության, հանուն ճշմարտության, հանուն գեղեցիկի:

Մամփրեն ոտքի ելավ:

Եվ լցված հասավ տուն, գրապահարանի իր անկյունից վերցրեց անգրեկ մի տետր, կարմիր մատիտ, նստեց սեղանի մոտ և թափով ու գլխատառերով գրեց. *«Մամփրեն արքա է, իսկ սուրբ Մաշտոցի գրերը զինվորներ են»*:

Նա գրել էր առանձին բառեր՝ *ասա, արա, սար, տար*, գրել էր անուններ՝ *Արարատ, Սանասար, Սիրան, Տիրան...* Բայց լրիվ մի նախադասություն, ամբողջական մի միտք. սա առաջինն էր: Եվ գրեց առանց ճիգ ու ջանքի, միանգամից և հուզվեց միայն գրելուց հետո, երբ գնեց թիկունք թիկունքի զգաստ շարված կարմիր գլխատառերը:

Հետո գրածը խնամքով անջատեց տետրից, խնամքով ծալեց դրեց ծոցը, նստեց դռանը և սպասեց. ուր որ է թռնուհին դասից գա:

...Երբ երեկո եղավ, և գերդաստանը քնեց, Մամփրեն վերցրեց տետրերը, վերցրեց այբբենարանը. տեսար ու գրերից մեկի պատկերը մտքից թռավ, վերցրեց մատիտներն ու ռետինը և նստեց սեղանի մոտ:

Բայց ինչպե՞ս սկսել, ինչպե՞ս դիմել...

Եվ ծոցից հանեց գրածը: *«Մամփրեն արքա է, իսկ սուրբ Մաշտոցի գրերը զինվորներ են»* հաճույքով կարդաց և մեկնեց սեղանին. պետք է գրել այսօրինակ՝ գլխատառերով, այսպես՝ թիկունք թիկունքի, զինվորների պես զգաստ շարված և, անշուշտ, կարմիր մատիտով: Եվ մատիտը թքոտեց:

Որքա՞ն քան կա գրելու: Որքան և որքան ճշմարտություններ ունի ասելու Մամփրեն: Ափսոս, հազար ափսոս, որ գրերի հետ ուշ ծանոթացավ – օր

ծերության: Լավ էր գոնե, որ Մարաթուկը ուխտը կատարեց, և հիմա Մամփրեն կարող է Մաշտոցի զինվորները շարքի կանգնեցնել ու շարժել: Որքան է խոսել և միշտ՝ ճշմարիտը, ժողովներին որքան և որքան է ոտքի կանգնել: Հարյուր անգամ միայն՝ Խաչոյի համար: Այո՛, մշեցի Խաչոյի արտի, արտերի համար նախագահի, նախագահների դեմ հաճախ է տվել. խեղճ մարդը՝ մշեցի Խաչոն, տարին մի արտ էր պատրաստում լանջերին, ձորաբերնին, քարերի մեջ, նախագահը խլում էր, թև ու թիկունք ջարդելով՝ մշեցի Խաչոն քարցանք սարալանջերից էր հողը խլում, ձորից էր հողը խլում, նախագահը... նախագահը՝ Խաչոյից: Եվ ինքը՝ Մամփրեն, ամեն ժողովի ոտքի էր կանգնում՝ արդար չէ, բողոքում էր, սխալ է, և բացատրում էր՝ արտը Խաչոյից խլեցիք, ինացած եղեք, որ այդ արտը կկորցնեք, կտրորեք, կտաք բուլբոգների բերանը, կլքեք-կտաք հեղեղի բերանը, կլցնեք ձորը (ինչպես որ եղավ, ինչպես որ եղավ): Թողեք, ասում էր, թող այդ լաթ արտը Խաչոյի ձեռքին մնա և սարալանջին կպած: Բայց լսողն ո՞վ էր: Քանզի խոսքը բանավոր էր՝ քամու բերան ընկած աշնան տերև: Իսկ գիրը, գիրը, ճշմարտախոս գիրը... Հաշվիր, թե խոսքդ քարի վրա ես քանդակել, ժայռերի վրա՝ միշտ աչքի դիմաց, հաշվիր, թե քանց ցորեն ցանել ես, և ծիլ է տվել, կանաչել է, հասունացել և ծփում է: Դե եկ ու մի՛ նայիր, եկ ու ասա՝ այստեղ արտ չկա, և ասա, ասա՝ ցորենի հասուն արտը ոչ մեկին, ոչ մեկին պետք չէ: Ա՛խ, եթե Մամփրեն հայոց գրերին էն գլխեն ծանոթ լիներ: Բայց ուշ չէ, բոլորովին էլ ուշ չէ, մի օրվա կյանք էլ ունենաս, այդ մեկ օրն էլ հարկ է, որ կռվես արդարության համար, ճշմարտության ու գեղեցիկի համար... Խաչոն դեռ «ավելորդ» մի արտ ունի, մշեցի Խաչոյի վերջին արտը դեռ մնում է սարալանջին, Խաչոն առվույտ է ցանել ու սպասում է նախագահի վճռին: Ո՛չ, այդ արտի ճակատագիրն արդեն Մամփրեն է վճռելու: Մամփրեն հենց այս գիշեր Մաշտոցի ասպետ զինվորները կշարի և արևը չծագած՝ կքշի ուղիղ կոլոնտեսության գրասենյակ: Այդպես:

Մատիտը բռնում սեղմած՝ Մամփրեն մարտական քայլում էր. այլևս ոչ մի անկողին. առանց այն էլ քուն չի գալիս աչքերին, այլևս ոչ մի անկողին. առանց այն էլ ապրելու քիչ ժամանակ է մնացել, իսկ Մամփրեն անելիքներ ունի: Գործ ունի: Կռիվ ունի: Չորօրինակ...

Եվ հանկարծ գայթեց: Թվաց, թե տախտակապատ հատակին քար հայտնվեց-կտրեց ճանապարհը, զարկեց ոտքին: Մամփրեն գայթեց և ձեռքը տարավ գլուխը:

– Օխաաաա... – ծոծրակի մոտ այնպես իրական պոռթկաց ցավը, ինչպես, է՛, այն օրը, երբ ինքը Մեհրեաղբյուրի մոտ Օսմանի նենգ լակոտ Օսմանին լավ տրորեց, ապա ծնկեց՝ ջուրը դեպի իրենց շաղգամի արտի կողմ

շտկելու, իսկ այդ ճպոտ լակոտը, այնուամենայնիվ, թիկունքից քարով զարկեց-ջարդեց իր գլուխն ու փախավ և ուսն ի ետ քարերի պես շարտում էր՝ Աթաթունար... Աթաթունար, որպես թե աղբյուրի անունը Մեհրե չէ, այլ Աթաթունար, որպես թե աղբյուրը քոնը չէ, այլ իմը...

– Օսմա՛ն, ես քու հավատը...

Կոտրումն ու գաղթը վրա տվեցին, և Մամփրենի ու քո կռիվը կիսատ մնաց։ Եվ մնաց որքա՛ն ժամանակ, որքա՛ն ժամանակ, մինչև այսօր... Իսկ այսօր, հիմա, հենց այս գիշեր Մամփրեն քո նենգ հերը կանիծի... Ահա թե ինչի համար, թե ինչի համար, ինչի համար Մամփրեն սովորեց հայոց գրերը... Յա՛, Մարաթուկ...

Գլխապտույտի մեջ և աչքերը մթնդած և շունչը հկիհկ ավլվում էր դեպի սեղանը, և այն մտքից, թե կարող է հանկարծ շունչը փչել, Մամփրեն սարսուռաց... Տե՛ր աստված, այդպիսի դաժանություն չանես, այսքան կյանք ես պարգևել Մամփրենին, շնորհիք նաև մեկ գիշեր, թաք մեկ գիշեր, այս գիշերն ի լույս։ Եվ բավական է։ Եվ Մամփրեն գոհ կմնա։ Եվ Մամփրեն խաղաղ աչք կփակի։ Սուրբ Մարաթուկ, դու, դու ճանանչ ես, ախր, Մամփրենին, դու օգնիր, որ Մամփրեն իր անպատասխան կռիվը անի (ահա թե ինչի համար սովորեց հայոց գրերը), իր պարտք կռիվը տա, ապա կամքը քոնն է։ Յա, Մարաթուկ...

Բայց հայացքի դիմաց մշուշ էր, ճերմակն ու կարմիրը խառնվել էին իրար։ Նա բռնեցքով տրորեց կուրծքը, քունքերը և օգնության կանչեց Էրզրի սարերի շունչը, տրորեց աչքերը և օգնության կանչեց սարերին փլված ճանաչ եկեղեցիների գործությունը և մատիտը ձեռքն առավ... Հիմա, հիմա... Ահա թե ինչի համար, թե ինչի համար սովորեց հայոց գրերը։

Բայց մատները չէին ենթարկվում, ձեռքը դողում էր, և հենց առաջին տառը ճղվեց։

– Քու անունը... Օսմա՛ն։

Ոտքի ելավ և հուզված սկսեց քայլել... Հիմա, հիմա սիրտը կհանդարտի, դողը հիմա կանցնի, աչքերը կլուսավորվեն, կհանդարտի սիրտը, և Մամփրեն քո հարամ հերը կանիծի, ճամփաների դարանակալ ավազակ... Ահա թե ինչի համար, ինչի համար Մամփրեն սովորեց հայոց գրերը։ Համբերիր, հիմա, հիմա... Հետո ննջարանից քերեց որդու ծխախոտը, վրա-վրա ծխեց և քշեց դեպի սեղանը։ Յա, Մարաթուկ... Ընտրեց տետրերից լավագույնը, մատիտներից՝ ամենակարմիրը, թքոտեց մատիտն ու սկսեց...

Լուսաբացին որդին հորը գտավ սեղանի մոտ մարած, ճակատը սեղանին, սեղմված բռնեցքում՝ մատիտը, և ճակատի տակ՝ կարմիր գլխատաներով գիրը.

«Օսմա՛ն, թալանչի Օսման, ուրեմն որպես ավագակ որ ճամփին կանգ-
նեցիր՝ էդ ճամփեն քոնն է, հա՞: Քու թալանչի՛ ձեռքն որ դրան դիպավ, էդ
տունը քոնն է, հա՞: Քու գիշատիչ աչքն որ սարը տեսավ, էդ սարը քոնն է,
հա՞: Քու հարամ շունչն որ աղբրակին դիպավ, էդ աղբուրն քոնն է, հա՞...
Աթաբունար... Մամփրեն ճար չունեցավ, թե քեզ տրորեր, տրորեր ու տրո-
րեր, ու դու հասկանայիր, թե Տալվորիկի սարերում ու ողջ Սասնո սարերում
Աթաբունար հարամանուն աղբյուր չկա: Չկա ու չկա: Աղբուրի անունը
Մեհրե էր, ու Մեհրե կմնա. Մեհրեաղբյուր: Պատմություն կա, արարիչ կա
ու հնուց եկած գրույց. Առյուծ Մեհր էդտեղ՝ հենց էդ աղբրակի քիսած տեղն
է հանդիպել առյուծին ու ճղել զառյուծն, ու, կամոք արարչի, տեղն ու տեղն
աղբյուր է քիսել: Եվ արարիչն ինքն է կնքել՝ Մեհրեաղբյուր: Արարիչն է
ծնել, ու արարիչն է կնքել: Օսմա՛ն, թալանչի՛ Օսման, ես էլ մեռնեմ, դու էլ
մեռնես, աղբյուրի անունը Մեհրե էր ու Մեհրե էլ կմնա:

Մամփրեն արքա»:

ԲԱՌԱՐԱՆ

- գալ տարի** – հաջորդ տարի
հոս – այստեղ
ցուցամատել – ցուցամատով ցույց տալ
շարուկ – շարք, շարվածք
հերստտել – զայրանալ, **հերս**՝ զայրույթ
աչալուրջ – ուշադիր
պաստառ – պատին կպցրած թուղթ, սավան, էկրան
մահապարտ – մահվան դատապարտված, հանուն նպատակի կամովին
մահ ընդունող, մահն աչքի առաջ ունեցող
դաշնել – ներդաշնակել, հարմար լինել, համապատասխանել **դաշնած**
կանչեր՝ ներդաշնակ կանչեր
ելվերում էին – ելնում-իջնում էին
ճպոռտ – անլվա
Սադայել – սատանայի անուններից մեկը
ուրթ (ուրդ) – այստեղ՝ ջրի կապ, հանգույց, առվի սկիզբը
Մարաթուկ – Սուրբ Աստվածածին վանքը Մարութա սարում, որ գտնվում է
Սասունում
տիրակոչ – տիրոջից՝ Աստծուց կոչված
սովետականացում – սովետական, այսինքն՝ խորհրդային կարգերի հաս-
տատում
լիկկայան – հապավում է՝ լիկվիդացիոն կայան, որտեղ գրել, կարդալ չի-
մացողներին գրագիտություն էին սովորեցնում
լղպոր – փափիլիկ, լղկած, կակղած, նիհար

դրնգալ – թնդյուն հանել, դրխկալ
ջուխտակ – գույգ
իջվարել, իջվար – ներքև կիջնեն, կիջնեն վար
աչաց – աչքերի
դարիքություն – պանդխտություն
ձեռքվեց – ձեռք տվեց, բարևեց
ապաշխարանք – նեղության՝ դժվարության անցնելը՝ վերջանալը, **ապաշ-**
խարել՝ գոջալ, մեղքը քավել
գարնանագոլ – գարնան շունչ, գարնան գոլ, ջերմություն առած
թամամ – լրիվ, ամբողջ
ուսնկից – ուսին կից, թիկունքին կանգնած, շատ մոտ կանգնած
քղքալ – կոկորդը մաքրել
մտոք – մտքով
ուխտ – երդում
գոտեպնդվել – խրախուսվել, քաջալերվել, արիանալ, վստահություն,
 համարձակություն ձեռք բերել
մեր արևն մի՛ ծրարե – մեր արևը մի՛ ծածկիր
ջուրն ճոք տա – ջուրը ելք ունենա
համերկրացի – ծնունդով նույն տեղից, նույն հող ու ջրից
կցվոնք է ու հատոնք – կցված է ու հարված
սորստիել – սարսռալ, սարսռոտ՝ դող գգալ, մրսելուց սրսրթալ, ցնցվել
ջղարա – ծխախոտի չոր տերևներից կամ մանրած մասերից փաթաթած
 սիգար
թարկել – թողնել, հրաժարվել որևէ անցանկալի սովորույթից
հակվել – հենվել, թեքվել մի բանի վրա
ծայրած – այստեղ՝ ծայրը սրած մատիտ
դուրալի – դուրեկան
գոռ – աղբյուրի առջև քարե ավազան
քարցանք սարալանջ – քարաշատ պատված սարալանջ, ասես քար է
 ցանված
լաթ արտ – մի կտոր արտ
գայթել – սայթաթել
շտկել – շիտակել, ուղղել
մթնդած – մթնած, ոչինչ չտեսնող
սփլվիել – ձեռքերով խարխափելով որոնել
սարսռալ – սարսռոտ՝ դող գգալ, դողդողալ, սրթսրթալ, ցնցվել
ճանանչ – ճանաչ, հայտնի
աղբրակ – աղբյուրի ակ, աղբյուրի դուրս գալու տեղը, աղբյուր

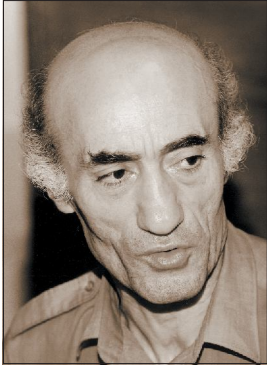

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ե՞րբ, որտե՞ղ և ումի՞ց էր Մամփրեն սովորել հայոց այբուբենը:
Ինչպե՞ս է թոռանը Մամփրեն սովորեցնում իր իմացած այբուբենը:
2. Ինչպե՞ս է պապը քացատրում Մեհրեաղբյուրի անունը: «Սասնա ծռեր» դյուցազներգության ո՞ր հերոսի անվան հետ է այն կապվում:
3. Անցյալը և ներկան ինչպե՞ս են համատեղված պատմվածքում: Պապը հիշողությամբ ո՞ր է գնում, ի՞նչ է հիշում, և ի՞նչ դաս է տալիս թոռանը:
4. Ի՞նչ եղավ Մամփրեի հայոց լեզվի առաջին ուսուցիչը: Ի՞նչ պատճառով Մամփրեն չհասցրեց գրագիտություն ձեռք բերել:
5. Խորհրդային ժամանակ, երբ հնարավորություն ներկայացավ լիկկայանում տառաճանաչ դառնալ, ինչի՞ց նեղացավ Մամփրեն և այլևս չհաճախեց դասերի:
6. Կյանքի վերջում ո՞վ է Մամփրեին այբուբեն սովորեցնում:
7. Ինչո՞ւ է Մամփրեն հայոց տառերը գրում կարմիր մատիտով: Ինչպե՞ս էք հասկանում նրա այս քացատրությունը. «... քանզի սուրբ Մաշտոցը գրերն իր սրտից է հանել ի լույս:... Ուրեմն սուրբ Մաշտոցի գրեր կարմիր են, քանզի թրծվել են արդար Արեգակով: Եվ կարմիր են, քանզի սրբազան կռիվների են մասնակից եղել»:
8. Գրերը սովորելուց հետո ինչո՞ւ էր հաղթական կեցվածք ընդունել Մամփրեն:
9. Ինչպե՞ս կքացատրեք. «Հայացքը գարնանագուլ գետնին...», «ուսումը եփած հաց է՝ մարդու թևի տակ դրած» արտահայտությունները:
10. Ինչպե՞ս է իր տարեկիցներին Մամփրեն ներկայացնում հայոց տառերի գծագրությունը: Ըստ նրա՝ Մաշտոցն ինչո՞ւ հայոց երկրի սահմաններին դպրոցներ քացեց: Հարցի պատասխանը որոնե՞ք հետևյալ նախադասության մեջ.
«Եվ այդ դպրոցները քերդեր էին սահմանագրերում: Բերդեր և զորանոցներ: Քանզի տառերը՝ Մաշտոցի գրերը, զինվորներ են»:
11. Հայոց գրերով մահից առաջ ինչպե՞ս է թուրք թալանչի Օսմանից իր վրեժը լուծում Մամփրեն: Ի՞նչ է գրում նա կարմիր տառերով:
12. Ի՞նչ քարքառով է խոսում Մամփրեն: Այդ քարքառը մմա՞ն է «Սասնա ծռեր» դյուցազներգության հերոսների լեզվին: Եթե այո՝, ապա ինչո՞ւ:
13. Ինչո՞ւ Մամփրեն իրեն արքա հռչակեց: Ո՞ւմ արքան էր նա և որպես արքա՝ ի՞նչ է պատվիրում իր զորքին:

ՀՐԱՆՏ ՄԱՔՆՈՍՅԱՆ

1935 - 2002

Հրանտ Մաքնոսյանը հայ արձակի խոշորագույն ներկայացուցիչներից է։ Իր ստեղծած ծանրակշիռ վաստակով նա արդեն հայ գրականության դասականների կոդքին է։ Նա հայ արձակին պարզեց մի նոր աշխարհ և նոր հերոսներ, իսկ հայոց լեզուն նրա ստեղծագործություններում քանձրացավ պատմողականության աստիճանի և շողարձակեց բանաստեղծության նրբագեղությամբ։

Հրանտ Մաքնոսյանը ծնվել է 1935 թվականի փետրվարի 12-ին Լոռու Ահնիճոր լեռնային փոքրիկ գյուղում։ Յոթնամյա կրթությունը ստացել է ծննդավայրում, այնուհետև սովորել է Վանաձորի մանկավարժական ուսումնարանում և հարևան Լորուտ գյուղի դպրոցում։

1952-ից տեղափոխվել է Երևան և արհեստագործական ուսումնարանում երեք տարի սովորել է գրաշարի մասնագիտություն։ Աշխատել է տպարանում։ Զուգահեռ ավարտել է Երևանի Մանուկ Աբեղյանի անվան դպրոցը։

1957-1962 թվականներին Հրանտ Մաքնոսյանն ուսանել է Երևանի Խ. Աբովյանի անվան պետական մանկավարժական ինստիտուտի պատմալեզվագրական բաժանմունքում։ Ուսմանը զուգընթաց որպես սրբագրիչ աշխատել է **«Մովեստական Հայաստան»** օրաթերթում, որտեղ և տպագրվել են նրա առաջին ակնարկները։ **«Մովեստական գրականություն»** ամսագրում և **«Գրական քերթ»**-ում շարունակել է սրբագրիչի գործը, այնուհետև դարձել գրական աշխատող։

1965-1967 թվականներին ուսանել է Մոսկվայի սցենարական երկամյա դասընթացներում։ Մոսկովյան միջավայրը էապես նպաստում է նրա ստեղծագործական ձևավորմանը։

1960-ականների առաջին տարիներին սկսեցին տպագրվել Մաքնոսյանի ակնարկներն ու պատմվածքները։ Գրական շրջանակներում մեծ հետաքրքրություն առաջացրեց **«Ահնիճոր»** ակնարկը։ Պաշտոնական կարծիքը խիստ բացասական էր, որովհետև երիտասարդ գրողը բացահայտել էր գյուղական կյանքի ծանր ճշմարտությունը, ինչը իշխանավորները ցանկանում էին կոծկել։ Ահա նրա դեմ ուղղված մեղադրական հոդվածներից առանձին արտահայտություններ՝ *«ոմն Հրանտ Մաքնոսյան»*, *«քաղաքական կոպիտ սխալ»*, *«մասնավոր սեփականատիրական միտումներ»*։

րի փառաբանություն», «գրպարտչական հորինվածք» և այլն: Ահա այս մթնոլորտում պետք է տոկար, դիմանար և իր բնական ձիրքը բարձր գրականության վերածեր 26-27 տարեկան երիտասարդ գրողը:

Ի հակադրություն պաշտոնական խիստ բացասական կարծիքների՝ Հրանտ Մաթևոսյանն ունեցավ նաև ջերմ պաշտպաններ: Ասպարեզ էր մտնում մեծ մտահոգությունների տեր, անուրանալի ձիրքով օժտված մի նոր գրող: Հետագա վիպակներում և պատմվածքներում ժամանակակից գյուղաշխարհի պատկերումով նա ստեղծում է մարդկային հարաբերությունների, հողի ու մարդու, մարդու և բնաշխարհի կապի, սերունդների ժառանգորդական շղթայի ու բարոյական ըմբռնումների այն բարդ հանգույցը, որն իրենով արտացոլում է մեծ աշխարհի ամբողջական պատկերը: Մաթևոսյանի ոճը խիտ է ու պատմողական, միաժամանակ հագեցած է բանաստեղծական նուրբ շնչով:

Նա հրատարակել է **«Օգոստոս»**, **«Մեր վագրը»**, **«Ծառեր»**, **«Տերը»** պատմվածքների և վիպակների ժողովածուները: Հետագա տարիներին լույս տեսան **«Սպիտակ քղթի առջև»**, **«Ես ես եմ»** հոդվածների և երկխոսությունների ժողովածուները, մի քանի անտիպ նյութեր և երկերի երկհատոր ժողովածուն: Հրանտ Մաթևոսյանի գրական նյութերի բեմականացումով նկարահանվել են **«Մենք ենք, մեր սարերը»**, **«Աշնան արև»**, **«Տեր»** շարժանկարները: Թատրոններում և հեռուստատեսությամբ ներկայացվել են **«Աշնան արև»**, **«Չեզոք գոտի»** գործերը:

Հրանտ Մաթևոսյանը, ինչպես յուրաքանչյուր ազգային մեծություն, եկավ ու ասաց, որ հայ արվեստի չափանիշը Հայաստանում է, և մի հեռավոր ու կորած Ահնիճոր-Ծմակուտով ու նրա մարդկանցով կարելի է 20-րդ դարի մեծ ու մնայուն գրականություն ստեղծել: Այդ չափանիշը նա տեսավ հայոց բնաշխարհի մեջ, հայ մարդու կերպարի ավանդականորեն ձևավորված պատմական հոգեբանության մեջ:

Իր մասին ինքը՝ Հրանտ Մաթևոսյանը, այս տողերն է գրել. *«Մաճ եմ բռնել, խոտ հնձել, կով ծնեցրել, պատվաստ դրել... առասպելի ջրհեղեղը եթե կրկնվեր, Նոյյան պես կարող էի վերստեղծել հողագործության ու անասնապահության մեծ մշակույթները, և մարդկանց հիշողությունը եթե հանկարծ խաթարվեր, կարող էի նորից ժողովել մարդկային բարոյականության օրենսգիրքը: Այս ամենի համար պարտական եմ այն հին Ահնիճոր գյուղին... Ուզում եմ մի նոր հովիտ փռել և բնակեցնել նոր մարդկանցով ու կենդանիներով... Շատ կուզենայի, որ իմ հովիտը մեծ ու արևոտ լիներ, կուզենայի, որ նրա բնակիչները միայն լավ մարդիկ լինեին, բայց ստիպված եմ լինել իմ ժամանակի տարեգիրք»:*

Մաթևոսյանն արժանացել է Հայաստանի (1983) և Խորհրդային Միության (1984) գրական քարճրագույն պարգևների՝ Պետական մրցանակների:

Մեծ գրողը վախճանվեց 2002 թվականի դեկտեմբերի 18-ին Երևանում և թաղվեց Կոմիտասի անվան հայոց մեծերի պանթեոնում:

ՀՐԱՆՏ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Ինչպես Մաթևոսյանի բոլոր գործերը, «Ալիս»-ն էլ գրված է ինքնատիպ, գունագեղ ոճով ու գրիչով: Արձակագիրը այնպիսի արտահայտություններ և ոճական դարձվածքներ ունի, որոնք ուժ և փայլ են տալիս նախադասությանը:

Գորգեն Մահարի

Հրանտ Մաթևոսյանը հերոսներ չփնտրեց: Նա տեսավ, որ այսօր մեզ, մեր հասարակությանը հարկավոր են պարզ, հասարակ, համեստ ու ազնիվ աշխատավոր մարդիկ: Ծառ տնկող և ծառ ջրող մարդուց են սկսվում աշխարհն ու աշխարհի գեղեցկությունը:

Հրանտը վաղուց է գլխի ընկել, որ քարոյալքման, չաշխատելու միտումը գյուղի ներսում է: Գրողն այդպես է հայրենիք դառնում:

Համո Մահյան

Ես Հրանտ Մաթևոսյանի մասին չգիտեի ավելին, քան այն, որ գրում է հայրենի գյուղի մասին: Սակայն որպես գրող՝ նա շատ քանով էր ինձ ապշեցնում: Նրանում ասես չկային տաղանդի ստվերները: Խառնվածքի շռայլությունը, քնածին օժտվածությունը նրանում չունեին շինծու քմայքի, մթին խորխորատների ու անդունդների ցանցառության ու կաղիկ դիվականության այն քնեռային վայրիվերումները, որոնցով այնքան հարուստ է ռուսական տաղանդը, մանավանդ հարազատ միջավայրից քաղաքային, մայրաքաղաքային օտար միջավայր տեղափոխվածը: Այստեղ ահա հասկանալի է դառնում, որ մարդու քարեկրթությունը կրթությունը չէ, քաղաքը չէ, տաղա՛նդը չէ, այլ հատկանիշ է: Եվ որ վեհանձնությունը նույնպես հատկանիշ է: Մաքրությունը ևս: Բարեկրթությունը՝ նույնպես: Որովհետև նրանում հատկապես գյուղացին էր քարեկիրթ և ոչ թե գյուղացուց սերված, քարճրագույն կրթություն ստացած մարդը: Եվ հետո, ի՞նչ ասել կուզի, հագիվ թե իմ հայրենակիցների մեջ հանդիպած լինեմ մինչ ի մահ հայրենիքի, հայրենի եզերքի, ժողովրդի, լեզվի ու պատմության հանդեպ ունեցած այսպիսի գտարյուն նվիրվածության: Մաթևոսյանին տրված էր որսալ ամենայն կենդանի էակի ու երևույթի համընդհանուր տրոփյունը: Շրջակա

աշխարհը բեղմնավորում է նրան և բաբախում նրանում, ինչպես պտուղը:

Նրանից սերված արձակը նման է կյանքին և ինքնին արդեն կյանքն է:

Անդրեյ Բխտով, ռուս գրող

Հրանտ Մաթևոսյանի ակնթարթը հագեցած է ու լի. դա կյանքի կարճ պահն է: Ակնթարթի մեջ կյանքի ամբողջ կեցությունը կարող է գործել իր շրջանը, ցեղը՝ ապրել դար ձգվող իր կյանքը: «Ցեղ» բառը, «ցեղ» հասկացությունը Մաթևոսյանի համար հիմնարար նշանակություն ունի: Դա ոչ միայն մարդկային ցեղն է, այլև այն ամենը, ինչ գոյություն ունի արևի տակ:

Մաթևոսյանի համար սահման չկա շնչավորի և անշունչի համար, նրա համար սահման գոյություն ունի միայն կենդանիի ու մեռյալի միջև:

Իզոբ Ջոդատասկի, ռուս գրող, գրականագետ

Ծիծաղելի է այսօր Մաթևոսյանին «գյուղագիր» կոչել: Հենց այն պատճառով, որ Ծմակուտը նրա համար արդեն «նահապետական դրախտի» անկյուն չէ. այդպիսին այն չմնաց, ճաք տվեց, փշրվեց: Ծմակուտը այլ է՝ աշխարհ է, աշխարհի մանրակերտ, փոքրիկ տիեզերք, համապարփակ տիեզերք: Եվ դա հնարավոր է եղել Հայաստանի գրականության մեջ: Այն հողում, որտեղ դարավոր արմատները միահյուսված են ժամանակակից շիվերին և միավորված են խտացած մշակութային հիշողությամբ:

Լև Անիմսկի, ռուս գրող, գրականագետ

Հրանտ Մաթևոսյանի գրողական ձիրքի երկրային ձգողականությունը մեծ է ու անհաղթահարելի: Այդ ձիրքն աճեցրել են Հայաստանի դժվարին պատմությունը, նրա աշխատասեր ժողովուրդը: Նրա արմատները խորունկ են և սնվում են ազգային անսպառ աղբյուրներից: Այդ բարեխիղճ և զգայուն ձիրքի շնորհիվ մեզ հարազատ ու հասկանալի է Հրանտ Մաթևոսյանի գեղարվեստական աշխարհը:

Եվգենի Գուցալո, ռուս քննադատ

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ի՞նչ գիտեք Հրանտ Մաթևոսյանի մասին, ինչպե՞ս կարող եք ներկայացնել նրան:
2. Որտե՞ղ է ծնվել, ի՞նչ աշխատանքային դաստիարակություն և կրթություն է ստացել ապագա գրողը:
3. Որտե՞ղ է աշխատել Հրանտ Մաթևոսյանը:

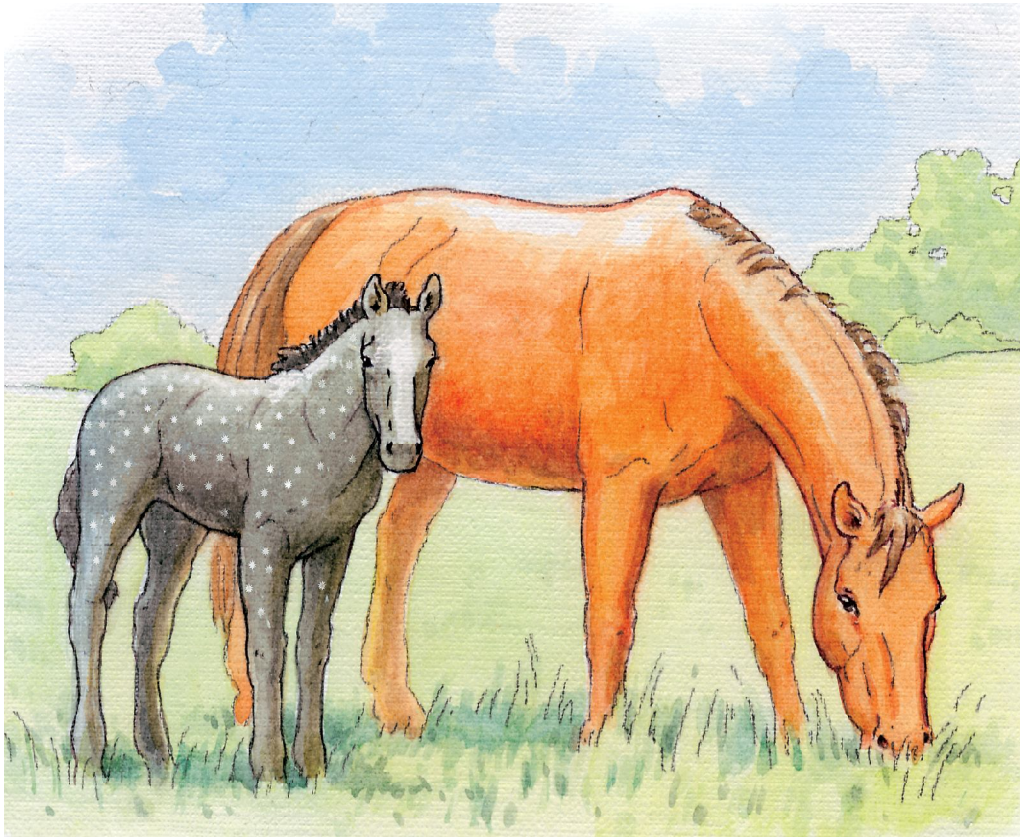
4. Ի՞նչ ակնարկով ազդարարվեց նրա աղմկահարույց գրական մուտքը և պաշտոնական մարմինների կողմից ինչպե՞ս ընդունվեց:
5. Ինչի՞ մասին է գրում Հրանտ Մաթևոսյանը:
6. Թվարկե՛ք նրա ժողովածուների վերնագրերը:
7. Թվարկե՛ք նրա գրական երկերի էկրանավորումով նկարահանված շարժանկարները և քեմականացված թատերգությունները:
8. Ի՞նչ մրցանակների է արժանացել գրողը:
9. Ովքե՞ր և ինչպիսի՞ կարծիքներ են հայտնել Հրանտ Մաթևոսյանի մասին:

ԿԱՆԱԶ ԴԱՇՏԸ

Կայծակը չոր ճայթյունով քախվեց ծառին, մի կողմ շարտվեց և թաղվեց կանաչ գետնի մեջ: Ժայռը կարծր էր, կայծակը հագիվ թե կարողացավ գորշ այդ ժայռից պոկել քարի մի երկու փշուր: Ժայռի տակ կանաչ գետինը այդ հովտում ճայթող թուր կայծակների գերեզմանոցն էր. գարունների և ամառների թուր կայծակները թաղվում էին ժայռի տակ, և մոտիկ կաղնին միշտ, ամեն ճայթյունի վախից սրսփում և իր մտքում կաղնիորեն շնորհակալ էր լինում ժայռին այն քանի համար, որ նա՝ ժայռը, հովիտ նետվող թուր կայծակները ձգում թաղում է իր տակ և կաղնուն փրկում խանձվելուց:

Քիչ առաջ, երբ կայծակը պտտվում էր հովտի և թլուրների վրա և մտածում էր ճայթել ու դեռ չէր ճայթել, քուռակի մայրը մեղմ խրխինջով կանչեց քուռակին. քուռակի մայրը գիտեր, որ կայծակը ճայթելու է, ճայթյունը վախեցնում է քուռակին, իսկ քուռակը կարծեց՝ մայրն իրեն կանչում է կուրծք տալու, և ականջ դրեց ինքը իրեն, ականջները շարժեց և ունկնդրել սկսեց ինքը իրեն, թե ինքն արդյո՞ք ուզում է կուրծք ուտել, և այնքան էլ չէր ուզում ուտել, ուզում էր խոտերից ու ծաղիկներից հոտ քաշել և մեկիկ-մեկիկ ճանաչել խոտերը, և հենց այդ ժամանակ ճայթեց կայծակը: Քուռակը խրտնեց ու վազեց դեպի մայրը, քայց շատ էր վախեցել, մորը չէր տեսնում, ուրիշ կողմ էր փախչում: Մայրն ուզեց գնալ դեպի քուռակը, քայց վզի պարանը խանգարեց: Եվ մայրը քուռակին խրխինջով կանչեց իր մոտ:

Քուռակը մեկ ամսվա քուռակ էր, միամսյա նրա կյանքում դա առաջին կայծակն էր: Նա պատասպարվեց մոր լանջի տակ: Մոր լանջի տակից, ականջները սրած, քուռակը մի քիչ լսեց անձրևի թմբկահարումը կաղնու տերևներից, մի քիչ նայեց ժայռին, մասրենու թփին, կաղնուն, աչքերը թար-

թեց և մոռացավ, որ ինքը վախեցել էր կայծակի ճայթյունից, կարծեց՝ ինքը մոր մոտ էր եկել կուրծք ուտելու: Գանգուր, սև պոչիկը թափահարելով՝ քուռակը մտավ մոր փորի տակ: Պառավ ձին ոտքը ետ դրեց և թուլացրեց կաթի երակները, որպեսզի իր քուռակը ազատ ծծի և կուշտ ծծի:

Դա աստղազարդ քուռակ էր, այսինքն՝ ծածկված էր եղյամի հատիկների նման աստղիկներով: Ոտքերը բարակ ու երկար էին: Ետևի աջ ոտքի սրունքը սպիտակ էր: Ինքը կարծես եղյամոտ էր, ետևի աջ ոտքը՝ ձյունոտ: Վիզը բարակ ու երկար էր: Գլուխը փոքր էր, ճակատին կլորիկ սպիտակ կար, աստղածաղկի նման: Այդ հովտի առվից ջուր խմելու էին գալիս եղևիկներ, ուլեր ու գառներ, նաև այդ ձին, որ շատ քուռակներ էր ունեցել, բայց այս քուռակը այս կանաչ դաշտի ամենագեղեցիկ արարածն էր: Բաշը և պոչը սև էին: Մենք չգիտեինք, թե ինչպիսին են քուռակի աչքերը, որովհետև նա խրտնում էր, և մենք չէինք կարողանում մոտենալ նրան, բայց ասենք, որ այդ քուռակի աչքերը շատ գեղեցիկ աչքեր էին, բանի որ ձիերի աչքերը գեղեցիկ են լինում. շրջապատն արտացոլվում է ձիերի աչքերում: Քուռակի աչքերում հիմա արտացոլվում էին կաղնին, ծաղիկները, մասրենին, իր կարմիր մայրը և ամբողջ կանաչ հովիտը:

Նա մի քիչ հիմարիկ էր, քայց հիմարիկ էր փոքրության պատճառով: Անձրևի կաթիլը գլորվեց մտավ նրա ոտքերի արանքը, և նա խրտնեց ու փախավ մոր մոտից: Մայրը նրան ետ չկանչեց. անձրևը դադարել էր, կայծակ այլևս չէր ճայթելու, և հիմա արև էր:

Արևի մեջ կանաչ դաշտը փայլում էր: Թացության ու առատ լույսի մեջ փայլում էր նաև այդ հովտի միակ կաղնին, և մասրենու թուփն էր փայլում, և ձիու թաց մեջքը, և քուռակի՝ մեջքը, և առո՛ւն, որ սկսվում էր մոխրագույն ժայռից և գալիս ու գնում էր կանաչ հովտով: Առվից կայծակի հոտ էր գալիս, և քուռակը մի քիչ խրտնեց: Մասրենուց նույնպես կայծակի հոտ էր գալիս. քուռակը մի երկու ցատկ խրտնեց, կանգ առավ, նայեց մասրենուն և տոտիկ-տոտիկ գնաց՝ նորից հոտոտելու:

Ձին ճանաչում էր այդ հովտի բոլոր բույրերն ու հոտերը: Նա գիտեր բոլոր հովիտների ու բլուրների բույրերը, քայց այս հովտի բույրերն ավելի լավ գիտեր, քանի որ ձիուն այս հովտում հաճախ էին կապում արածելու: Կայծակի հոտն անցողիկ էր, արևի տակ ցողի հետ հիմա պիտի ցնդեր: Ուրցի բույրը նույնպես այս հովտի բույրը չէր, ուրցի բույրը քամին էր նետել բլուրներից հովիտ: Ձին արածում էր և ոչխարի թաց բրդի հոտ էր զգում: Ձին մտածում էր, որ բլուրների մյուս երեսին ոչխարներ են արածում, ուրեմն նաև գամփռ շներ կան:

Բլուրների մյուս երեսին ոչխարներ էին արածում, հովտի թաց խոտը համեղ է, առվի ջուրը համեղ է, — մտածում էր պառավ ձին, — արևը ջերմացնում է, և քուռակը խրտնում ու մեծանում է հովտի ջերմ բարության մեջ:

Ձին բարձրացրեց գլուխը. կաղնին կանգնած էր հանգիստ, ժայռը կեցած էր մի տեսակ քնածի պես, քուռակը մասրենուց հոտ էր քաշում: Արևը ջերմացնում էր, և խոտը համեղ էր, հարկավոր էր արածել: Ձին գլուխը կախեց արածելու, մի երկու բերան խոտ պոկեց, քայց անհանգստացնող ինչ-որ բան կար, և ձին գլուխը բարձրացրեց:

Կանաչ հովտի մեջ անշարժ կանգնած՝ կարմիր պառավ ձին երկար նայեց հովտին և երկար ունկնդրեց լռությունը: Ամեն ինչ առաջվա պես էր, կաղնին կեցած էր հանդարտ, ժայռը նիհիում էր, քուռակը թռչկոտում էր մասրենու մոտ: Եվ կարծես թե կարելի էր արածել, քայց կարմիր ձին մռու-թը չիջեցրեց մինչև գետին, գլուխը կտրուկ վեր նետեց և սպասեց՝ ականջները սրած՝ որսալու համար հովտի բոլոր թաքուն ձայները: Եվ սպասեց ռունգները լայնացրած՝ զգալու օտար հոտերը: Թիթեռները շրշում էին, բզեզները երգում էին, առուն խոխոջում էր, վիզը ձգած՝ քուռակը պտտվում էր թիթեռի ետևից մասրենու շուրջը, քայց պառավ կարմիր ձին ուզում էր լսել ոչ այդ ձայները և ուզում էր տեսնել ոչ այդ պատկերները: Հովտում,

համեմայն դեպս, վտանգ կար: Օդում այդ վտանգից ձայն չկար, հովտում այդ վտանգը չէր երևում, քամու մեջ այդ վտանգի հոտը չկար, քայց ձին չէր կարողանում արածել:

Պառավ կարմիր ձին սկսեց զայրանալ: Կարմիր պառավ ձին զայրանում էր այն քանի համար, որ հովտում թշնամի կար, քայց այդ թշնամին չէր զգացվում, չէր լսվում և չէր երևում:

Կանաչ հովտում կանգնած՝ նայում ու լռությունն ունկնդրում էին մոխրագույն ժայռը, փարթամ կաղնին, կարմիր պառավ ձին և մասրենու թուփը: Եվ ժայռի համար կանաչ հովտում չկար ոչ մի վտանգ, որովհետև կայծակ այսօր այլևս չէր լինելու: Կաղնին նայում էր, և կաղնու համար ամեն ինչ լավ էր, որովհետև կայծակ չէր լինելու, և ջերմ արև էր: Մասրենու համար նույնպես լավ էր, որովհետև քուռակի դունչը չէր հասնում նրա կատարի մի երկու ծաղկին: Իսկ պառավ կարմիր ձին լարված սպասումից քրտնեց:

Հովիտը դավաճանում էր ձիուն. հովտում թշնամի կար, քայց հովիտը չէր մատնում թշնամու ձայնը և թշնամու հոտը: Կարմիր պառավ ձին սիրտ չէր անում գնալ դեպի քուռակը. վախենում էր իր ոտնաձայների մեջ կորցնի թշնամու թաքուն ձայները: Կարմիր պառավ ձին սիրտ չէր անում շնչել. վախենում էր իր թոքերի աղմուկի մեջ կորցնի թշնամու թաքուն շնչառությունը: Կարմիր պառավ ձին աչքերը չէր թարթում. վախենում էր, որ իր աչքաթարթի հետ թշնամին տեղից կցատկի, և ինքը չի հասցնի նկատել նրա ցատկը:

Կանաչ հովտի մեջ այդպես անշարժ կանգնած էին ժայռը, կաղնին, մասրենին, ձին: Ժայռը նիրհում էր: Կաղնու կաղնիները ապահով զրահների մեջ լցվում էին հյութով, և կաղնու համար ամեն ինչ լավ էր: Մասրենին իր ծաղկաբաժակները բացել էր արեգակի դեմ և արև էր խմում, իսկ կարմիր պառավ ձին զայրությանից դողում էր: Երբեք, ոչ մի անգամ հովիտը ձիուն այդպես չէր դավաճանել: Գուցե կայծակի՞՞ հոտն էր ձիու ռունգերին խանգարում զգալ այն հոտը, որ ուներ թշնամին, որը մոտերքում էր, մոտիկ մի տեղ էր և հոտ էր տալիս, քայց նրա հոտը թաքնվում էր կայծակի խանձահոտի տակ:

Քուռակը նայում էր մի քանի և ապա նայում էր մորը: Դարձյալ նայում էր նույն քանին, ապա նայում էր մորը: Այդ քանը մայրը չէր տեսնում, մոր մոտից այդ քանը չէր երևում: Քուռակը նայում էր այդ քանին, ապա գլուխը թեքում էր մոր կողմը: Մայրը կանգնած էր գլուխը բարձր, և մոր աչքերը վառվում էին:

Քուռակը վիզը ձգեց, դնչիկը պարզեց և գնաց դեպի այդ քանը, և այդ

պահին մայրը զգաց գայլի զգվելի հոտը: Մայրը խրխինջ արձակեց ու նետվեց դեպի քուռակը և տեսավ, թե գետնից ինչքան սահուն ու երկար ցատկով գատվեց գայլը:

Բլուրների մյուս երեսին լսվեց ձիու ջղային կարճ վրինջը: Բլուրների մյուս երեսին՝ ոչխարների մոտ, գամփռ շները մի վայրկյան սրվեցին, մի քիչ սպասեցին ուրիշ ձայների և հանգստացան:

Կարմիր ձին նետվեց դեպի քուռակը, թափով նետվեց դեպի գայլն ու քուռակը, բայց տապալվեց: Նա պառավ ձի էր, ուրիշ անգամներ էլ ընկել էր, բայց ոչ մի անգամ այդպես անսպասելի չէր տապալվել: Տապալվեց ու ելավ միանգամից: Նրան տապալել էին իր հուժկու թափն ու պարանը: Պարանը նրան խեղդում էր, պարանը նրան չէր թողնում թռչել իր փոքրիկի մոտ:

Քուռակը փախչում էր մասրենուց դենը՝ հեռու մի տեղ, քուռակն ուզում էր դեպի մայրը գալ, երկար շրջան տալով՝ քուռակը ձգտում էր դեպի մայրը, բայց գայլն ամեն անգամ կտրում էր նրա ճանապարհը և նրան հեռացնում ու դարձյալ հեռացնում էր: Իսկ պարանը խեղդում էր մորը: Եվ քուռակը ցատկեց գայլի վրայով դեպի մայրը, բայց գայլը տակից բռնեց նրա ետևի ոտքը, և քուռակն ընկավ: Քուռակը ճչաց ու վեր ցատկեց:

Բլուրների մյուս երեսին լսվեց քուռակի սուր ծղրտոցը, և գամփռ շները սրվեցին, և գամփռ շների մեջ սրվեց սևադունչ Թոփուշ շունը:

Քուռակը ճչաց ու վեր ցատկեց, և այդ ժամանակ մայրը ծառս եղավ և ամբողջ ծանրությամբ ու ամբողջ կատաղությամբ ձգվեց դեպի գայլն ու քուռակը, և պարանը կտրվեց ու մտրակվեց մոր ոտքերին: Մայրը գնաց ամբողջ թափով, ամբողջ ուժով, ամբողջ կատաղությամբ ու ամբողջ սիրով: Նա շատ արագընթաց գամբիկ էր, բայց իր կյանքում երբեք այդպես թռչքի պես չէր սլացել:

Բլուրների մյուս երեսին լսվում էր նրա սմբակների խուլ դոփյունը: Հետո բլուրների մյուս երեսին հովտի ոչ մի ձայն չէր լսվում, և գամփռ շներն ու փոքրիկ հովիվը խաղաղվեցին:

Գայլը քուռակին թողեց ու ազատվեց տրորվելուց: Ձին հարձակվում էր, և գայլը մի քիչ փախավ: Ձին դարձյալ գալիս էր, և գայլը մի քիչ էլ ետ քաշվեց: Դունչը գետնին հպած՝ ձին գալիս էր, դանդաղ, սպառնալի՝ ձին գալիս էր, գայլը ճապաղվեց գետնին և ահա-ահա կարող էր ցատկել ու կախվել ձիու ռունգներից, և ձին շուտ եկավ:

Ձին շուտ եկավ, և գայլը ցատկեց ու կանգնեց ձիու դեմ: Քուռակը լանջի տակ՝ ձին դարձյալ շուտ եկավ, և նրա հետ պտտվեց նաև գայլը: Գայլը անընդհատ պտտվեց, և ձին անընդհատ շուտ եկավ: Երկու կարճ ցատկով գայլը հայտնվեց ձիու դնչի տակ, բայց ձին դարձյալ հասցրեց շրջվել ու

աքացի չպրտել: Մի երկար ցատկով գայլը հայտնվեց ձիու դնչի տակ, և ձին չհասցրեց լրիվ շրջվել, գայլը կարողացավ քերծել ձիու ռունգները, և ձին կարողացավ նրան տրորել առջևի ոտքով: Գայլը ետ քաշվեց, քայց չփախավ, նստեց ու նայեց ձիուն, և ձին էլ նայեց գայլին: Եվ գայլը հասկացավ, որ ձին իր քուռակին պաշտպանելու է մինչև վերջ, և ձին հասկացավ, որ գայլը չի հեռանալու: Ձին քրտնել էր, քայց գայլը նույնպես հոգնել էր: Գայլը նետվեց միանգամից: Դրանից հետո գայլն անընդհատ ցատկեց դեպի ձիու ռունգները, և ձին անընդհատ շրջվեց ու քուռակին անընդհատ պահեց լանջի տակ:

Արդեն երեկո էր, նրանց շարժումները դանդաղել էին, ձիու շուրջը գայլը պտտվում էր դանդաղ, գրեթե քարշ էր գալիս, գրեթե սողում էր, և ձին իր տեղում պտտվում էր դանդաղ, դժվար, երբեմն սայթաքելով և գրեթե ընկնելով: Նրանց աչքերը մթնել էին, և նրանք միմյանց հազիվ էին տեսնում: Հոգնածությունից նրանք խլացել էին:

Փոքրիկ հովիվը դուրս եկավ բլուրների գլուխ և նայեց մայրամուտին: Մայրամուտը կարմիր էր, մայրամուտի տակ գեղեցիկ էր հովտի միակ կաղնին... Բայց այն, ինչ տեսավ փոքրիկ հովիվը, այնքան տգեղ էր, որ փոքրիկ հովիվը չէր կարողանում խոսել. գայլը կախվել էր կարմիր ձիու ռունգներից, և կարմիր պառավ ձին չէր կարողանում տրորել գայլին. կարմիր պառավ ձին արդեն-արդեն խոնարհվում էր:

– Այ տղա, հե՛յ, – կանչեցին դիմացի բլուրներից, – էն գելն էն ձիուն խեղդում է, այ տղա, հե՛յ... շներն ո՞ր են, հե՛յ...

Փոքրիկ հովիվը քերանը բացեց ծղրտալու, քայց չկարողացավ ձայն հանել: Փոքրիկ հովիվը միայն ձեռքերը թափահարեց: Գամփռ շները սրվեցին ու նայեցին: Գամփռ շները տեսան ու թռան... Թոփուշը, Բոբը, Սևոն, Բողարը, Չալակը, Չամբարը: Սևադունչ Թոփուշը վարպետ շուն էր, լուռ գնում ու թռնում էր, նա առջևից հիմա էլ լուռ էր վազում, իսկ Բողարը ջահել շուն էր, գայլերից դեռ մի քիչ վախենում էր. այդ պատճառով հաչում էր դեռ հեռվից, որպեսզի գայլերը փախչեն, և ինքը այդպիսով նրանց հետ չկռվի: Բողարը հիմա գնում էր հաչելով: Բողարը շատ արագավազ էր, նա հիմա Թոփուշից երբեմն առաջ էր անցնում, քայց չէր համարձակվում պոկվել խմբից ու գնալ մենակ, կանգնում էր և հաչելով սպասում Թոփուշին, վազում էր Թոփուշի կողքից, սակայն դարձյալ առաջ էր անցնում և դարձյալ դանդաղում:

Երբ ձին ահա-ահա պիտի ծնկեր, գայլը հեռվում, կարծես երագում, շների հաչոց լսեց: Գայլը չուզեց հավատալ, թե շները հաչելով իր վրա են գալիս. բախտը հո չէր կարող լինել այնքան անողոք, որ իր մեկ լրիվ օրվա

չարչարանքն անտեղի անցներ, և ինքը իր երեք ձագի մոտ դառնար քաղցած ու դատարկ:

Երբ իր մեջ այլևս ուժ չկար, և ռունգների ցավերը քթանում էին, և աչքերը բոլորովին մթնել էին, և ականջները լիովին խլացել էին, մայր ձին հեռու-հեռվում շների հաչոց լսեց և հավատաց, որ շները հաչում են իր քուռակի համար և իր համար. բախտը հո չէր կարող լինել այնքան դաժան, որ նրա քուռակն ապրեր ընդամենը մի հունիս: Պառավ ձին գիտեր, որ շները մոտիկ են, և շների հաչոցը հեռավոր է թվում իր հոգնած խլության պատճառով: Պառավ ձին գիտեր, որ ինքը կարող է համբերել մի քիչ էլ, դեռ մի քիչ էլ, մինչև շների հասնելը ինքը պարտավոր է համբերել: Բայց ի՞նչ ծանր է շնչելը, ի՞նչ ծանր բեռ է դարձել այս կյանքը:

Շների հաչոցը պայթեց գայլի հենց ականջների մեջ, բայց գայլը դարձյալ չէր հավատում, որ այդպիսի տանջալից հաջողությունից հետո այդպիսի ձախողություն կպատահի: Չագերը տանը քաղցած, իր պտուկները դատարկ... Վիզը ծակծկեցին, ականջը ծակծկեցին, և գայլը բաց թողեց ձիու ռունգները: Թաթը բռնել էին: Թաթն ազատելու ուժ չկար: Գայլն ուզում էր քնել, քնել: Կռվելու ուժ չկար, գայլն ուզում էր մեռնել, հանգստանալ: Գայլը ճապաղվեց և բուկը սեղմեց գետնին, որպեսզի շները բուկը չբռնեն: Շները քրքրում էին նրա մեջքը, վիզը, քաշքշում էին ականջներից, իսկ նա բուկը պաշտպանում և հանգստանում էր շների կույտի տակ:

Գայլը մի թաթ կծեց, և շներից մեկը վնասողոցով մի կողմ ցատկեց: Գայլը կանգնեց, և շները շրջապատած սպասեցին: Շների մեջ կանգնած՝ գայլը նայեց շներին, և նրանք շատ էին, և դժվար էր, անչափ դժվար էր, անհնար էր ազատվել նրանցից ու քարշ գալ դեպի տուն, ուր սպասում էին ձագերը: Ժանիքները բաց՝ գայլը նայեց շներին, շները նայեցին գայլին, մի պահ այդպես նայեցին միմյանց, և գայլը չգիտեր՝ ինչ է անելու, և շները չգիտեին՝ ինչ են անելու: Եվ շներից մեկը փշաքաղվեց, ցատկեց ու լանջով խփեց, շարտեց գայլին: Գայլը հագիվ կարողացավ չընկնել և հասկացավ, որ ամենավտանգավորը դունչը սև այդ շունն է:

— Այ տղա, հե՛յ... Էդ ո՞վ ես, հե՛յ... հասիր, էն շներին օգնիր, թող խեղդեն, հե՛յ...— կանչեցին դիմացի բլուրներից:

Ձին հագիվ էր կանգնած մնում: Ձիու գլուխը ծանրանում ու խոնարհվում էր: Ձին զգում էր, որ քուռակը ծծում է, և հագիվ կարողանում էր ուրախանալ քուռակի ծծելուց: Ձիու գլուխը հակվեց, ծավեցին նաև առջևի ոտքերը, իսկ քուռակը դեռ ծծում էր: Ձին փուլ եկավ: Քուռակը հիմա կանգնած էր ձիու մոտ և սպասում էր մոր ելնելուն, սակայն մայրը չէր ելնում: Քուռակը դնչիկով խփեց մոր փորին, սակայն մայրը չկանգնեց, չշարժվեց: Քու-

ռակը նստեց մոր փորի մոտ, և ետևի ոտքը սաստիկ ցավեց, և սկսեց ծծել: Եվ մայրը դեռ կաթ էր տալիս, դեռ վարար, վարար, վարար կաթ էր տալիս, վերջին անգամ կաթ էր տալիս իր այլևս որբ քուռակին, իր կյանքում ունեցած ամենագեղեցիկ քուռակին, որն աստղագարդ էր, սև քաշն ու պոչը՝ գանգուր, սրունքը՝ սպիտակ և ճակատին՝ աստղածաղիկ, որը մի քիչ հիմարիկ էր, քայց հիմարիկ՝ փոքրության պատճառով:

Գայլը, համենայն դեպս, կարողացավ փախչել: Եթե փախչել չկարողանար, նրա ձագերը որբ կմնային և, բոլորովին անօգ էին, կկոտորվեին, և գայլը կարողացավ փախչել: Դա փախուստ չէր, դա նահանջ էր քայլ առ քայլ, ցատկ առ ցատկ, մի քանի ցատկ առ մի քանի ցատկ. մի քանի ցատկից հետո, երբ շները հասնում ու քիչ էր մնում բռնեին, գայլը շուտ էր գալիս փշաքաղվում ու ժանիքները բացում, և շները կանգ էին առնում, և գայլը դարձյալ մի երկու ցատկ հեռանում էր:

Սևադունչ հսկա գամփռը այդպես էլ չկարողացավ բռնել գայլի բուկը, և գայլը չկարողացավ կծել ու վախեցնել նրան, քայց սևադունչ գամփռը գայլին հիմա չէր հետապնդում, որովհետև գայլի վզից մի փունջ մազ էր մտել նրա քերանը, և սևադունչը հիմա ետ էր ընկել և ործկալով ու փռշտալով՝ զզվանքով մաքրում էր քերանը: Սևադունչը չէր հետապնդում, իսկ մյուս շները վտանգավոր չէին, որովհետև վարպետ չէին:

Շները կորցրին գայլին, ապա կորցրին նաև հետքը, քայց երկար ժամանակ պտտվում, վագում, խառնվում ու ոռնում էին կանաչ հովտի մեջ, ուր հիմա մթնել էր ժայռը, հանգիստ կանգնած էր կաղնին, իր մի երկու ծաղկաբաժակը ցող հավաքելու էր պարզել մասրենին, և ուր ընկած էր կարմիր պառավ ձիու մարմինը: Քուռակը կանգնած էր մոր մոտ և մի քիչ անհանգստանում էր, կարծես թե արդեն հասկանում էր պատահածը:

Մայրամուտի տակ ամբողջ հովիտը լուսավոր կանաչ էր, և սև էր, շատ մուգ սև էր պառավ կարմիր ձիու շուրջը: Պառավ ձիու կարմիր մարմինն ընկած էր այդ սև շրջանակի մեջ: Այդ սև շրջանակը ձիու և գայլի կռվի տեղն էր, այդ սևը ձիու տրորածն էր: Այդ սև, տրորված, քանդված, շատ տրորված գետնին նայելով կարելի էր հասկանալ, թե ինչքան երկար ժամանակ էր պտտվել պառավ ձին գայլի հետ ինքն իր շուրջը:

Սև այդ շրջանակը այդպես սև էլ մնաց մի երեք տարի, մի երեք տարի այդտեղ խոտ չէր ծլում, և մեր հին լավ ձիու սպիտակ կմախքն ընկած էր այդ սև շրջանի մեջ: Հետո կանաչը հաղթեց. կանաչ ծլեց այդ սև շրջանի մեջ, կմախքի արանքներից ծաղիկներ ծաղկեցին, խոտեր ելան, փարթամացան, և կանաչ հովիտը հիմա լիովին կանաչ է:

Երբ բլուրների գլխից նայում ես, կանաչ հովիտը լիովին կանաչ է, կաղնին

վեհորեն կեցած է կանաչ հովտում, ժայռը նիրհելով ունկնդրում է ամպերի շրշյունը, մասրենին իր հինգ հատ ծաղկաբաժակը պահել է արևի տակ, և կանաչ դաշտում կապած արածում է աստղագարդ մի ձի՝ ետևի աջ ոտքի սրունքը սպիտակ, ոտքերը երկար, վիզը երկար, քաշն ու պոչը՝ արևախանձ ու թուխ, ճակատին՝ սպիտակ աստղածաղիկ: Երբ քայլ է դնում, ետևի աջ ոտքը մի քիչ ձգվում է, ջղային դողի պես, հին սպիի պատճառով:

Աստղածաղիկ ճակատով ձին քարճրացնում է գեղեցիկ գլուխը, և նրա աչքերի մեջ արտացոլվում են ժայռը, կաղնին, ծաղկած մասրենին, կանաչ հովիտը և կապույտ երկնքի սպիտակ ամպերը:

– Վերջացա՞վ:

– Վերջացավ:

– Ո՛չ

– Ինչո՞ւ ոչ:

– Ձի մայրիկը թող չմեռնի:

– Ես չեմ կարող ասել, թե մայր ձին չմեռավ, որովհետև մայր ձին մեռավ:

Երբ փոքրիկ հովիվը վազելով իջավ բլուրների գլխից, մայր ձին մեռած էր, քուռակը տխուր կանգնած էր մոր կողքին: Երբ այն հովիվը, որ կանչում էր՝ «Այ տղա, հե՛յ», – այդ հովիվը երբ իջավ դիմացի բլուրներից, մայր ձին արդեն լրիվ սառած էր, և ծեր հովիվն ու փոքրիկ հովիվը մի քիչ նստեցին պառավ կարմիր ձիու կողքին և մտածեցին, թե ինչպես են պահելու քուռակին:

– Հետո՞, ինչպե՞ս պահեցին:

– Մի ուրիշ ձիու կաթով:

– Ո՛չ, մայրը թող չմեռնի:

– Ես չեմ կարող ասել, թե մայրը չմեռավ, որովհետև ամբողջ ամառն այդ որբ քուռակին ես կերակրում էի ուրիշ ձիերի կաթով:

– Ասե՞մ՝ թող ինչ լինի:

– Ասա՛:

– Բլուրների մյուս երեսի հովիվը թող բլուրների գլխին լինի և գայլին շուտ նկատի:

– Հովիվը բլուրների մյուս երեսին էր և գայլին նկատեց այն ժամանակ, երբ դուրս եկավ բլուրների գլուխ:

– Ձին ինչո՞ւ մեռավ:

– Երբ նստած էին պառավ կարմիր ձիու մարմնի մոտ, ծեր հովիվը փոքրիկ հովիվին ասաց, որ ձիու սիրտը պայթել է քուռակի համար վախենալուց, և զգվանքից ու կատաղությունից:

– Գայլի՞ց էր զգվել:

– Այո՛, գայլից:

- Շները գայլին թող խեղդեն:
- Ես չեմ կարող ասել, թե շները գայլին խեղդեցին, որովհետև մեր սևադունչ շունը գայլի մազ էր կուլ տվել, և քիչ էր մնում ինքը սատկի:
- Փոքրիկ հովիվը դո՞ւ էիր:
- Ես էի, ձին մեր ձին էր, քուռակը մեր ձիու քուռակն էր:
- Հիմա քուռակը մեծացե՞լ է, կապա՞ծ է կանաչ հովտում:
- Այո՛, մեծացել է, կապած է կանաչ հովտում:
- Իր կարմիր մայրիկին հիշո՞ւմ է:
- Գուցե հիշում է իր կարմիր մայրիկին, որովհետև ձիերը հիշում են:
- Դե նորից պատմիր:
- Կայծակը չոր ճայթյունով քախվեց որձաքարե ժայռին, մի կողմ շարտվեց և թաղվեց կանաչ գետնի մեջ: Մոխրագույն ժայռը կարծր էր, կայծակը հազիվ թե կարողացավ որձաքարե այդ ժայռից պոկել քարի մի երկու փշուր: Միայն թե մի քիչ վախեցավ կաղնին, որովհետև կայծակները խփում ու խանձում են կաղնիները, և շատ վախեցավ երկարոտն աստղազարդ փոքրիկ մտրուկը. քուռակին մտրուկ են ասում... այնպես վախեցավ, որ փախչում էր իբր մոր մոտ, քայց մորը չէր տեսնում և փախչում էր ուրիշ կողմ: Եվ կարմիր պառավ ձին մեղմ խրխինջով հայտնեց նրան իր տեղը...

ԲԱՌԱՐԱՆ

Կաղնիորեն – կաղնու պես, կաղնու հարիր, կաղնու պատշաճ
քուռակ – ձիու կամ ավանակի ձագ
գատվել – բաժանվել, առանձնանալ
գամբիկ – էգ ձի, **հովառակ**՝ արու ձի
մտրուկ – ձիու արու քուռակ, նաև արու ձի

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ի՞նչ նկարագրությամբ է սկսվում պատմվածքը:
2. Նկարագրե՛ք ձիուն ու քուռակին: Ի՞նչ էին անում նրանք կայծակի ժամանակ և կայծակից հետո:
3. Կանաչ հովտի խաղաղ անդորրն ինչպե՞ս է խախտվում թշնամի գայլի ներկայությամբ, ինչպե՞ս է դա զգում կարմիր պառավ ձին:
4. Ինչպե՞ս է սկսվում գայլի ու կարմիր պառավ ձիու մենամարտը: Ի՞նչ խորհուրդ ունի այս տողը. «Եվ գայլը հասկացավ, որ ձին իր քուռակին

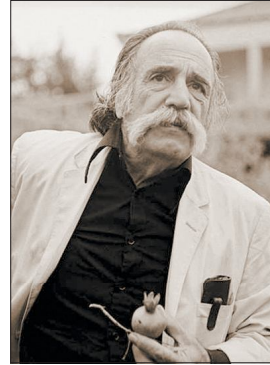
պաշտպանելու է մինչև վերջ, և ձին հասկացավ, որ գայլը չի հեռանալու»:
Սոված գայլին իր նույնքան սոված ձագերն էին սպասում, իսկ կարմիր
ձին կռվում էր իր քուռակին փրկելու համար: Ի՞նչ գաղտնիք կա
գոյության այս հավերժական պայքարի մեջ:

5. Ո՞վ է տեսնում ձիու և գայլի կռիվը, և ի՞նչ է անում:
6. Համեմատե՛ք և մեկնաբանե՛ք այս նախադասությունները. «Գայլը չու-
զեց հավատալ, թե շները հաչելով իր վրա են գալիս. քախտը հո չէր կա-
րող լինել այնքան անողորմ, որ իր մեկ լրիվ օրվա չարչարանքն անտե-
ղի անցներ, և ինքը իր երեք ձագի մոտ դառնար քաղցած ու դատարկ»,
«Մայր ձին հեռու հեռվում շների հաչոց լսեց և հավատաց, որ շները հա-
չում են իր քուռակի համար և իր համար. քախտը հո չէր կարող լինել
այնքան դաժան, որ նրա քուռակն ապրեր ընդամենը մի հունիս»:
7. Ի՞նչ է կատարվում մայր ձիու հետ:
8. Ի՞նչ է կատարվում քուռակի հետ:
9. Ի՞նչ է կատարվում գայլի հետ:
10. Ո՞վ է պատմում, և ո՞վ է լսում այս պատմվածքը:
11. Ինչպե՞ս է ավարտվում պատմվածքը:
12. Հնարավո՞ր է, որ պատմվածքն այլ վերջաբան ունենար. կարմիր պա-
ռավ ձին չսատկեր, այնքան կռվեր, մինչև շները հասնեին և գայլին հե-
ռացնեին: Եվ ձի՛ն ապրեր իր քուռակի համար, և գա՛լը ապրեր իր ձա-
գերի համար:

ՎԻԼՅԱՄ ՍԱՐԴՅԱՆ

1908 - 1981

Վիլյամ Սարդյանը համաշխարհային փառքի հասած ամերիկյան արձակագիր է: Նա ծագումով հայ է և ամբողջ կյանքում հավատարիմ է մնացել իր հայկական արմատներին: Նրա շատ հերոսներ հայեր են, իսկ գործերի մի մասը նվիրված է հայության կյանքին: Նա այնքան էր կապված Հայաստանին, որ կտակեց իր աճյունի մի մասը քաղել Հայաստանում: Սարդյանի աճյունը հայրենի հողին է հանձնվել Կոմիտասի անվան պանթեոնում, որտեղ հանգչում են մեր գրականության ու մշակույթի մեծությունները:

Վիլյամ Սարդյանը ծնվել է 1908 թվականի օգոստոսի 31-ին ԱՄՆ-ի Կալիֆորնիայի նահանգի Ֆրեզնո քաղաքում: Նրա ծնողները՝ Արմենակ և Թագուհի Սարդյանները, այդտեղ էին տեղափոխվել պատմական Հայաստանի Բիթլիս (Բաղեշ) քաղաքից: Նրանք պարզ, աշխատավոր մարդիկ էին, որ իրենց հետ բերել էին մայրենի լեզուն, կենցաղն ու սովորույթները: Հայրը մահացել է, երբ Վիլյամն ընդամենը երեք տարեկան էր: Դրանից հետո շուրջ հինգ տարի նա ապրել է մանկատանը: Մի կարճ շրջան Սարդյանն այցելել է հայկական դպրոց: Այնուհետև ընտանիքին օգնելու համար կատարել է բազմաթիվ այլ գործեր՝ թերթ ու կանաչի է վաճառել, բանվորություն է արել, հեռագրեր ընդունել ու ցրել:

Սարդյանի հայրը գրական փորձեր է արել: Ահա այդ օժտվածությունն է, որ արթնանում է նաև որդու մեջ, և Սարդյանն սկսում է տպագրել իր պատմվածքները: Առաջին պատմվածքը լույս է տեսել 1933 թվականին հայկական «Հայրենիք» անգլերեն շաբաթաթերթում:

1934-ին տպագրվում է նրա առաջին գիրքը՝ «**Ժիզախ պատանին թռչող ճոճաձողի վրա և այլ պատմվածքներ**»: Այդ գրքից արդեն պարզ դարձավ, որ Սարդյանը բոլոր նրանց հետ է, ովքեր որոնում են ապրելու իրենց իրավունքը, որոնց թեև կյանքը հարվածել է, բայց նրանք չեն կորցրել կյանքի սերը և արժանապատիվ ու հպարտ ապրելու իրավունքը:

Առաջին գրքի հոնորարով Սարդյանը եկավ Հայաստան, տեսավ իր նախնիների երկիրը, կապվեց նրա հետ: Այս շրջագայության ժամանակ նա ծանոթացավ նաև հայ գրողների հետ, որոնց թվում էին Եղիշե Չարենցը, Գուրգեն Մահարին, Վահան Թոթովենցը և ուրիշներ:

Առաջին գրքից հետո Սարդյանը լույս է ընծայում պատմվածքների և

վիպակների մեկ տասնյակից ավելի ժողովածուներ՝ **«Փոքրիկ երեխաներ», «Ողջույն քեզ, սե՛ր», «Իմ անունը Արամ է»**: Սարոյանը գրում է թեթև, պարզ, բայց շատ ներգործող ոճով: Նա միշտ պաշտպանում է ժողովրդի ստորին շերտերի պատիվը:

Նա հատկապես մեծ հաջողություններ է ունենում արձակի փոքր ձևի՝ պատմվածքի քնագավառում: Զնարականությունը, թախիծը, երգիծանքը մի յուրահատուկ հմայք են հաղորդում նրա խոսքին: Նա կարողանում է եղբայրական հարազատություն ստեղծել բոլոր մարդկանց միջև:

Սարոյանը գրել է նաև վիպակներ, վեպեր և թատերգություններ: Վիպակներից հիշարժան է **«Մարդկային կատակերգություն»**-ը, վեպերից՝ **«Վեպի Ջեկսոնի արկածները»**, թատերգություններից՝ **«Իմ սիրտը լեռներում է»**, **«Ձեր կյանքի ժամանակը»**, **«Հե՛յ, ով կա այդտեղ»**, **«Նստողի այգին»**:

Սարոյանի ստեղծագործության մեջ շատ հիմնավոր տեղ ունի ինքնակենսագրական պատումը, որով նա ստեղծեց վիպակների շարք՝ **«Ինչ-որ ծիծաղելի բան»**, **«Հայրի՛կ, դու խենթ ես»**, **«Մայրի՛կ, ես սիրում եմ քեզ»**, **«Տղաներ և աղջիկներ»**: Սարոյանը կյանքի մի մասն անց է կացրել Եվրոպայում, հիմնականում՝ Փարիզում: Ճանաչել է աշխարհի մեծագույն գրողներին ու արվեստագետներին: Ինքնակենսագրականին ավելացնելով հուշագրական պատումը՝ 1960-1970-ական թվականներին Սարոյանը գրեց նոր գործեր՝ **«Ահա եկավ, ահա գնաց, ինքներդ գիտեք, թե ով»**, **«Նամակներ Թեյբու փողոցի 74 համարից»**, **«Վայրեր, որտեղ ես եղել եմ»**, **«Պատահական հանդիպումներ»**:

Սարոյանի շատ գործեր թարգմանվել են աշխարհի ժողովուրդների լեզուներով: Նա համարվում է 20-րդ դարի համաշխարհային գրականության ամենամեծ դեմքերից մեկը: Նրա երկերը թարգմանվել են նաև հայերեն: 1935-ից հետո նա Հայաստան է այցելել ևս մի քանի անգամ և հանդիպումներ ունեցել ժողովրդի ու մտավորականության հետ:

Վիլյամ Սարոյանին մենք համարում ենք **օտարագիր հայ գրող**:

Այն հայ գրողները, ովքեր հավատարիմ են մնացել իրենց հայկական ծագումին, բայց գրել են ոչ թե հայերեն, այլ օտար լեզուներով (անգլերեն, ֆրանսերեն, իսպաներեն, ռուսերեն, բուլղարերեն), համարվում են օտարագիր հայ գրողներ:

Վիլյամ Սարոյանից բացի, օտարագիր հայ գրողներ են նաև Լևոն-Զավեն Սյուրմեյանը, Մայքլ Արլենը, Մայքլ Արլեն Կրտսերը, Փիթեր Նաջարյանը, Դայանա Տեր-Հովհաննիսյանը, Փիթեր Բալաքյանը, Անրի Թրուայան, Շարլ Ազնավուրը, Ռուբեն Մելիքը, Վահե Քաչան, Արթուր Ադամովը, Մարիետա Շահինյանը, Ալիսիա Կիրակոսյանը, Սևդա Սևանը և ուրիշներ:

ՎԻՃԱԿԱՆ ՄԱՐՈՅԱՆԻ ՀԵՏ

(Կրճատումներով)

ՀԵՏԱԴԱՐՁ

1935 թվականին Երևան ժամանեց երիտասարդ Վիլյամ Սարոյանը: Պետք է ենթադրել, որ այն ժամանակ ես էլ երիտասարդ էի: Պետք է ենթադրել նաև այն, որ նա ինձ մոտեցավ ու մտերմացավ այն պատճառով, որ իմ մեջ գտավ մի բան, որով օժտված էր ինքն էլ. ես էլ, նա էլ սիրում էինք թափառել:

Մենք թափառում էինք և զրուցում մեծ մասամբ անցյալից. նա Բիբլիսից, ես՝ Վանից. նա ինձ նախանձում էր, որ ես ծնվել եմ Վանում և հիշում եմ Վանը, իսկ ինքը ծնված է «Քալիֆոռնիո մեջ», և հետևաբար՝ «բան մ'ալ չեմ հիշեր»։ Բայց պատմում էր Բիբլիսից այնպիսի մանրամասնություններ, որ չէր կարող զարմանք չպատճառել ինձ: Հանգստացնելու համար ամեն անգամ վերջում ավելացնում էր.

– Մայրս է պատմեր... Իրավ կըսեմ:

Ինչպես հիմա, այն ժամանակ էլ նրա հայերենն իր հայերենն էր, իր շարահյուսությունն ու իր քերականությունը, ինչպես հիմա, այն ժամանակ էլ թվում էր, թե միայն իր ձայնով կարելի է այդպես հնչեցնել հայոց լեզուն, շեշտը՝ անգլիական, քարքառը՝ բիբլիսցիական... Ինչպես հիմա, այն ժամանակ էլ նա Վիլյամ Սարոյան էր՝ զգայուն, անմիջական, մանկավուն, երբեմն կամակոր, բայց ինքնատիպ ու մեծաշնորհ:

Իմ հիշողության մեջ թարմ է մնացել օգոստոսյան շոգ այն ցերեկը, երբ ես նրան առաջարկեցի գնալ «Կապույտ մզկիթ»՝ պարսկական թեյ խմելու: Նա սիրով համաձայնեց: Մզկիթի բակում՝ հաստաբուն և սաղարթախիտ չինարիների ստվերում, խփում էր զովաշունչ շատրվանը, իսկ նրա շուրջը դրված էին հասարակ սեղաններ և նստարաններ: Այստեղ հավաքվում էր Երևանի ինտելիգենցիան՝ անուշաբույր, մուգ թեյ վայելելու: «Կապույտ մզկիթ» հասնելու համար հարկավոր էր անցնել արևկեզ, փոշոտ մի տարածություն, որի վրա այսօր կանգնած է Արարատի բնակելի շենքը, և փոխված է Կիրովի անվան մանկական զբոսայգին:

Փոշոտ ու քրտնաթոր կտրում ենք ահա այդ տարածությունը: Վիլյամ Սարոյանի ուշադրությունը գրավեց մի սովորական, շարքային ավանակ, որը գնում էր առաջ՝ հնազանդ տիրոջ ճիպոտին, ականջները թափ տալով:

– Այս էշը ես եմ,– ասաց նա՝ մատով ցույց տալով էշը:

Ես, որ որոշ չափով վարժվել էի նրա հումորին, այս անգամ չկարողացա կողմնորոշվել՝ ինչ է ուզում ասել նա:

– Ինչո՞ւ,– կարողացա միայն հարցնել ես:

– Հայրս կըսեր, երբ մեծանաս, էշ պիտի դառնաս,– պատասխանեց նա խորին լրջությամբ:

... Երբ Մոսկվայում մի ամիս առաջ լսեցի, որ ժամանել է Վիլյամ Սարոյանը և իջևանել «Նաջիոնալ» հյուրանոցում, հիշեցի 1935 թվականի մեր թափառումները, հիշեցի երիտասարդ Վիլյամ Սարոյանին, մտածեցի գնալ ու ներկայանալ: Կշռադատելով իմ որոշումը՝ ես հասա այն եզրակացության, որ՝ ո՛չ, ոչ պետք է գնալ, ոչ պետք է ներկայանալ: Ես մտածեցի, որ միամտություն կլինի մտածել, թե նա ինձ կհիշի, պետք է թողնել երջանիկ պատահականության նորից հետը ծանոթանալու համար:

Այդ երջանիկ պատահականությունը երկար սպասեցնել չտվեց: Երկու օր հետո Մոսկվայում գրողների միության արտասահմանյան բաժանմունքում ինձ ներկայացրեցին նրան:

– Ծանոթացե՛ք խնդրեմ, մեր գրողներից...– Նա ժպտաց ուրախ, լայն ժպիտով, սեղմեց ձեռքս, ապա գոռաց իր զրնգուն ձայնով:

– Գուրգե՛ն, մազերդ ո՞ւր են... Ես քեզ Երևանի մեջ պիտի փնտրեի, դուրս Մոսկվայի մեջ ինձի գտար:

Այսպես սկսվեցին մեր մոսկովյան, ապա երևանյան անմոռանալի օրերը Վիլյամ Սարոյանի հետ:

Չէ՛, սխալվել էր Վիլյամ Սարոյանի հայրը. մեծացավ նրա որդին և Արևմուտքի գրականության ջունգլիներում, խլելով բնությունից իրեն սահմանված փառքի մեծ բաժինը, հպարտ և տիրական, մեծաքանքար և կորովի անցավ աշխարհի սրտի միջով՝ մնալով միշտ մարդ, միշտ Վիլյամ, մնալով, մանավանդ, միշտ Սարոյան:

ԱՅՍՕՐՎԱ ՎԻԼՅԱՄ ՍԱՐՈՅԱՆԸ

Միջահասակից բարձր և թիկնեղ, տոհմիկ, հայկական դիմագծերով, որոնք վավերացված և հաստատված են ավելի քան տոհմիկ, բուն արևմտահայ բեղերով, լայն, խոհական ճակատ և խաժ ու խորունկ աչքեր, մետաղի զրնգուն ձայն, վարակիչ և կորովի մի ամբողջականություն՝ անկրկնելի ու եզակի իր տպավորությամբ. ահա Վիլյամ Սարոյանը:

– Ասանկ բաներ, օդո՛ւլ...

Այս «օդուլ»-ն անգամ Վիլյամ Սարոյանի մոտ հայերեն է:

Առաջին միավոր թույլների ընթացքում միայն գիտակցում և զգում ես, որ

նստած ես համաշխարհային համբավի տեր գրողի մոտ: Բայց ահա այդ ճշգրիտ գիտակցությունը, այդ հուզիչ զգացողությունը նահանջում է հինգ-վեցերորդ գծի վրա, և քեզ թվում է, որ խոսակիցդ հին ծանոթ է, վաղածանոթ ու հին մտերիմ, որի հետ դու շարունակում ես քո ընդհատված գրույցը:

Վիլյամ Սարոյանի մտածելու և խոսելու «եղանակը» նովելային է: Քիչ են գրող Վիլյամ Սարոյանի բացարձակապես վերջացած նովելները. մեծ մասամբ դրանք շարունակվում են, շարունակվում են ընթերցողի մտքերի և զգացումների ներաշխարհում: Ճիշտ այսպես էլ է բանավոր Սարոյանը: Երբ բաժանվում ես նրանից, դու շարունակում ես խոսել նրա հետ, և «կախման կետերն» անգամ (խոսքը մտավոր կախման կետերի մասին է) անգոր են մի նոր թեմայի անցնելու համար:

– Երբ յոթ տարեկան էի, Քալիֆոռնիո մեջ մայրս ինձի հայկական դպրոց տվավ. լավ էր, շատ լավ էր. մեզի կուսուցաներ հայ քահանա տեր Գասպարը: Այս «շատ լավ էր» որ ըսի, մեկ շաբաթ քաշեց: Մայրս մեկ շաբաթ հետո հարցուց.

– Է, տղա՛ս, ի՞նչ սովրեցար, պատմե՛ն նայինք...

Ըսի՝

– Մայրի՛կ, սովրեցա «Ահա՛, կատո՛ւն բռնեց զմո՛ւկ»:

Մայրս ըսավ.

– Այդ մենք վաղուց գիտենք: Գնա, լրագիր ծախե...

Ահա սկիզբը Վիլյամ Սարոյանի անհանգիստ և հարուստ կյանքի, որին վիճակված էր մեծ ընթացք և ապագա:

Դժվարին մանկություն և նույնքան դժվար պատանեկություն, միշտ հասարակ աշխատանքների վրա, միշտ օրվա ապրուստ դժվարությամբ հայթաթող հասարակ մարդկանց շրջապատում, պատանի, երիտասարդ, ապա չափահաս Սարոյանը պիտի ստեղծեր իր գրական-ստեղծագործական սարոյանական աշխարհը, որի բնակիչները պիտի լինեին իր ճանաչած մարդիկ: Խոր է ապրել կյանքը համբավավոր գրողը, խոր է զգացել կյանքի հակասություններն ու դժվարությունները, բայց այդ ծանոթությունը նա տարել է միշտ լավատես ժպիտով, գրեթե մանկական անմիջականությամբ, միշտ հեռու միստիցիզմից և հոռետեսությունից, բթամատը միշտ կյանքի զարկերակին, միշտ իրական կյանքում լավը որոնելու և անպայման գտնելու ցանկությամբ տառապող հոգու մակընթացություններով և տեղատվություններով, հաճախ հակասական, չարի դեմ անգեմ ու անգոր, բայց միշտ լավատես, բայց միշտ հումանիստ:

Գորգեն Մահարի

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ե՞րբ և որտե՞ղ է ծնվել Վիլյամ Սարոյանը:
2. Կյանքի ի՞նչ ճանապարհ է անցել նա մինչև գրող դառնալը:
3. Ո՞րն է նրա առաջին գիրքը:
4. Առաջին գրքի հոնորարով Հայաստան գալով՝ նա ո՞ւմ հետ հանդիպեց:
5. Ի՞նչ գիտեք Վիլյամ Սարոյանի գրական ժառանգության մասին:
6. Ինչո՞ւ ենք Վիլյամ Սարոյանին համարում օտարագիր հայ գրող:
Ովքե՞ր են օտարագիր հայ գրողները:
7. Ինչպե՞ս է Գուրգեն Մահարին իր հուշերում մտաբերում Սարոյանին:

ԻՄ ՍԻՐՏԸ ԼԵՌՆԵՐՈՒՄ Է

(Կրճատումներով)

*Նրա՛ն,
Ով սրտով անեղծ է,
Ով կյանքում քանաատեղծ է,
Բարձրին ու ցածրին, ում կյանքը երգ է,
Եվ ծերին մանուկ, և մանկանն անվիշտ,
Ով սրտով լեռներում է միշտ:*

Ռոբերտ Բյորնս

ԻՄ ՍԻՐՏԸ ԼԵՌՆԵՐՈՒՄ Է

Իմ սիրտը լեռներում է, այստեղ ծանր եմ շնչում,
Իմ սիրտը լեռներում է, ուր քարայծն է թռչում,
Վայրի վիթ է որսում և հալածում այծյամ.
Իմ սիրտը լեռներում է, ուր էլ որ ես գնամ:

Մնաս բարով, Շոտլանդիա՛, մնաս բարով, Հյուսի՛ս,
Դու վեհ ծննդավայր խիզախ ժողովրդիս,
Ուր էլ թափառեմ ես ու դեգերեմ տրտում,
Դուք կմնաք հավետ իմ կարոտած սրտում:

Մնաք բարով, լեռներ՝ ձյունոտ ու լուսալանջ,
Մնաք բարով, կիրճեր և հովիտներ կանաչ,
Մնաք բարով, մթին քա՛վ անտառներ քարվեժ,
Մնաք բարով, գետեր և թնդացող ջրվեժ:

ԳՈՐԾՈՂ ԱՆՁԻՆՔ

Ջոնի – ինը տարեկան տղա

Բեն Ալեքսանդր – բանաստեղծ, Ջոնիի հայրը

Մարե – Ջոնիի տատը

Ջասպեր Մեք-Գրեգոր – մի մարդ, որի սիրտը լեռներում է

Պարոն Կոսակ – նպարավաճառ

Եսթեր – նրա սիրունիկ դուստրը

Քանինգեմ – տուն վարձու տվող գործակալ

Հարևաններ, ծերանոցի ծառայող, փոստատար

Վայրը՝ մի տուն Կալիֆորնիայի Ֆրեզնո քաղաքի Սան Բենիտո փողոցում:

Ժամանակը՝ 1914 թվականի օգոստոս և նոյեմբեր ամիսները:

Մի հին սայիտակ, խարխուլ փայտաշեն տուն Կալիֆորնիայի Ֆրեզնո քաղաքի Սան Բենիտո փողոցում: Տնից լավում է Ջոնիի հոր մթագին ձայնը՝ իր հորինած բանաստեղծությունն արտասանելիս:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Չանձրալի օրը լռիկ սահում է վշտոտ, վիրավոր սրտի միջով և... **(Դառնագին դադար)**: Եվ... **(Արագորեն)** Չանձրալի օրը լռիկ սահում է վշտոտ, վիրավոր սրտի միջով և... **(Դադար)**: Չեղավ: **(Մոնչոց է հանում և սկսում նորից)** Ողբագին, դողդող օրը գայթում է լքված, մենավոր խեղճ սրտի միջով:

Ջոնին լսում է: Նա վեր է կենում և փորձում է գլխի վրա կանգնել, ձախողվում է, նորից է փորձում, ձախողվում է, նորից է փորձում և հաջողվում է: Գլխի վրա կանգնած միջոցին նա լսում է աշխարհի ամենահմայիչ և ամենահիասքանչ նվագը՝ շեփորով մենանվագ. «Իմ սիրտը լեռներում է» երգի մեղեդին է:

Շեփորահարը՝ մի շատ ծեր մարդ, մենանվագն ավարտում է տան առաջ: Տղան ոստնելով վագում է դեպի ծերունին՝ ապշած, հիացած և շփոթահար:

ՋՈՆԻ – Հրաշալի է: Էլի եմ ուզում լսել:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – Երիտասարդ, կարո՞ղ ես մի բաժակ ջուր բերել մի ծերունի, որի սիրտը այստեղ չէ, այլ լեռներում:

ՋՈՆԻ – Ո՞ր լեռներում:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – Շոտլանդական լեռներում: Չէ՞ որ ես ջուր ուզեցի:

ՋՈՆԻ – Ի՞նչ է անում Ձեր սիրտը շոտլանդական լեռներում:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – Իմ սիրտը թախծում է այնտեղ: Կարո՞ղ ես մի բաժակ սաղ ջուր բերել:

ՋՈՆԻ – Ձեր մա՞յրը որտեղ է:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – **(Մի բան հնարելով մանկան համար)** Իմ մայրը Տալսայում է, Օկլահոմա նահանգում, բայց նրա սիրտը այնտեղ չէ:

ՋՈՆԻ – Որտե՞ղ է նրա սիրտը:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – **(Բարձրաձայն)** Շոտլանդական լեռներում: **(Մեղմ)**

Ես սաստիկ ծարավ եմ, երիտասարդ:

ՋՈՆԻ – Այս ինչպե՞ս է, որ Ձեր ընտանիքի անդամները իրենց սրտերը միշտ լեռներում են թողնում:

ՄԵԲ-ԳՐԵԳՈՐ – (Շեքսպիրյան ոճով) Մենք այդպես ենք: Այսօր այստեղ ենք, վաղը չկանք:

ՋՈՆԻ – (Մեկուսի) Այսօր այստեղ ենք, վաղը չկա՞նք: **(Մեք-Գրեգորին)** Այդ ո՞նց պետք է հասկանալ:

ՄԵԲ-ԳՐԵԳՈՐ – (Փիլիսոփայորեն) Այս բուպեին ողջ ենք, հաջորդին՝ մեռած:

ՋՈՆԻ – Իսկ Ձեր մոր մա՞յրը որտեղ է:

ՄԵԲ-ԳՐԵԳՈՐ – (Մի բան հնարելով, բայց բարկացած) Վերմոնտում է, Ուայթ Րիվր կոչվող մի փոքրիկ քաղաքում, բայց նրա սիրտը այնտեղ չէ:

ՋՈՆԻ – Նրա խեղճ թորշոմած սիրտը նույնպե՞ս լեռներում է:

ՄԵԲ-ԳՐԵԳՈՐ – Հենց այնտեղ է, լեռներում: Տղա՛ս, ես ծարավից մեռնում եմ:

Տնից դուրս է գալիս Ջոնիի հայրը՝ կատաղած, կարծես վանդակից նոր դուրս պրծած լինի, և որդու վրա մռնչում է վագրի մման, որ նոր է արթնացել ահեղ տեսիլներից:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Ջոնի՛, ի՞նչ ես կպել էդ խեղճ ծերունուց: Մի սափոր ջուր քեր նրան, քանի դեռ չի ընկել մեռել: Էդպե՞ս եմ ես քեզ կրթել, սատանան տանի:

ՋՈՆԻ – Դամփորդ մարդ է, ուզում եմ հարցուփորձ անել: Ի՞նչ է, չի՞ կարելի:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Ջուր հասցրու ծերունուն, սատանան տանի: Ի՞նչ ես ցցվել մնացել: Ջուր տուր նրան, ասում եմ, քանի դեռ չի ընկել մեռել:

ՋՈՆԻ – Ինքդ նրան ջուր տուր: Ոչինչ չես անում:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Ինչպե՞ս ոչինչ չեմ անում: Դու հո գիտես, Ջոնի՛, որ ես հենց հիմա էլ մտքումս մի նոր բանաստեղծություն եմ գրում: **(Արիստոկրատական մեծաշքությամբ)** Բարև Ձեզ: Չէի՞ք կամենա ներս մտնել և մի փոքր հանգստանալ: Մեզ համար պատիվ կլիներ Ձեր մասնակցությունը մեր ընթրիքին:

ՄԵԲ-ԳՐԵԳՈՐ – (Առանց ավելորդ ձևականության) Պարո՛ն, ես քաղցից մեռնում եմ: Անմիջապես կգամ: **(Ուզում է մտնել, Ջոնին առաջը կտրելով նայում է նրան):**

ՋՈՆԻ – (Երագողի պես) Կարո՞ղ եք նվազել «Կենացս խմիր քո աչքերով» երգը: Թե իմանաք՝ որքան եմ ուզում այդ երգը լսել շեփորի հնչյուններով: Իմ սիրած երգն է: Աշխարհում դրանից լավ երգ չկա:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – (Առանց պատրանքի) Տղա՛ս, երբ դու հասնես իմ տարիքին, կիմանաս, որ երգերը կարևոր չեն, կարևորը հացն է:

ՋՈՆԻ – (Մքտանց) Մեկ է՝ շատ կուզեի, որ նվագեք այդ երգը:

Մեք-Գրեգորը գնում է դեպի գավիթը և սեղմում է Ջոնիի հոր ձեռքը:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – (Բազմանշանակալից) Իմ անունը Ջասպեր Մեք-Գրեգոր է: Ես դերասան եմ:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Բերկրալից) Մեծապես ուրախ եմ Ձեզ հետ ծանոթանալուս համար: **(Ինչպես արքան է հրամայում)** Ջոնի՛, մի սափոր ջուր բեր պարոն Մեք-Գրեգորին:

Ջոնին վազում է տան ետևը:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – (Ծարավից մեռնելով, հոգոց հանելով, բայց, այնուամենայնիվ, ասելով ճշմարտությունը) Հիանալի տղա է:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Կարծես սովորական մի բան ասի) Ինձ մման հանճար է:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – (Հոգնած մռնչալով) Դուք նրան շատ եք սիրում, չէ՞:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Ուրախացած, որ ապրում է) Մենք միևնույն մարդն ենք: Նա իմ շունչն ու հոգին է: Նկատեցի՞ք՝ ինչ ժիր է:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – (Ուրախացած, որ տակավին ողջ է) Նկատեցի:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Հպարտությամբ և բարկությամբ) Ինքս էլ եմ այդպես, միայն թե ավելի մեծ և նվազ պայծառամիտ:

Ջոնին արագ-արագ բերում է մի սափոր ջուր և մեկնում է պարոն Մեք-Գրեգորին:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – (Մտախոհ, տրտմազին, ուժասպառ, ցածրաձայն) Երևի թե իմ տունը մի հինգ հազար մդոն հեռու լինի Էստեղից: Բան կա՞ ուտելու, գոնե մի կտոր հաց ու պանիր, որ իմ մարմինն ու շունչը իրար կպած մնան:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Իսկը Նապոլեոնը) Ջոնի՛, վազիր նպարավաճառի մոտ և մի ֆրանսիական հաց ու մի ֆունտ պանիր բեր:

ՋՈՆԻ – (Օրհասական ձայնով) Տուր փողը:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Բանաստեղծորեն, հպարտությամբ) Դու գիտես, որ ես մի պեմս էլ չունեմ, Ջոնի՛: Պարոն Կոսակին ասա, թող ապառիկ տա:

ՋՈՆԻ – (Հնազանդ որդի, բայց դժկամ) Չի՛ տա: Առանց այդ էլ հոգնել է մեզ ապառիկ տալուց: Ասում է, որ մենք չենք աշխատում և երբեք չենք մարում մեր պարտքերը: Մենք նրան պարտք ենք քառասուն սենթ:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Անհամբեր, գրգռված) Գնա և մեր վիճակը բացատրիր նրան: Դու գիտես, որ դա քո պարտականությունն է:

ՋՈՆԻ – (**Պաշտպանելով իր իրավունքները**) Նա բացատրություն չի ուզում: Ասում է, որ լսել անգամ չի կամենում: Նա իր քառասուն սենթն է ուզում: Ուրիշ ոչինչ:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (**Նապոլեոն**) Գնա մոտը և համոզիր, որ հաց տա ու մի ֆունտ պանիր: (**Քնքշորեն, խնդրանքով, փաղաքշական**) Էդ գործը գլուխ քեր, Ջոնի՛: Դու կարող ես:

ՄԵԲ-ԳՐԵԳՈՐ – (**Անհամբեր և քաղցած**) Գնա՛, տղա՛ս, ու պարոն Կոսակին ասա, թող քեզ հաց տա ու մի ֆունտ պանիր:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Գնա՛, Ջոնի՛: Դու դեռ երբեք դատարկ դուրս չես եկել այդ խանութից, միշտ մի բան քերել ես: Տասը բոպե ժամանակ եմ տալիս: Կվերադառնաս արքայավայել ուտելիքով: (**Իր զվարճության համար**) Կամ առնվազն դուքսին վայել...

ՋՈՆԻ – Չգիտեմ: Պարոն Կոսակն ասում է, որ մենք նրան հիմարի տեղ ենք դրել: Նա ուզում է իմանալ, թե դու ինչ աշխատանք ես անում:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (**Մոլեգին**) Դու էլ գնա և պատմիր: (**Հերոս**) Ես թաքցնելու ոչինչ չունեմ: Ես բանաստեղծություն եմ գրում գորուզիչեր:

ՋՈՆԻ – (**Վերջապես տեղի տալով**) Լավ, բայց չեմ կարծում, որ դա ազդի նրա վրա: Նա ասում է, որ դու շարունակ նստած ես տանը և աշխատանք չես փնտրում: Նա ասում է, որ դու ծույլ ու պարապ մարդ ես:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (**Գռռալով**) Գնա՛ նրա մոտ, Ջոնի՛, և ասա՛ այդ մեծասիրտ սլովակին, որ ինքը խենթ է: Շտապիր այնտեղ և ասա այդ իմաստուն, այդ բարեկիրթ ու փառավոր մարդուն, որ քո հայրը մեր ժամանակի չճանաչված ամենամեծ բանաստեղծներից մեկն է:

ՋՈՆԻ – Նրա ի՞նչ հոգն է, պա՛, բայց ես կգնամ: Կաշխատեմ ամեն ինչ անել: Տանը բոլորովի՞ն բան չունենք:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (**Ողբերգորեն, գոչելով**) Միայն բոված եգիպտացորեն: (**Մեք Գրեգորին**) Այս վերջին չորս օրը միայն բոված եգիպտացորեն ենք կերել: Ջոնի՛, եթե ուզում ես, որ ես իմ պոեմն ավարտեմ, գնա՛ և հաց ու պանիր ճարիր:

ՋՈՆԻ – Կաշխատեմ մի բան անել:

ՄԵԲ-ԳՐԵԳՈՐ – Շատ չուշանաս, Ջոնի՛: Ես հինգ հազար մղոն հեռու եմ իմ տնից:

ՋՈՆԻ – Վազելով կգնամ, պարո՛ն Մեք-Գրեգոր:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (**Ի զվարճություն Աստծուն**) Թե ճանապարհին հանկարծ փող գտնես, հիշի՛ր՝ հավասար կրաժանենք:

ՋՈՆԻ – (**Կատակից ուրախացած**) Շատ լավ, պա՛:

Ջոնին դուրս է վազում փողոց:

Պարոն Կոսակի նպարեղենի խանութը: Կոսակը քնած է՝ թևերը գլխի տակ ծալած: Ջոնին թափով ներս է մտնում: Կոսակը բարձրացնում է գլուխը: Նա մի սիրունատես, բարեկիրք, ծանրաբարո մարդ է, մեծ, խարտյաշ, հնաձև բեղերով: Յնցում է գլուխը՝ ջանալով զարթնել:

ՋՈՆԻ – **(Դիվանագիտորեն)** Պարո՛ն Կոսակ, եթե Դուք ընկնեիք Չինաստան և աշխարհում ոչ բարեկամ ունենայիք և ոչ էլ փող, չէի՞ք հուսա, որ որևէ մեկը ձեզ մի ֆունտ քրինձ տար:

ԿՈՍԱԿ – Ուզածդ ի՞նչ է:

ՋՈՆԻ – Հենց էնպես, ուզում եմ մի քիչ խոսել: Դուք ուրախ կլինեիք, չէ՞, եթե արիական ցեղի անդամներից մեկնումեկը Ձեզ մի փոքր օգնություն ցույց տար, պարո՛ն Կոսակ:

ԿՈՍԱԿ – Ինչքա՞ն փող ունես:

ՋՈՆԻ – Խոսքս փողի մասին չէ, պարո՛ն Կոսակ: Չինաստանում լինելու մասին է:

ԿՈՍԱԿ – Ինչ որ չեմ տեսել, չգիտեմ:

ՋՈՆԻ – Ձեզ ինչպե՞ս կզգայիք Չինաստանում, այդ վիճակի մեջ, պարո՛ն Կոսակ:

ԿՈՍԱԿ – Չգիտեմ, Ջոնի՛: Ես ի՞նչ գործ ունեմ Չինաստանում:

ՋՈՆԻ – Ասենք թե այցելել եք այդ երկիրը: Քաղցած եք, հինգ հազար մղոն տնից հեռու եք և աշխարհում ոչ մի բարեկամ էլ չունեք: Հապա կլինե՞ր, պարո՛ն Կոսակ, որ բոլորը մերժեին Ձեզ նույնիսկ մի ֆունտ քրինձ տալ:

ԿՈՍԱԿ – Երևի չէր լինի, բայց ոչ դու ես Չինաստանում, Ջոնի՛, ոչ էլ քո հայրը: Դու էլ, հայրդ էլ պետք է տնից դուրս գաք և, ի վերջո, մի օր աշխատեք: Լավ է՝ հենց հիմիկվանից սկսեք: Ես ձեզ այլևս նպարեղեն չեմ տա, որովհետև գիտեմ, որ չեք կարող վճարել:

ՋՈՆԻ – Պարո՛ն Կոսակ, Դուք ինձ սխալ եք հասկանում: Սա 1914 թիվն է և ոչ թե 1913-ը: Իմ խոսքը նպարեղենի մասին չէ: Ես խոսում եմ Չինաստանում Ձեզ շրջապատող կռապաշտ մարդկանց մասին, որոնք թույլ են տալիս, որ Դուք սովից մեռնեք:

ԿՈՍԱԿ – Սա Չինաստանը չէ: Այստեղ պետք է գործ գտնես ու ապրուստդ ապահովես: Ամերիկայում ամեն մի մարդ պետք է աշխատի:

ՋՈՆԻ – Պարո՛ն Կոսակ, ենթադրենք, թե Ձեզ հարկավոր է հաց և մի ֆունտ պանիր, որ սովից չմեռնեք: Դուք կքաշվեի՞ք այդ բաները խնդրել մի քրիստոնյա քարոզիչից:

ԿՈՍԱԿ – Այո՛, կքաշվեի: Ես կամաչեի խնդրել:

ՋՈՆԻ – Նույնիսկ եթե գիտենայիք, որ կվերադարձնեք երկու հաց և եր-

կու ֆունտ պանիր նրա տված մեկ հացի և մեկ ֆունտ պանրի փոխարեն: Նույնիսկ ա՞յդ դեպքում, պարո՛ն Կոսակ:

ԿՈՍԱԿ – Նույնիսկ ա՛յդ դեպքում:

ՋՈՆԻ – Այդ արդեն չեղավ, պարո՛ն Կոսակ: Դա պարտվողի խոսք է, և Դուք այդ գիտեք: Ուրեմն, Դուք պարզապես սովից կմահանաք Չինաստանում, պարո՛ն Կոսակ:

ԿՈՍԱԿ – Հոգ չէ, թե կմահանամ: Դու և քո հայրը պարտավոր եք վճարել հացի և պանրի համար: Ինչո՞ւ հայրդ մի աշխատանք չի գտնում:

ՋՈՆԻ – (Անմիջապես փոխում է գրոհի ձևը՝ մտքի փոխարեն դիմում է զգացմունքին) Ինչպե՞ս եք, պարո՛ն Կոսակ:

ԿՈՍԱԿ – Ես լավ եմ, Ջոնի՛: Դո՞ւ ինչպես ես:

ՋՈՆԻ – Ավելի լավ լինել հնարավոր չէ, պարո՛ն Կոսակ: Երեխաներն ինչպե՞ս են:

ԿՈՍԱԿ – Բոլորն էլ լավ են, Ջոնի՛: Ստեփանը արդեն սկսել է քայլել:

ՋՈՆԻ – Հրաշալի է: Անջելա՞ն ինչպես է:

ԿՈՍԱԿ – Անջելան սկսում է երգել: Քո տատի՞կն ինչպես է:

ՋՈՆԻ – Տատիկս լավ է: Նա էլ երգելու փորձեր է անում: Ասում է, որ ավելի լավ է օպերայի երգչուհի լինել, քան թե Անգլիայի թագուհի: Ձեր կինը՝ տիկին Մարթա՞ն, ինչպես է:

ԿՈՍԱԿ – Օ՛հ, հրաշալի:

ՋՈՆԻ – Ինչքա՞ն ուրախ եմ, որ Ձեր տանն ամեն ինչ լավ է: Ստեփանը մի օր մեծ մարդ է դառնալու, ես գիտեմ:

ԿՈՍԱԿ – Հույս ունեմ: Ես նրան կողարկեմ քուլեջ և կիոգամ, որ բոլոր հնարավորություններն ունենա ուսում ստանալու. մի բան, որից ես զուրկ մնացի: Չեմ ուզում, որ նա էլ ամբողջ կյանքում դժվարություններ քաշի:

ՋՈՆԻ – Ես մեծ հավատ ունեմ Ստեփանի հանդեպ, պարո՛ն Կոսակ:

ԿՈՍԱԿ – Ի՞նչ ես ուզում, Ջոնի՛, ինչքա՞ն փող ունես:

ՋՈՆԻ – Պարո՛ն Կոսակ, ես էստեղ չեմ եկել որևէ բան գնելու: Դուք գիտեք, որ ես սիրում եմ մեկ-մեկ էսպես հանգիստ փիլիսոփայել Ձեզ հետ: (Արագորեն, աղաչական) Խնդրում եմ մի ֆրանսիական հաց տաք և մի ֆունտ պանիր:

ԿՈՍԱԿ – Դու պետք է կանխիկ վճարես, Ջոնի՛:

ՋՈՆԻ – Իսկ Եսթե՞րը: Ինչպե՞ս է Եսթերը՝ Ձեր սիրունիկ դուստրը:

ԿՈՍԱԿ – Լավ է, Ջոնի՛, բայց դու պետք է կանխիկ վճարես: Դու և քո հայրը այս երկրի ամենավատ քաղաքացիներն եք:

ՋՈՆԻ – Ուրախ եմ, որ Եսթերը լավ է, պարո՛ն Կոսակ: Այսօր մեզ հյուր է եկել Ջասպեր Մեք-Գրեգորը: Մեծ դերասան է:

ԿՈՍԱԿ – Երբեք անունը չեմ լսել:

ՋՈՆԻ – Մի շիշ էլ գարեջուր տվեք պարոն Մեք-Գրեգորի համար:

ԿՈՍԱԿ – Ես քեզ գարեջուր չեմ կարող տալ:

ՋՈՆԻ – Կարող եք, համոզված եմ:

ԿՈՍԱԿ – Չեմ կարող: Մի ֆրանսիական հաց կտամ ու մի ֆունտ պանիր, ուրիշ ոչինչ: Հայրդ որ գործ է անում, ի՞նչ գործ է անում, Ջոնի՛:

ՋՈՆԻ – Հայրս բանաստեղծություններ է գրում, պարո՛ն Կոսակ: Միայն այդ գործով է զբաղված: Նա աշխարհի ամենամեծ բանաստեղծներից մեկն է:

ԿՈՍԱԿ – Երբեք փող ստանում է:

ՋՈՆԻ – Նա փող երբեք չի ստանում:

Պարոն Կոսակը Ջոնիին տալիս է մեկ ֆրանսիական հաց և մի ֆունտ պանիր:

ԿՈՍԱԿ – Իմացիր, այժմ դուք ինձ պարտք եք ուղիղ հիսունհինգ սենթ, Ջոնի՛: Այս անգամ մի բան տվեցի, բայց այլևս չեմ տա:

ՋՈՆԻ – (Շեմքին) Եսքերին ասեք, որ ես իրեն սիրում եմ:

Ջոնին խանութից վագում է դուրս: Ջոնիի հայրը և ծերունին նայում են փողոցն ի վար՝ ակնկալելով, որ Ջոնին կվերադառնա ուտելիքով: Նրա տատը կանգնած է գավիթում՝ նույնպես անհամբերությամբ սպասելով ուտելիքի:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – Կարծես թե ուտելիք է քերում:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Հպարտությամբ) Անկասկած (Նա ձեռքով է անում գավիթում կանգնած մորը, որը ներս է վագում սեղանը զցելու: Ջոնին վագում է դեպի հայրը և Մեք-Գրեգորը) Ես գիտեի, որ դատարկ չես դառնա:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – Ես նմանապես:

ՋՈՆԻ – Պարոն Կոսակն ասաց, որ մենք պարտք ենք իրեն ուղիղ հիսունհինգ սենթ: Ասաց, որ այլևս մեզ ապառիկ ոչ մի բան չի տա:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Այդ իր կարծիքն է: Ինչի՞ մասին խոսեցիր:

ՋՈՆԻ – Սկզբում խոսեցի Չինաստանում սովամահ լինելու մասին: Հետո հարցուփորձ արի, թե ինչպես է նրա ընտանիքը:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Է, ինչպե՞ս են բոլորը:

ՋՈՆԻ – Հրաշալի: Բայց փող չգտա: Նույնիսկ մի պենսանոց:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Օ, ոչինչ: Փողը դեռ ամեն ինչ չէ:

Նրանք մտնում են տուն:

Հյուրասենյակ: Բոլորը նստած են սեղանի շուրջ: Ընթրիքը վերջացած է:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Մեք-Գրեգորին) Գուցե մի բա՞ն նվագեք: Կարծում եմ տղաս շատ կուրախանա:

ՋՈՆԻ – (Ցատկելով ոտքի) Նվագե՛ք, պարո՛ն Մեք-Գրեգոր:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – Շատ լավ, Ջոնի՛:

Մեք-Գրեգորը վեր է կենում և սկսում է շեփորել: Հետզհետե նրա շեփորն ավելի բարձրագոյ է հնչում, ավելի գեղեցիկ և ողբագին, քան հնչել է որևէ շեփոր աշխարհում: Տասնութ հարևաններ հավաքվում են դռան առաջ և ծափահարում են, երբ նա ավարտում է նվագը:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Ազնի՛վ հարևաններ և բարեկամներ, ահավասիկ ձեր առաջ կանգնած է Ջասպեր Մեք-Գրեգորը՝ մեր ժամանակի շեքսպիրյան ամենամեծ դերասանը: **(Դադար):**

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – **(Որպես դերասան)** Ես հիշում եմ իմ առաջին ելույթը Լոնդոնում 1851 թվականին, կարծես երեկ լիներ: Տասնչորսամյա մի տղա էի Գլազգոյի աղքատ թաղամասերից: Իմ անդրանիկ դերը սուրհանդակ էր մի թատերգության մեջ, որի անունը, դժբախտաբար, մոռացել եմ: Խոսքեր չունեի, իսկ շարժում՝ ինչքան կուզեք, շարունակ վագում էի մի սպայից մյուսը, սիրահարից՝ իր սիրուհուն և նորից դեպի ետ. ու այսպես անվերջ: **(Դիմելով բազմությանը)** Իմ բարեկամներ, հաճույքով կուզենալի ձեզ համար մի նոր երգ նվագել այս ոսկեփող շեփորով, բայց երկար ժամանակ է՝ ինչ հեռացել եմ տնից և սաստիկ հոգնած եմ: Եթե բարի գտնվեք ամեն մեկդ ձեր տուն գնալ և շտապով մի-մի պատառ ուտելիք բերել, ապա ես հպարտությամբ ոգեպնդվելով ձեզ համար կնվագեմ մի երգ, որը հիմնովին կփոխի յուրաքանչյուրիդ կյանքի ընթացքը՝ ձեր կյանքը մղելով միայն դեպի լավը:

Մարդիկ ցրվում են: Վերջին գնացողը լինում է Եսթեր Կոսակը, որը լսում է ամբողջ ճառը և ապա վագում է տուն: Մեք-Գրեգորը, Ջոնիի հայրը և Ջոնին նստում են աստիճանների և լուռ սպասում:

Գնացողները մեկ առ մեկ վերադառնում են՝ ուտելիք բերելով Մեք-Գրեգորի համար:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – Շնորհակալ եմ, բարեկամներս, շնորհակալ եմ:

Նա կանգնում է հանդիսավոր դիրքով, սպասելով կատարյալ լռության, շտկում է իրեն, կատաղորեն նայում է շուրջը, շեփորը մոտեցնում է շուրթերին, սակայն մի պահ գրգռվում է Եսթեր Կոսակի պատճառով, որը ձեռքին մի սմբուկ բռնած՝ շտապ-շտապ, աղմուկով գալիս միանում է բոլորին: Երբ տիրում է լռություն, նա նվագում է «Իմ սիրտը լեռներում է» երգը: Մարդիկ արտասվում են, ծունկի են իջնում, երգում են խմբով և ապա հեռանում: Մեք-Գրեգորը հանդիսավորյալմբ դիմում է Բեն Ալեքսանդրին և Ջոնիին:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – Պարո՛ն, եթե Ձեզ համար նեղություն չէ, ես կուզենալի միառժամանակ ձեր տանը ապրել:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – **(Ուրախացած և զարմացած)** Պարո՛ն, իմ տունը Ձեր տունն է: **(Մտնում են ներս: Քաղցած, բարձրաձայն)** Ջոնի՛, գնա պարոն Կոսակի խանութը և մի քիչ բան բեր ուտելու: Դու ձևը գիտես, Ջոնի՛: Գնա մի որևէ բան ճարիր:

ՋՈՆԻ – **(Քաղցած, բարկացած և բարձրաձայն)** Մենք պարոն Կոսակին պարտք ենք հիսունհինգ սենթ: Նա մեզ այլևս ոչ մի բան չի տա առանց փողի:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Մոտը գնա, Ջոնի՛: Քեզ կհաջողվի այդ հիանալի պո-
վակից մի քիչ ուտելիք ստանալ մեզ համար:

ՋՈՆԻ – (Հուսահատորեն) Է՛հ, պա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Ձաքմացած, գոռալով) Ի՞նչ: Դու՛ իմ որդին, և այդ-
պես հուսալքվա՞ծ: Առա՛ջ: Ես այդ ձևով եմ մաքառել անգութ աշխարհի
դեմ, երբ դու դեռ ծնված չէիր: Բո ծնունդից հետո մենք միասին ենք մաքա-
ռել և պիտի մաքառենք մինչև վերջ: Մարդիկ բանաստեղծություն սիրում
են, բայց չեն հասկանում, ահա ամբողջ ցավը: Ոչ մի բան չի կարող մեզ կա-
սեցնել, Ջոնի՛: Գնա այդ խանութը և մեզ համար ուտելիք ճարիր:

ՋՈՆԻ – Շատ լավ, պա՛: Կաշխատեմ: (Վազում է դեպի շենքը):

Նույն տունը: Վրան այժմ մի մեծ ցուցանակ կա՝ «Տրվում է վարձով»:

1914 թվականի նոյեմբեր ամսի առաջին օրերից մեկը՝ արշալույսից առաջ: Մոտալուտ
ձմեռ է: Արևը ծագելիս մի մեծ շքեղ ժպիտ ողողում է Ջոնիի դեմքը: Նա աչքի ծայրով նա-
յում է առավոտյան լույսին, կարծես դա իր թաքուն խաղընկերը լինի, որի հետ իրար շատ
լավ են հասկանում: Նա թևերը բարձրացնում է, մեծ հանդիսավորությամբ մի քանի ան-
գամ գլուխկոնձի է տալիս, ապա տեղից պոկվում է, վազում տան շուրջը և վերադառնում
մյուս կողմը՝ համարյա պարելով:

Ոչ հեռվում անցնում է մի բեռնատար գնացք՝ մոտիկ տարածության վրա գետինը ցն-
ցելով:

ՋՈՆԻԻ ՏՍՏԸ – (Հայերեն, որ նրա իմացած միակ լեզուն է) Իմա՞լ ես,
գա՛ռ ջան:

ՋՈՆԻ – (Որը հայերեն հասկանում է, բայց չի խոսում, անգլերեն)
Լա՛վ եմ:

ՋՈՆԻԻ ՏՍՏԸ – Քու հեր իմա՞լ է:

ՋՈՆԻ – Չգիտեմ: (Բարձրաձայն՝ հորը) Է՛յ, պա՛, ինչպե՞ս ես: (Դա-
դար: Ավելի բարձրաձայն) Պա՛: (Դադար: Լռություն): Բնած կլիմի:

ՋՈՆԻԻ ՏՍՏԸ – Տուն փող կա՞:

ՋՈՆԻ – Փո՞ղ: (Գլուխը տարտրեղելով) Ո՛չ:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Ներսից) Ջոնի՞:

ՋՈՆԻ – (Ոտքի ցատկելով) Պա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Դու ինձ կանչեցի՞ր:

ՋՈՆԻ – Հա՛: Ինչպե՞ս ես:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Լավ եմ, Ջոնի՛: Դո՞ւ ինչպես ես:

ՋՈՆԻ – Ես լավ եմ, պա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Դրա՞ համար ինձ արթնացրիր:

ՋՈՆԻ – (Տատիմ) Նա լավ է: (Հորը, ավելի բարձր ձայնով) Տատն ուզում
է իմանալ, թե ինչպես ես:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Հայերեն՝ մորը) Աղեկ եմ, մարե՛: Բարի լույս:

Ջոնիի հայրը գավիթ է ելնում շապիկը կոճկելով, գլխով քարկում է մորը, աչքի պոչով նայում է արևին՝ ճիշտ այնպես, ինչպես Ջոնին էր նայել, ժպտում նույն ձևով, ամբողջ մարմնով ձգվում ու նայում է արևին, ապա ցատկելով իջնում է աստիճաններից և մեկ անգամ գլուխկոնձի է տալիս, թեև անհաջող՝ գետին է փռվում մեջքի վրա:

ՋՈՆԻ – Ավելի շատ վարժություն պիտի անես, պա՛: Շարունակ նստած ես:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Մեջքի վրա) Քո հայրը մեծ բանաստեղծ է, Ջոնի՛: Ճիշտ է, ես քեզ նման հաջող գլուխկոնձի չեմ տալիս, բայց որպեսզի իմանաս, թե ինչ հզոր մարզիկ եմ ես, կարդա այն բանաստեղծությունը, որ երեկ գրեցի:

ՋՈՆԻ – Իսկապե՞ս լավն է, պա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Լա՞վ: **(Լարախաղացի պես ոտքի թռչելով)** Հոյա-կա՛ պ է: Ուղարկելու եմ «Աթլանթիկ» ամսագրին:

ՋՈՆԻ – Օ՛, մոռացա, պա՛: Դռան առաջ մի լրագիր կա:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – **(Գալիքն ի վեր ելնելով)** Առավոտյա՞ն լրագիր է, Ջոնի՛:

ՋՈՆԻ – Հա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Օ՛, դա հրաշալի անակնկալ է:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – **(Վերցնելով լրագիրը և բանալով այն)** Շնորհքով տղա է: **(Կարդում է խորագրերը):**

ՋՈՆԻԻ ՏԱՏԸ – **(Դիմելով Ջոնիի հորը, Ջոնիին, ինքն իրեն և աշխարհին)** Էն դարիպ մարդն ո՞ր է:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – **(Լուրերով տարված)** Հը՞մ:

ՋՈՆԻ – Ո՞ր մարդը:

ՋՈՆԻԻ ՏԱՏԸ – Դու գիտես, լաո՛: Էն հալիվորը, որ փող կփչեր: **(Նա մնջախաղով ցույց է տալիս, թե ինչպես են փող փչում):**

ՋՈՆԻ – Օ՛հ, պարոն Մեք-Գրեգորը: Նրան տարան ծերանոց:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – **(Լրագիրը կարդալով)** Ավստրիա, Գերմանիա, Ֆրանսիա, Անգլիա, Ռուսաստան, Ցեպելիններ, Սուզանավեր: Գնդացի-րներ: Ռումբեր: **(Գլուխը տարուբերելով)** Նորից գժվել են:

ՋՈՆԻԻ ՏԱՏԸ – **(Ջոնիին, հանդիմանական)** Հայերեն խոսիր, լաո՛:

ՋՈՆԻ – Ես հայերեն խոսել չգիտեմ:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – **(Ջոնիին)** Ի՞նչ է պատահել:

ՋՈՆԻ – Տատիկը պարոն Մեք-Գրեգորի մասին է հարցնում:

ՋՈՆԻԻ ՏԱՏԸ – **(Ջոնիի հորը)** Որտե՞ղ է նա:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – **(Հայերեն)** Ետ տարան ծերանոց:

ՋՈՆԻԻ ՏԱՏԸ – **(Գլուխը ախորժրամբ օրորելով)** Վա՛խ, վա՛խ, վա՛խ, խեղճ հալիվոր բանտարկյալ:

ՋՈՆԻ – Ծերանոցը բա՞նտ է, պա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Հաստատ չգիտեմ, Ջոնի՛:

ՋՈՆԻԻ ՏՍԸ – (Կատաղած, ճիշտ այնպես, ինչպես իր որդին և թոռն են խոսում, երբ զայրացած են) Հորի՞ հալիվորներու տուն գնաց: Հիդա տուն չի՞: Ե՞րբ կիգա: (Մտնում է ներս):

ՋՈՆԻ – Ծիշտ է ասում, պա՛: Ինչո՞ւ պարոն Սեք-Գրեգորը չի վերադառնում և մնում մեզ մոտ: Ի՞նչ է, անպայման ծերանոցո՞ւմ պիտի ապրի:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Մարդը որ ծերանում է, Ջոնի՛, որ շա՛տ է ծերանում ու ոչ փող ունի, ոչ էլ հարազատ, նրա տեղը ծերանոցն է:

ՋՈՆԻ – Ես պարզապես երբեմն կարոտում եմ նրան: Դու չե՞ս կարոտում:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Դժմարիտն ասած՝ կարոտում եմ, Ջոնի՛:

ՋՈՆԻ – Ես միշտ հիշում եմ նրան, մանավանդ նրա նվագը: Իսկ նրա ջուր խմե՛լը: Մոռանալո՞ւ քան է:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Նա հոյակապ մարդ է:

ՋՈՆԻ – Իսկապե՞ս նրա սիրտը լեռներում է, պա՛, ինչպես ինքն էր ասում:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Ո՛չ քառացիորեն:

ՋՈՆԻ – Եվ իսկապե՞ս նա հինգ հազար մղոն հեռու է տնից:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Առնվազն այդքան:

ՋՈՆԻ – Ի՞նչ ես կարծում, նա մի օր կհասնի՞ տուն:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Նա ծեր մարդ է, Ջոնի՛: Անպայման կհասնի:

ՋՈՆԻ – Ուզում ես ասել՝ նա գնացք և նավ կնստի և կհասնի՞ այդ լեռները:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Այդպես չէ, Ջոնի՛: Նրա հասնելը մի քիչ տարբեր կլի-
նի դրանից: Նա կմեռնի:

ՋՈՆԻ – Դ-ա՞ է տուն հասնելու միակ ճանապարհը:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Դ-ա միակ ճանապարհն է:

Այս ամբողջ ժամանակ Ջոնիի հայրը թերթում է լրագիրը, իսկ Ջոնին զանազան ճար-
պիկ շարժումներ է կատարում, քայլում է գավիթի բազրիքների վրայով, ներքև է ցատկում,
գլուխկոնծի տալիս, տնկվում գլխի վրա: Նա իր հարցերից մի քանիսը տալիս է այդպես
գլխի վրա տնկված: Մոտիկից լսվում է ականջ ծակող մի սուլոց:

ՋՈՆԻ – (Անհամբեր) Պարոն Վիլի՛ն է, պա՛, փոստատարը: (Ջոնիի հայ-
րը թռչում է ոտքի, լրագիրը ձեռքից վայր է ընկնում) Ի՞նչ ես կարծում, գու-
ցե Նյու Յորքից մեզ մամակ է եկել, և գուցե մեջն էլ մի չե՞կ է դրված:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Չգիտեմ, Ջոնի՛:

Պարոն Վիլին, հեծանիվ նստած, գալիս է: Քիչ է մնում հեծանիվից ընկնի Ջոնիի հոր
պատճառով:

ՊԱՐՈՆ ՎԻԼԻ – (Ցած թռչելով հեծանիվից այնպես, կարծես ձիուց է
իջնում) Բարի լույս, պարո՛ն Ալեքսանդր:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Բարի լույս, պարո՛ն Վիլի:

ՋՈՆԻ – Մեզ մամակ կա՞, Պարոն՝ Վիլի:

ՊԱՐՈՆ ՎԻԼԻ – (**Պայտասակից մամակների մի կապոց հանելով և երիզը քուլացնելով՝ սկսում է նայել**): Թույլ տուր տեսնեմ, Ջոնի՛: Եթե չեմ սխալվում, ես այստեղ մի բան պետք է ունենամ հորդ համար:

ՋՈՆԻ – Նյու Յորքի՞ց է:

ՊԱՐՈՆ ՎԻԼԻ – (**Դուրս քաշելով մի տափակ ծրար**): Այո՛, Նյու Յորքից է, Ջոնի՛: Պարոն՝ Ալեքսանդր, կարծես ձմեռն արդեն մոտ է: Այս առավոտ սագերը չվում էին:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (**Հուզված, լարված, սակայն արտաքուստ անփույթ**) Այո՛, գիտեմ: (**Ինքն իրեն**) Գիտեմ: Գիտեմ:

ՋՈՆԻ – Երբեկից եթե Նյու Յորքից մամակ ստանամ, միշտ պահելու եմ:

ՊԱՐՈՆ ՎԻԼԻ – (**Ձրուցելու ցանկությամբ**) Ինչպե՞ս են գործերը, պարոն՝ Ալեքսանդր:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Ես առ այսօր բախտավոր եմ եղել իմ գործով, պարոն՝ Վիլի, շնորհակալ եմ:

ՋՈՆԻ – Հայրս մի անգամ եղել է Նյու Յորքում: Եղել ես, չե՞, պա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Այո՛, եղել եմ, Ջոնի՛: Ինչպե՞ս է Ձեր ընտանիքը, պարոն՝ Վիլի:

ՊԱՐՈՆ ՎԻԼԻ – (**Նա հեռանում է՝ ծրարը ձեռքին**) Յտեսությունն, պարոն՝ Ալեքսանդր, ցտեսությունն, Ջոնի՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Պարոն Վիլի՛:

Պարոն Վիլին ծրարը մեկնում է նրան: Նրանք հրաժեշտ են տալիս, և պարոն Վիլին, հեծանիվ մտնելով, գնում է: Ջոնիի հայրը ծրարը պահում է իր առաջ՝ ակնհայտորեն ցանկանալով բանալ, բայց վախենում է:

ՋՈՆԻ – (**Անհամբեր**) Դե լավ, պա՛: Բաց արա մամակը: Ի՞նչ ես սպասում:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (**Բարկացած, գոռալով**) Ջոնի՛, ես վախեցած եմ: Չեմ հասկանում, թե ինչպես ե՛ս՝ քո հայրը, կարող եմ այսքան վախեցած լինել:

ՋՈՆԻ – Վախեցած չես երևում, պա՛: Նամակը ումի՞ց է:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – «Աթլանթիկ» ամսագրից: Հիշո՞ւմ ես էն բանաստեղծությունները, որ ես գրեցի պարոն Մեք-Գրեգորի էստեղ լինելուց հետո:

ՋՈՆԻ – Գուցե նրանք գնել են էդ բանաստեղծությունները:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Գնել են, ո՞նց չէ: Նրանք բանաստեղծություններ չեն գնում, Ջոնի՛: Նրանք մարդու ահաբեկելով մեռցնում են: (**Կարդալով իր անունը և հասցեն մեծ հանդիսավորությամբ, ահավոր սարսափով և սուկալի զայրությամբ**) Բեն Ալեքսանդր, Սան Բենիտո փողոց 2226, Ֆրեզնո, Կալիֆոռնիա:

ՋՈՆԻ – Նամակը քեզ է հասցեագրված, պա՛: Ինչո՞ւ բաց չես անում:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Գռռալով) Վախեցած եմ, ասացի քեզ: Ես տոսկահար եմ ու ամոթահար: Այդ բանաստեղծությունները հոյակապ էին: Ինչպե՞ս կարող է պատահել, որ ես վախենամ:

ՋՈՆԻ – (Հանդուգն) Մի՛ վախենա, պա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Ձայրացած) Ինչո՞ւ նրանք բարձրաձայն փառաբանում են ամեն բան, բացի լավագույնից: Ինչո՞ւ են կործանում իրենք իրենց՝ մահվան գործիքների ետևից ընկնելով, և դեն են նետում այն ամենը, ինչ ծառայում է կյանքին: Ես այդ բանը չեմ կարողանում հասկանալ: Ոչ մի հույս մեզանից և ոչ մեկի համար:

ՋՈՆԻ – Մի՛ հուսահատվիր, պա՛: **(Կատաղած)** Ո՞վ է այդ գրողի տարած «Աթլանթիկ» ամսագիրը:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Բարկացած) Հեռացիր, Ջոնի՛: Գնա էստեղից: Գնա՛, խնդրում եմ:

ՋՈՆԻ – (Նույնպես բարկացած) Լավ, պա՛:

Ջոնին անցնում է տան ետևը, դարձյալ երևում է, մի պահ նայում է հորը, ապա գիտակցում է, որ պետք է հեռանալ:

Ջոնիի հայրը ակներև է, որ հասկանում է՝ «Աթլանթիկ» ամսագիրը ետ է ուղարկել իր բանաստեղծությունները: Նույնչափ ակներև է և այն, որ նա չի կարող դրան հավատալ: Այն էլ պարզ է, որ բանաստեղծությունները հոյակապ են, որովհետև ի՞նքը այդպիսին է: Վագրի պես քայլում է ետ ու առաջ: Թեև նրա շրթունքները փակ են, բայց թվում է, թե խոսում է շրջապատի հետ: Վերջապես նա մոլեգնությամբ պատռում է ծրարը: Ծրարը ցած է ընկնում: Ջոնիի հոր ձեռքին իր բանաստեղծությունների ձեռագիրն է: Ծանր սպիտակ թղթի մի թերթիկ սահում է գետնին: Նա կանգնում է ամբողջ հասակով, շատ բարձրահասակ, շատ հպարտ, և կարդում է բանաստեղծություններն իր համար՝ էջերն արագորեն դարձնելով:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Կատաղորեն) Օ՛, դուք՝ խելագարներ, ողբալի ապուշներ:

Նստում է գավիթի աստիճաններին և երեսը թաղում ձեռքերի մեջ: Մի քանի րոպե հետո նա այդ բանաստեղծությունները, որ դրված էին աստիճանների վրա, ոտքով շարտում է գետնին և, նորից վերցնելով առավոտյան լրագիրը, աչքի է անցկացնում խորագրերը:

Առա՛ջ, սպանեցեք բոլորին, պատերազմ հայտարարեք մեկդ մյուսին: Ժողովեք մարդկանց հազարներով և հռչակեք նրանց: Հռչակեք նրանց խեղճ սրտերը, նրանց խեղճ հոգիները և նրանց թշվառ մարմինները: Այլանդակեք նրանց: Պղծեք նրանց երազները: Ահաբեկեք նրանց, խեղեք նրանց՝ իրար հանդեպ ատելություն բորբոքելով: Ապականեք կյանքի առասպելը, դուք՝ իրար հանդեպ ատելություն բորբոքելով: Ապականեք կյանքի առասպելը, դուք՝ խելագարներ՝, քանզի ձեր մեծությունը չափվում է ձեր կատարած ավերմունքով:

Ջոնին երևում է տան մոտ, հոր կողմից անտեսանելի: Նա տեղում քարացել, հորն է լսում: Երկինքը սկսում է մթնել:

Դո՛ւք՝ աշխարհի նենգամիտներ: Դո՛ւք՝ եղկելիներ և անօրեններ:

Նա ոտքի է կանգնում, մատն ուղղում ասես ընդդեմ աշխարհի:

Առա՛ջ: Թող որոտան ձեր անգոր թնդանոթները: Դուք ոչ մի բան չեք կարող սպանել: **(Խաղաղված, ժպտալով)** Աշխարհում բանաստեղծներ մի՛շտ կլինեն:

Լուռ փայլատակում:

Նույն տունը: Երկինքը խավար է, ինչպես լինում է փոթորիկի ժամանակ: Հանկարծ լսվում է որոտի մի խոր, հեռավոր թնդյուն, և երևում է մի սրընթաց փայլակ: Ջոնիի հայրը գավիթի աստիճաններից կանգնած ժպտում է անմիտ, անմխիթար, ողբերգական ժպտով: Շուրջը ամեն ինչ նույնն է. բանաստեղծությունների թերթիկներն ընկած են գետնին, ծրարը, լրագիրը՝ նույնպես:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Գլուխը անմտորեն տաքութերելով, անկարող հաշտվելու իրողությանը) Ջո՛նի: (Դադար, փոքր-ինչ բարձրաձայն) Ջո՛նի: (Դադար: Այս անգամ արդեն մեղմ) Ջո՛նի: (Գոռալով) Ջո՛նի: (Տղան մոտենում է և երկչուտ կանգնում հոր առաջ: Հայրը վեր է նայում կրակվող աչքերով, կեցվածքը՝ հանդուգն, դառն, համառ, զորավոր):

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Գորովալից, բայց սոսկալի ուժով) Նախաճաշե՞լ ես, Ջոնի՛:

ՋՈՆԻ – (Երկչուտությամբ) Ես քաղցած չեմ, պա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Ներս գնա և կեր:

ՋՈՆԻ – Քաղցած չեմ:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Արա՛, ինչ ասում եմ:

ՋՈՆԻ – Մինչև դու չուտես, ես չեմ ուտի:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Ես քաղցած չեմ:

ՋՈՆԻ – Ես կգնամ պարոն Կոսակի մոտ. տեսնե՞մ, մի բան կարո՞ղ եմ ճարել:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Նվաստացած, տղայի թևը բռնելով) Ո՛չ, Ջոնի՛: **(Լռում է՝ ակնհայտորեն աշխատելով դրությունը բացատրող բառեր գտնել)** Ջո՞նի: Ես կարծում էի, թե մենք մի քիչ փող կստանանք: Չէի կարծում, որ էսպես կլինի: Դե, ներս գնա և կեր:

ՋՈՆԻ – (Աստիճանները բարձրանալով) Դու էլ պետք է մի բան ուտես: **(Մտնում է տուն):**

Փայլակ, առանց որոտի:

Գալիս են գրասենյակային աշխատողի հագուստով մի մարդ և մի երիտասարդ ամուսին իր կնոջ հետ, որի գրկին երեխա կա:

ՔԱՆԻՆԳԵՄ – Սա է տունը: Վարձը՝ ամսական վեց դոլար: Այնքան էլ շքեղ չէ, բայց անձրևից ու ցրտից պաշտպանվելու համար լավ է: **(Ջոնիի**

հայրը նայում է այդ մարդկանց: Նրա հայացքը պաղել է: Քանի՞նգեմը առաջանում է դեպի Ջոնիի հայրը՝ երկարելով ձեռքը, մինչ մյուսները մնում են խմբով կանգնած) Հիշո՞ւմ եք ինձ: «Տրվում է վարձով» ցուցանակը ես փակցրի վերևում:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Բարձրանալով) Հիշում եմ: Բարև ձեզ:

ՔԱՆԻՆԳԵՄ – (Շփոթված) Ը՛հ... Գիտե՞ք ինչ, տանտերը քաղաքում չէ, իսկ այս մարդիկ տուն են որոնում: Շատ շտապ:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Անշուշտ, ես կարող եմ ազատել, երբ կամենաք: Նրանք կահ-կարասի ունե՞ն:

ՔԱՆԻՆԳԵՄ – (Աղքատ ընտանիքին դառնալով) Կահ-կարասի ունե՞ք:

ԱՍՈՒՍԻՆԸ – Ո՛չ:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Ամուսիններին) Կարող եք իմը վերցնել: Շատ բան չկա, բայց պետք կգա: Մի շատ լավ վառարան ունեմ:

ԿԻՆԸ – (Աղքատի արժանապատվությամբ) Մենք չենք ուզում ձեր կահ-կարասին վերցնել:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Բարի: Ես երեք ամսվա վարձը չեմ վճարել: Կահ-կարասին կթողնեմ վարձի դիմաց:

Տները վարձու տվող գործակալը ջանում է ինչ-որ բան ասել:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Բան չկա: Ցավում եմ, որ ես 18 դոլար չունեմ: Կահ-կարասու արժեքը մոտավորապես այդքան է: Դուք կարող եք թույլ տալ, որ այս մարդիկ օգտագործեն դրանք... **(Ամուսիններին)** Ուզո՞ւմ եք տեսնել տունը:

ԱՍՈՒՍԻՆԸ – Վատ չի երևում:

ՔԱՆԻՆԳԵՄ – (Գնալով) Ուրեմն հարցը լուծված է: **(Այդ մարդկանց)** Վարձը ամսական վեց դոլար է: Ջուրն էլ հաշված:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Դուք կարող եք տեղափոխվել, երբ կամենաք:

ԱՍՈՒՍԻՆԸ – Շատ շնորհակալ եմք: Մենք կվերադառնանք այսօր իրիկնադեմին կամ վաղը:

Նրանց գնալու պահին հայտնվում է Ջոնին՝ ձեռքին մի ափսե. մեջը երկու շերտ հաց և խաղողի մի փոքրիկ ողկույզ:

ՋՈՆԻ – Ովքե՞ր էին այդ մարդիկ:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Հենց էնպես, անցորդներ էին:

ՋՈՆԻ – Ի՞նչ էիք խոսում:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Հենց էնպես խոսում էինք, Ջոնի՛:

ՋՈՆԻ – (Աղաղակելով, շատ բարկացած) Քեզ ամուր պահիր, պա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Դառնալով և նայելով որդուն սիրով, հրճվանքով, հիացմունքով, խնդությամբ և հանկարծ ծիծաղելով) Ես ոգով ամուր եմ,

Ջոնի՛: Թող աշխարհը աշխարհ լինի, և Աստծու սերը՝ ամենուրեք:

ՋՈՆԻ – (Կատակելով) Լավ, ուրեմն: Եկ ուտենք: ... Խաղող սիրո՞ւմ ես, պա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Իհարկե, սիրում եմ:

ՋՈՆԻ – Պա՞:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Ի՞նչ է:

ՋՈՆԻ – Իսկապե՞ս դա մման է քանտի:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Երբեմն թվում է, թե մման է: Երբեմն էլ մտածում եմ, որ չի կարող քանտ լինել:

ՋՈՆԻ – Ի՞նչը, պա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Կարծում եմ՝ թե մեկը և թե մյուսը, Ջոնի՛: Հասկա-
ցա՞ր: Երկուսն էլ:

ՋՈՆԻ – Ես ուրիշ քան եմ ուզում ասել. քո կարծիքն ի՞նչ է, մա տան կա-
րոտը կզգա՞:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Անկասկած կզգա:

ՋՈՆԻ – Երանի ետ գար:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Որքա՛ն կուզենայի նորից տեսնել նրան:

ՋՈՆԻ – Ես շարունակ նրան եմ հիշում:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Ես նույնպես: Եվ միշտ պիտի հիշեմ նրան:

ՋՈՆԻ – Ես էլ: Իսկ մա պարտավո՞ր էր վերադառնալ այնտեղ, պա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Երևի պարտավոր էր:

ՋՈՆԻ – Դուրեկան երիտասարդ էր:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Խոսքդ էն երիտասարդի մասի՞ն է, որ եկավ ու տա-
րավ նրան:

ՋՈՆԻ – Հա՛, դու գիտես: Էն երիտասարդը, որ այնպես վճռական ձայ-
նով էր խոսում, կարծես ճառում էր ժողովրդին:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Լավ երիտասարդ էր:

Ափսեի վրա մնացել է խաղողի մեկ հատիկ:

ՋՈՆԻ – Վերցրու կեր, պա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Ձվադրացած) Ո՛չ, դա քո բաժինն է, Ջոնի՛: Ես հաշ-
վեցի:

ՋՈՆԻ – Շատ լավ, պա՛: **(Նա վերցնում է խաղողի վերջին հատիկը և ու-
տում)** Դա գողությունն է, պա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Ձավեշտով) Ոմանք ասում են՝ գողություն է, ոմանք
ասում են՝ ոչ: **(Դրամատիկ)** Իմ կարծիքով՝ դա գողությունն չէ: **(Բղավելով)**
Վազերի վրայից քաղեցիր, չէ՞:

ՋՈՆԻ – Վազերի վրայից քաղեցի, պա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Ձավեշտով) Ուրեմն դա չի կարող գողություն համարվել:

ՋՈՆԻ – Իսկ ե՞րբ կարող է գողություն համարվել:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Ձեռքով շարժում անելով՝ իբրև թե եղածը մի բան չէ) Իմ դատողությամբ, Ջոնի՛, գողություն է, երբ դու առանց անհրաժեշտության վնաս ես հասցնում և կամ անգթությամբ ես վերաբերվում մի անմեղ եակի ու անարժան կերպով շահ կամ ուժ ես ստանում դրանից:

ՋՈՆԻ – Օ՛հ: **(Դադար)** Ուրեմն, եթե դա գողություն չէ, պա՛, գնամ մի քիչ էլ քաղեմ: **(Վեր է կենում)** Խաղողը շուտով կվերջանա: **(Գնում է):**

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Ծիծաղելով, տղայի գնալուց հետո) Որդյա՛կ իմ, Ջո՛նի: Աստված իմ, որքա՛ն բախտավոր եմ ես: Որքա՛ն երախտապարտ: **(Գետնից վերցնում է բանաստեղծությունների ձեռագիրը, դնում է վերաբերյալ գրպանը և քայլում է դեպի փողոց):**

Պարոն Կոսակի նպարեղենի խանութը: Նորից պարոն Կոսակը քնած է՝ ձեռքերը գլխի տակ ծալած: Խանութը ավելի աղքատիկ է թվում, քան առաջ: Ընտանիքն ակնհայտաբար սպառել է պաշարը: Ջոնիի հայրը կամաց մտնում է խանութ, գրեթե երկչոտությամբ: Պարոն Կոսակը բարձրացնում է գլուխը և կանգնում:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Գրեթե հանցավորի պես) Ես Ջոնիի հայրն եմ:

ԿՈՍԱԿ – Ես Ձեզ իսկույն ճանաչեցի: Ջոնի՛ն պատմել է ինձ Ձեր մասին: Պատիվ է ինձ համար:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Դուք բարի մարդ եք:

ԿՈՍԱԿ – Չգիտեմ:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Դանդաղ) Ես եկել եմ մնաս բարով ասելու: Ներողություն խնդրելու: Շնորհակալություն հայտնելու:

ԿՈՍԱԿ – **(Արագ)** Չլինի՞ թե հեռանում եք:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Դժբախտաբար, այո՛:

ԿՈՍԱԿ – Ափսոս, մենք բոլորս պիտի կարոտենք Ջոնիին:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Ես փող չունեմ: Ես Ձեզ պարտք եմ:

ԿՈՍԱԿ – Այդ ոչինչ:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Հնարավոր է, որ էլ չտեսնեմ Ձեզ: **(Գրպանից հանում է բանաստեղծությունների ձեռագիրը: Հուժկու)** Ես բանաստեղծ եմ: Ահա մի քանիսը իմ բանաստեղծություններից: **(Արագ)** Ես դրանք չեմ առաջարկում այն գումարի դիմաց, որ պարտք եմ Ձեզ: Փողի հարցը ուրիշ է: **(Խնդրելով)** Չէի՞ք պահի արդյոք, Ձեր արած լավության դիմաց:

ԿՈՍԱԿ – **(Անկեղծորեն)** Ես չեմ կարող Ձեր բանաստեղծությունները վերցնել: **(Դադար):**

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Ես կարծում էի, թե Ձեր գործերը լավ են:

ԿՈՍԱԿ – Ժողովուրդը փող չունի: Չգիտեմ, թե ինչպես եմ նոր մթերք բերելու:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Ցավում եմ:

ԿՈՍԱԿ – Չմռանը ավելի դժվար է: Մթերանոցները փակվում են: Գործ չկա: Ես կարող էի մարդկանց մի բան տալ պարտքով, բայց այս ձմեռ փող չունեմ նոր մթերքի համար: Երևի ստիպված լինեմ խանութը փակել: Հագիվ ընտանիքիս բավարարի:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – **(Ձգացված և զայրացած)** Այս բանաստեղծությունները... Թույլ տվեք ասել, որ սրանք իմ ամենալավ գործերն են: Ես ուզում եմ դրանք թողնել Ձեզ մոտ:

Պարոն Կոսակի դուստր Եսթերը՝ յոթ տարեկան մի սիրունիկ աղջիկ, ներսի դռնից մտնում է խանութ:

ԿՈՍԱԿ – Սա իմ դուստր Եսթերն է: Եսթեր, սա Ջոնիի հայրն է:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Ջոնին ինձ պատմել է քո մասին:

ԵՍԹԵՐ – **(Ուրախացած, բայց ամաչելով)** Բարև ձեզ:

ԿՈՍԱԿ – Նրանք էստեղից գնում են:

ԵՍԹԵՐ – **(Ցնցված)** Օ՛հ:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Ջոնին քեզնից բաժանվելու է:

Աղջկա շուրթերը դողում են: Աչքերում երևում են արցունքներ: Նա ետ է դառնում և վազում է խանութից դուրս:

ԿՈՍԱԿ – Էսպես է միշտ:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Երեխաներ են: Միգուցե այս բանաստեղծությունները կտաք նրան:

ԿՈՍԱԿ – Հաճույքով: Բան չկա, մի քիչ լաց կլինի և վերջ:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Վերցրեք: **(Բանաստեղծությունները պարոն Կոսակին տալով)** Դուք ինձ բարիք արած կլինեք՝ դրանք ընդունելով: **(Բարձրաձայն: Աստծուն և աշխարհին)** Այն բանաստեղծությունը, որ չի կարդացվում, բանաստեղծություն չէ: Հնարավոր է, որ ընդամենը մեկ ընթերցողի եմ ես արժանի: Եթե այդպես է, ես ուզում եմ, որ այդ ընթերցողը Դուք լինեք:

ԿՈՍԱԿ – Շնորհակալություն: Ես դրան անարժան եմ:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – **(Ժպտալով)** Մնաք բարով:

Ջոնիի հայրը դուրս է գալիս խանութից:

ԿՈՍԱԿ – **(Ցածրաձայն կարդալով բանաստեղծություններից մեկը)**
*Երկրի ընդերքում,
և հեռու կանաչ ծովերի խորքում,*

*և ապառաժի քար կրծքին կառչած,
ես քեզ եմ հիշում, լուսեղեն իմ սեր:
Դու էլ ինձ հիշիր:*

Աղջիկն սկսում է հեկեկալ, հայրը շրջվում է և մոտենում նրան:

Տան սենյակը: Ջոնիի հայրը, սեղանի առաջ նստած, աչքի է անցկացնում ձեռագրերի մի շեղջ: Նա հաճախակի վեր է կենում և մոտենում է պատուհանին:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Ի՞նչ պատահեց նրան:

Ետ է գնում, աչքի է անցկացնում մի քանի թերթիկ, ջղայնանում է, նետում մի կողմ և նորից գնում դեպի լուսամուտը: Ապա սկսում է ետ ու առաջ քայլել՝ սպասելով:

Վերջապես Ջոնին հայտնվում է գավիթի աստիճաններից, ներս է ընկնում և, դուռը ետևից արագորեն փակելով, սողնակը գցում է: Նա շնչասպառ է և վախեցած: Այնպիսի տեսք ունի, ասես ետևից են ընկել: Ձեռքին կարմիր խաղողի չորս ողկույզ՝ միջին մեծությամբ, վեց հատ սև թուզ և երկու մուռ:

ՋՈՆԻ – (Հուզված և շնչակտուր) Որտե՞ղ թաքցնեմ սրանք, պա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Ի՞նչ է պատահել, Ջոնի՛:

ՋՈՆԻ – Դու ասացիր, որ գողություն չէ:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Կատաղի ջղայնությամբ) Դիշտ է, գողություն չէ:

ՋՈՆԻ – Իսկ ի՞նչ կասես ազարակատիրոջ շան մասին:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Ի՞նչ ես խոսում: Ի՞նչ ազարակատիրոջ շուն:

ՋՈՆԻ – Ազարակատիրոջ շունը, որ ինձ հալածեց մինչև էստեղ:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Գռալով) Շո՞ւն: Ուզում ես ասել, որ քո ետևից շո՞ւն է ընկել: Ի՞նչ տեսակ շուն էր:

ՋՈՆԻ – Կարգին չկարողացա տեսնել, բայց կարծես մեծ շուն լիներ:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Մասափկ զայրացած այդ ահավոր նվաստացման համար) Չլինի՞ Էդ ստոր արարածը փորձել է քեզ կծել, Ջոնի՛... Հիմա ո՞ւր է:

ՋՈՆԻ – Դրսում կլինի, պա՛: Դու համոզվա՞ծ ես, որ սա գողություն չէ:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Մասափկ զայրացած, երեք-չորս հատ խաղող ուտելով) Անշուշտ, գողություն չէ: Ես կգրադվեմ այդ շնով: Ոչ մի մարդ կամ գազան չի կարող քո հորը ահաբեկել, Ջոնի՛: Միշտ հիշիր դա: (Նա զգուշորեն գնում է դեպի լուսամուտը և գողունի նայում է դուրս):

ՋՈՆԻ – Էնտե՞ղ է, պա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Դռանը մի փոքրիկ շուն կա, Ջոնի՛: Զնա՞ծ է, կարծեմ:

ՋՈՆԻ – (Դառնացած վեր ցատկելով) Էդպես էլ գիտեի, ազարակատիրոջ շունն է, ինձ է սպասում:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Սե՞ծ շուն չէ, Ջոնի՛:

ՋՈՆԻ – Հա՛, բայց եթե արածս գողություն է, եթե դա ազարակատիրոջ շունն է, ի՞նչ անենք:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Անտեր փոքրիկ շուն է, Ջոնի՛: Իրեն ընկեր է փնտրում, գրագ են գալիս:

ՋՈՆԻ – Մինչև տուն վազեց ետևիցս: Համոզված եմ, որ տեր չունի, պա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Հաստատ համոզված եմ, Ջոնի՛: Իզուր չէ, որ բանաստեղծ եմ: Ես կյանքը հասկանում եմ: **(Շունը սկսում է գոմռալ և հաչել: Ջոնիի հայրը վախեցած ետ է ցատկում պատուհանից: Ջոնին լարված, պապանճված ականջ է դնում):**

ՋՈՆԻ – **(Շնչալով)** Էդ ի՞նչ է, պա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Կարծես մարդ է գալիս:

ՋՈՆԻ – Տեսա՞ր, պա՛, գողություն է: Ագարակատերը կլինի:

Նա վազում է դեպի սեղանը և մրգերը շտապ հավաքում: Վազելով ներս է ընկնում տատը:

ՋՈՆԻԻ ՏԱՏԸ – **(Հայերեն)** Էդ ի՞նչ իրարանցում է էս անձրևին:

Ջոնին մրգերը սենյակից դուրս է տանում: Վերադառնում է սաստիկ տագնապահար: Շունը դեռ շարունակում է գոմռալ և հաչել: Ջոնիի հայրն ավելի տագնապահար է, քան թե Ջոնին:

ՋՈՆԻ – Գրողը տանի, պա՛: Ա՛յ թե պատմության մեջ ընկանք:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Ինչպե՛ս կուզեի ծխել:

ՋՈՆԻ – **(Հոր համար մտանոզված, հայերեն՝ տատին)** Ներսը ջղարա կա՞:

Ջոնիի տատը գնում է մյուս սենյակ: Շան գոմռոցը դադարում է:

ՋՈՆԻ – Տեսա՞ր, պա՛: Ագարակատերն է: Որտե՞ղ թաքնվեմ: Դուռը բաց չանես:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Դուռը բա՞ց անեն: Օգնիր սեղանը քաշենք դռան առաջ:

Նրանք սեղանը հրելով դեն են տալիս դռանը և կամացույց վերադառնում սենյակի մեջտեղը: Ջոնիի տատը շտապով ետ է գալիս բերելով մի ծխախոտ և լուցկի: Դրանք տալիս է Ջոնիի հորը, նա վառում է ծխախոտը, խոր շունչ է քաշում և շտկվում կանգնում է:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – **(Դրամատիկ)** Պտուղը ես եմ քաղել, հասկացա՞ր, Ջոնի՛:

ՋՈՆԻ - Դուռը բաց չանես, պա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Մի՛ վախենա, Ջոնի՛:

ՋՈՆԻ – Նա չի կարող ներս մտնել, չէ՞, պա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Չեմ կարծում: **(Տատը, հայրը և որդին կանգնած են մեկտեղ դատարկ սենյակում՝ աշխարհին դիմադիր):**

Երկարատև դադար՝ սոսկալի վախով և կատաղի դիմադրությամբ լի: Ապա լռությունը խզվում է: Լսվում է շեփոթով մեմանվազ՝ «Իմ սիրտը լեռներում է» երգը: Արևը դուրս է գալիս:

ՋՈՆԻ – **(Յնծագին աղաղակում է)** Պարոն Մեք-Գրեգորն է:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – **(Վազում է դեպի լուսամուտը, բացում է և քղափում)**

Բարի գալու՛ստ, պարոն Մեք-Գրեգոր, Ջոնի՛, կահ-կարասին տեղը տար:

Շեփորելով ներս է մտնում Ջասպեր Մեք-Գրեգորը, շունը առջևից: Շունը մի շատ փոքրիկ փողոցային լակոտ է, աշխուժորեն վազվզում է, սաստիկ հուզված է: Մեք-Գրեգորի աչքերը լի են տխրության և ուրախության: Ջոնին վազում է խոհանոց, բերում է խաղող՝ ափսեի մեջ, և մի սափոր ջուր: Մեք-Գրեգորն ավարտում է մենանվագը: Սի պահ բոլորը քար լռություն են պահպանում, մմանապես և շունը: Ջոնին Մեք-Գրեգորին առաջարկում է սափորով ջուր:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – (Հոգնած) Հիմա ժամանակը չէ, Ջոնի՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Բարի գալուստ, քարեկամս:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – Փախա այնտեղից: Նրանք հիմա փնտրում են ինձ, բայց ես չեմ ուզում ետ գնալ: Նրանք գողացան իմ շեփորը: Նրանք ուզում էին ինձ գամել անկողնին: Ասացին, որ ես հիվանդ եմ: Ես հիվանդ չեմ: Ես ծեր եմ: Ես գիտեմ, որ երկրային օրերս հաշված են: Ես ուզում եմ այդ օրը ձեզ հետ անցկացնել: Թույլ մի՛ տվեք, որ նրանք ինձ ետ տանեն:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Թույլ չեմ տա: **(Աթոռ է մատուցում ծերուկին)** Նստեցեք, խնդրեմ: **(Ամենքը նստում են: Մեք-Գրեգորը մեկ ամ մեկ նայում է բոլորին):**

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – Ինչքան լավ է, որ ձեզ տեսնում եմ նորից:

ՋՈՆԻ – Ձեր սիրտը դարձյա՞լ լեռներում է:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – **(Գլխով է անում)** Լեռներում է, տղա՛ս... Մայրդ որ-տե՞ղ է, տղա՛ս:

ՋՈՆԻ – Մեռած է:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – **(Համարյա թե ինքն իրեն)** Մեռած չէ, Ջոնի: **(Օրորում է գլուխը)** Լեռներում է:

ՋՈՆԻԻ ՏԱՏԸ – **(Ձոնիի հորը)** Ի՞նչ կըսես:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – **(Օրորելով գլուխը)** Ոչինչ: **(Մեք-Գրեգորին)** Ուտել չե՞ք ուզում:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – **(Նայելով ափսեին)** Մի հատիկ խաղող: Ավելին պետք չէ: **(Նա խաղողի ողկույզից մի հատիկ պոկելով՝ գցում է բերանը: Հանկարծ շրջվում է, ցնցված)** Գալի՞ս եմ:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Մի՛ վախենաք, բարեկա՛մս, պառկեք և հանգստացեք:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – Դուք չեք թողնի, որ նրանք ինձ տանեն, չե՞:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Ոչ մի դեպքում: **(Ճեղքում է մի նուռ և կեսը մեկնում Մեք-Գրեգորին)** Գոնե մի բան կերեք:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – Շնորհակալ եմ, բարեկա՛մս: **(Մի քանի հատիկ նուռ է ուտում):**

Դուք բախում եմ: Մեք-Գրեգորը կատաղած վեր է ցատկում:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – **(Գոռալով)** Դուք ինձ ետ չե՛ք տանի: Ձգուշացնում եմ: Ես կընկնեմ ու կմեռնեմ: Իմ տեղը այս մարդկանց մեջ է:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – **(Ահաբեկված)** Բանա՞նք դուք:

ՋՈՆԻ – **(Նույնպես ահաբեկված)** Ի՞նչ անենք:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – **(Հուժկու)** Իհարկե, բանանք: **(Մոտենում ու բաց է անում դուռը: Ատաղձագործ Ռուֆ Էպլին է: Նա փոքր-ինչ ցնցված է Մեք-Գրեգորի կատաղությունից):**

ՌՈՒՖ ԷՊԼԻ – Բարև Ձեզ, պարոն Մեք-Գրեգոր:

ՋՈՆԻ – Ո՞վ է:

ՌՈՒՖ ԷՊԼԻ – Ռուֆ Էպլին է: Տանը նստած էի, երբ նորից լսեցի այդ երգը: Հաստատ համոզված էի, որ պարոն Մեք-Գրեգորն է:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – Շատ ուրախ եմ, որ ինձ հիշել եք:

ՌՈՒՖ ԷՊԼԻ – Ոչ որ չի կարող մոռանալ այդ երգը, պարոն Մեք-Գրեգոր: Մի քանի բան եմ քերել:

Դուք վերստին բախում եմ: Հեռագրալարերը նորոգող բանվոր Սեմ Ուոլեսն է:

ՈՒՈԼԵՍ – Ես գիտեի, որ պարոն Մեք-Գրեգորն է: Ինձ ու ինձ ասացի՝ մի քիչ ուտելիք տանեմ:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – Սա իսկապես հաճելի անակնկալ է:

ՌՈՒՖ ԷՊԼԻ – (Երևում է, որ ինչ-որ բան է ուզում ասել, բայց դժվարանում է) Ա՛հ, պարոն Մեք-Գրեգոր...

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – Ի՞նչ կա, բարեկանս, համարձակ խոսիր: Ես պարզ մարդ եմ և ոչնչով չեմ տարբերվում քեզնից:

ՌՈՒՖ ԷՊԼԻ – Բենիս իր ընտանիքով կանգնած է դրսում: Ուզում են Ձեր նվազը նորից լսել: Մի քանի ուրիշ մարդիկ էլ կան:

ՄԵՔ-ԳՐԵԳՈՐ – (Շոյված) Իհարկե, կնվագեմ: Ութսունն անց եմ և շուտով չվելու եմ աշխարհից: Գնալուց առաջ ուզում եմ դառնալ ձեր մասը, որ ապրելու եք իմ մահից հետո: Երեխանե՞ր էլ կան դրսում:

ՌՈՒՖ ԷՊԼԻ – Յոթը: Բենուս պստիկներն են:

Ներս են մտնում հարևաններից ևս մի քանի հոգի՝ ուտելիքով: Մեք-Գրեգորը վերցնում է շեփորը: Մեք-Գրեգորն սկսում է նվագել նույն երգը: Այս անգամ նա շատ է ծերացած ու թույլ իր շեփորը առաջվա պես հնչեցնելու համար, բայց իր ուժից եկածն անում է ու ավարտում մենանվագը: Ջոնիի հայրը գնում-գալիս է սենյակում՝ մեկ ժպտալով, մեկ խոժոռվելով: Կամաց բացվում է խոհանոցի դուռը, և Եսթեր Կոսակը երևում է շեմքին: Ջոնիի հայրը շրջվում և տեսնում է նրան: Աղջիկն այլևս լաց չի լինում: Նա ինչ-որ բան է պահել ափի մեջ:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Հանդարտ) Բարև, Եսթեր:

ԵՍԹԵՐ – Ջոնին ո՞ր է:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Գնամ գտնեմ նրան: (Գնում է դեպի գավիթը: Աղջիկը սպասում է տխուր ու միայնակ: Մի բռպե հետո ներս է խուժում Ջոնին՝ սաստիկ հուզված, բայց իսկույն խաղաղվում է, երբ զգում է աղջկա տրամադրությունը):

ՋՈՆԻ – Բարև, Եսթեր:

ԵՍԹԵՐ – Բարև, Ջոնի:

ՋՈՆԻ – Ի՞նչ է պատահել:

ԵՍԹԵՐ – Հայրս ինձ համար կարդաց այդ բանաստեղծությունները:

ՋՈՆԻ – Ի՞նչ:

ԵՍԹԵՐ – (Բուռը բանալով) Վերցրու: Իմ ունեցածը սա է: (Ջոնին վերցնում է մի բուռ մանրադրամ) Ծննդյան տոների համար էի հավաքել: (Լացը գալիս է: Շրջվում և վազում է դուրս):

ՋՈՆԻ – (Մաստիկ ազդված և մոլեգին՝ զգալով մի ինչ-որ և՛ խոր, և՛ գեղեցիկ, և՛ ահավոր բան: Նրա դեմքը ստանում է պատանեկան ցավի ողբերգական արտահայտություն, և նա սկսում է լաց լինել: Դրամները պատռվն է տալիս և վայր է փռվում հեկեկալով) Սա ո՞ւմ է պետք, գրողը տանի: (Ջո-

նի հայրը վերադառնում է):

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – (Մոտենալով) Ջոնի՞:

ՋՈՆԻ – (Հեկեկալով և բարկացած) Եսթերն ինձ փող էր բերել:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Լաց լինելը օգուտ չունի, Ջոնի՛:

ՋՈՆԻ – (Վեր ցատկելով) Ո՞վ է լաց լինում: (Հեկեկում է ավելի դառնագին):

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Գնա երեսդ լվա: Իզուր բան է:

ՋՈՆԻ – (Գնալով) Ինչ-որ տեղ ինչ-որ մի բան սխալ է, պա՛: (Մեք-Գրեգորը վերջացնում է մենամկազը, մարդիկ կանգնած են լուռ՝ ակնածանքով, այն գիտակցությամբ, որ մի բան սխալ է: Լավում է Մեք-Գրեգորի ձայնը):

ՄԵԶ-ԳՐԵԳՈՐ – (Ուժասպառ) Տարինե՛րը, բարեկամներս... Ես հասել եմ նրանց վերջին սահմանին: Ցավում եմ, որ էլ չեմ կարող նվազել ձեզ համար: Շնորհակալություն: Շնորհակալություն: (Բարձրացնելով սափորը՝ խմում է մի քիչ) Նրանք չեին թողնում, որ նվազեմ: (Մի քիչ էլ է խմում) Նրանք գողացան իմ շեփորը: Ասացին, որ ես հիվանդ եմ: Ես ցուլի պես առողջ ու պինդ եմ: Եթե եկան ինձ տանելու, կձևացնեմ, որ մեռնում եմ: Ես կխաղամ Լիբ արքայի մահվան տեսարանը: Ես կխաղամ բոլոր տեսարանները մահվան:

ՋՈՆԻԻ ՏԱՏԸ – Ի՞նչ եղավ: Հորի՞ հմալ տրտմեցիք: (Մեք-Գրեգորը ոտքի է կանգնում):

ՄԵԶ-ԳՐԵԳՈՐ – (Արտասանում է՝ վերհիշելով Շեքսպիրի տողերը և հնարելով մի քանիսը իրենից):

Փչեք, խենթ հողմեր, փչեք, մինչև ձեր այտերը պայքեն:

Կատաղե՛ք, փչե՛ք:

Դուք հեղեղատներ և փոթորիկներ ճայթեցեք թափով,

Ջրով ծածկեցեք աշտարակներն ու հողմացույցները.

Ծծմբաբոցեր, որ սխալում եք մտքերից արագ,

Կաղնահեղձ շանթի դուք սուրհանդակներ,

Եկե՛ք խանձեցեք սպիտակ գլուխս:

Թնդա՛ ողջ ձայնով. ժայթքի՛ր, դու, կրա՛կ, տարափի՛ր անձրև,

Չեմ տվել ես ձեզ թագավորություն, չեմ կոչել զավակ,

Կանգնած եմ այստեղ, ձեր ստրուկն եմ ես,

Մի թշվառ, տկար, անարգված ծերուկ:

Լինե՛լ, թե՞ չլինե՛լ...

(Ողբերգորեն):

Լինե՛լ, լինե՛լ:

Ինչպե՞ս, խեղկատա՞կ: Բախտից ծանակվա՞ծ,

Դուքս նետված տնից,

Հայրենի ծխից ու սիրուց մերժված:

Իմ դեմ առավել հանցանք է գործված,
 Քան ես եմ գործել:
 Ձե՛նք, զե՛նք: Սո՛ւր վերցրեք, կրա՛կ:
 Ավերեք տեղը: Փոքրիկ շները հաչում են վրաս,
 Տեսե՛ք, հաչում են:
 Բայց սա չավիղն է խելագարության, դուրս գամ դրանից,
 Բավ է: Թողնենք այդ: Խելքս մաղում է:
(Ջոնին մոտենում է նրան, ծունկի է իջնում):
 Մոտեցի՛ր, տղա՛ս: Ինչպե՛ս ես, տղա՛ս: Ինչպե՛ս, դու սա՞ռն ես:
 Ինձ մենակ թողեք: Մի՛ պայթիր, սիրտ իմ,
 Իմ խեղկատակը, ավա՛ղ, կախված է:
 Ո՛չ, ո՛չ, չի շնչում:
 Ինչո՞ւ ապրում են ձին, շունը, մուկը,
 Իսկ դու չես ապրում:
 Դու էլ ես չես գա:
 Երբեք չես դառնա, օ, երբե՛ք, երբե՛ք:

Արձակիր խնդրեմ, ա՛յ, այս կոճակը: Ընորհակալ եմ:

Շեփորն առջևը պահած:

Տեսնո՞ւմ եք, պարո՛ն: Դեմքին նայեցեք, տեսեք շուրթերը:
Այնտե՛ղ նայեցեք, այնտե՛ղ նայեցեք:

Մեք-Գրեգորի արտասանության միջոցին Ջոնին վերադառնում է դեպի թափված դրամները և հատակից մեկ առ մեկ վերցնելով՝ նայում է դրանց:

Սենյակում քար լռություն է: Փողոցից լսվում է ձիակառքի մոտենալը, ապա ոտնաձայն նախագավիթում և դռան թակոց: Ջոնիի հայրը գնում է դեպի դուռը: Եկողներն են Ֆիլիպ Կարմայքլը և երկու պահակ՝ ծերանոցից: Պահակները մնում են շեմին:

ԿԱՐՄԱՅԶԼ – Նրա շեփորի ձայնն առանք: Նա շատ տկար է: Եկել ենք ետ տանելու:

ՋՈՆԻ ՀԱՅՐԸ – Ներս համեցեք, խնդրեմ: **(Կարմայքլը մոտենում է Մեք-Գրեգորին)** Պարոն Մեք-Գրեգոր: **(Պատասխան չկա: Բարձրաձայն)** Պարո՛ն Մեք-Գրեգոր: **(Ավելի մոտ գալով)** Պարո՛ն Մեք-Գրեգոր: Պարո՛ն Մեք...
 Կարմայքլը դիմում է դեպի Մեք-Գրեգորը և զննում է նրան:

ԿԱՐՄԱՅԶԼ – Մեռած է:

ՋՈՆԻ – Ո՛չ, ճիշտ չէ: Նա դեր էր խաղում...

ՋՈՆԻ ՀԱՅՐԸ – Վկա է Աստված, նա մեր ժամանակի շեքսպիրյան ամենամեծ դերասանն էր:

ԿԱՐՄԱՅԶԼ – Ցավում եմ, որ այդ քանը այստեղ պատահեց:

ՋՈՆԻ ՀԱՅՐԸ – Իսկ ինչո՞ւ ոչ: Ինչո՞ւ չպետք է այստեղ պատահեր:
 Սա հենց այն տեղն է, ուր ինքը մեռնել էր ուզում:

ՋՈՆԻ – Նա խաղում էր, պա՛: Նա մեռած չէ: **(Մոտենալով Մեք-Գրե-**

գորին) Դուք մեռա՞ծ եք, պարո՞ն Մեք-Գրեգոր:

Պատասխան չկա:

ԿԱՐՍԱՅՔԼ – Մենք պետք է տանենք նրան:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Ահա իր շեփորը: Հետը դրեք:

Ջոնիի հայրը բարձրացնում է Մեք-Գրեգորին և տանում է դուրս: Պահակները նրան հանում են փողոց: Իրիկնադեմի արևալույսը ծավալվելով ստանում է նույն ուժգնությունը, ինչպես թատերախաղի սկզբում էր: Ձիակառքը հեռանում է: Սի պահ տիրում է արտասովոր լռություն, ապա հեռվից լսվում է մեմավոր շեփորի թույլ ձայնը: Դուռը ծեծում են: Ջոնիի հայրը բաց է անում, երիտասարդ ամուսինն է կնոջ հետ՝ ձեռքին լացող երեխան: Նրանք մտնում են ներս:

ԿԻՆԸ – Երեխան հոգիս հանեց, քնել է ուզում:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Տունը պատրաստ է: **(Ջոնիին)** Մանրութներդ հավաքիր: **(Մորը՝ հայերեն)** Հայդե, կերթանք, մարե՛:

Նա անկողնու տակից դուրս է քաշում մի հարդե տոպրակ, որի մեջ գցում է իր բանաստեղծությունները, գրքերը, ծրարները, մի հաց և ուտելիքի մյուս մնացորդները: Ջոնիի տատը շալ է գցում գլխին և ուտերին: Ջոնին իր բոլոր մանրութները թողնում է տանը: Վերցնում է միայն մի բուռ մանր դրամը: Երեխան ձայնը կտրում է: Շունը գնում է Ջոնիի ետևից: Նվազը հետզհետե ավելի ուժեղ է հնչում:

ԱՍՈՒՄԻՆԸ – Շատ շնորհակալ ենք ձեզնից:

ԿԻՆԸ – Տեղ ունե՞ք գնալու:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Այո՛, ունենք: Մնաք բարով:

ԱՍՈՒՄԻՆԸ ԵՎ ԿԻՆԸ – Գնաք բարով: **(Նրանք տնից ելնելով իջնում են փողոց):**

ՋՈՆԻ – Մենք ո՞ր գրողի ծոցն ենք գնում, պա՛:

ՋՈՆԻԻ ՀԱՅՐԸ – Դու մի՛ մտահոգվիր, Ջոնի՛: Դու միայն ինձ հետևիր:

ՋՈՆԻ – Ես ոչ մեկի անունը չեմ տալիս, պա՛, բայց ինչ-որ տեղ ինչ-որ մի բան սխալ է:

Նվազը գնալով ավելի ուժգին է հնչում: Նրանք լուռ հեռանում են փողոցով:

ԲԱՌԱՐԱՆ

քարվեժ (քարավեժ) – լեռնալանջերից թափվող քարեր

ճիւղ – վիզ

գեղգեղանք – ձայնի երանգ, ձայնի ելևէջ, թռչունի երգ, դալալ

մթազին ձայն – մռայլ, դժգոհ ձայն

պատրանք – անիրական երազանք, տենչ

սափոր – ջրի աման

խռնչալ – խռպոտ ձայն արձակել, խոխուլ

ռմալ – կում, մեկ անգամից քերան լցնելու և խմելու չափ հեղուկ

մտախոհ – մտքերով տարված, խոհերի մեջ ընկած

տրտմազին – շատ տրտում, թախծոտ

մղոն – տարածության չափ, որ զանազան երկրներում տարբեր է. ռուսականը՝ 7469 մ, անգլիականը՝ 1609 մ, ծովայինը՝ 1652 մ, աշխարհագրականը՝ 7420 մ

նպարեղեն – պարենային ապրանքներ, պարենային մթերքներ

նպարավաճառ – նպարեղեն վաճառող

ֆունտ – ծանրության չափ. ռուսականը՝ 409, 5 գրամ, անգլիականը՝ 453,6 գրամ

սալամիկ – ոչ կանխիկ

կանխիկ – անմիջապես վճարվող, առձեռն

դոլար – դրամական միավոր, որ ընդունված է ԱՄՆ-ում և ուրիշ երկրներում

սենթ (ցենտ) – մեկ դոլարը հավասար է 100 սենթի

սլենս – անգլիական մանրադրամ, հավասար է 1/12 շիլինգի

դուքս – ազնվականական բարձրաստիճան տիտղոս

ջանալ – ջանք թափել մի բանի հասնելու համար

արիական ցեղ – ժողովրդի առաջնակարգ տեսակ

կռապաշտ – հեթանոս, կուռքեր պաշտող

քոլեջ – ավագ դպրոց, վարժարան

չեկ – բանկային դրամական փաստաթուղթ

ազարակ – հողային կալվածք, ֆերմա, գյուղական տնտեսություն

գավիթ – բակ, ցանկապատված տարածք տան առջև, նախազավիթ՝ մինչև բակն ընկած մուտքի մասը

ազարակատեր – ազարակ ունեցող, ֆերմեր

հողմացույց – քամու ուղղությունը ցույց տվող թիթեղյա լեզվակ, որ ամրացվում է ձողի ծայրին

ծծմբաբոցեր – ծծմբական բոցեր, **ծծումբ** – դեղին գույնի դյուրավառ քիմիական նյութ

կաղնահեղձ – կաղնի ծառը տապալող, կոտրող, դիմացկուն ուժը տապալող

տաքափ – վարար անձրև, տեղատարափ

Վիլյամ Սարոյանի «**Իմ սիրտը լեռներում է**» երկը գրական տեսակով թատերգություն է:

Գրական ստեղծագործությունները բաժանվում են երեք **սեռի**՝ պատմողական, քնարական և թատերգական: Պատմողական երկերի հիմքը պատկերգործողությունն է, քնարականներինը՝ պատկեր-ապրումը, թատերգություններինը՝ պատկեր-ներկայացումը:

Թատերգական սեռի երկերն իրենց հերթին լինում են ողբերգություն, կատակերգություն և դրամա: Թատերգական երկերին բնորոշ են երկխոսություններն ու մենախոսությունները:

Վիլյամ Սարոյանի «**Իմ սիրտը լեռներում է**» թատերգությունը դրամա է, որին ինքը սիրում էր ասել թատերախաղ: Այն ներկայացվել է Երևանում, որին ներկա է եղել ինքը՝ հեղինակը և շատ բարձր գնահատել բեմադրիչի և դերասանների աշխատանքը:

1. Գրական երկերը ի՞նչ սեռերի են բաժանվում: Ի՞նչ է թատերգությունը: Թատերգության ո՞ր տեսակին է պատկանում Սարոյանի «Իմ սիրտը լեռներում է» երկը:
2. Մուտքի տողերում ո՞ւմ է ուղղել Սարոյանն իր այս թատերախաղը:
3. Շոտլանդացի ո՞ր գրողի ստեղծագործությունն է «Իմ սիրտը լեռներում է» քանաստեղծությունը, և ինչի՞ մասին է այն:
4. Ովքե՞ր են Վիլյամ Սարոյանի թատերախաղի հերոսները:
5. Ինչի՞ մասին է թատերախաղը:
6. Ե՞րբ են կատարվում գործողությունները: Դա պատմական ի՞նչ ժամանակ է:
7. Առանձին-առանձին քննութագրե՛ք՝
 - ա) Ջոնիին,
 - բ) Ջոնիի հորը՝ Բեն Ալեքսանդրին,
 - գ) Ջասպեր Մեք-Գրեգորին,
 - դ) Ջոնիի տատին՝ Մարեին,
 - ե) նպարավաճառ Կոսակին և նրա դուստր Եսթերին:
8. Ինչի՞ մասին է խոսում Ջոնին նպարավաճառ Կոսակի հետ հերթական անգամ ուտելիքն ապառիկ գնելիս: Ինչպե՞ս է համոզում նրան:
9. Բանաստեղծ Բեն Ալեքսանդրը և շեփորահար դերասան Ջասպեր Մեք-Գրեգորն իրենց արվեստով կարո՞ղ էին հակազդել Առաջին համաշխարհային պատերազմի ողբերգություններին: Այդ կապակցությամբ ի՞նչ է խորհում Բեն Ալեքսանդրը:
10. Ինչպե՞ս կմեկնաբանեք Ջոնիի խոսքը. «Աշխարհում ինչ-որ բան ինչ-որ մի տեղ սխալ է»:
11. Ինչպե՞ս ավարտվեց թատերախաղը. Մեք-Գրեգորի վերջին նվագը, մենախոսությունը և մահը, բնակարանից Ջոնիի, նրա հոր և տատի վտարումն արդյոք թողոքի ձայն չե՞ն աշխարհի անարդարությունների դեմ:
12. Ի՞նչ բարոյական դասեր է տալիս այս թատերախաղը: Ըստ Սարոյանի՝ արդյոք կա՞ ավելի մեծ ուժ, քան մարդասիրությունը, բարությունը, առաքինությունը, գթասրտությունը, որոնցով ապրում են այս թատերախաղի հերոսները: Կարդալուց հետո ի՞նչ ապրումներ և խոհեր համակեցին ձեզ:

ՋԵԿ ԼՈՆԴՈՆ

1876 - 1916

Ջեկ Լոնդոնը ամերիկյան արձակագիր է: Նա գրել է վեպեր, վիպակներ և պատմվածքներ: Կերտել է ուժեղ, խիզախ, իրենց նպատակին հասնող մարդկային բնավորություններ և իր հաստատուն տեղն ապահովել համաշխարհային գրականության պատմության մեջ: Նա շատ սիրված է եղել նաև հայ ժողովրդի կողմից, և պատահական չէ, որ նրա երկերի ժողովածուն 12 հատորով թարգմանվել և տպագրվել է հայերեն:

Ջեկ Լոնդոնը ծնվել է 1876 թվականի հունվարի 12-ին Կալիֆորնիայի նահանգի Սան Ֆրանցիսկո քաղաքում: Նրա հայրը աստղաբաշխ էր, ծագումով իռլանդացի: Նա ամուսնալուծվեց կնոջից և հրաժարվեց որդուց, որը հետագայում կրեց մոր հաջորդ ամուսնու ազգանունը:

Պատանի Ջեկը շատ վաղ հասակից է ճանաչել կյանքի դժվարությունները: Դպրոցում սովորելու տարիներին թերթ է վաճառել, աշխատել պահածոների գործարանում, օվկիանոսի ափերին ոստրեներ է հավաքել:

Նրա գրական ձևավորմանը մեծապես նպաստել է ինքնակրթությունը: Կարդում էր, ինչ հնարավոր է, և հատկապես արկածային, ճամփորդական վեպեր, որոնք թոցավառում էին նրա երևակայությունը: Նրա տարերքը ծովագնացությունն էր: 17 տարեկան հասակում արդեն ծովային էր և ծովաբջի մորթիներ էր հայթայթում Ճապոնիայի ափերին:

Նա մասնակցում է գրական մի մրցանակաբաշխության և պատմվածքների լայնացմուն՝ գրված Ճապոնիայի ափերից մնացած տպավորություններով: 17-ամյա պատանին հաղթում է այդ մրցույթում, վաստակում իր առաջին հոնորարը, ինչը և ոգևորում է նրան: Ջեկ Լոնդոնը հասկանում է, որ կարելի է գումար վաստակել ոչ միայն ջուտի ֆաբրիկայում (ջուտը Ամերիկայում աճող լորենագգի բույս է, որից թել են ստանում) բանվորություն անելով կամ որպես հնոցապան աշխատելով, այլև գրելով, մանավանդ որ Ամերիկյան բռնկված էր տնտեսական ճգնաժամով, և աշխատանք ճարելը դժվար էր:

Նրա հաջորդ պատմվածքները խմբագրությունները չեն տպագրում, ետ են ուղարկում հեղինակին: Նա հասկանում է, որ ինքը դեռևս անելիքներ ունի կրթություն ստանալու և գրական վարպետություն ձեռք բերելու հարցում:

Ջեկ Լոնդոնը չէր կարող մտածել համալսարանի մասին, որովհետև չէր ավարտել նույնիսկ միջնակարգ դպրոցը: Այդ հարցերը նա արագ լուծում

է, հանձնում է քննությունները և ընդունվում Կալիֆորնիայի համալսարան: Սակայն ընտանիքի ծանր կացությունը նրան ստիպում է վերստին աշխատանքի անցնել, այս անգամ՝ լվացքատանը:

Այդ տարիներին ոսկու տենդը համակել էր Ամերիկան, և շատերի նման Ջեկ Լոնդոնը ևս հայտնվում է ոսկի որոնողների խմբում, որոնք մեկնում էին Ամերիկայի հյուսիս՝ Քլոնդայկ: Նա արդյունքի չի հասնում: Գրպանները դատարկ էին, իսկ տպավորությունները՝ անմոռանալի: Բնության հիասքանչ տեսարաններ և իրենց բախտը փորձող հանդուգն, խիզախ ու համառ տղամարդիկ:

Այս հյուսիսային տպավորություններով էլ նա մուտք գործեց գրականություն: Նոր նյութ, նոր կերպարներ: Այս անգամ նրա առջև բացվում են խմբագրությունների դռները, իսկ 1900 թվականին լույս է տեսնում **«Գայլի որդին»** պատմվածքների ժողովածուն: Իրար հաջորդում են պատմվածքների նորանոր ժողովածուներ՝ **«Նրա նախնիների աստվածը»**, **«Սառնամանիքի գավակները»**, **«Չյունների դուստրը»**, **«Նախնիների կանչը»**, **«Ծովագայլը»**, **«Սալիտակ ժանիքը»** և այլ վեպեր ու վիպակներ: Ճանապարհը դեպի Պառնասս բացված էր, Ջեկ Լոնդոնի անունը որոնված էր հրատարակիչների կողմից, և մեկը մյուսի ետևից շարունակվում էին լույս աշխարհ գալ նրա հյուսիսային պատմվածքների նոր ժողովածուները՝ **«Տղամարդկային հավատարմություն»**, **«Կյանքի սերն ու այլ պատմվածքներ»**: Այստեղ և՛ հաղթողներն են, և՛ պարտվողները, և՛ բարիները, և՛ չարերը, և՛ տեղաբնիկ հնդկացիները, և՛ բախտ որոնող արկածախնդիրները: Ջեկ Լոնդոնի ուժը իրականությունը ճիշտ պատկերելու մեջ է, ինչի հիմքը կյանքի պայքարն է:

Ջեկ Լոնդոնը այս տարիներին նաև ճամփորդում է, լինում է Անգլիայի մայրաքաղաք Լոնդոնում, Հեռավոր Արևելքում, Կորեայում, Մանջուրիայում:

Հաջորդում է **«Երկաթե կրունկը»** վեպը, որը Ջեկ Լոնդոնի դեմ է տրամադրում ապահով դասակարգին:

Ամերիկայից միառժամանակ բացակայելու նպատակով նա որոշում է կատարել շուրջերկրյա նավարկություն: Նավի վրա էլ նա ստեղծում է իր ինքնակենսագրական **«Մարտին Իդեն»** (1909) վեպը: Հիվանդության պատճառով նա ստիպված վերադառնում է Ավստրալիայից:

«Մարտին Իդեն»-ի մեջ նա ստեղծեց կյանքի հատակից բարձրացող արվեստագետի կերպարը: Մարտին Իդենը ցանկանում է գրող դառնալ և այդ ճանապարհին հաղթահարում է բազմաթիվ ու բազմապիսի դժվարություններ: Այստեղ ևս հաղթում են ուժեղ կամքը և նպատակի հստակ գիտակցումը:

Հաջորդում են նորանոր գրքեր՝ **«Ճանապարհը»**, **«Դեմքը կորցրած մարդը»**: Հյուսիսին հաջորդում է հարավը, և Լոնդոնը լույս է ընծայում

«Հարավային ծովերի պատմվածքներ», «Արևի որդին», «Հպարտության տաճարը» գրքերը: Ամերիկյան դրամական հարաբերությունների մերկացումն է **«Բոցավառ արշալույս»** վեպը, սոցիալական շերտերի հարաբերությունն է պատկերված **«Լուսնի հովիտ»** վեպում:

Հոգեբանական ծանր ապրումների և մարմնական ցավերի ներգործությամբ աշխարհի ամենաուժեղ հերոսներ ստեղծող այդ գրողը, և ինքն էլ՝ չափազանց կամային մի բնավորություն, 1916 թվականի նոյեմբերի 22-ին կյանքին վերջ է տալիս ինքնասպանությամբ՝ ընդունելով թմրադեղի չափազանց մեծ պարունակություն:

Նա նվաճեց աշխարհը և կամովին հրաժեշտ տվեց նույն այդ աշխարհին:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ո՞վ է Ջեյ Լոնդոնը: Որտե՞ղ և ե՞րբ է նա ծնվել:
2. Աշխատանքային ի՞նչ մկրտություն է նա ստացել դպրոցական տարիների:
3. Բնավորությամբ ինչպիսի՞ մարդ էր Ջեյ Լոնդոնը:
4. Ինչպե՞ս սկսվեց Ջեյ Լոնդոնի գրական ուղին:
5. Ինչպե՞ս ձևավորվեց Ջեյ Լոնդոնը որպես իսկական գրող:
6. Ինչի՞ մասին էին նրա առաջին գրքերը: Ինչպիսի՞ մարդկանց կերպարներ էր նա կերտում:
7. Թվարկե՛ք նրա պատմվածքների ժողովածուների և վեպերի վերնագրերից մի քանիսը:
8. Ի՞նչ եք հասկանում, երբ կարդում եք, որ Ջեյ Լոնդոնը ճիշտ է պատկերել իրականությունը, և դրա հիմքը անձնական փորձն է ու կյանքի պայքարը:
9. Ի՞նչ բնույթի վեպ է «Մարտին Իդեն»-ը: Ո՞վ է վեպի գլխավոր հերոսը:
10. Նշե՛ք Ջեյ Լոնդոնի հետագա գրական ստեղծագործությունները:
11. Ինչպե՞ս ավարտվեց մեծ գրողի կյանքը:

ՈՄԿԵ ԿԻՐՃԸ

Դա Կիրճի կանաչ սիրտն էր: Լեռների անառիկ խմբի նոսրանալուց մեղմացել էր պատկերի խստությունը և կազմվել աչքից հեռու մի փոքրիկ անկյուն, որը ծայրից ծայր շնչում էր մեղմությամբ, քաղցրությամբ ու լռությամբ: Այստեղ ամեն ինչ խաղաղ էր: Նույնիսկ փոքրիկ առվակը ուզում էր զսպել իր անխոնջ վազքը և ավելի մեղմիկ կարկաչել: Սինչև ծնկները առվում թաղված կարմիր եղջերուն ճյուղավոր կոտոշները դեմ էր արել ջրին և

աչքերը կիսախուփ ննջում էր:

Թարմ, սառը կանաչով ծածկված մարգագետինը առվակի ափից ձգվում էր մինչև գորշ ժայռերի տակ: Առվակի մյուս ափը թեքությամբ բարձրանում էր վեր ու դեմ առնում ժայռոտ պատին: Այդ թեքությունը նույնպես ծածկված էր փարթամ խոտով, որի վրա ամենուրեք խայտաբղետում էին նարնջագույն, մուգ կարմիր, ոսկեգույն ծաղկե գորգերը: Հոսանքով դեպի ներքև կիրճը խորանում էր ժայռերի մեջ, ու նրանից այն կողմ այլևս ոչինչ չէր երևում: Ժայռերը թեքվել էին իրար վրա, և կիրճը վերջանում էր վայրի խաղողի, բաղեղների ու խիտ թփերի կանաչ շերտով ծածկված մամռապատ քարաբեկորների քառսում: Կիրճից այն կողմ վեր էին ձգվում սարերը, թլրաշարքերը, տարածվում էին եղևնիներով ծածկված նրանց լայնարձակ ստորոտները: Իսկ հորիզոնում, որտեղ Սիերայի հավերժական ձյունը վեհորեն փայլում էր արևի տակ, երկնքում վագոդ ամպերի նման վեր էին խոյացել ձյունաճերմակ գագաթները:

Փռնու հատիկ անգամ չկար այդ կիրճում: Ծաղիկներն ու թփերը կուսական էին, մաքուր: Մատղաշ խոտը փայլում էր, ինչպես թավիշ: Առվակի ափին բուսած վիրջինյան երեք բարդիների ճյուղերից պոկվում էր ձյունաճերմակ, բամբականման աղվամազը և, անշարժ օդում հանդարտ ճախրելով, իջնում ցած: Վայրի խաղողով ծածկված սարալանջի վրա, մանսանետի՝ փորձից իմաստնացած տերևները, գալիք ամռան երաշտը նախազգալով, արդեն ոլորվել էին զսպանակաձև ու գարնան բույրը դեռ տարածում էին իրենց շուրջը: Բաց մարգագետիններում, որտեղ նույնիսկ մանսանետի երկար ստվերը չէր հասնում, ճոճվում էին շուշանները՝ մարջանաթև թիթեռնիկների նման, որ կարծես կանգ են առել հանկարծակի, բայց պատրաստ են ամեն րոպե թափահարել դողահար թևերն ու նորից թռչել: Այս ու այնտեղ անտառի խեղկատակ գետնամորին, որ դեռևս չէր հասցրել բաց կանաչ ցողունը տորոնի կարմիր գույնի փոխել, շնչում էր ծանր ողկույզներում հավաքված իր բոլոր մոմե զանգիկների բույրը: Այդ զանգիկները դեղնասպիտակ էին, ինչպես հովտաշուշանը և քաղցրաբույր, ինչպես գարունն ինքը:

Նույնիսկ թեթև գեփյուռ չկար կիրճում: Շրջապատի բուրմունքը նիրհում էր, թնդահամ: Եթե օդը ծանր ու խոնավ լիներ, այդ թնդահամությունը քաղցր-մեղր կթվար: Բայց այնքան թափանցիկ էր և այնքան չոր, որ կարծես արևի ճառագայթներով ջերմացած աստղերի սառը փայլն ու ծաղիկների անուշ բուրմունքը իրար էին խառնվել և հալվել օդի մեջ:

Միայնակ մի թիթեռնիկ երբեմն ճախրում էր, պտտվում, թռչկոտելով լույսից ստվեր: Ամենուրեք լսվում էր լեռնային մեղուների թանձր, քնաբեր բզզոցը, և այդ բարեհոգի փափկամուկները նույնիսկ կերուխումի իրարանց-

ման մեջ աշխատում էին կոպիտ չվարվել: Կիրճի խորքում հանդարտ խոխոջող առվակն էր միայն, որ երբեմն խանգարում էր անդորրը հազիվ լսելի իր ճողփյունով: Առվակի խոխոջը նման էր քնկոտ շշուկի. մեկ խլանում էր՝ խորասուզվելով քնի մեջ, մեկ արթնանալով կրկին քչքչում:

Այստեղ՝ կիրճի բուն սրտում, ամեն ինչ եթերային էր թվում: Արևի ճառագայթներն ու թիթեռնիկները ճախրում էին ծառերի շուրջը. ճախրում էին և ձայները՝ մեղուների բզբոցն ու առվակի խոխոջը: Եվ այդ գույների ու ձայների ճախրումը միախառնվելով դառնում էր ինչ-որ երերուն, անշոշափելի մի բան... Կիրճի ոգին էր դա: Անշարժության ոգին: Անշարժության, բայց ո՛չ մահի, այլ կյանքի համաչափ զարկերակի հարվածների ոգին: Լռության, բայց ո՛չ կատարյալ խաղաղության, շարժման, բայց ո՛չ գործողության. խաղաղ դադարի ոգին էր դա՝ լցված կյանքի ուժով, բայց հեռու կատաղի պայքարից և դաժան աշխատանքից: Կիրճի ոգին խաղաղության, լռության ոգին էր, որ քնկոտ հոսում էր ինքնագոհության և հանգստության մեջ, ու ոչ մի հեռավոր ռազմի կանչ չէր վրդովում նրա անդորրը:

Կարմիր ծանրակոտոշ եղջերուն, մինչև ծնկները սառնորակ, ստվերաշատ առվակի մեջ թաղված, ենթարկվելով կիրճի անհաղթահարելի ուժին, նիրհում էր: Նույնիսկ ճանճերը չէին խանգարում նրան, ու նա կանգնել էր երանությունից թմրած: Երբեմն-երբեմն նրա ականջները շարժվում էին՝ որսալով կենդանացող առվակի շշուկը, բայց նրանք շարժվում էին ծուլորեն. եղջերուն գիտեր, որ այդ ընդամենը առվակն էր արթնանում և փնթփնթում ինքն իր վրա, թե ինչու է քնով ընկել:

Բայց ահա եղջերուի ականջները ցնցվեցին ու լարի պես ձգվեցին՝ ուշադիր ու ազահորեն որսալով ձայները: Նրա նուրբ ռունգերը դողացին. գլուխը թեքելով՝ եղջերուն նայեց կիրճի խորքը: Նա հայացքով չէր կարող թափանցել կանաչ պատի այն կողմը, բայց ականջին մարդու ձայն հասավ՝ հավասար, միապաղաղ: Հետո եղջերուն որսաց մի ուրիշ կտրուկ ձայն. կարծես մետաղով հարվածեցին քարին: Նա փնչացրեց ու, նետվելով առաջ, մի ուստյունով ցատկեց մարգագետնի վրա, ուր նրա կճղակները անմիջապես խրվեցին մատղաշ կանաչի թավիշում: Նա ձգվեց, նորից հոտոտեց օդը: Հետո անլսելի առաջ գնաց երբեմն-երբեմն կանգ առնելով և ականջ դնելով, մինչև որ անձայն տեսիլքի նման անհետացավ կիրճի խորքում:

Լավեց մեխած կոշիկների դոփյուն, և մարդու ձայնը հնչեց ավելի բարձր. մարդն ինչ-որ սաղմոսանման բան էր երգում: Չայնը մոտենում էր, երգը լսվում էր ավելի պարզ, և արդեն կարելի էր ջոկել բառերը:

Շուրջդ նայիր՝

Բարեբեր քանի լեռ է ձգվում վեր:

*Չարից հեռու կլինես,
Մեղքիդ բեռը թե գցես
Ճամփիդ կողքի փոսը խոր:
Միևնույն է,
Աստծու հյո՞ւրն ես դու մի օր:*

Երգին ձայնակցում էին ճոթճոթոցն ու խշխշոցը, և կիրճի ոգին ծանրակոտոշ եղջերուի հետքերով չքվեց հեռու: Մարդը մի կողմ տարավ կանաչ վարագույրը, նայեց առվակին, մարգագետնին, գառիթափ սարալանջին: Նա, ինչպես երևում է, շտապողներից չէր: Սկզբում զննեց իրեն երևացող ընդհանուր պատկերը, հետո ուշադրությունը կենտրոնացրեց մանրութեւրին, կարծես առաջին տպավորությունն ստուգելու համար: Եվ դրանից հետո միայն՝ հանդիսավոր ու պերճախոս արտահայտեց իր հիացմունքը.

– Հրա՛շք դժոխային: Այ քեզ դրա՛խտ: Նայիր ու հիացի՛ր: Ե՛վ անտա՛ռ, և ջո՛ւր, և խո՛տ: Իսկական դրա՛խտ: Ոսկի որոնողի տեղ է, որ կա: Թարմ խոտը դեղ է հոգնած աչքերին: Միայն թե անգործների հանգստյան տուն չէ: Այս խորհրդավոր մարգագետնինը գործնական, աշխատասեր ավանակների համար է, սատանան տանի:

Նրա հողագույն դեմքն արտահայտում էր աշխուժություն և կենսուրախ չարաճճիություն: Յուրաքանչյուր միտք, յուրաքանչյուր թաքնված զգացմունք երևում էր այդ շարժուն դեմքի վրա: Մտքերը պարզ խաղում էին նրա դեմքին, ինչպես ծածանքը լճի հարթության վրա: Նոսր և չսանրված մազերը երեսի նման կեղտամոխրագույն էին: Նրան հասանելիք գույների բոլոր երանգները բնությունը կարծես տվել էր կապո՛ւյտ-կապո՛ւյտ աչքերին: Դրանք չտեսնված կապույտ էին, ուրախ, ծիծաղկոտ միամտություն և ինչ-որ մանկական զարմանք կար այդ աչքերում: Բայց այս բոլորի հետ մեկտեղ նրա աչքերն արտահայտում էին նաև ինքնավստահություն և ամուր կամք, որ առաջացրել էր ինքնուսուցման և կյանքի մեծ փորձում:

Մարդը, դուրս գալով վայրի խաղողի և բաղեղների թփերի միջից, իր քլունգը, բահը, ոսկի լվանալու թասը գցեց կանաչի վրա: Նա հագել էր լայն, արևից խունացած կապույտ անդրավարտիք ու սև սատինե քլուզ, ոտքե-

րին կոպիտ մեխերով երկարաճիտ կոշիկներ էին: Լայնեզր գլխարկի կեղտոտ ու անձև տեսքն արդեն ասում էր այն մասին, որ մարդը դաժան կռիվ է մղել անձրևի, քամու, արևի և խարույկների ծխի հետ: Մարդն աչքերը չորս արած զմայլվում էր իր առաջ քացվող խորհրդավոր, սքանչելի պատկերով և ազահորեն, ամբողջ կրծքով ներս էր քաշում կիրճ-պարտեզի քաղցր, տաք շունչը: Նրա ծիծաղկոտ աչքերը կկոցվեցին՝ վերածվելով երկու կապույտ ճեղքերի, դեմքի վրա ուրախ կնճիռներ խաղացին: Հետո նա լայն ժպտաց և ուժգին քացականչեց.

– Ոստոստուն քոժոժիկներ, ուրախ խատուտիկներ: Այ քեզ բուրմո՛ւնք: Օծանելիքի գործարանը ի՞նչ է սրա դիմաց: Չե՛, այնտեղ այսպիսի բուրմունքներ չկան:

Ըստ երևույթին, նա հակում ուներ դեպի մենախոսությունները: Յուրաքանչյուր միտքն ու զգացմունքն արտահայտվում էր շարժում, չարաճճի դեմքի վրա, իսկ լեզուն, աշխատելով ետ չմնալ, քարձրածայն էր դուրս տալիս բոլոր մտքերը:

Մարդն առվակի ափին կռացավ և սկսեց ազահորեն ջուր խմել:

– Ինչ ջուր է՛, – քացականչեց նա: Հետո քարձրացրեց գլուխը ու, քերանը սրբելով, զննեց առվակի մյուս ափի բլուրը: Այդ բլուրը գրավեց նրա ուշադրությունը: Դեռ փորի վրա պառկած՝ նա երկար զննում էր բլրալանջը: Դա փորձված մարդու հայացք էր, որ լանջով վեր սահեց, դեմ առավ կիրճի ատամնավոր պատին և նորից ցած իջավ առվակի վրա: Հետո մարդը ոտքի ելավ, երկրորդ անգամ դիտեց բլուրը:

– Կարծես թե լավ է, – եզրակացրեց նա՝ գետնից հավաքելով քլունգը, քահն ու թասը:

Ոտքերը հեշտությամբ քարից քար փոխելով՝ նա վարար տեղից քիչ ցած անցավ առվի մյուս ափը: Հենց ափի մոտ թեքությունից էլ մի լրիվ քահ հող վերցրեց ու լցրեց թասի մեջ: Հետո պալգեց, ձեռքերում պահած թասը ընկղմեց առվի մեջ և ճարպիկ ոլորուն թափահարումներով սկսեց լվանալ թասի միջի հողը: Ավելի թեթև կտորները քարձրանում էին ջրի երեսը, և նա, թասը զգուշորեն թեքելով, դրանք թափում էր դուրս: Երբեմն գործն արագացնելու համար նա թասը դնում էր գետնին, ձեռքերով ջոկում միջի խոշոր գետաքարն ու խիճը:

Թասն արագորեն դատարկվում էր: Վերջապես հատակին մնացին միայն մանրախիճի փոքրիկ հատիկներ և հողի քարակ շերտ: Հիմա մարդն ավելի դանդաղ և ուշադիր էր լվանում, որովհետև պահանջվում էր ավելի մանրագինն ու խնամքով աշխատանք: Մարդն ավելի զգուշորեն ու փորձառու հայացքով էր զննում թասի հատակի նստվածքը: Վերջապես, քացի

ջրից, աչքի համար անտեսանելի ոչինչ չմնաց: Մարդն արագ, ոլորապտույտ շարժումով դուրս թափեց ջուրը, և հատակին երևաց ավազի մի սև շերտ, որը վրձնախազի պես թարակ էր: Մարդը երկար նայում էր: Վրձնախազի կենտրոնում կայծկլտաց ոսկու մի փոքրիկ հատիկ: Մարդը թասի մեջ մի քիչ ջուր լցրեց և, թափահարելով այն, նորից սկսեց լվանալ ավազը: Դարձյալ մի ոսկի հատիկ կայծկլտաց՝ ի հատուցումն նրա չարչարանքի:

Դրանից հետո մարդը ոսկու ավազը լվանում էր սովորականից շատ ավելի մեծ ջանասիրությամբ: Նա սև ավազը փոքրիկ բաժիններով թասի ծոված մասից դուրս թափելիս ամեն անգամ ուշադիր հետևում էր, որ ոչ մի՝ թեկուզ ամենափոքրիկ ոսկեհատիկ աչքից չվրիպի: Կրքոտությամբ հետևելով յուրաքանչյուր ոսկե կայծին՝ աշխատում էր այնպես անել, որ ջրի հետ միայն ավազը թափվի առվի մեջ: Շուտով գնդասեղի ծայրից ոչ մեծ, մի նոր ոսկե փայլք երևաց թասի պռունկին, և նա անմիջապես հրեց այն դեպի կենտրոնը: Նորից մի փայլք հայտնաբերվեց այդ եղանակով. հետո երրորդը, չորրորդը: Ինչպե՞ս էին մտահոգում նրան այդ փայլքերը: Ինչպես հովիվը՝ գառներին, նա իրար վրա էր հավաքում իր ոսկե հատիկները՝ հետևելով, որ ոչ մեկը դուրս չմնա հոտից: Վերջապես թասի հատակին ոսկու հատիկներից թացի ոչինչ չմնաց: Մարդը հաշվեց դրանք և այդքան քրտնաջան աշխատանքից հետո վճռական շարժումով թափեց առվակի մեջ:

Սակայն երբ նա ոտքի էր կանգնել, ազահուրյան կրակն արդեն փայլում էր կապույտ աչքերում:

– Յոթ,– մրթմրթաց նա՝ հաշվելով հատիկները, որոնց պատճառով այնքան համառորեն աշխատել էր, կարծես միայն նրա համար, որ նույնպիսի անհոգությամբ բաժանվեր դրանցից:– Յոթ,– շեշտելով կրկնեց նա, կարծես ցանկանում էր թիվը տպավորել մտքի մեջ:

Մարդը երկար անշարժ կանգնել նայել էր թլրալանջին: Հիմա նրա աչքերում քոցկլտում էր ազահ, տազնապալից հետաքրքրությունը: Նա ամբողջովին դողում էր ուրախ հուզմունքից, նրա շարժումների մեջ ինչ-որ զգուշավորություն էր հայտնվել, այն գիշատիչ գազանի նման, որ ընկել է հետքի վրա:

Հետո նա առվակի ափով մի քանի քայլ ցած իջավ ու նորից թասի մեջ հող լցրեց: Մարդը նորից սկսեց քրտնաջանորեն լվանալ թասի միջի հողն ու կրքոտ հետևել ոսկե հատիկներին, իսկ դրանք հաշվելուց հետո առանց ափսոսանքի թափեց առվակը:

– Հի՛նգ,– մրթմրթաց նա: Եվ կրկնեց.- հի՛նգ:

Չդիմանալով գաթակղությանը՝ նա մի անգամ էլ հայացք գցեց թեքության վրա, հոսանքով իջավ ցած ու լցրեց թասը: Ոսկե հատիկները գնալով պակասում էին: «Չորս, երեք, երկու, երկու, մեկ»,– աշխատում էր տպավո-

րել թվերը հիշողության մեջ, քանի դեռ առկա կով ցած էր իջնում: Երբ իր չարչարանքից հետո լոկ մի ոսկե հատիկ մնաց, նա ընդհատեց լվացումը, խարույկ վառեց, թասը պահեց բոցի վրա, մինչև որ այն կապտասև գույն ստացավ: Թասը քննադատորեն շուռումուռ տալուց հետո մարդը գլխով հավանություն տվեց. այդ մուգ գույնի վրա ոչ մի, նույնիսկ ամենավոքորիկ ոսկե փայլքը նրա աչքից չէր վրիպի:

Ավելի ցած իջնելով՝ մարդը նորից թասի մեջ հող լցրեց: Միայն մեկ ոսկե փայլք մնաց հատակին: Երրորդ փորձարկմանը բոլորովին ոսկի չհայտնաբերվեց: Մարդը չհանգստացավ. իրարից մեկ ֆուտ հեռավորության վրա ևս երեք փորձարկում կատարեց: Այստեղ էլ ոսկի չկար, բայց մարդը չուսալքվեց, ընդհակառակը, նա իր հայտնագործությունից ըստ երևույթին գոհ էր: Յուրաքանչյուր անարդյունք լվացումից հետո նրա հուզմունքը աճում էր: Վերջապես նա հասակով մեկ ձգվեց և ուրախությամբ բացականչեց.

– Թե որ ես չեմ գտել իմ ուզածը, թող Աստված խսկ խնձորներ թափի գլխիս:

Մարդը վերադարձավ իր առաջին փորձարկումների տեղը և, առկա կով վեր բարձրանալով, վերսկսեց լվացումը: Սկզբում նրա ոսկե հատիկները շարունակ աճում էին զարմանալի արագ: «Տասնչորս, տասնութ, քսանմեկ, քսանվեց»,– մտքում հաշվում էր նա:

Առկա կի վարար մասում թասի մեջ մնաց ամենահարուստ ավարը. երեսունհինգ ոսկե փայլք:

Արևն արդեն զենիթում էր, իսկ մարդը դեռևս շարունակում էր աշխատել: Նա առվի ափով շարժվում էր դեպի վերև ու թաս թասի ետևից ավագ էր լվանում. բայց նրա չարչարանքների արդյունքն սկսեց նկատելի կերպով նվազել:

– Տես, ո՛նց է թաքնվում,– սաստիկ հուզված բացականչեց նա, երբ մի բահ հողի մեջ լոկ մեկ հատ ոսկե փայլք գտավ: Երբ վերջին մի քանի թասերում ոսկու ոչ մի հատիկ չհայտնաբերվեց, մարդը ոտքի ելավ ու գոհ հայացքով զննեց բլուրը:

– Հը՛, տիկի՛ն Երակ,– ձայն տվեց նա այնպիսի տոնով, կարծես դիմում էր բլրի խորքերում թաքնված ինչ-որ անտեսանելի էակի:– Հը՛, տիկի՛ն Երակ: Ես գալիս եմ: Գալիս եմ Ձեզ մոտ: Եվ հանգիստ եղեք, կհասնեմ Ձեզ: Լսո՞ւմ եք ինձ, տիկի՛ն: Թող գետնի տակն անցնեմ, եթե չհասնեմ Ձեզ:

Մարդը շրջվեց, նայեց վեր՝ անամպ երկնքի լազուրում փայլող արևին, որ ուղիղ նրա գլխավերևում էր: Հետո նա իր շարք-շարք փորած փոսերի կողքով սկսեց ցած իջնել կիրճով, առկա կի վարար տեղից անցավ մյուս ափն ու անհետացավ կանաչ թփերի մեջ: Բայց նրա ուրախ երգի հեռացող

ձայնը դեռ շարունակում էր իշխել շրջակայքում՝ թույլ չտալով, որ վերականգնվեն կիրճի լռությունն ու հանգստի ոգին:

Շուտով նորից երևաց մարդը. նա իր ծանր կոշիկներով ուժեղ հարվածում էր քարերին: Կանաչ պատնեշը խոտորվեց. կարծես վերջին ուժերը լարած, ինչ-որ բանի դիմադրելով՝ նա տատանվում էր այս ու այն կողմ: Հնչեց մետաղի ու քարի հարվածների զրնգոցը, թփերը խշխշացին, մարդու ձայնը դարձավ ավելի կտրուկ, հրամայական: Ծանր շնչելով ինչ-որ խոշորամարմին կենդանի էր քայլում: Հետո տերևների ամպեր թափվեցին, և քիչ անց թփերի միջից դուրս եկավ մի ձի: Նրա մեջքին բեռ կար, որից բաղեմների ու վայրի խաղողի ճյուղեր էին կախվել: Կենդանին զարմացած նայեց մարգագետնին, հետո գլուխն իջեցրեց, սկսեց ախորժակով կրծել խոտը: Առաջինի ետևից հայտնվեց երկրորդ ձին: Մամռակալած քարերի վրա նա մի անգամ սայթաքեց, բայց հենց որ սմբակները թաղվեցին մարգագետնի հյուրընկալ կանաչի մեջ, վերականգնեց հավասարակշռությունը: Չնայած այս ձին առանց ձիավորի էր, մեջքին կար երկարատև օգտագործելուց գունաթափված և մաշված մեքսիկական երկսապատ թամբ:

Ամենից վերջում մոտեցավ մարդը: Հանգիստ տեղ ընտրելուց հետո նա թամբն ու բեռը գցեց գետնին, ձիերին արձակեց՝ ազատության մեջ արածելու: Հետո քանդեց բեռը, հանեց ուտելիքը, թավան, սրճամանը, տաշեղ ու չորացած խոտ հավաքեց և խարույկ վառեց:

– Օխա՜յ, – բացականչեց նա:– Ինչ էլ տան, կխժռեմ, թեկուզ երկաթե խարտուկ ու ժանգոտ մեխեր էլ մատուցեն, դարձյալ շնորհակալություն կասեի տիրուհուն, դեռ երկրորդ բաժնից էլ չէի հրաժարվի:– Նա ուղղվեց. գրպաններում լուցկի էր փնտրում: Հայացքն ընկավ առվի մյուս ափին՝ բլրի թեքությամբ: Մատներն արդեն բռնել էին լուցկու տուփը, բայց իսկույն թուլացան, և նա ձեռքը հանեց գրպանից: Մարդը որոշակի տատանվում էր. նայեց խարույկի մոտ թափած ամաններին, բայց նորից հայացքը սահեց թեքության վրա:

– Մի անգամ էլ փորեմ, – վերջապես վճռեց նա՝ ուղղվելով դեպի առվակը:– Դրանից օգուտ չկա, գիտեմ, – արդարանում էր նա:– Ուտելը կարելի է հետաձգել, մեծ վնաս չենք կրի:

Մարդը առաջին փոսերի շարքից մի քանի ֆուտ հեռացավ, սկսեց երկրորդ շարքը փորել: Արևը թեքվում էր արևմուտք, ստվերները երկարում էին, բայց նա շարունակում էր աշխատել: Նա սկսեց երրորդ շարքը փորել: Բարձրանալով բլուրն ի վեր՝ նա լանջի վրա փորեց հորիզոնական փոսերի շարքեր: Յուրաքանչյուր շարքի մեջտեղի մասը ոսկով հարուստ էր, մինչդեռ ծայրերի փոսերում ոսկի չկար: Եվ մարդը թեքությամբ որքան բարձրանում էր վեր, այնքան շարքերը համաչափ կերպով կարճանում էին

այնպես, որ թեքությունից էլ բարձր՝ ինչ-որ տեղ, վերջին շարքը պետք է վերածվեր կետի: Աստիճանաբար ստացվեց շուռ տված «V» տառը հիշեցնող մի պատկեր, գնալով իրար մոտեցող փորվածքների եզրերի գծերը ցույց էին տալիս ոսկեքեր ավազի սահմանը:

Մարդու նպատակակետն էլ հենց այդ «V»-ի գագաթն էր: Նրա հայացքը մի քանի անգամ սահեց թեքությամբ վեր. մարդը ձգտում էր որոշել այն կետը, ուր պետք է թաքնված լինեին ոսկեքեր ավազը: Իր գլխավերևում՝ բլրալանջին ինչ-որ տեղ թաքնված հենց այդ կետին էլ նա հասցեագրում էր իր խոսքերը՝ անվանելով դրան «տիկին Երակ»:

– Ապա համեցեք ինձ մոտ, տիկին Երակ: Սիրալիր եղեք, քնքուշ, իջեք ինձ մոտ: Լա՛վ, – վճռական հայտարարեց նա քիչ հետո:– Լա՛վ, տիկին Երակ, երևում է, ես ինքս պիտի Ձեզ մոտ բարձրանամ և տեղում Ձեր ջարդը տամ: Ի՞նչ արած, այդպես էլ կանեն: Այդպե՛ս էլ կանեն, – սպառնալից ավելացրեց վերջում:

Ամեն անգամ մարդը հողով լի թասը տանում լվանում էր առվում: Ինչքան թեքության վերին մասերից էր նա հող վերցնում, այնքան հարստանում էր փորձարկումների արդյունքն այնպես, որ վերջում նա սկսեց ոսկին հավաքել թիթեղի կտորով, որն անփույթ խոթել էր անդրավարտիքի ետևի գրպանը: Մարդն այնպես էր կլանված իր աշխատանքով, որ չէր նկատել դանդաղ իջնող մթնշաղը և սթափվեց միայն այն ժամանակ, երբ ոչ մի ճիգով այլևս չէր կարողանում ոսկու փայլք նշմարել թասի հատակին:

Նա կտրուկ ոտքի ելավ: Շինծու սարսափ և զարմանք կար նրա դեմքին, և ատամների արանքից հատ-հատ արտասանեց.

– Սատանան այնպես է տարել խելքս, որ ուտելս էլ եմ մոռացել:

Խավարում սայթաքելով՝ նա թռավ առվակի մյուս ափը ու վառեց իր ուշացած խարույկը: Ընթրիքը ապխտած կրծքի միս էր, բլիթներ և տաքացրած քակլա: Նա տեղավորվեց մարմրող ածուխների կողքին և գիշերվա շուկներին ականջ դրած՝ ծխամորճ էր ծխում, իսկ թավուտի միջից ժպտում էր լուսնյակը: Հետո ոտքերից հանեց ծանր կոշիկներն ու վերմակը քաշեց մինչև ծնոտը: Լուսնի թափանցիկ շողերի տակ նրա դեմքը գունատ էր մահացածի դեմքի պես: Բայց այդ մահացածը հանկարծ կենդանացավ ու հենվելով արմունկներին՝ նայեց առվակի այն կողմը՝ բլրալանջին:

– Բարի գիշեր, տիկին Երակ, – քնկոտ բղավեց նա:– Բարի գիշեր:

Գորշ լուսադեմն էլ անցավ, իսկ մարդը դեռ քնած էր: Արևի առաջին թեք ճառագայթն ընկավ նրա կոպերին, մարդը վեր թռավ տեղից, քացեց աչքերն ու երկար նայեց շուրջը: Նա վերհիշեց երեկվա դեպքերը, ընկալեց ներկա պահն ու ոտքի կանգնեց: Հագնվելը հեշտ էր. կոշիկները քաշեց ոտ-

քերին ու վերջ: Նայեց հանգած խարույկին, հետո բլուրին. տատանվում էր, բայց հաղթահարելով գայթակղությունը՝ խարույկը վառեց:

– Մի՛ շտապիր, Բիլլ, մի՛ շտապիր,– համոզում էր նա իրեն,– ինչո՞ւ առանց մտածելու գործ բռնել: Ջուր քրտնելուց օգուտ չկա: Տիկին Երակը կսպասի: Նա ոչ մի տեղ չի փախչի, մինչև դու կնախաճաշես: Իսկ հիմա չէր խանգարի մի փոքր թարմացնեինք մեր ճաշացանկը: Գործի՛ անցիր:

Առվակի ափից մարդը մի դալար շիվ կտրեց, գրպանից հանեց բարակ թուղի կտորն ու բավականին ճմռված արհեստական ճամճը:

– Վաղ առավոտ է, գուցե կտցի՞,– մոթմոթաց նա՝ կարթը զցելով առվակի մեջ: Իսկ մեկ րոպե հետո ուրախ բացականչեց.

– Ի՞նչ էի ասում ձեզ, հը՞: Ի՞նչ էի ասում:

Նրա մոտ կոճ չկար, իսկ զուր ժամանակ կորցնել չարժեր, և նա արագ ու ճարակորեն, ձեռքից ձեռք անցկացնելով կարթաթելը, ջրից դուրս քաշեց արևի տակ փայլվող տասը դյույմանոց մի կարմրախայտ: Երեք կարմրախայտ, իրար հաջորդելով, ապահովեցին նրա նախաճաշը:

Երբ մարդը մոտեցավ առվակի անցման տեղին, որ գնար իր բլրալանջը, մի անսպասելի միտք ցնցեց նրան, ու նա կանգ առավ:

– Երևակայիր, չէր խանգարի առվակով մի քիչ ցած իջնել, նայել՝ ինչ կա, ինչ չկա,– մոթմոթաց նա:– Ինչ գիտես, թե մի սրիկայի մեկը չի թափառում մոտերքում:– Եվ շարունակեց մոթմոթալ:– Չէ՛, չէ՛, իսկապես որ, պետք է գնալ նայել:– Մարդը քարերի վրայով անցավ առվի մյուս ափը ու երբ ոտք դրեց բլուրի վրա, նրա ամբողջ հեռատեսությունը ցնդեց գլխից, և նա կրկին գործի անցավ: Նա մեջքն ուղղեց միայն այն ժամանակ, երբ արդեն մթնում էր: Ձեռքով շփեց կոտրատվող գոտկատեղն ու փնչաց.

– Հիմա՞ ինչ կասես: Ինչ ուզում ես արա՛, բայց նորից ուտելը մոռացար: Չէ՛, խելքի արի, թե չէ կնմանվես այն հիմարին, որ լուսաբացից լուսաբաց ծոմ է պահում:

– Աշխարհում ամենից անիծված բանը այդ երակներն են. ամեն բան կմոռանաս,– եզրակացրեց մարդը գիշերը, երբ մտնում էր վերմակի տակ: Բայց, չնայած դրան, այս անգամ էլ չմոռացավ հրաժեշտի ողջույնով դիմել բլրալանջին.

– Բարի գիշեր, տիկի՛ն Երակ: Բարի գիշե՛ր:

Արևի դուրս գալու հետ միաժամանակ արթնանալով՝ մարդն արագ նախաճաշեց և անմիջապես գործի անցավ: Նա դողում էր տենդահարի պես, թասի մեջ ընկնող ավարն աստիճանաբար հարստանում էր, և մարդն ավելի էր հուզվում. այտերը վառվում էին, բայց ո՛չ արևից, ներսի տաքությունն էր թորթոքում նրան: Նա ոչ հոգնածություն էր զգում, ոչ էլ նկատում էր, թե ինչ-

պես էր թռչում ժամանակը: Թասի մեջ հող լցնելով՝ նա վագում էր ցած, լվանում այն առվակի ջրով, հետո, դիվահարի պես ծանր շնչելով, սալթաքելով, հայհոյանքներ տեղալով, կրկին վագում էր վեր ու նորից լցնում թասը:

Նա հիմա փորում էր առվակից մոտ հարյուր յարդ վերև և շուտ տված «V»-ն սկսել էր բավականին ընդգծված ձև ընդունել: Ոսկեքեր սեպի կողերը որոշակի իրար էին մոտենում, և մարդը մտքով պատկերացնում էր, թե որ կետում դրանք կհատվեն: Այնտեղ էր նրա նպատակը՝ «V»-ի գագաթը, և նա լվանում էր թաս թասի ետևից՝ աշխատելով հասնել իր ուզած կետին:

– Մոտ երկու յարդ մանասանետի թփից վերև ու մեկ յարդ դեպի աջ, – վերջապես որոշեց նա:

Հետո գայթակղվեց:

– Ավելի հեշտ է, քան սեփական քիթը գտնելը, – արտասանեց նա՝ թողնելով քրտնաջան լվացումը, թեքությամբ բարձրացավ դեպի նպատակակետը: Այնտեղ նա թասը հողով լցրեց և իջավ առվակի մոտ: Թասում ոչ մի հատիկ ոսկի չկար:

Մարդը փորում էր ու փորում՝ մեկ խոր, մեկ մակերևույթին մոտ, լվանում էր թաս թասի ետևից. բայց ամենաչնչին ոսկե փայլք անգամ չստացավ իր չարչարանքների դիմաց: Նա կատաղեց, գայթակղության համար անխնա հայհոյեց իրեն, հետո թեքությունով իջավ ցած և սկսեց փորձարկումները հերթական շարքից:

– Դանդաղ, բայց հաստատ գործ բռնիր, Բիլլ: Դանդաղ, բայց հաստատ, – երգում էր նա քթի տակ: – Երջանկությունը միանգամից վայելելը քո բանը չէ: Ժամանակն է, որ դա հասկանա: Խելքի արի, Բիլլ, խելքի արի: Դանդաղ, բայց հաստատ. ահա քո հաղթելու գրավականը ամեն տեսակ խաղի մեջ: Այդպես բռնիր գործդ ու մինչև վերջ պինդ կաց:

Որքան թլուրը հատող փոսաշարքերը կարճանում էին՝ ցույց տալով, որ «V»-ի կողերը ձգտում են մի կետի, այնքան փոսերի խորությունն աճում էր: Ոսկու հետքը իջնում էր թլուրի խորքերը: Այժմ միայն երեսուն դյույմ խորության վրա էին ոսկե փայլքեր հանդիպում: Մակերեսից քսանհինգ դյույմ, ինչպես երեսունհինգ դյույմ խորությունից վերցրած հողը ոսկի չէր բերում: Իսկ «V»-ի հիմքում՝ առվի ափին, մարդը ոսկե փայլքեր գտավ ուղղակի խոտի արմատների մոտ: Բայց ինչքան թեքությամբ վեր էր բարձրանում, ոսկին այնքան խորանում էր հողի մեջ: Այնքան էլ հեշտ չէր երեք դյույմ խորությամբ փոս փորել մեկ թաս հող լվանալու համար. իսկ «V»-ի գագաթին հասնելու համար ջանացողն ստիպված էր դեռ շատ այդպիսի փոսեր փորել:

– Ո՛վ գիտի, ինչքան խոր է գնացել, – թմրած գոտկատեղը շփելով՝ մի պահ դադար առավ մարդն ու հոգոց հանեց:

Նրա մեջքը կոտրատվում էր, մկանները թմրել էին, բայց, անհամբերությունից դողալով, նա քլունգն ու բահը ձեռքին քարձրանում էր վեր ու փշրում գորշ, փխրուն հողը: Նրա առջևում փռված էր հոտավետ ծաղիկներով պատված թավշե տարածությունը: Իսկ ետևում հողն ավերվել էր, ամայացել, կարծես հարթ թլրալանջի մակերևույթը տակնուվրա էին արել: Խխունջի պես դանդաղ առաջ շարժվելով, իր ետևից տգեղ հետքեր թողնելով՝ մարդը քանդում փչացնում էր գեղեցիկ հարթությունը:

Ոսկին ավելի ու ավելի էր խորանում հողի մեջ, բայց մարդու չարչարանքներն ավելի մեծ արդյունքի էին հասնում: Քսան ցենտ, երեսուն ցենտ, հիսուն, վաթսուն ցենտ. այդքան արդյունք տվեցին ոսկի որոնողի վերջին լվացումները: Իսկ օրվա վերջում նա ռեկորդ սահմանեց. մի փորձարկումից ստացավ ամբողջ մեկ դոլարի ոսկու ավագ:

– Սիրտս վկայում է, որ ինչ-որ թափառաշրջիկի մեկը թրև է գալիս այս կողմերում և ուզում է ինձ վնաս տալ,– քնկոտ մրթմրթաց նա գիշերը՝ վերմակը քաշելով մինչև ծնոտը: Եվ հանկարծ վեր թռավ ու նստեց:– Բիլլ,– ասաց նա կտրուկ,– լսիր ինձ, Բիլլ: Լսո՞ւմ ես, թե՞ չէ: Չէր խանգարի, եթե վաղն առավոտյան աչք ածեիր շրջակայքդ, տեսների՝ ինչ կա, ինչ չկա: Հասկացա՞ր: Վաղն առավոտյան, տե՛ս, չմոռանաս:– Հետո հորանջեց, նայեց թլրի կողմն ու ձայն տվեց,– բարի՛ գիշեր, տիկի՛ն Երակ:

Առավոտյան մարդը արևածագից էլ վաղ արթնացավ: Երբ առաջին շողը սահեց նրա վրայով, նա արդեն նախաճաշել վերջացրել էր և քարձրանում էր ժայռն ի վեր: Փլված ժայռակտորները ոտքերի համար հենարան դարձնելով՝ նա քարձրացավ սարի գագաթը ու նայեց չորս կողմը: Նրա շուրջը կենդանի շունչ չկար: Չորս կողմ ինչքան կտրում էր աչքը՝ խումբ-խումբ ձգվում էին լեռները: Մարդու հայացքը թռչում էր սարից սար, չափում նրանց միջև ընկած տարածությունները: Արևելյան կողմում գլխավոր լեռնաշղթան էր՝ Սիերայի ձյունաճերմակ գագաթները, որ կարծես խրվել էին երկնքի լազուրի մեջ: Եվ այդ լեռների օվկիանոսի հիմնական հունին միախառնվում էին հարավի և հյուսիսի իրար հյուսված լեռնաշարքերը: Դեպի արևմուտք լեռների ալիքները, խումբ խմբի ետև ցածրանալով, մեղմանում էին ու միաձուլվում նախալեռների կլորահարթ թլուրներին. իսկ սրանք էլ իրենց հերթին կարծես հալչում էին՝ հոսելով դեպի անտեսանելի, անծայրածիր հարթությունը:

Այդ վեհասքանչ տարածություններում պատառոտված թլրալանջից բացի ոչինչ չէր հիշեցնում մարդու կամ նրա ձեռքի գործերի մասին: Մարդը նայում էր երկար և ուշադիր: Նրան թվաց, որ հագիվ նկատելի ծխի քուլա էր տեսնում ինչ-որ մի տեղ՝ կիրճի խորքում: Նա նորից նայեց այդ կողմը և նորից որոշեց, որ դա ժայռոտ ծերպերում կապույտին տվող մառախուղի կտոր է:

– Հե՛յ, Դուք, տիկի՛ն Երակ,– դեպի անդունդը թեքվելով՝ քղավեց նա,– մի դուրս եկեք տեսնենք այդտեղից: Ես Ձեզ մոտ եմ գալիս, տիկի՛ն Երակ: Գալիս եմ:

Ծանր կոշիկները նրան դանդաղաշարժ, բռի տեսք էին տալիս, բայց նա, վայրի այծյամի պես ճարակորեն թռչկոտելով, գլխապտույտ քարճրությունից իջնում էր ցած: Անդունդի ամենածայրին քարը սլաց ոտքի տակից, բայց դա նրան չվախեցրեց: Մարդը կարծես գիտեր աղետի պահն ու հասցրեց ամենաանհույս հենարանն օգտագործել, որպեսզի, մի ակնթարթ միայն հենվելով նրա վրա, ոտքն ավելի ամուր տեղ դնի: Այնտեղ, ուր թեքությունը համարյա ուղղահայաց էր, և մի ակնթարթ էլ հնարավոր չէր հենվել, նա այդտեղ էլ իրեն չկորցրեց, ոտքը ճակատագրական վայրկյանի մի չնչին պահ միայն հենելով դավաճան ցցվածքին, ցատկեց հեռու: Իսկ այնտեղ, ուր նույնիսկ վայրկյանի այդ չնչին պահն էլ չէր օգնի, մարդը, մարմինն առաջ նետելով, կառչում էր ժայռի ցցվածքներից, քարերի ճեղքվածքներից կամ մերկացած արմատներով կասկածելի թփերից: Եվ ահա մոլեգին ճիշով ուղղահայաց ժայռից նա թռավ փափուկ փլվածքի վրա՝ իր հետ տանելով հողի ու խճաքարի թափվող տարափը:

Այդ առավոտ առաջին թասը երկու դոլարից ավելի ոսկու ավագ բերեց: Մարդն այդ փորձարկումը կատարել էր «V»-ի հենց կենտրոնից, իսկ դեպի աջ և ձախ ոսկու քանակն արագ նվազում էր: Փոսերի շարքերը գնալով կարճանում էին. սեպի իրար մոտեցող մասերի միջև մնում էր ընդամենը մի քանի յարդ: Մի քանի յարդ վերև էլ ընկած էր երկու կողերի հատման տեղը: Բայց ոսկու հետքը ավելի ու ավելի էր խորանում գետնի մեջ: Կեսօրից հետո մարդը միայն հինգ ֆուտ խորությունից վերցրած հողից էր ոսկի հանում:

Այսինքն՝ հիմա ոսկու հետքը ոչ թե հետք էր, այլ պարզապես իսկական ոսկեքեր հողաշերտ, և մարդը որոշեց՝ երբ հասնի երակին, կվերադառնա նախկին տեղն ու կաշխատի մակերևույթի վրա: Սակայն փորձարկումների շարունակ աճող հարստությունը նրան տագնապի մեջ էր գցում: Երեկոյան կողմ յուրաքանչյուր լվացումը տալիս էր արդեն երեք-չորս դոլարի ոսկու ավագ: Մարդն իրեն կորցրած, ծոծրակը քորելով նայեց մանասանտի թփին, որ աճել էր թեքությունից քիչ վերև՝ մոտավորապես այնտեղ, ուր պետք է գտնվեր շուռ տված «V»-ի գագաթը: Նա, իմաստունի պես գլուխը թափահարելով, արտասանեց.

– Երկուսից մեկը, Բի՛լլ, երկուսից մեկը: Կամ տիկին Երակը կորցրել է իր ամբողջ ոսկին, կամ նա այնքան հարուստ է, սատանան տանի, որ դու, երևակայիր, ուժ չես ունենա այդ ամբողջը քեզ հետ տանելու: Այ, դա արդեն իսկական դժբախտություն կլինի... Հը՛: Ի՞նչ կասես,– նման հաճելի եր-

կընտրանքի մասին մտածելուց փնջացրեց նա:

Մարդը դեռ առվի ափին էր, երբ մութը վրա տվեց, կապույտ աչքերը լարված պայքարում էին իջնող խավարի դեմ. նա լվանում էր վերջին թասը, որի մեջ ամենաքիչը հինգ դոլարի ոսկու ավազ կլիներ:

– Ափսոս, լապտեր չունեմ, մի քիչ էլ կաշխատեի, – մենախոսեց նա:

Այդ գիշեր մարդու քունը չէր տանում: Նա շուռումուռ էր գալիս, փակում աչքերը՝ հույսով, որ քունը կհաղթի, բայց ագահ անհամբերությունից բորբոքվել էր արյունը, և նայելով մթության մեջ՝ նա հոգնած մոթմոթաց քթի տակ.

– Գոնե շո՛ւտ քացվեր լույսը:

Հազիվ էին գունաթափվել աստղերը, մարդն արդեն ոտքի վրա էր: Լուսաբացի մթնշաղում արագ նախաճաշելուց հետո թերթյամբ բարձրացավ վերև՝ դեպի «տիկին Երակի» խորհրդավոր ապաստանը:

Այդ առավոտ ոսկու շիթն այնքան էր նեղացել, որ փորած փոսերի առաջին շարքում միայն երեք փոսի տեղ կար. մարդն արդեն չորրորդ օրն էր քայլ առ քայլ հետապնդում ոսկուն և լրիվ մոտեցել էր նրա ակունքին:

– Հանգի՛ստ, Բի՛լլ, հանգի՛ստ, – խրատում էր նա իրեն՝ բահը խրելով այն տեղը, ուր շուռ տված «V»-ի կողերը վերջապես միացան իրար:

– Համենայնդեպս, ձեռքս ընկաք, տիկի՛ն Երակ: Հաստատ ձեռքս ընկաք: Հիմա էլ ձեռքիցս չեք պրծնի, – ավելի ու ավելի խոր փորելով՝ կրկնեց նա մի քանի անգամ:

Չորս ֆուտ, հինգ ֆուտ, վեց ֆուտ. փորելը գնալով դժվարանում էր: Բահը, ինչ-որ կարծր հանքաշերտի կաշեղով, զնգաց: Մարդը զննեց փոսի հատակը:

– Կվարց է, – փոսի միջի հողը դուրս թափելուց հետո եզրակացրեց նա: Անմիջապես հարձակվեց փխրուն կվարցի վրա, սկսեց քլունգով կոտրատել հանքաքարի կտորները: Նա բահը խրեց քայքայված զանգվածի մեջ: Ինչ-որ դեղինին տվող բան շողշողաց: Մարդը պազեց և ինչպես ֆերմերը կմաքրեր նոր հանած կարտոֆիլը հողակոշտերից, սկսեց մաքրել կվարցի կտորը:

– Խայտառակ եղար, Սարդանապա՛լ, – գոչեց նա: – Այստեղ ամբողջ կտոր-կտոր ոսկի է, մեծ-մեծ կտորներով:

Նրա ձեռքում բռնած կվարցի հետ կտոր-կտոր մաքուր ոսկի կար: Նա զցեց այն թասի մեջ, սկսեց զննել մյուս կտորը: Այստեղ միայն մի քանի կետերում էին դեղին փայլքերը, բայց նա մատներով փշրեց փխրուն կվարցը, մինչև որ ափերի վրա շողշողաց ոսկին: Մարդը կտոր կտորի ետևից մաքրում էր և դրանք զցում թասի մեջ: Փոսի խորքում ահագին հարստություն կար թաքնված: Կվարցն արդեն այնքան էր քայքայվել, որ ոսկին ավելի շատ էր: Հանդիպում էին կտորներ, որոնց մեջ բոլորովին այլ հանքատեսակ չէր լինում, միայն մաքուր, բնական ոսկի:

Երբ քլունգը խրվեց երակի ուղիղ կենտրոնում, շուռ եկած հողը թանկարժեք քարերի կույտի պես շողշողաց դեղնագույն կայծերով: Այդ կայծերի խաղից շլացել էր մարդը. նա գլուխը դանդաղ թեքում էր այս ու այն կողմ:

– Դե, հիմա խոսեք ձեր Ոսկեքե՛ր հողաշերտերի մասին,– արհամարհանքով փնչացրեց նա:– Հը՛մ, այս երակի առաջ դրանք իսկի երեսուն ցենտ էլ չարժեն: Այ թե որտեղ է մաքուր ոսկին: Սատանան տանի, այսօրվանից ես այս կիրճը կանվանեմ «Ոսկե կիրճ»:

Մարդը պազած շարունակում էր ջոկել բնածին ոսկու կտորներն ու գցել դրանք թասը: Եվ հանկարծ նա աղետ նախազգաց: Նրան թվաց, որ ինչ-որ ստվեր ընկավ իր վրա: Բայց ստվեր չկար: Սիրտը կանգ առավ կրծքի տակ, կոկորդը սեղմվեց: Սիրտն իր միջից դուրս մղեց դանդաղ սառչող արյունը. նա զգաց, թե ինչպես է քրտնակալած քլուգը սառը ծեփի պես կպել մարմնին:

Մարդը ետ չնայեց, տեղից վեր չթռավ: Նա չէր շարժվում բոլորովին: Նա ջանում էր ըմբռնել իր զգացած նախազգուշացման պատճառը, պարզել խորհրդավոր ուժի աղբյուրը, որ նրան վտանգ էր ազդարարում: Բայց որտեղի՞ց էր այդ վտանգը. նա տենչում էր բռնել այդ անտեսանելի էակին, որ դժբախտություն էր սպառնում: Թշնամական ուժի հոսանքը երբեմն այնպիսի անշոշափելի ճանապարհներով է ազդում մեզ վրա, որ մեր զգացումներն ի վիճակի չեն լինում ըմբռնել դրանք, բայց կանխազգում են: Մարդը աղոտ զգում էր այդ հոսանքը, բայց չգիտեր, թե որտեղից է մոտենում: Տագնապալից ճնշող զգացում էր պատել մարդուն: Կարծես հանկարծակի ծածկեցին արևը: Խավար իջավ նրա հոգուն, կարծես մահվան շունչը ճախրում էր գլխավերևում:

Մարմնի յուրաքանչյուր նյարդը, յուրաքանչյուր մկանը նրան հրամայում էր վեր թռչել, երես առ երես դիմավորել անտեսանելի վտանգը, բայց կամքը խեղդում էր բնազդական վախը, ու մարդը մնում էր պազած, ոսկու բնածին կտորը ձեռքին: Նա չէր համարձակվում շուռ գալ, բայց հիմա արդեն հաստատ գիտեր, որ ինչ-որ մեկը կանգնած է իր թիկունքում՝ փոսի եզրին: Մարդն այնպիսի տեսք ընդունեց, իբրև կլանված է ոսկու կտորով: Նա այդ կտորն ամեն կողմից զննում էր, շուռումուռ տալիս, մաքրում նրա վրայի հողը... Եվ այդ ամբողջ ժամանակամիջոցում նա գիտեր, որ ինչ-որ մեկը, թիկունքում կանգնած, իր ուսի վրայից ոսկուն է նայում:

Շարունակելով ձևացնել, թե իբր իրեն շատ է հետաքրքրում ոսկու կտորը՝ մարդը լարված ականջ էր դնում, մինչև որ մեջքին զգաց ինչ-որ մեկի որոշակի շնչառությունը: Նրա հայացքն սկսեց գետնի վրա գեմք որոնել ու դեմ առավ միայն հողից դուրս ցցված ոսկու կտորներին, որոնք հիմա՝ աղետի պահին, այնքա՛ն անօգուտ էին: Գուցե քլո՛նգը օգտագործեր, բայց

ո՛չ, ո՛չ հիմա: Մարդը գիտակցեց, որ լրիվ դատապարտված է: Նա յոթ ֆուտ խորությամբ փոսի հատակում էր, գլուխը հագիվ հասներ փոսի եզրին: Նա թակարդի մեջ էր:

Մարդը շարունակում էր պազած մնալ: Նա դեռևս կարողանում էր տիրապետել իրեն, մտքում պրպտում էր փրկության բոլոր միջոցներն ու ավելի պարզ ըմբռնում, որ ինքն անգոր է: Նա շարունակեց ոսկու կտորների վրայից մաքրել հողը և գցել դրանք թասի մեջ: Նրան այլ բան չէր մնում անելու: Եվ, այնուամենայնիվ, գիտակցում էր, որ վաղ թե ուշ պետք է վեր կենա ու երես առ երես նայի նրան, ով շնչում էր իր ետևում կանգնած: Վայրկյաններն անցնում էին, և նա հասկանում էր, որ մոտենում է այն պահը, երբ ստիպված պետք է լինի կանգնել, կամ... Եվ հենց միայն այդ մտքից քրտնակալած, իր գանձի վրա կծկված՝ ընդունել մահը:

Եվ, այնուամենայնիվ, շարունակում էր պազած մնալ ու, ոսկու կտորների վրայի հողը մաքրելով, մտածում էր, թե ինչ անի: Կարելի էր հանկարծակի վեր կենալ, մի կերպ պրծնել փոսի միջից ու երես առ երես, հարթության վրա հանդիպել նրան, ով իրեն սպառնում էր: Կամ գուցե բարձրանար՝ դանդաղ, անբռնազբոսիկ ու իբրև թե անակնկալ կերպով հայտնաբերեր թշնամուն, որն այնտեղ էր՝ իր թիկունքում: Մարմնի յուրաքանչյուր մկանը բաց կռիվ էր տենչում. բնագոյն էլ նրան այդ էր թելադրում՝ վեր կենալ, մի թռիչքով դուրս նետվել փոսից: Բայց գիտակցությունը, իրեն հատուկ խորամանկությամբ, թույլ չէր տալիս շտապել, անգզույշ հանդիպում ունենալ այն էակի հետ, որին նա չէր տեսնում:

Եվ մինչ մարդը որոնումների մեջ էր, նրա ականջի տակ հնչեց խլացնող մի թնդյուն: Նույն պահին նա սոսկալի հարված զգաց մեջքի ձախ կողմում, որտեղից կրակն ալիքներով տարածվեց ամբողջ մարմնով մեկ: Նա ուզեց վեր թռչել, բայց չհասցրեց նույնիսկ ուղղվել, փլվեց գետնին: Հետո մարմինը կրակից բռնկված տերևի նման կծկվեց, ծնկները դեմ առան նեղ փոսի պատին, և նա կրծքով խոնարհվեց ոսկով լի թասի վրա՝ երեսը թաղելով հողի, հանքաքարի կտորների մեջ: Ուրբերը մի քանի անգամ ջղաձգվեցին, մարմնով մեկ սարսուռ անցավ: Հետո թոքերը լայնացան և խոր հոգոց արձակելով՝ դանդաղ, շատ դանդաղ բաց թողեցին օդը: Մարմինը նույնպես աստիճանաբար տափակեց գետնին:

Փոսի վերևում ատրճանակը ձեռքին կանգնել էր անձանոթը: Նա երկար, ուշադիր զննում էր անկենդան մարմինը, հետո պազեց, նայեց ցած, ատրճանակը դրեց ծնկան վրա: Չեռքը տանելով գրպանը՝ նա մուգ թղթի մի կտոր հանեց, մի պտղունց ծխախոտ ու գլանակ փաթաթեց. կարճ, հաստ, շագանակագույն գլանակ՝ երկու ծայրերը ոլորած: Ոչ մի վայրկյան

աչք չհեռացնելով փոսի հատակին պառկած մարմնից՝ նա հաճույքով ծխեց: Նա ծխում էր առանց շտապելու, ու երբ գլանակը հանգավ, նորից վառեց այն: Եվ այդ ամբողջ ընթացքում նա աչքը չէր կտրում դիակից:

Վերջապես գցեց ծխախոտի մնացորդը, կանգնեց ու մոտեցավ փոսի եզրին: Ատրճանակն աջ ձեռքում բռնած՝ նա երկու ձեռքերով հենվեց հողին, ոտքերն իջեցրեց փոսի մեջ ու ձեռքերին հենված կախվեց: Հետո բաց թողեց ձեռքերն ու ցած թռավ:

Հենց նույն վայրկյանին ոսկի որոնողի թևն ամուր գրկեց նրա կոճերից և թափով ցած քաշեց: Թռչելու պահին անձանթն ատրճանակը պահել էր գլխավերևում, և հենց որ որոնողի մատները բռնեցին նրա ոտքերից, նա վայրկենապես ատրճանակի փողն ուղղեց ներքև. նա դեռ հողին չէր հասել, որ քաշեց ձգանը: Նեղ տարածության մեջ կրակոցը խլացուցիչ հնչեց: Թանձր ծխի մեջ ոչինչ հնարավոր չէր տարբերել: Երբ անձանթը մեջքով զարկվեց փոսի հատակին, ոսկի որոնողը կատվի պես ցատկեց նրա վրա ու ճնշեց նրան իր ծանրությամբ: Նույն ակնթարթին հակառակորդը, թևն իջեցնելով, նորից կրակեց, բայց ոսկի որոնողն արմունկով խփեց նրա ձեռքին: Ատրճանակի փողը շեղվեց վերև, ու գնդակը խրվեց հողի մեջ:

Հաջորդ պահին անձանթն զգաց, որ ոսկի որոնողի մատները սեղմվեցին իր դաստակին: Հիմա կռվում էին ատրճանակի համար. յուրաքանչյուրն աշխատում էր փողն ուղղել հակառակորդի վրա: Երբ ծուխը մի փոքր ցրվեց, մեջքի վրա պառկած անձանթն սկսեց որոշ բան տարբերել: Բայց այդ պահին ոսկի որոնողը կուրացրեց նրան՝ մի բուռ հող շփելով նրա աչքերին: Անձանթն անսպասելիորեն վայր գցեց ատրճանակը: Մի պահ անց անտանելի դողդյունով խավարն իջավ նրա գլխին ու ամեն բան կլանեց:

Իսկ ոսկի որոնողը կրակում էր նորից ու նորից, մինչև որ ատրճանակում ոչ մի գնդակ չմնաց: Հետո դիակը մի կողմ հրեց և, ծանր շնչելով, ընկավ նրա ոտքերին:

Նա շնչում էր դժվարությամբ, ծանր հևում ու հեծկլտում:

– Քոստ'ո շուն,– հագիվ արտասանեց նա:– Թաքուն եկավ իմ հետքերով, սպասեց, մինչև ամբողջ սև գործը վերջացնեմ, իսկ հետո, տե՛ս, մեջքիս վրա ծակ բացեց:

Ուժասպառությունից և կատաղությունից նա քիչ էր մնում լաց լինել: Հետո նայեց մահացածի դեմքին, որն այնպես էր շաղախված մանրախիճով ու հողով, որ հնարավոր չէր տարբերել դիմագծերը:

– Չէ՛, ծնված օրիցս չեմ տեսել այս ռեխը,– լավ զննելուց հետո եզրակացրեց ոսկի որոնողը:– Սովորական սրիկայի մեկն է, որոնցից շատ կան այս կողմերում, անիծված լինի սա: Եվ, ի վերջո, մեջքի՛ս է կրակում, մեջքի՛ս:

Նա քանդեց բլուզի կոճակները և շոշափեց կուրծքն ու ձախ կողը:

– Ծակել անցել է, առանձին բան չկա,– հանդիսավորությամբ քացականչեց նա:– Երևի նշան է բռնել ուր որ պետք է, քայց ձգանք քաշելիս ձեռքը շարժել է ապուշը: Դե՛ նրան ցո՛ւյց տվեցի: Դեռ կցավի,– մոթմոթաց նա:– Կարկատան դնեմ այս ծակին ու փասափուսաս քաշեմ այստեղից:

Նա դժվարությամբ դուրս եկավ փոսից, բլրից իջավ դեպի իր հանգրվանը: Քիչ անց վերադարձավ՝ բեռնավորված ձիու սանձը ձեռքին: Վերքի վրայի արյունոտ լաթը դուրս էր ցցվել բլուզի քացված մասից: Չախ ձեռքը դժվարությամբ էր շարժում, քայց շարունակում էր նրանով աշխատել:

Նա դիակը կռնատակերից թոկով կապոտեց, դուրս քաշեց փոսից, հետո սկսեց հավաքել ոսկին: Նա աշխատում էր համառորեն, ժամ առ ժամ, երբեմն-երբեմն դադար առնելով, որպեսզի շփեր թմրած ուսն ու քացականչեր:

– Մեջքի՛ս է կրակում: Քոսո՛ւտ շուն: Մեջքի՛ս է կրակում:

Երբ բնածին ոսկու բոլոր կտորները ջոկեց, մաքրեց և փաթաթեց ծածկոցի մեջ, նա մտքում հաշվեց իր հարստության քանակը:

– Չորս հարյուր ֆունտ, սատանա՛ն տանի ինձ: Դե, ասենք, մի երկու հարյուրը թող լինի կվարց ու հող. երկու հարյուր ֆունտ էլ մաքուր ոսկի է մնում: Բի՛լլ, սթափվիր: Երկու հարյուր ֆունտ ոսկի: Բառասո՛ւն հազար դոլար: Եվ այդ բոլորը քոնն է... Բոլորը քո՛նն է:

Նա հիացած քորեց ծոծրակը. հանկարծ մատները քսվեցին ինչ-որ անսովոր կոշտ բանի: Նա զգուշորեն շոշափեց ծոծրակի վերևի մասը. դա քերծվածքն էր, որ առաջացել էր երկրորդ անգամ կրակելուց:

Նա քարկացած մոտեցավ մահացածին:

– Հը՞: Էլի կանե՞ս,– կռվարար տոնով ասաց նա:– Էլի կանե՞ս, հը՞: Լա՛վ: Ես քեզ ոնց որ պետքն էր ցույց տվի, հիմա միայն մնում է քեզ կարգին թաղել: Կարծեմ, դու ինձ համար այդքանը չէիր անի:

Նա մահացածին քարշ տվեց փոսի մոտ և հրեց ներքև: Դիակը խուլ փլվեց փոսի հատակին՝ երեսով դեպի վեր: Մարդը կռացավ ու նայեց մահացածին:

– Իսկ դու դեռ մեջքիս կրակեցիր,– ասաց նա հանդիմանանքով:

Բահն ու քլունգը գործի դնելով՝ նա հող լցրեց փոսի մեջ: Հետո ոսկին քարձեց ձիուն: Բեռը շատ ծանր էր. իջնելով դեպի հանգրվանը՝ նա բեռի մի մասը տեղափոխեց մյուս ձիու վրա: Բայց դարձյալ ստիպված էր իր ճամփորդական սարքուկարգի մի մասը դեն գցել. բահը, քլունգը, թասը, ուտելիքի մի մասը և այլ մանր-մունր բաներ:

Արևը զենիթում էր, երբ քաղեղների ու վայրի խաղողի կենդանի պատնեշի միջով քշեց ձիերը: Դժվարությամբ մագլցելով հսկայական քարաբեկորների վրայով՝ ձիերը մի քանի անգամ ծառս եղան և կույր-կույր անցան

թփերի խիտ հյուսվածքի միջով: Հեծկան ձին մի անգամ ծանրությամբ փլվեց գետնին. մարդը, նրա վրայից բեռն իջեցնելով, օգնեց, որ ոտքի կանգնի: Երբ կենդանին նորից շարունակեց ճամփան, մարդը շուռ եկավ, կանաչ ճյուղերի ցանցի միջից մի վերջին հայացք գցեց Բլրալանջին:

– Քոստ'տ շուն,– ասաց նա ու հեռացավ:

Մացառուտը խշխշում էր, ճրթճրթում: Թփերի ծայրերը թեթևակի տա-
րութերվում էին՝ նշելով թավուտի միջով անցնող ձիերի ճանապարհը: Եր-
բեմն լսվում էին սմբակների ու քարերի հարվածի ձայներ, երբեմն կոպիտ
գոռոց կամ հայիոյանք: Հետո հնչեց մարդու երգի ձայնը.

*Շուրջդ նայիր՝
Բարեբեր քանի լեռ է ձգվում վեր:
Չարից հեռու կլինես,
Մեղքիդ բեռը քեզ գցես
Ճամփիդ կողքի փոսը խոր:
Միևնույն է,
Աստծու հյո՛ւրն ես դու մի օր:*

Երգը գնալով ավելի մեղմ էր հնչում, և լռության հետ մեկտեղ կիրճի ոգին
նորից իշխեց շրջապատի վրա: Կրկին ավարկոտ քչքչաց առվակը: Լսվեց
լեռնային մեղունների քնաբեր բզզոցը: Բարդու ձյունաճերմակ աղվամազը
հանդարտ սավառնեց անուշաբույր օդում: Թիթեռնիկները թռչկոտելով
պտտվեցին ծառերի շուրջը, արևի խաղաղ փայլքը տարածվեց կիրճում: Մի-
այն մարգագետնի սմբակների հետքերն ու Բլրալանջի վրայի խոր փոր-
վածքները մնացին որպես հիշատակ՝ անհանգիստ կյանքի մասին, որ խան-
գարել էր կիրճի խաղաղ բունը և հեռացել:

ԲԱՌԱՐԱՆ

բաղեղ – փաթաթվող, մագլցող բույսերի տեսակ

խայտաբղետել – վառ գույներով առանձնանալ, **խայտաբղետ**՝ գույնզգույն

մանասանետ – ծառի տեսակ

մարջանաթև – մարջան՝ բուստ, ծովային կենդանիների կիր դարձած մար-
միններից առաջացած քար՝ սպիտակ, կարմիր կամ սև գույնի, որից զարդ են
պատրաստում: Մարջանաթև մարջանի մման, մարջանի գույնի թև ունեցող

տորոն – բույս, որի արմատից ստանում են կարմիր ներկ

թնդահամ – թունդ համ ունեցող, թունդ, սուր բուրմունք ունեցող

փափկամոլիկ – փափկասեր, փափուկ կյանքի սիրահար

խոխոջ – հոսող բարակ առվի ձայնը, կարկաչ

ռունգ – քթանցք, կենդանու քիթը, դունչը

ծածանք – ջրի ծածանվելը, մեղմ տատանումը
բոժոժիկ – փոքրիկ զանգուլակ
խատուտիկ – փետրավոր խոտաբույսի տեսակ
մենախոտություն – ինքն իրեն խոսել, թատերգությունների մեջ հերոսի խոսքի դրսևորման ձև (խոսքի այլ ձև է **երկխոտությունը**, երբ զրուցում են երկու հոգի)
վրձնախազ – վրձնի թողած խազ, ներկի հետք
զենիք – երկնքի ամենաբարձր կետը
երկապատ – երկու սապատ ունեցող
սապատ – կուզ, որոշ կենդանիների մեջքին, օրինակ՝ ուղտի, ուռուցիկ ճարպագունդ
խարտուք – խարտելուց առաջացած մետաղի փոշի
ֆուտ – ոտնաչափ, որը հավասար է 30 սմ
ֆունտ – ծանրության չափ, հավասար է 409,5 գրամի (Ռուսաստանում), 453,6 գրամի (Անգլիայում)
դույն – երկարության չափ, հավասար է 2,54 սմ
յարդ – երկարության չափ, հավասար է 0,9143992 մ (Անգլիայում), 0,9144018 մ (ԱՄՆ-ում)
ապուխտ – ծխահարելու, տապակելու կամ չորացնելու հատուկ եղանակով ուտելու համար մշակված չոր միս
բակլա – լոբազգիներին պատկանող բույս, այդ բույսի հատիկը
ծխամորճ – ծխելու հարմարանք, չիբուխ
թոկ – պարան
թավիշ – նուրբ, խավոտ, փափուկ կտոր, ինչը համեմատության հիմք է՝ թավշե
լագուր – երկնագույն, բաց կապույտ գույն, մասն` ջինջ, հստակ, մաքուր
կլորահարթ – կլոր և հարթ դիրք, տեսք
բռի – կոպիտ, կոշտ, անուշ, անկիրթ
դռլար – դրամական միավոր, որ ընդունված է ԱՄՆ-ում և ուրիշ երկրներում
ցենտ – դոլարի մանրը, մեկ դոլարը հավասար է 100 ցենտի
ֆերմեր – գյուղական տնտեսության տեր, ագարակատեր
քրտնակալած – մարմինը քրտինքով պատած
հանգրվան – հանգստանալու տեղ, կայան, իջևանատեղ, ճանապարհի հերթական կայանատեղ
Միերա – ԱՄՆ-ի հյուսիսում ձգվող լեռնաշղթա
կռնատակ – թևատակ, **կռտի** թև
կվարց – հանքաքարի տեսակ, որձաքար
Սարդանապալ – լեգենդար թագավոր, հայտնի էր ճոխության և հաճույքի նկատմամբ մեծ սիրով. ըստ ավանդության՝ Նինվեի իր ապարանքում թշնամիներով շրջապատված Սարդանապալը կանանց և գանձերի հետ մեկտեղ իրեն հրդեհում է

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ինչո՞ւ է պատմվածքը վերնագրված «Ոսկե կիրճը»: Ո՞ր պահին պատմվածքի հերոսը որոշեց կիրճն անվանել «Ոսկե կիրճ» և ինչո՞ւ:
2. Ինչպիսի՞ ընկալատկերով է սկսվում պատմվածքը: Տարվա ո՞ր եղանակն է, և ինչի՞ց կարող ես դա կռահել:
3. Ի՞նչ բույսերի, հատապտուղների ու կենդանիների տեսակների անուններ է տալիս հեղինակը:
4. Ի՞նչ էր հերոսի անունը, ե՞րբ ենք իմանում և ինչպե՞ս:
5. Ի՞նչ երգ էր երգում հերոսը կիրճ մտնելիս: Ո՞րն է այդ երգի իմաստը:
6. Ինչպե՞ս կրացատրեք կիրճին տրված այս արտահայտությունները. «Հրա՛շք դժոխային: Այ քեզ դրա՛խտ»:
7. Ինչպիսի՞ն էր մարդու արտաքինը: Ի՞նչ գործիքներով էր նա զինված:
8. Ինչպե՞ս էր հողն ու ավազը լվանալով գտնում ոսկու հատիկները: Սկզբում քանի՞ ոսկու հատիկ մնաց թասի տակ: Իսկ հետո քանի՞ հատի հասավ դրանց թիվը:
9. Ի՞նչ արտահայտությամբ էր Բիլլը դիմում ոսկեքեր լեռնաշերտին:
10. Շրջված V տառը հիշեցնող պատկերն ի՞նչ գործողությունների է մղում նրան: Շրջված V տառի պատկերի փոխարեն կարո՞ղ եք օգտագործել **երամանձ** (թռչունների երամի ձև ունեցող), **բուրգած** (բուրգի ձև ունեցող) բառակապակցությունները: Իսկ **սեպած** բառը ուղղակիորեն կհամապատասխանի՞ շրջված V-ին, թե՞ ոչ:
11. Քանի՞ օր մարդը մնաց կիրճում, ի՞նչ էր ուտում, որտե՞ղ էր քնում:
12. Ինչպե՞ս նա հասավ ոսկու բնածին կտորներին:
13. Վտանգի ի՞նչ կանխագագում ուներ Բիլլը, և ի՞նչ պատահեց նրա հետ:
14. Ոսկու տենդով համակված Բիլլը սկամա դարձավ մարդասպան: Ինչպե՞ս ես բացատրում նրա այդ արարքը: Սպանվածի հետ ինչպե՞ս է վարվում Բիլլը:
15. Ինչքա՞ն ոսկի էր նա հավաքել, և իր հաշվումներով դա որքա՞ն գումար պետք է կազմեր:
16. Քանի՞ ձի ուներ մարդը, և ոսկին ինչպե՞ս է տեղափոխում:
17. Ինչպե՞ս է ավարտվում պատմվածքը:
18. Դասարանում խմբավորվե՛ք, պատմվածքը քաժանե՛ք մասերի, ամեն մի խումբը թող կարդա իր մասը, այդ մասը պատմե՛ք ձեր խմբի անդամներին, վերջում յուրաքանչյուր խմբից մեկը բովանդակային հաջորդակալությամբ թող պատմի իր մասը, մինչև պատմվածքն ավարտվի և ամփոփվի: Հարցեր տվե՛ք պատմողներին և ամփոփե՛ք Ձեկ Լոնդոնի կենսագրությունն ու այս պատմվածքի բովանդակությունը: Նշե՛ք կերպարի և ընկալատկերի ամենաբնութագրական և ցայտուն արտահայտված հատկանիշները:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ի՞ՆՉ Է ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ (ներածություն)	3
ԵՂԻՇԵ ՉԱՐԵՆՑ	9
Կյանքը և ստեղծագործական ուղին	9
Հիշողություններ Չարենցի մասին	11
Հայրենիքում	16
Տաղ անձնական	17
Մորս համար գազել	20
Էլի գարուն կգա, կբացվի վարդը	21
Ես իմ անուշ Հայաստանի արևահամ բառն եմ սիրում	22
ԴԵՐԵՆԻԿ ԴԵՄԻՐՃՅԱՆ	25
Կյանքը և ստեղծագործական ուղին	25
Ավելորդը	27
ԱԿՍԵԼ ԲԱԿՈՒՆՑ	48
Կյանքը և ստեղծագործական ուղին	48
Հիշողություններ Բակունցի մասին	52
Սպիտակ ձին	56
ՆԱԻՐԻ ՋԱՐՅԱՆ	78
Կյանքը և ստեղծագործական ուղին	78
Հատվածներ «Երկրորդ կյանք» ինքնակենսագրական վիպակից	80
Հայրենի տուն	87
Հայերեն	89
ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԱՀԱՐԻ	91
Կյանքը և ստեղծագործական ուղին	91
Ինքնակենսագրական (կրճատումներով)	94
Բալլադ Չալոյի և առաջին սիրո մասին	103
Օրոր, օրոր	106

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՇԻՐԱԶ	108
Կյանքը և ստեղծագործական ուղին	108
Շիրազի մասին	110
Թագադրում	111
Հայ ժողովրդի երգը (Վերելք)	112
Էքսպրոնտ	113
Կտակ	114
Ձյուն է իջնում, կուտակվում	116
 ՀԱՄՈ ՍԱՀՅԱՆ	118
Կյանքը և ստեղծագործական ուղին	118
Սահյանի մասին	121
Անունդ տալիս	122
Ուր որ նայում եմ	123
Ծովն էր, գիշերն էր, ես էի ու դու	125
Իմ քարափներն ու ես	125
Անտառում	126
Մասրենի	128
 ՄԻԼՎԱ ԿԱՊՈՒՏԻԿՅԱՆ	130
Կյանքը և ստեղծագործական ուղին	130
Քելե՛, լառ	131
 ՊԱՐՈՒՅՐ ՄԵՎԱԿ	133
Կյանքը և ստեղծագործական ուղին	133
Սևակի մասին	136
Վարք մեծաց	137
Նորօրյա աղոթք	139
Մի պահ զոջում եմ	142
Բարեխոս եղիր իմ և իմ միջև	142
Արվեստ	144
 ՍՈՒՇԵՂ ԳԱԼՇՈՅԱՆ	146
Կյանքը և ստեղծագործական ուղին	146
Գալշոյանի մասին	147
Մամփրե արքան (կրճատումներով)	148

ՀՐԱՆՏ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ	164
Կյանքը և ստեղծագործական ուղին	164
Մաթևոսյանի մասին	166
Կանաչ դաշտը	168
 ՎԻԼՅԱՄ ՄԱՐՈՅԱՆ	179
Կյանքը և ստեղծագործական ուղին	179
Հիշողություններ Սարոյանի մասին	181
Իմ սիրտը լեռներում է (կրճատումներով)	184
 ՋԵԿ ԼՈՆԴՈՆ	213
Կյանքը և ստեղծագործական ուղին	213
Ոսկե կիրճը	215

ԴԱՎԻԹ ՎԱԶԳԵՆԻ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

7-ՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

ՀԱՆՐԱԿՐԹԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԻ ԴԱՍԱԳԻՐՔ

Խմբագիր՝
Ձևավորումը՝
Նկարիչ՝
Շապիկի ձևավորումը՝
Շարվածքը՝
Սրբագրիչ՝

Արտակ Ոսկանյան
Շողիկ Գալստյանի
Կոնստանդին Ավագյան
Արամ Ուռուտյանի
Լիլիթ Ղամբարյան
Շողիկ Գալստյան
Անահիտ Պապյան

Պատվեր՝ 1346: Տպաքանակ՝ 37019:
Թուղթը՝ օֆսեթ: Չափսը՝ 70x10/ 15 տպ. մամուլ:
Տառատեսակը՝ Times Armenian:

Տպագրված է «Տիգրան Մեծ» հրատարակչություն ՓԲԸ տպարանում